

**ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ҲУҚУҚ, БИЗНЕС ВА СИЁСАТИ
ТОҶИКИСТОН**

ТДУ: 94 (575.3)
ТКБ: 63.3 (5Т)
Ю. 88

Бо ҳуқуқи дастнавис

ЮСУПОВА ЗАРИНА ШАРОФИТДИНОВНА

**НАҚШИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР РУШДИ СИЁСАТИ ИҶТИМОӢ
НИСБАТ БА ДАСТГИРИИ ЗАНОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
(ОХИРИ АСРИ XX – ИБТИДОИ АСРИ XXI)**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих
аз рӯйи ихтисоси 6.1.1. Таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик)

Рохбари илмӣ:
номзади илмҳои таърих, дотсент
Исамитдинов Ж.Б.

Хучанд – 2026

МУНДАРИЧА

Номгӯйи ихтисораҳо.....	3
Муқаддима.....	4
БОБИ I. НАҚШИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН ДАР ТАШАККУЛ ВА РУШДИ СИЁСАТИ ДАВЛАТӢ ОИД БА ҲИФЗИ ИҶТИМОИИ ЗАНОН ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИ ТОҶИКИСТОН....	25
1.1. Иқдомҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар ташаккул ва рушди сиёсати ҳифзи иҷтимоии занон (1991– 2021).....	25
1.2. Пешбурди сиёсати гендерӣ ва талошҳои шахсии Пешвои миллат барои таъмини баробарии ҳуқуқии занон дар ҷомеа.....	46
1.3. Ҳамкориҳо бо ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ чӣ ҳаёти дастгирии иҷтимоии занон.....	72
БОБИ II. ҶОЙГОҲИ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН ДАР ТАКМИЛИ СИЁСАТИ ДАВЛАТӢ ОИД БА ҲИФЗИ ОИЛА ВА ЗАНОН ДАР ШАРОИТИ ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТӢ.....	83
2.1. Дастовардҳои Тоҷикистон таҳти сарвари Пешвои миллат дар рушди хадамоти тиббӣ ва ҳимояи модарону кӯдакон дар давраи соҳибистиқлолӣ.....	83
2.2. Мубориза бо зӯроварии хонаводагӣ ва таъмини амнияти занон дар ҷомеа.....	109
БОБИ III. САҲМИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН ДАР ТАШАККУЛИ ИМКОНИЯТҲОИ ИҚТИСОДӢ ВА ШУҒЛИ ЗАНОН.....	127
3.1. Нақши Пешвои миллат дар ҷалби занон ба ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва бозори меҳнат.....	127
3.2. Пуштибонии Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон аз рушди соҳибкории занон ва фароҳам овардани имкониятҳои иқтисодӣ.....	168
Хулоса.....	187
Рӯйхати сарчашмаҳо ва адабиёти истифодашуда.....	195

НОМГЌҲИ ИҲТИСОРАҲО ВА (Ё) АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ

АМЗСТ	Ассотсиатсияи миллии занони соҳибкори Тоҷикистон
ВҚД	Вазорати корҳои дохилӣ
ВМКБ	Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон
ИМА	Иёлоти Муттаҳидаи Амрико
НТҚ	Ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ
СММ	Созмони Милали Муттаҳид
ТҒҲ	Ташкилотҳои ҷамъиятии ғайриҳукуматӣ
ТҚК	Тадқиқоти қувваи корӣ
ХФД	Ҳоҷагиҳои фермерӣ-деҳқонӣ

МУҚАДДИМА

Мубрамияти мавзуи (предмет) таҳқиқот. Хусусиятҳои сохти ҷамъиятию сиёсии давлат, рушди иқтисодӣ, усулҳои идоракунии, дастурҳои ҳуқуқӣ, сатҳи фарҳанг ва ҳудшиносии ҷомеа бо мавқеи зан дар ҷомеа зич алоқаманданд. Дар даври соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳти роҳбарии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, масъалаи нақши зан дар ҷомеа ва таҳкими ҷойгоҳи ӯ дар ҳаёти иҷтимоӣ, сиёсӣ ва иқтисодӣ дар маркази таваҷҷуҳи сиёсати давлатӣ қарор гирифтааст.

Вақтҳои охир таваҷҷуҳи илмӣ ба мушкилоти ҳифз ва пуштибонии заҳон дар Тоҷикистон ба таври назаррас афзоиш ёфтааст. Ин бештар ба тағйироти низомии иҷтимоиву иқтисодии давлату ҷомеаи мо, ки аз ибтидои солҳои 90-уми асри XX ба вуқӯ пайваст, марбут аст. Ҳанӯз дар солҳои аввали истиқлолият Пешвои миллат бо дарки амиқи нақши муҳимми заҳон дар ҷомеа, пайваста таъкид мебошанд, ки бе иштироки ғайолони заҳон наметавон рушди устувори давлатро таъмин намуд.

Таърих борҳо исбот намудааст, ки омилҳои гендерӣ дар ислоҳоти сохтори иҷтимоӣ яке аз омилҳои муҳими рушди ҷомеа мебошад. Масоили вобаста ба ҷойгоҳи зан дар ҷомеа, вазъи иҷтимоӣ ва иқтисодии ӯ ҳамеша мавриди таваҷҷуҳи муҳаққиқон қарор доштанд, аммо дар шароити муосир ва дар заминаи сиёсати ҳирадмандонаи Пешвои миллат ин масъала аз сатҳи назариявӣ ба сатҳи амалигардонӣ гузашта, ба таври низомманд ба рушд оварда шуд.

Аҳаммияти таҳқиқот, пеш аз ҳама, бо зарурати таҳияи сиёсати гендерӣ, ки ба воқеияти имрӯза бештар мувофиқ мебошад, алоқаманд аст. Мутобиқ шудани заҳони Тоҷикистон ба шароити муосири сиёсӣ ва иҷтимоию иқтисодӣ ҳарчи зиёдро талаб мекард, аммо маҳз сиёсати пайгиروнаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Пешвои миллат барои дастгирии заҳон, махсусан дар минтақаҳои осебпазир, шароити мусоиди рушд фароҳам овард.

Баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ авҷ гирифтани бӯҳрони иқтисодӣ, коҳиш ёфтани сатҳи иштиғол ва маҳдудшавии барномаҳои иҷтимоӣ заҳонро ба гурӯҳи осебпазирӣ ҷомеа табдил доданд. Ҷанги шаҳрвандӣ (1992-1997) ба вазъи

занон таъсири чиддӣ расонд. Дар ин давраи ғоҷиабор Пешвои миллат, ҳамчун қафили ваҳдати миллий, бо ибтикорҳои башардӯстона барои ҳифзи ҳуқуқи занону кӯдакон ва барқарории адолати иҷтимоӣ тадбирҳои муассир андешиданд.

Аз замони ба даст овардани соҳибистиклолӣ Тоҷикистон як қатор санадҳои қонунгузориро қабул кард, ки ба ҳифзи ҳуқуқи занон нигаронида шудаанд. Соли 1994 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул шуд, ки дар он баробарии ҳамаи шаҳрвандон, сарфи назар аз ҷинс, қафолат дода шудааст. Пешвои миллат шахсан дар ташаккул ва татбиқи сиёсати давлатӣ дар бахши ҳимояи ҳуқуқи занон саҳми барҷаста доранд. Дар баробари ин, тайи солҳои минбаъда қонунҳо ва барномаҳои миллии марбут ба баробарии гендерӣ таҳия ва амалӣ гардиданд, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қафолатҳои давлатӣ барои баробарии ҳуқуқи мардону занон» ва Стратегияи миллии ғаъолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030.

Бо вуҷуди он ки амалӣ гардонидани қонунҳо дар баъзе минтақаҳо ба душворӣҳо рӯ ба рӯ буд, таҳти назорати бевоситаи Пешвои миллат барномаҳо тадриҷан ғуртаъсир гардида, занон дар ҷомеа ба мақоми арзанда ноил гардиданд. Пешвои миллат борҳо дар суҳанронӣҳои худ аз минбарҳои байналмилалӣ ба масъалаи ҳуқуқи занон таъкид намуда, Тоҷикистонро ҷун ҷонибдори ҳуқуқи баробарии ҷинсҳо муаррифӣ намуданд.

Ҳукумати кишвар бо роҳбарии Пешвои миллат барои баланд бардоштани савияи илмӣ ва маърифатии занон кӯшишҳои зиёде анҷом дод. Дар кишвар садҳо марказҳои дастгирии занон таъсис ёфта, барои таҳсили духтарон дар муассисаҳои олии квотаҳои махсус ҷудо карда шудаанд.

Баҳодиҳии саҳми занон дар ҳаёти иқтисодӣ низ аз ҷумлаи масъалаҳои мебошад, ки Пешвои миллат пайваста бар он таъкид мекунанд. Сарвари давлатамон таъкид кардаанд, ки «Дар Тоҷикистони азизи мо ҳамчун кишвари соҳибистиклол бонувон дар баробарии мардон нақши босазо ғузошта, дар ҳамаи

соҳаҳои иқтисоди миллӣ фаъолона кор мекунад ва дар рушди ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ҳиссаи созовори хешро мегузоранд» [220, с.309].

Дар шароити муҳочирати кории васеъ, ки мардонро аз бозори меҳнат хориҷ сохт, замон вазифаи таъмини хонаводаҳоро ба уҳда гирифтанд. Ин омил ба афзоиши фаъолшавии иқтисодии замон, баҳусус дар баҳши соҳибкорӣ мусоидат намуд. Пешвои миллат замони соҳибкорро ҳамчун нерӯи муҳимми рушд ва устувории иқтисодӣ дастгирӣ намуда, барои онҳо дар як қатор барномаҳои давлатӣ нақши калидӣ муайян карда шудааст.

Аз ин рӯ, таҳқиқи масъалаи замон дар даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон бе ба инобат гирифтани нақши Пешвои миллат нопурра хоҳад буд. Саҳми эшон дар ҳимояи ҳуқуқи замон, беҳтар намудани вазъи иҷтимоӣ иқтисодии онҳо ва ташаккули ҷомеаи баробарҳуқуқ, имрӯзҳо ба як таҷрибаи муассири идоракунии давлат табдил ёфтааст, ки арзандаи омӯзиш ва таҳқиқи илмӣ мебошад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Масъалаи мавқеи замон дар рушди иҷтимоӣ иқтисодии ҷомеа дорои хусусияти мураккабу ҷандсамта мебошад. Онро намоёндагони соҳаҳои гуногуни илмҳои иҷтимоӣ, аз қабili таърихшиносӣ, демография, фалсафа, иқтисодиёт, ҷомеашиносӣ, фарҳангшиносӣ, ҳуқуқ, тиб ва равоншиносӣ дар заминаҳои мухталиф мавриди баррасӣ қарор медиҳанд. Бо вучуди ин, бояд зикр кард, ки таҳқиқоти таърихӣ, ки нақши замонро дар заминаи равандҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ, баҳусус дар давраи истиқлол ва дар робита бо сиёсати давлатӣ ва шахсияти Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мавриди таҳлил қарор медиҳанд, ҳанӯз маҳдуданд.

Дар доираи таҳқиқоти муосири гендерӣ, ки бештари онҳо аз заминаҳои феминистӣ маншаъ гирифтаанд, таваҷҷуҳ асосан ба таърихи никоҳу оила ва нақши замон дар сохторҳои иҷтимоӣ равона шудааст. Вале дар шароити таърихии Тоҷикистон, равиши таҳлили нақши Пешвои миллат ҳамчун муҳаррики асосии ислоҳоти гендерӣ ва иқтисодию иҷтимоии замон аҳаммияти махсус пайдо мекунад, зеро маҳз бо роҳбарии он кас замон дар рушди

сохторҳои давлатӣ, иқтисодиёт ва фарҳанги милли мақоми сазовор пайдо намуданд.

Тамоми таърихнигории ин масъаларо метавон ба се гурӯҳ тақсим кард:

Ба гуруҳи якум асарҳои Пешвои миллат - Эмомалӣ Раҳмон дохил мешаванд. Таҳлили равандҳои иҷтимоӣ иқтисодии муносири кишвар ва нақши замон дар ин равандро дар суҳанрониҳо, китобҳо ва мақолаҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мақоми махсусро касб намуд [166-167; 213-222]. Ҳамзамон, суҳанрони Пешвои миллат дар ташаккули сиёсати давлатии гендерӣ ва мусоидат ба рушди иҷтимоӣ иқтисодии замон нақши муассир доранд.

Бояд зикр намуд, ки дар таҳқиқи масъалаи нақши Пешвои миллат дар рушди сиёсати иҷтимоӣ нисбат ба дастгирии замон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, асарҳои ҳуди Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон яке аз манбаҳои асосии илмӣ ва сиёсӣ ба ҳисоб мераванд [213-222]. Дар онҳо на танҳо ҳадафҳои стратегӣ ва афзалиятҳои давлат дар соҳаи сиёсати гендерӣ инъикос ёфтаанд, балки асосҳои ҳуқуқӣ, барномавӣ ва ташкилӣ барои баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа ба таври муфасссал тавзеҳ шудаанд.

Дар силсилаи сечилдаи Пешвои миллат «Тоҷикистон: даҳ соли истиқлолият, ваҳдати милли ва бунёдкорӣ» [217-219] мавқеи сиёсати давлатӣ нисбат ба замон дар марҳалаҳои аввали истиқлолият ҷойгоҳи хоса дорад. Дар суҳанрониҳо, бахусус дар Анҷумани VI ғайринавбатии ҲХДТ (1999) ва Иҷлосияи махсуси Ассамблеяи Генералии СММ (2000), Пешвои миллат ба зарурати ҷалби замон ба идоракунии давлатӣ, додани квотаҳои пешазинтиҳоботӣ ва амалӣ сохтани Нақшаи миллии тадбирҳо барои беҳтар намудани шароити зиндагии замон таъкид намудаанд. Маводи ин ҷилдҳо нишон медиҳанд, ки сиёсати иҷтимоӣ нисбат ба замон дар заминаи раванди демократикунонии ҷомеа шакл гирифта, бо барномаҳои мушаххас ва санадҳои меъёрӣ дастгирӣ ёфтааст.

Дар асари Пешвои миллат «Зиндагӣ аз модар сарчашма мегирад» [214; 222] маҷмуи суҳанрониҳо оид ба сиёсати давлатӣ дар соҳаи дастгирии замон

барои солҳои 1998-2012 ғирдоварӣ шудаанд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар ин давра сиёсати гендерӣ аз марҳалаи ташаккули ҳуқуқӣ ба марҳалаи татбиқи васеъ гузашта, қонунҳои муҳим (Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқии мардону занон..., Фармони Президент оид ба баланд бардоштани мақоми зан) ва барномаҳои давлатӣ қабул гардиданд. Махсусан, ҷорӣ намудани квотаҳои президентӣ барои духтарони маҳаллӣ аз минтақаҳои дурдаст як намунаи муассири сиёсати иҷтимоӣ ба ҳисоб меравад, ки таъсири дарозмуддат ба дастрасии занон ба таҳсилоти олӣ дорад.

Дар китоби «Истиқлолият неъматӣ бебаҳост» [215] ва «Масъулият дар назди замон» – и Эмомалӣ Раҳмон [216] паҳлуҳои арзишшиносӣ ва сиёсӣ-иҷтимоии иштироки занон дар ҳаёти давлатӣ баррасӣ шудаанд. Пешвои миллат занонро яке аз нишондиҳандаҳои муҳимми ҷомеаи демократӣ дониста, зарурати ҷалби ғаёли онҳоро ба идоракунӣ ва ғаёлияти ҷамъиятӣ таъкид намудаанд.

Асари «Уфуқҳои истиқлол» – и Эмомалӣ Раҳмон [220], баҳусус зербоби «Мақоми зан дар ҷомеаи муосир», яке аз наватарин таҳлилҳои сиёсати иҷтимоӣ нисбат ба занонро пешниҳод мекунад. Дар он бо таъкид ба таҷрибаи солҳои истиқлолият, на танҳо дастовардҳои ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ (қабули беш аз 20 санади давлатӣ, барномаҳои соҳавӣ, муқаррар кардани соли 2015 ҳамчун «Соли бузургдошти оила») баррасӣ шудаанд, балки дурнамои густариши иштироки занон дар бахшҳои нави иқтисодӣ ва хизматрасонӣ низ нишон дода шудааст. Ин матн аз ҷиҳати илмӣ аҳаммияти хос дорад, зеро сиёсати дастгирии занонро на танҳо ҳамчун як бахши сиёсати иҷтимоӣ, балки ҳамчун омили таҳкими давлатдорӣ ва суботи иҷтимоӣ арзёбӣ мекунад.

Дар маҷмӯъ, таҳлили асарҳои Пешвои миллат нишон медиҳад, ки мавзуи нақши давлат ва шахсияти Сарвари кишвар дар рушди сиёсати иҷтимоӣ нисбат ба занон дар сатҳи барномаҳои стратегӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва таҷрибаи амалии татбиқ хеле фарогир инъикос ёфтааст. Ин маводҳо на танҳо ҳамчун сарчашмаи сиёсӣ ва таърихӣ, балки ҳамчун асоси назариявӣ амалӣ барои таҳқиқи илмӣ хизмат мекунанд.

Ба гурӯҳи дуввум таърихнигории шуравӣ дохил мешавад. Тадқиқи он ба дарки якҷанд марҳалаҳои инкишофи илми гендерӣ ва ҳалли масъалаи занҳо дар ИҶШС (Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шуравӣ Сотсиалистӣ) ва дар Федератсияи Русия дар солҳои пеш аз инқилоб (то соли 1917) ва пайдо шудани дарки мафкуравии масъалаи занон имконият дод. Дар солҳои баъд аз инқилоб (солҳои 1917-1991) барномаи ҳалли масъалаи занон тартиб дода шуда, амалӣ гардонидани он идома ёфт [185, с.16].

Аз соли 1991 муносибат ба «таърихи занон» дар таърихнигорӣ тағйир ёфт. Таҳқиқи он дар асоси равиши гендерӣ оғоз ёфт [230, с.17]. Кори гендерии дастаҷамъӣ мураккаб гардид. Дар байни дигар асарҳо таҳқиқоти тафсирию таърихнигории Н. Л. Пушкарёва [162] ҷои махсусро ишғол мекунад. Тадқиқоти Л. Ф. Безлепкина, М. П. Аракелова, О.А. Хасбулатова, С. Г. Айвазова, Е.А. Баллаева [83; 74; 199-200; 109; 84] ва дигарон, ки ба ташаккули сиёсати давлатӣ нисбат ба занон бахшида шудаанд, рӯи кор омаданд.

Таъсири сиёсати давлатӣ ба вазъи оилавии зан дар асарҳои О. М. Здравомислова, Т.А. Машика, С. Н. Некрасов, Килдишев Г.С. [112; 144; 148; 138] ва дигарон инъикос ёфтааст.

Дар даврони шуравӣ асарҳои муҳаққиқони тоҷик эҷод шуданд, ки ба таҳлили нақши занон дар ҳаёти ҷамъиятию сиёсӣ, иҷтимоию иқтисодӣ, илмию фарҳангӣ ва маънавии Тоҷикистон дар давраи соҳибистиклолӣ равона шудаанд.

Агар дар даврони Иттиҳоди Шуравӣ пажӯҳишҳо бештар ба тағйиротҳое, ки дар ҳаёти занон рух додаанд, равона буданд ва масоили гендерӣ асосан аз ҷиҳати иҷтимоӣ ва фалсафӣ таҳлил мешуданд, пас дар Тоҷикистон, мисли дигар ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна ва Қафқоз, дар давраи соҳибистиклолӣ ва махсусан дар охири асри XX – аввали асри XXI, таҳқиқоти илмӣ бештар ба омилҳои сиёсӣ иқтисодӣ, махсусан ба нақши Пешвои миллат дар ташаккули сиёсати давлатӣ барои ҳимоя ва рушди занон тамаркуз кардаанд.

Асарҳои олимони тоҷик, аз ҷумла М. Ғаффорова, Р. Набиева, М. Оқилова ва дигар мутахассисони минтақаи Осиёи Миёна, ба равандҳои мусбати тағйироти гендерӣ дар ҳаёти занон равшанӣ мебахшанд [106; 146; 69]. Ин

тадқиқот нишон медиҳанд, ки чӣ гуна сиёсати нав ва иқдоми Ҳукумати Тоҷикистон дар соҳаи гендерӣ ва рушди иҷтимоию иқтисодии занон нақши муҳим ва беназирро бозидаанд.

Дар давраи ҳукмронии Ҳокимияти Шуравӣ асосан асарҳои дорои характери публитсистӣ ба миён омадаанд, ки дар онҳо сиёсати озодкунии занон дар Осиёи Миёна дар асоси таҳлили танқидӣ баррасӣ шуданд. Мутахассисони Аврупои Ғарбӣ низ ба ин масъала мароқ зоҳир намуда, дар асарҳои худ бештар аз усули антропологии таҳқиқи муаммо истифода бурдаанд [223-225]. Аммо то ҳол таҳлили амиқ ва объективии масъалаи гендерии давраи шуравӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ вучуд надорад. Гуфтугӯ асосан ба ислоҳи амалияи нодуруст, ҷиҳатҳои манфӣ ва оқибатҳои ин сиёсат нигаронида шудааст.

Ба гурӯҳи сеюм асарҳое дохил шуданд, ки дар давраи Истиқлолияти Тоҷикистон таълиф гардидаанд. Дар Тоҷикистони соҳибистиклол омӯзиши ҷаҳлонаи масъалаҳои гендерӣ оғоз ёфт ва ин амр илми таърихи кишварро ба сатҳи сифатан нав баровард.

Дар тӯли ин беш аз 30 соли истиқлолият монографияҳои зиёде ба таъриф расиданд. Дар рӯзномаҳо ва маҷаллаҳои илмӣ мақолаҳои гуногун нашр шуданд. Хонандагон имкон пайдо карданд, ки бо аввалин хотираҳо (мемуарҳо), инчунин очеркҳои илмӣ ва бадеӣ шинос шаванд. Илова бар ин, оид ба ин мавзӯи муҳим нахустин маҷмӯаи ҳуҷҷатҳо омода карда шуд.

Дар нашрияҳои илмӣ-тадқиқотӣ маводҳо дар бораи гендер ба нашр расида, натиҷаҳои конфронсҳои байналмилалӣ ҷомеашиносон низ доир ба ин масъалаҳо паҳн гардиданд. Инчунин, рисолаҳои илмие дифоъ шуданд, ки ин ё он ҷанбаи мушкилоти гендериро фаро мегирифтанд.

Бо пайдоиши категорияи «гендер» дар солҳои 90-уми асри XX, тадқиқотҳо ба ҷои назарияи анъанавии «масъалаи занон» ба таҳқиқи гендерӣ табдил ёфтанд. Дар Тоҷикистон дар ин самт пажӯҳишҳои илмӣ аз ҷониби олимони Ш. Шойсмаатуллоев, А. Қувватова, З. Диноршоева, Т. Бозрикова, М. Хегай, Х.О. Хушқадамова, С. Қосимова, С. Шарифова, М. Шарифова ва

дигарон анҷом ёфтанд, ки дар осори онҳо тағйироти низоми гендерӣ пас аз пошхӯрии давлати Шуравӣ ба таври равшан инъикос ёфтаанд.

Ин таҳқиқот ва тадбирҳои Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар сиёсати давлатӣ дар соҳаи гендер ва рушди иҷтимоию иқтисодии занон боиси тағйироти назаррас дар рушди иҷтимоию иқтисодии занон дар Тоҷикистон гардиданд ва дар ташаккули муҳити гендерии кишвар нақши калидӣ доранд.

Ш. Шоисматуллоев [207, с.5-30; 208, с.115-122; 209, с.90-99] масъалаҳои баробарии гендерӣ, аз ҷумла дастрасии занон ба таҳсил, ҳифзи саломатӣ ва меҳнатро мавриди омӯзиш қарор додааст. Дар тадқиқоти ӯ фарқиятҳои дастрасӣ ба захираҳо ва имкониятҳо байни мардон ва занон таҳлил шудаанд. Бо вучуди ин, таваҷҷуҳ ба нақши Пешвои миллат дар таҳкими мақоми занон ва сиёсати давлатии он дар масъалаҳои гендерӣ дар таҳқиқоти ӯ камёб аст. Олими мазкур шаклҳои таъбизро таҳлил намуда, таъсири онҳо ба вазъи иҷтимоӣ ва имконоти занонро равшан мекунад, ва дар баробари ин нақши роҳбарияти давлат, махсусан Пешвои миллатро дар ин раванд фаромӯш накардааст.

Алла Қувватова [131, с.86-119; 132, с.127-136] ҳамчун пажӯҳишгари маъруфи тоҷик, ки масоили гендериро дар Тоҷикистон меомӯзад, саҳми муҳим дар фаҳмиши муносибатҳои гендерӣ ва мақоми занон дар минтақаро дорад. Асарҳои ӯ бештар ба баробарии гендерӣ, ҳуқуқи занон ва мушкилоти иҷтимоиву иқтисодии занон бахшида шудаанд. Дар пажӯҳишҳои А. Қувватова нақши Пешвои миллат ва сиёсати давлатии баробарии гендерӣ ба таври ҷиддӣ баррасӣ шуда, аз ҷаъолияти сарвари давлат ҳамчун омиле барои баланд бардоштани сатҳи огоҳӣ ва таҳияи сиёсати муассир ёдоварӣ шудааст.

Татьяна Бозрикова [82, с.358; 80, с.57-60; 81, с.5-6] низ дар омӯзиши масъалаҳои гендерӣ дар Тоҷикистон саҳми арзанда гузошта, ҷанбаҳои нақшҳои гендерӣ, баробарӣ ва таъбизро равшан кардааст. Дар тадқиқоти ӯ нақши Пешвои миллат ҳамчун пешвои миллӣ ва таъсири сиёсати давлат дар рушди баробарии гендерӣ таъкид шудааст. Маълум аст, ки Бозрикова масъалаҳои қолабҳои гендериро дар ҷомеаи муосири тоҷик бо назари таърихӣ ва сиёсӣ

таҳлил мекунад ва фаъолияти Пешвои миллатро ҳамчун омиле муҳим дар таҳкими ҳуқуқҳои занон шомил медонад.

М.Н. Хегай [191, с.144-152; 189, с.128-133; 188, с.53] дар омӯзиши иштироки занон дар ҳаёти иҷтимоӣ иқтисодӣ саҳми муҳим дорад. Таҳқиқоти ӯ масъалаҳои гуногуни монеаҳои иқтисодӣ, чанбаҳои фарҳангӣ ва таъсири муҳочиратро таҳлил мекунад. Ҳамзамон, дар осори ӯ нақши Пешвои миллат ва сиёсати давлатӣ дар дастгирии занон ва рушди гендерӣ ҳамчун омиле муҳиме барои беҳбудии вазъи занон дар ҷомеа баён гардида, бо ин роҳ мақоми Пешвои миллат дар ин ҷода низ рӯшан шудааст.

София Қосимова [124, с.290-294; 224, с.24; 123, с.230; 126, с.328] дар мақолаҳо ва монографияҳои худ масъалаҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии занонро таҳлил мекунад. Пажӯҳишҳои ӯ нақши Пешвои миллатро дар сиёсати давлатии баробарии гендерӣ ва ташаккули имконоти занон дар тамоми самтҳои ҳаёт таъкид мекунад. Вай махсусан ба таҳқиқи сиёсати давлатӣ ва роҳбарии Пешвои миллат дар дастгирии занон ва мубориза бо хушунати гендерӣ диққат додааст.

Х.О. Хушқадамова [195, с.248; 196, с.45; 197, с.50-56; 198, с.99-104] дар омӯзиши нақши занон дар муҳочират саҳми арзанда гузоштааст. Асарҳои ӯ бозгӯи онанд, ки Пешвои миллат ҳамчун пешвои миллӣ сиёсати ҳудро дар ҷимояи ҳуқуқҳои занони муҳочир ва баробарии гендерӣ равона намуда, ба беҳтар намудани вазъи занон дар фазои муҳочират мусоидат кардаанд.

С. Шарипова [204, с.118-130; 206, с.105-119; 276] низ дар омӯзиши чанбаҳои гендерии соҳибкорӣ саҳми назаррас дорад ва дар таҳқиқоти худ нақши Пешвои миллатро ҳамчун роҳбар ва муҳаррики сиёсати давлатии дастгирии занон дар тичорат равшан намудааст.

Дар заминаи пажӯҳишҳои муосир, таҳлили М. Шарипова [205, с.33] ҷиҳатҳои иҷтимоӣ фарҳангии хушунат нисбати занонро мавриди баррасӣ қарор дода, дар ин росто, саҳми стратегии роҳбарияти давлат ва сиёсати пешгирифтаи Пешвои миллатро дар самти коҳиши ин падидаи номатлуб ба таври муфассал инъикос намудааст.

Аз дигар сӯ, дар корҳои илмӣ файласуф З. Диноршоева [108, с.17-38] таҳлили амиқи таъсири меъёрҳои эътиқодӣ ва суннатҳои миллӣ ба низоми муносибатҳои гендерӣ чойи марказиро ишғол мекунад. Муаллиф нақши калидии Пешвои миллатро дар раванди созиш додани арзишҳои анъанавӣ бо меъёрҳои муносири рушди гендерӣ таъкид сохта, онро ҳамчун фишанги муҳимми устувории тавозуни иҷтимоӣ арзёбӣ менамояд.

Дар маҷмӯъ, бояд қайд кард, ки дар осор ва тадқиқоти зиёди муҳаққиқон, гарчанде ки масъалаҳои гендерӣ таҳлил шудаанд, вале таваҷҷуҳи мустақим ва систематикӣ ба саҳми Пешвои миллат дар таҳкими мақоми замон ва пешбурди сиёсати баробарии гендерӣ кам дида мешавад. Ин ҳолат гувоҳи он аст, ки дар баррасии масоили гендерӣ бештар ба масъалаҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ диққат дода шуда, нақши роҳбарияти давлат, махсусан Пешвои миллат, камтар мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Аз тарафи дигар, тадқиқоти профессор Р.А. Набиева [147, с.364] яке аз пажӯҳишҳои пурарзиш ва хосса дар давраи гузариш мебошад, ки дар он саҳми Пешвои миллат дар баланд бардоштани мақоми замон ва ташаккули ҷомеаи демократӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон равшан инъикос ёфтааст. Муаллиф бо истифода аз маводи бойгониҳо ва манбаъҳои гуногун нақши ташкилотҳои замонро дар пешравии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва сиёсати давлат, ки таҳти роҳбарии Пешвои миллат ба роҳ монда шудааст, ба таври дақиқ нишон медиҳад. Ҳарчанд ҷаҳорҷӯбаи хронологии ин пажӯҳиш то давраи соли 1997 фарогир аст, вале ҳамчун манбаи муҳим дар омӯзиши нақши Пешвои миллат дар масоили замон ба ҳисоб меравад.

Дар байни интишороте, ки ба мавзӯи тадқиқоти мо зич алоқаманданд, асари Меҳринисо Бобобековаро [86] махсус қайд кардан ҷоииз аст. Дар китоби ӯ ҷаъолияти бисёрҷанбаи бузургтарин ташкилотҳои ҷамъиятии замон, ки дар ҷумҳури шумораи онҳо беш аз 150 адад аст ва ҳифзи ҳуқуқи имтиёзҳои аз ҷониби Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муайяншудаи замон ба риштаи таҳлил қашида шудааст. Муаллиф ба муаммоҳои марбут ба ҷаъолияти истеҳсоли ва равиши сохтори бозорӣ, дар доираи ҷаъолияти ташкилотҳои

ҷамъиятии занон, диққати махсус додааст. Аммо дар ин асар ба саҳми Пешвои миллат дар ташаккули сиёсати давлатӣ ва дастгирии мақоми занон дар ҷомеа ба таври возеҳ ва муфассал таваҷҷуҳ дода нашудааст, ки ин нуқтаи назар метавонад дар таҳлили мушаххасоти сиёсати гендерӣ ва тағйироти иҷтимоӣ дар Тоҷикистон нақши муҳим бозад.

Соли 1998 ҷузъаи хурди Ҳуринисо Ализода бо номи «Ҳафт ахтар» («Ҳафт ситора») [73] нашр гардид. Муаллифи он, ки раиси созмони ҷамъиятии «Орзу» мебошад, бо диққати махсус ба мушкилоти имрӯзаи занони Тоҷикистон ва фаъолияти гуногуни «ситора»-ҳои он машғул аст. Ба муаллиф муяссар шудааст, ки симои занони хирадманди машҳури ҷумҳуриро, ки ҳамқадами замон ва роҳнамои оммаи занон мебошанд, ба таври бадеӣ инъикос намояд. Ин ахтарон, аз ҷумла Гулафзо Савриддинова, Адолат Раҳмонова, Рафиқа Мусоева, Бозгул Додхудоева, Қимат Рустамова, Мунира Иноятова ва Хусноро Мирзоева, вакилони мардумӣ дар парламенти ҷумҳурӣ буданд. Дар ин асар ба саҳми Пешвои миллат дар дастгирии занон ва тақвияти нақши онҳо дар ҳаёти сиёсӣ ва ҷамъиятӣ, гарчанде ки ғайримустақим бошад ҳам, ишора мешавад. Аммо зарурати таҳлили равшантар ва фаҳмо дар ин самт вучуд дорад, то нақши роҳбарияти давлат дар ин самт бештар дарк карда шавад.

Проблемаҳои иштироки занонро дар соҳибкорӣ Бобосодиқова Г.Б. ва Шамсиев Қ.Б. [85, с.111] таҳлил намудаанд. Онҳо ба масоили таъмини иштироки занон дар соҳибкорӣ, ҳалли мушкилоти занони соҳибкор, хусусияти минтақавии соҳибкории занон, ҳаҷми соҳибкории занон ва дастрасии занони соҳибкор ба захираҳои эътибор додаанд. Дар таҳлили онҳо саҳми Пешвои миллат ва сиёсати давлатӣ барои ғимоя ва рушди соҳибкории занон камтар баррасӣ шудааст.

Дар байни асарҳое, ки ба мавзӯи таҳқиқшаванда зич алоқаманд мебошанд, асарҳои Ҳамидов Х.Х. ва Ҳошимов Ш. [201], ҳамчунин М. Раҳматоваро [169] қайд кардан бамаврид аст. Дар асари Ҳамидов Х.Х. ва Ҳошимов Ш., дар шакли саволу ҷавоб, ҷанбаҳои қонуни шахрвандӣ ва ҳуқуқи занон коркард шудаанд. Таҳқиқоти Раҳматова М. ба фаъолияти занони

рӯзноманигор баҳшида шудааст ва ҳаёти иҷтимоию сиёсӣ ва фарҳангии кишварро инъикос менамояд. Дар ин таҳқиқот низ саҳми Пешвои миллат дар эҷоди фазои мусоид барои фаъолияти занон ва таъмини ҳуқуку озодиҳои онҳо ёдрас шудааст, вале барои фаҳмиши ҳамаҷониба ва тақвияти нақши роҳбарияти давлат дар таҳқиқоти гендерӣ ҳанӯз ҷой барои таҳлилҳои муфассал вуҷуд дорад.

Чанбаҳои ҳуқуқии мақоми зан дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон, аз ҷумла механизмҳои татбиқи ҳуқуқҳои онҳо ва гузаронидани таҳлили (экспертизаи) гендерии санадҳои меъёрии ҳуқуқии кишвар, дар маркази таваҷҷуҳи гурӯҳе аз пажӯҳишгарон, аз қабили А.А. Қувватова, Р. Зоиров, В. Мирзоева, Л.А. Қобилова ва дигарон қарор гирифтаанд. Дар қорҳои илмӣ ин муаллифони масъалаҳои таъмини кафолатҳои давлатӣ ва ҳифзи озодиҳои бунёдии занон дар шароити дигаргуниҳои кунунии иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ ба таври муфассал баррасӣ шудаанд [135; 225, с.158; 115, с.33-39]. Дар ин таҳқиқот ба нақши Пешвои миллат дар ташаккули сиёсати миллии гендерӣ, таҳияи барномаҳо ва сиёсати давлатӣ барои беҳтар кардани вазъи занон таваҷҷуҳи зарурӣ дода шудааст. Ин нишон медиҳад, ки муҳаққиқон дар баробари таҳлили масъалаҳои гендерӣ дар Тоҷикистон кӯшиш мекунанд нақши роҳбарияти давлат ва махсусан Пешвои миллатро дар пешбурди ин самт инъикос намоянд.

Дар солҳои истиқлоли давлатии ҷумҳурӣ баҳшида ба масъалаҳои гендерӣ дар Тоҷикистон як қатор рисолаҳо (диссертатсияҳо) ҳимоя шудаанд [233, с.24; 235, с.21; 232, с.156; 237, с.58; 238, с.315; 240, с.167; 229, с. 179]. Дар онҳо мушкилоти ширкати занон дар ҳаёти ҷамъиятиву сиёсии Тоҷикистон, вазъи иҷтимоии занон дар ҷомеа, инъикоси масоили гендерӣ дар ВАО (Васоити ахбори омма), ширкати занон дар муҳочирати меҳнатӣ, солимии репродуктивӣ ва масоили дигар мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Дар таҳқиқоти зикршуда нақши Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар рушди иҷтимоию иқтисодии занон дар Тоҷикистон ба шакли маҳдуд ва фрагментарӣ инъикос шудааст. Қисми аъзами пажӯҳишҳои муосир ва интишороти илмӣ бештар ба инъикоси динамикаи иҷтимоӣ, сиёсӣ ва иқтисодии ҳаёти занон дар шароити нави

таърихии Тоҷикистон тамаркуз намуда, ҷанбаҳои умумии масоили гендериро мавриди таҳлил қарор додаанд. Бо вучуди ин, дар адабиёти илмӣ мавҷуда инъикоси мустақими нақши калидии роҳбарияти давлат ва ташаббусҳои концептуалии Пешвои миллат дар заминаи таҳияи стратегияҳои давлатӣ, қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва барномаҳои мақсаднок ҷиҳати иртиқои манзалати зан дар сохтори иҷтимоӣ, то андозае дар ҳошия мондааст.

Маҷмуи маводи ҷамоиишҳои илмӣ назариявӣ ва конфронсҳои байналмилалӣ, ки аз ҷониби доираҳои академӣ ва коршиносон пешниҳод гардидаанд, асосан ба баррасии муаммоҳои хусусии занон дар давраи гузариш ихтисос ёфтаанд. Дар ин асарҳо диққати меҳварӣ ба таҳлили вазъи иҷтимоӣ иқтисодии занон дар шароити ташаккули муносибатҳои нави ҷомеа равона шуда, ҷанбаҳои алоҳидаи ҳаёти онҳо дар марҳалаи муосири давлатдорӣ мавриди арзёбӣ қарор гирифтаанд [173; 100, с.19]. Аммо нақши стратегӣ ва сиёсати Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун роҳбари давлат дар ин раванд ба таври ҷиддӣ ва муфассал таҳқиқ нашудааст.

Дар Тоҷикистон татбиқи ҷанбаҳои гендерии ҷомеа ва таҳияи сиёсати вижаи гендерӣ нисбатан ба наздикӣ – аз миёнаҳои солҳои 90-уми асри XX оғоз шудааст. Ба шарофати саъю кӯшиши созмонҳои ғайриҳукумати маҳаллӣ ва байналмилалӣ аз соли 1995 дар ҷумҳурӣ тадқиқоти мустақилонаи сотсиологии аҳолии шаҳру деҳот оғоз гардид, ки он ба омӯзиши ин масъала замина гузошт. Саҳми муайяни коршиносони байналмилалӣ Ш.Тоҷбахш, К.Харрис, А.Рихтер, Д. Фолингем ва дигарон [213; 214], ки он замон дар Тоҷикистон фаъолият бурда, дар ин ҷо тадқиқот гузаронидаанд, шоистаи тавсиф мебошад. Аз соли 1995 то 2003 дар Тоҷикистон беш аз 35 пажӯҳиши илмӣ сурат гирифтааст, ки дар онҳо коршиносони номбурда масъалаҳои муҳталифи иҷтимоӣ ҷомеаи муосири тоҷик, аз ҷумла муносибатҳои гендериро мавриди баррасӣ қарор додаанд. Таҳлили заминаҳои пайдоиши сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон собит менамояд, ки ин раванд аз миёнаҳои солҳои 90-уми асри XX таҳти сарпарастии мустақими Пешвои миллат ва дар заминаи ташаббусҳои концептуалии эшон оғоз ёфта, ҳадафи ниҳони он фароҳам овардани қафолатҳои воқеии иҷтимоӣ

иқтисодӣ барои занон буд. Бо вучуди аҳаммияти стратегии ин мавзӯ, пажӯҳишҳои мустақими илмие, ки ин самти фаъолиятро ҳамчун объекти алоҳидаи таҳқиқ баррасӣ намоянд, то ҳол дар фазои академии кишвар ба таври кофӣ ба мушоҳида намерасанд.

Мушоҳида мешавад, ки пажӯҳишҳои муосир асосан ба ҷанбаҳои амалии масъала – вазъи иҷтимоию иқтисодии занон, нишондиҳандаҳои шуғл, сатҳи маърифатнокӣ ва муаммоҳои доғи оилавӣ, аз ҷумла бисёрзанӣ ва хифзи ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ тамаркуз намудаанд. Бо вучуди фаровонии мавод дар ин самтҳо, то ҳол дар илми ватанӣ асарҳои бунёдии ҷамъбастие, ки фалсафа ва эволютсияи сиёсати давлатиро дар мавриди дастгирии занон дар масири охири асри XX ва ибтидои асри XXI ба таври системавӣ инъикос намоянд, ба нашр нарасидаанд. Хосатан, дар таҳқиқотҳои то ҳол анҷомдодашуда нақши Пешвои миллат дар рушди тақомули иҷтимоию иқтисодии занон дар Тоҷикистон ҳамчун омилҳои муҳим ва калидӣ ба таври комил ва фарогир таҳлил нашуда, ба таври маҳдуд ва қисман дар партави таҳлили умумии вазъи занон ва сиёсати гендерӣ зикр шудааст. Ин масъала барои таҳқиқоти минбаъда бо назардошти нақши бевоситаи Пешвои миллат ва таъсири ӯ ба рушди иҷтимоиву иқтисодии занон ва мустақкам намудани мақоми онҳо дар ҷомеа аҳамияти калон дорад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи Барномаи давлатии рушди илм ва технологияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.04.2020, №253) ва Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030, ки самтҳои афзалиятноки рушди иҷтимоию иқтисодӣ, аз ҷумла рушди сармояи инсонӣ, таъмини баробарии гендерӣ ва беҳбуди вазъи иҷтимоии занонро дар бар мегирад, амалӣ карда шудааст.

Таҳқиқот ба самтҳои афзалиятноки илмии Ҷумҳурии Тоҷикистон – “Таърих ва фарҳанги халқи тоҷик” ва “Масоили иҷтимоию сиёсии рушди давлатдорӣ милли” мувофиқ буда, дар доираи Барномаи давлатии таҳқиқоти

бунёдии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба таърихшиносорӣ, ҷомеашиносӣ ва рушди иҷтимоии кишвар ба роҳ монда шудааст.

Диссертатсия дар доираи нақшаи дурнамои кори илмӣ-тадқиқотии кафедраи таърих ва диншиносии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон таҳти унвони *“Таърихшиносории таърих ва фарҳанги халқи тоҷик аз давраи бостон то замони муосир”* барои солҳои 2021-2025 (протоколи №5, аз 23.12.2020) таҳия ва амалӣ гардидааст.

Мавзӯи таҳқиқот ба барномаҳои соҳавии таҳқиқотии Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба рушди тадқиқоти гендерӣ, инчунин ба самтҳои афзалиятноки илмӣ минтақавӣ дар доираи ҳамкориҳои байнидонишгоҳӣ ва байналмилалӣ мувофиқ мебошад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади пажӯҳиши мазкур арзёбии муназзами илмӣ ва таҳлили фарогири нақши стратегияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар раванди тарҳрезӣ ва амалисозии сиёсати гендерии давлат, ки баҳри таҳкими манзалати иҷтимоию иқтисодии занон дар давраи соҳибистиклолӣ нигаронида шудааст, ба шумор меравад. Таваҷҷуҳи асосии таҳқиқот ба инъикоси саҳми фардии Роҳбари давлат дар эҷоди механизмҳои кафолатдиҳандаи ҳуқуқи имкониятҳои баробари занон ва татбиқи ташаббусҳои глобалии эшон дар ин самт равона мегардад.

Вазифаҳои таҳқиқот:

- муайян ва тасниф намудани омилҳои таърихӣ ва заминаҳои концептуалии ташаккули сиёсати давлатӣ дар соҳаи ҳифзи манфиатҳои занон дар марҳалаи ибтидоии эъмори давлатдорӣ милли;

- таҳқиқи маҷмуии фаъолияти Пешвои миллат дар заминаи роҳандозии заминаҳои меъёрии ҳуқуқии сиёсати гендерӣ, аз ҷумла нақши эшон дар таҳия ва қабули санадҳои стратегӣ ва барномаҳои миллии ҷиҳати боло бурдани мақоми зан дар сохтори ҷомеа;

- баррасии ҷанбаҳои дипломатияи гендерии Пешвои миллат ва нақши эшон дар ҷамоҳангсозии фаъолияти сохторҳои давлатӣ бо ниҳодҳои

байналмилалӣ ва баҳши шахрвандӣ бо мақсади дастгирии ҳамаҷонибаи иҷтимоию иқтисодии занони кишвар;

- баррасии тадбирҳои амалӣ ва ташаббусҳои Пешвои миллат дар самти беҳтар гардондани хизматрасонии тиббӣ, ҳимояи модару кӯдак ва паст кардани сатҳи зӯроварии хонаводагӣ;

- таҳлили сиёсати Пешвои миллат дар фароҳамсозии шароит барои шуғл ва соҳибкории занон, инчунин ба бозори меҳнат ҷалб кардани онҳо дар шароити иқтисоди бозорӣ;

- муқоисаи тағйироти иҷтимоиву иқтисодии занон дар давраҳои гуногуни истиқлолият бо дарназардошти таъсири сиёсати Пешвои миллат;

- таҳияи тавсияҳои илмӣ ва амалӣ ҷиҳати боз ҳам такмил додани сиёсати давлатӣ дар соҳаи дастгирии иҷтимоиву иқтисодии занон дар асоси таҷрибаи Пешвои миллат.

Мақсад ва вазифаҳои мазкур ба омӯзиши фарогири амалисозии сиёсати ҳифз ва пуштибонии занон дар Тоҷикистон, бо таваҷҷуҳ ба таъсири сиёсати Пешвои миллат равона гардидаанд. Ин таҳлил на танҳо муаммоҳо ва мушкилоти мавҷударо муайян месозад, балки ҳамчунин роҳу усулҳои самараноки бартараф намудани онҳоро пешниҳод менамояд.

Объекти таҳқиқотро маҷмуи чараёнҳои пайдоиш, таҳаввул ва амалисозии сиёсати стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи рушди иқтисодии иҷтимоию иқтисодии занон дар марҳалаи таърихӣ соҳибистиқлолӣ ташкил медиҳад. Ин равандҳо ҳамчун натиҷаи бевоситаи фаъолияти давлатдорӣ, иродаи сиёсӣ ва концепсияҳои роҳбарикунандаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон баррасӣ мешаванд, ки заминаҳои бунёдии иштироки фаъоли занонро дар сохтори муносири ҷомеа муайян намудаанд.

Мавзӯи (предмет) таҳқиқоти диссертатсионӣ иборат аст аз: нақш, фаъолияти мақсаднок ва ташаббусҳои Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар ташаккул, таҳким ва рушди сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба

ҳифзи ҳуқуқ, таъмини баробарии гендерӣ, баланд бардоштани мақоми иҷтимоиву иқтисодии занон ва дастгирии онҳо дар шароити истиқлолият.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихӣ таҳқиқот).

Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон дар се марҳила ба иҷро расид:

1. Марҳилаи омодагӣ: (солҳои 2015-2018): Чамъоварӣ ва таҳлили манбаъҳо, адабиёти илмӣ, ҳуҷҷатҳои бойгонӣ ва додаҳои ибтидоӣ. Муайян кардани самтҳои асосӣ ва вазифаҳои таҳқиқот, инчунин таҳияи методологияи зарурӣ. Барқарорсозии ҳамкорӣ бо иштирокдорон ва коршиносон барои анҷом додани мусоҳибаҳо ва гирифтани иттилооти иловагӣ.

2. Марҳилаи асосӣ (солҳои 2019-2024): Иҷрои таҳқиқоти саҳроӣ, аз ҷумла омӯзиши ҳуҷҷатҳои сиёсати гендерӣ ва мусоҳиба бо коршиносони соҳа. Чамъоварӣ ва низомбандии иттилоот дар бораи саҳми қонони Тоҷикистон дар рушди иҷтимоӣ ва иқтисодии кишвар. Таҳлили тағйирот дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки ба беҳтар намудани ҳифз ва дастгирии ҳуқуқҳои занон равона шудаанд.

3. Марҳилаи ниҳоии пажӯҳиш (солҳои 2025–2026): ба низомдарории натиҷаҳои бадастомада, коркарди концептуалии маълумоти таҷрибавӣ ва назариявӣ, инчунин таҳрири сохторию мантиқии дастнависи диссертатсия ҷиҳати мутобиқат ба талаботи аттестатсионии илмӣ.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Таҳқиқот бар пояи принципҳои таърихшиносӣ, ҷомеашиносӣ ва сиёсатшиносӣ таҳия гардидааст. Дар он масъалаи тағйирёбӣ ва рушди нақши занон дар ҷомеаи Тоҷикистон дар тӯли таърих, махсусан пас аз ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ таҳти роҳбарии Пешвои миллат мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Аз ҷиҳати назариявӣ, ҳулосаҳои таҳқиқот ба чанд ғояи асосӣ тақия менамоянд: Якум, назарияи ташаккули таърихӣ ҷомеа мебошад. Дар доираи ин назария тағйирёбии мавқеи занон вобаста ба рушди иқтисод, ҷомеа ва сиёсати давлатӣ ба таври марҳилавӣ баррасӣ мегардад. Дуюм, назарияи ҳуқуқи инсон. Дар асоси он равандҳои ташаккули баробарҳуқуқии занон ва таҳкими

хуқуқҳои онҳо дар қонунгузориҳои миллий ва санадҳои байналмилалӣ мавриди таҳлил қарор мегиранд. Сеюм, назарияи иҷтимоӣ-сиёсӣ. Дар доираи ин назария иштироки қонун дар фаъолияти мақомоти давлатӣ ва татбиқи сиёсати иҷтимоӣ нисбат ба онҳо, махсусан дар самти сиёсати Пешвои миллат, баррасӣ мешавад.

Навгониҳои илмӣ тадқиқот дар он зоҳир мегардад, ки бори аввал раванди ташаккул ва таҳаввули низоми ҳифз ва дастгирии иҷтимоии қонун дар давраи пасошуравии Тоҷикистон ва дар шароити иқтисоди бозорӣ дар заминаи сиёсати давлатӣ таҳти роҳбарии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ба таври маҷмӯӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

Дар доираи таҳқиқот, дигаргунҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ва таъсири онҳо ба вазъи иҷтимоии қонун, инчунин ба рафтори оилавӣ, хусусиятҳои репродуктивӣ, сатҳи шуғли касбӣ ва сохтори демографии аҳолии қонун мавриди баррасии илмӣ қарор гирифтаанд.

Муайян гардид, ки ислоҳоти давлатӣ, махсусан дар бахши ҳифзи иҷтимоии қонун, бо ташаббус ва роҳнамоии Пешвои миллат роҳандозӣ шуда, ба беҳтар кардани вазъи қонун дар ҷомеа мусоидат намуданд.

Сарфи назар аз мушкилоти ибтидоии марбут ба давраи гузариш, сиёсати мақсадноки Пешвои миллат дар самтҳои ҳифзи иҷтимоӣ, дастгирии модару кӯдак, таъмини баробарии гендерӣ ва фароҳамсозии имкониятҳои шуғл ба ташаккули пояҳои устувори болоравии мақоми қонун дар ҷомеа мусоидат намудааст.

Дар диссертатсия қайд карда мешавад, ки барномаҳои давлатӣ ва муассисаҳои махсусе, ки бо ташаббуси Пешвои миллат таъсис ёфтаанд, дар амалӣ намудани сиёсати иҷтимоӣ ва мустаҳкам намудани мавқеи қонун нақши муҳим мебозанд.

Омили ҳалқунанда ва самаранок дар таъмини суботи иҷтимоӣ ва рушди иҷтимоию иқтисодии қонун дар давраи истиқлолияти Тоҷикистон нақши Пешвои миллат мебошад, ки дар таҳқиқот бо таъкид ба сарчашмаҳои нави таърихӣ ва омӯрӣ таҳлил шудааст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Пажухиш муайян намуд, ки Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ бо роҳандозии сиёсати ҳадафманд ва қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, аз ҷумла Фармони №5 «Дар бораи баланд бардоштани мақоми заҳид дар ҷомеа» (1999) ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо» (2005), заминаи институтсионалӣ ва ҳуқуқии сиёсати гендерии давлатиро ташаккул доданд. Ин ташаббусҳо, ки бо таъсиси Кумитаи давлатии қонун ва оила (1991) ва қабули Барномаи миллии рушди иҷтимоии заҳид (1998) ҳамроҳ гаштанд, барои бартарафсозии оқибатҳои ҷанги шаҳрвандӣ ва таъмини ҳуқуқи заҳид дар давраи гузариш замина гузоштанд.

2. Таҳқиқ амиқ намуд, ки сиёсати гендерии Пешвои миллат дар самти таъмини баробарии ҳуқуқии заҳид, ки тавассути қорӣ намудани квотаҳои президентӣ барои таҳсили духтарон (аз соли 1997 то 2021 беш аз 8600 нафар), таъсиси грантҳои президентӣ барои дастгирии соҳибқории заҳид (солҳои 2006-2020 бо ҳаҷми беш аз 5,3 млн сомонӣ) ва афзоиши намоёндогии заҳид дар мақомоти давлатӣ (аз 17,5% дар соли 2005 то 32,9% дар соли 2012) амалӣ гардид, ба таври назаррас ба таҳкими мавқеи иҷтимоию сиёсии заҳид мусоидат намуд.

3. Дар асоси маводҳои бойгонӣ ва маълумоти оморӣ собит карда шуд, ки дастовардҳои Тоҷикистон дар рушди ҳадамоти тиббӣ ва ҳимояи модарону кӯдакон дар натиҷаи сиёсати Пешвои миллат ва татбиқи Стратегияи миллии солимии аҳолӣ (2010-2020) бо қоҳиши назарраси фавти модарон (аз 97,7 ба 25,2 ба 100 000 зиндатаваллуд) ва фавти кӯдакони то як сол (аз 40,9 ба 15,8 ба 1000 зиндатаваллуд) дар солҳои 1990-2016 тасдиқ мегардад. Ин раванд, ки бо маблағгузори афзоянда (зиёда аз 31 млн сомонӣ дар солҳои 2005-2006) ва ҳамқории судманд бо созмонҳои байналмилалӣ ҳамроҳ буд, самаранокии сиёсати иҷтимоии давлатиро исбот мекунад.

4. Таҳқиқ амиқ намуд, ки тадбирҳои дастгирии соҳибқорӣ ва шуғли заҳид, ки бо сарпарастии Пешвои миллат ва тавассути ҷудо намудани грантҳои

президентӣ барои 96 ташкилоти ҷамъиятӣ ва 210 зани соҳибкор (солҳои 2006-2013) ва афзоиши шумораи занони соҳибкор аз 64 нафар дар ибтидои истиқлол то 90 434 нафар (26%-и умумии соҳибкорон) амалӣ гардид, ба мустақилияти иқтисодии занон ва афзоиши ҳиссаи онҳо дар соҳибкорӣ (аз 5,2% ба 43,2% дар солҳои 1995-2018) мусоидат намуд.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Таҳқиқот дар заминаи роҳнамоӣ ва сарпарастии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар самти дастгирии иҷтимоии занон аҳаммияти назариявӣ ва амалии бузург дорад. Аз нуқтаи назари илмӣ, маводи таҳқиқотӣ, муқаррароти назариявӣ, далелҳои бадастомада ва хулосаҳои ин рисола метавонанд ҳамчун сарчашмаи боэътимоди илмӣ дар раванди таҳияи асарҳои ҷамъбаستӣ оид ба таърихи илми таърихшиносӣ, интишори қорҳои илмӣ дар соҳаи масоили гендерӣ, таҳияи китобҳои дарсӣ ва инчунин ташкили курсҳои омӯзишӣ ва семинарҳои махсус дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ мавриди истифода қарор гиранд.

Аз ҷиҳати амалӣ, таҳқиқот барои такмили барномаҳои давлатӣ дар соҳаи дастгирии занон муҳим буда, тавсияҳои пешниҳодшуда самаранокии ин барномаҳоро баланд мебардоранд. Натиҷаҳои таҳқиқот имкон медиҳанд, ки дар соҳаҳои маориф, тандурустӣ ва иқтисодиёт тадбирҳои мушаххас таҳия ва татбиқ шаванд. Илова бар ин, таҳқиқот ба баланд бардоштани огоҳии ҷомеа оид ба мушкилоти занон мусоидат намуда, тағйири афкор ва майли ҷомеаро ба сӯйи беҳбудӣ таъмин мекунад. Натиҷаҳои рисола инчунин барои тайёр кардани мутахассисон дар соҳаи гендершиносӣ ва ҳифзи ҳуқуқи занон ҳамчун манбаи муҳим арзёбӣ мешаванд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсия. Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқотро дақиқии мавод, сифати маводи таҳқиқотӣ, таҳлили амиқи натиҷаҳо ва ҳаҷми интишороти илмӣ таъмин мекунанд. Ҳамчунин, санҷиши маҷмуии эътимоднокии таҳқиқот гузаронида шуда, дар асоси таҳлили маҷмуии натиҷаҳои назариявӣ ва амалӣ хулосаю тавсияҳо таҳия гардидаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ: рисола ба шиносномаи ихтисоси илмӣ 6.1.1. Таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик)

мувофиқат мекунад. Самтҳои асосии таҳқиқот масъалаҳои марбут ба таҳаввули таърихӣ рушди иҷтимоӣю иқтисодӣ Ҷумҳурии Тоҷикистонро фаро мегиранд, инчунин сиёсати давлатӣ дар соҳаи ҳифзи иҷтимоӣю занон ва ҷараёни татбиқи он дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI мавриди баррасӣ қарор дода мешавад.

Дар баробари ин, таъсири ислоҳоти иқтисодӣ ва дигаргуниҳои иҷтимоӣю сиёсӣ ба хусусиятҳои рафтори никоҳӣ ва репродуктивии занон, инчунин ба беҳтар гардидани вазъи иҷтимоӣю иқтисодӣ онҳо ва масъалаҳои марбут ба ҳифзи саломатии модару кӯдак мавриди таҳлили илмӣ қарор мегирад.

Саҳми шахсии доктараби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот дар таҳия ва асосноккунии номи мавзӯ, таҳия ва татбиқи нақшаи кор, ҷамъоварӣ ва коркарди маводи саҳроӣ, таҳлили адабиёти мавҷуда, таҳлили вазъи ҳифз ва дастгирии занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зоҳир мешавад.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Матни комили рисола дар ҷаласаи кафедраи таърих ва диншиносии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон (Протоколи №7, аз 21.02.2026 с.) муҳокима ва ба ҳимоя тавсия гардид. Дар асоси маводи диссертатсия дар конференсияҳои анъанавӣю илмӣю амалии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон, дар семинари илмӣ-назариявӣ кафедраи таърих ва диншиносии Донишгоҳ маърузаҳо ироа гардиданд. Муаллиф дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ ва байналхалқӣ баромадҳо кардааст. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар интишороти муаллиф инъикос ёфтаанд.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Мундариҷаи асосии рисола дар 15 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 6 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос ёфтааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия 225 саҳифаи матни компютериро дар бар гирифта, аз муқаддима, 3 боб, 7 зербоб, хулоса, рӯйхати сарчашмаҳо ва адабиёти истифодашуда (288 номгӯй) иборат аст.

БОБИ I. НАҚШИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН ДАР ТАШАККУЛ ВА РУШДИ СИЁСАТИ ДАВЛАТӢ ОИД БА ҲИФЗИ ИҶТИМОИИ ЗАНОН ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИ ТОҶИКИСТОН

1.1. Иқдомҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар ташаккул ва рушди сиёсати ҳифзи иҷтимоии занон (1991–2021)

Пас аз пош хӯрдани Иттиҳоди Шуравӣ ва ба даст омадани Истиқлолияти давлатӣ дар соли 1991, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити вазнини сиёсӣ ва иқтисодӣ қарор гирифт. Махсусан, солҳои ҷанги шаҳрвандӣ (1992–1997) ҷомеаи Тоҷикистон, ҳоса гурӯҳҳои осебпазир – кӯдакон, маъюбон, модарони танҳо ва занони бекор, бо мушкилоти шадиди зиндагӣ рӯ ба рӯ шуданд. Дар чунин вазъ, ташаккули сиёсати иҷтимоии нав, ки ба шароити мураккаби давр ҷавобгӯ бошад, ногузир буд.

Дар ҳамин шароит, Асосгузори сулҳуваҳдати миллӣ -Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки аз рӯзҳои аввали роҳбарии худ, баъди дар Иҷлосияи тақдирсози XVI Шурои Олӣ (ноябри соли 1992) ба сари қудрат омадан, масъулияти таъмини субот ва эҳёи ҷомеаро ба зимма гирифтанд, ташаббусҳои муҳимми иҷтимоиро ба роҳ монданд. Бо ҳидоят ва сарпарастии бевоситаи он кас, сиёсати давлатӣ дар самти ҳифз ва дастгирии занон тадриҷан ташаккул ёфта, ба як ҷузъи муҳими сиёсати умумии иҷтимоии давлат табдил ёфт. Пешвои миллат масъалаи дастгирии занонро на танҳо як вазифаи иҷтимоӣ, балки масъалаи стратегӣ ва сарнавиштсоз барои рушди ҷомеа арзёбӣ намуданд.

Гузариш аз иқтисодиёти марказонидашудаи шуравӣ ба модели бозаргонии серсохтор, ки бо хусусигардонӣ ва ислоҳоти амиқи иқтисодӣ ҳамроҳ буд, боиси коҳиши ҷойҳои корӣ ва афзоиши бекорӣ, хусусан миёни занон гардид. Пешвои миллат бо дарки амиқи ин вазъ, тадбирҳои мушаххаси дастгирии иҷтимоии занонро пешниҳод ва татбиқ намуданд. Дар натиҷа, тавассути сиёсати мақсаднок, таъсиси ҷойҳои кории нав, дастгирии соҳибкории

занон, фароҳам овардани барномаҳои омӯзишӣ ва баландбардории маърифати ҳукукии занон оғоз ёфт.

Бо ташаббуси Пешвои миллат дар сохторҳои давлатӣ, кумитаҳо ва комиссияҳои вижае таъсис дода шуданд, ки ҷаъолияти онҳо ба масъалаҳои занон, модарону кӯдакон ва баробарҳукукии ҷинсӣ равона мебошад. Аз ҷумла, таъсиси Кумитаи кор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Комиссияи давлатӣ оид ба таъмини ҳукуку имкониятҳои баробари мардон занон, яке аз марҳилаҳои калидии ин сиёсати ҳадафманд буд.

Дар мавриди ҳалли проблемаҳои занон дар ҷомеа Пешвои миллат соли 1999-ум ҷунин ибрази ақида намудаанд: «То ҷӣ андоза мутамаддин будани ҷомеа аз рӯйи муносибат ба проблемаи занон муайян мегардад. Ҳарчанд дар ҷомеаи мо зан – модар мақоми арзанда дорад, вале бо вучуди ин мо дар назди ӯ ҳанӯз қарздорем. Мо кӯшиш хоҳем кард, ки дар солҳои наздик як қатор ҷорабиниҳоро ба хогири боло бурдани мақоми зан дар ҷомеа амалӣ намоем. Пешаз ҳама, ба он муваффақ бояд шуд, ки шумораи занони лаёқатманд дар тамоми сохторҳои роҳбарии ҳокимият афзояд.

Дуюм, ҳоло ҳам ҳодисаҳои поймол кардани ҳукуку зан дар оила ва умуман дар ҷамъият ҷой дорад. Ба муқобили ин зуҳуроти манфӣ мубориза бояд бурд, то занҳо дар ҷомеаи мо мувофиқи нақши иҷтимоиашон мақоми арзанда ишғол намоянд.

Сеюм, гузариш ба иқтисоди бозорӣ моро водор месозад, ки ба соҳибқорӣ бештар занони иқтисоддон ҷалб карда шуда, ҷаъолияти онҳо мунтазам аз тарафи давлат дастгирӣ ёбад.

Чорум, бо дарназардошти он ки дар байни қорқунони илм шумораи занон қам аст, бояд тамоми кӯшишро ба харҷ диҳем, ки аз байни занон, махсусан занону духтарони кӯҳистон мутаҳассисон тайёр намоем» [219, с. 230].

Пешвои миллат, бо нигаронии пайваста ба вазъи иҷтимоии занон, пайваста дар баромаду паёмҳои худ ба масъалаи иштироки ҷаъоли занон дар ҳаёти ҷомеа таъкид менамоянд. Дар натиҷа, шумораи занон дар мақомҳои роҳбарӣ, ниҳодҳои қонунгузор ва идораҳои давлатӣ афзуд. Ҳамзамон,

тавассути дастгирии рӯзафзуни давлатӣ, барои иштироки занон дар ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии кишвар имкониятҳои бештар фароҳам омаданд.

Механизмҳои ташаккулёфтаи ҳифзи иҷтимоии занон дар давраи истиқлол, ки дар партави сиёсати бунёдкорои Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон амалӣ шуданд, ба беҳсозии вазъи иқтисодиву иҷтимоии занон ва таҳкими нақши онҳо дар ҷомеа мусоидат намуданд. Ин тадбирҳо ба ташаккули ҷомеаи солим, устувории иҷтимоӣ ва рушди устувори миллии замина гузоштанд.

Дар замони Иттиҳоди Шуравӣ нисбат ба занон сиёсати ҳосе таҳия шуда буд, ки ба андешаи роҳбарияти шуравӣ, имкон меод, ки "масъалаи занон" ҳал шавад. Ҳоло муҳаққиқон сиёсати давлатиро нисбат ба занон чун як ҷузъи сиёсати умумии иҷтимоӣ, ки манфиати як гурӯҳи калони иҷтимоӣ ва демографиро таъмин мекунад, мефаҳманд. Ин сиёсати иҷтимоӣ вазъи ҳуқуки занонро ташаккул дода, муносибатҳои онҳо бо ҷомеаро танзим менамуд [200, с. 80-81]. Асоси назариявии ин сиёсат тафсири марксистии «масъалаи занон» буд.

Вале иқрор бояд шуд, ки вазъи феълӣи занон дар ҷумҳуриҳои миллий, аз ҷумла ҶШС Тоҷикистон хуб набуд. Вақте ки Тоҷикистон соҳибистиқлол гардид ва давлати нав таъсис ёфт, дар солҳои 90-уми асри XX дар кишвар мубориза бо таъъиз нисбат ба занон оғоз ёфт. Бо ин мақсад сохторҳои махсус таъсис дода шуданд, то ки мардон ва занон дорои ҳуқуқ ва имкониятҳои баробар дошта бошанд. Дар Шурои Олии Тоҷикистон кумитаи доимие таъсис ёфт, ки бо масъалаҳои занон, оила, модар ва кӯдак машғул буд. Дар назди Президенти кишвар низ комиссия оид ба ҳамин масъалаҳо таъсис дода шуд. Ҳамчунин дар вазоратҳои гуногун ва хадамоти иҷтимоӣ шӯъбаҳои махсус ба вучуд омаданд, ки масъалаҳои занонро дар сатҳи кишвар ва минтақаҳо ҳал менамуданд.

Дар Ҷумҳурии мо ба масъалаи таъмини баробарии мардон ва занон дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ аҳаммияти ҷиддӣ дода мешавад. Дар солҳои 1993 то 2006, таҳти роҳбарии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий — Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон, ҷиҳати беҳтар намудани вазъи занон тадбирҳои мушаххас андешида шуданд. Масалан,

як қатор қонунҳо ва қарорҳои ҳукумат қабул гардиданд, ки ба таҳкими мавқеи занон мусоидат намуда, ба онҳо ҳуқуқҳои баробари мардонро фароҳам меоварданд. Созишномаҳои байналмилалӣ, ки дар ин самт тасдиқ гардидаанд, асоси амалҳои минбаъда барои бартараф намудани нобаробарии гендерӣ гардиданд.

Пас аз ҷанги шаҳрвандӣ, вақте ки дар соли 1997 Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоият ба имзо расид, таҳти роҳбарии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ — Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ташаккули сиёсати устувори иҷтимоии давлатӣ оғоз ёфт. Ин раванд махсусан ба ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои занон равона гардида буд. Маҳз бо шарофати Пешвои миллат дар кишвар заминаи устувори қонунгузорӣ ба вучуд омад, ки дар амал баробарии ҳуқуқии занону мардонро дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ таъмин менамояд.

Сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти занон, ки шахсан таҳти назорат ва дастгирии Пешвои миллат амалӣ мегардад, ба фароҳам овардани шароити мусоид барои иштироки фаъоли занон дар ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кишвар равона шудааст. Ин сиёсат инчунин иҷрои уҳдадорӣҳои байналмилалӣ кишварро, аз ҷумла Конвенсияи СММ оид ба барҳам додани ҳама гуна шаклҳои таъйиз нисбат ба занон, дар бар мегирад.

Мушкилоти иҷтимоии занон, ки дар давраи гузариш ба иқтисоди нав ва сохтори нави ҷомеа шадидтар гардида буданд, ҳамеша зери таваҷҷуҳи доимии роҳбарияти олии кишвар қарор доранд.

Пешвои миллат пайваستا таъкид менамоянд, ки ҳалли мушкилоти занон бояд бо истифодаи механизмҳои самарабахши ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ амалӣ гардад. Аз ҷумла, бо ташаббуси Президенти мамлакат дар кишвар як қатор барномаҳои миллӣ ва стратегияҳо қабул ва амалӣ гардиданд, ки ҳадафи онҳо таъмини рушди қобили қабул ва дастгирии ҳамаҷонибаи занон мебошад.

Аз нигоҳи Пешвои миллат, кафолати воқеии баробарҳуқуқии занон на танҳо дар муқаррароти қонун, балки дар фароҳам овардани шароити воқеии зиндагӣ зоҳир мегардад. Пеш аз ҳама, ба занон имкони дарёфти ҷойи кори

сазovor ва устувор фароҳам оварда мешавад, ки дар он онҳо метавонанд ҳам манфиатҳои шахсиро амалӣ намоянд ва ҳам дар таъмини рӯзгори оила сахмгузор бошанд. Ба ин мақсад, дар давраи соҳибистиклолӣ бо ҳидояти Президенти кишвар садҳо ҳазор ҷойҳои нави корӣ, аз ҷумла барои занон, таъсис ёфтаанд.

Пажӯҳишҳо нишон медиҳанд, ки ангеҷаҳои асосии занон барои ворид шудан ба бозори меҳнат иборатанд аз:

- зарурати таъмини даромади иловагӣ дар оила;
- меҳнат ҳамчун воситаи кафолати амнияти иҷтимоӣ дар шароити номуътадили иқтисодӣ;
- кор ҳамчун василаи худшиносии шахсӣ ва рушди иҷтимоӣ.

Аммо таҳлили иҷтимоӣ нишон медиҳад, ки духтарон ва занон, бахусус дар минтақаҳо, дар бозори меҳнат бо мушкилоти зиёд рӯбарӯ мешаванд, аз ҷумла дастрасӣ ба ҷойи кор, сатҳи пасти музди меҳнат, маҳдудияти имкониятҳо дар шуғли расмӣ ва ғайрирасмӣ, инчунин сатҳи пасти таҳассус. Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ин мушкилиҳоро борҳо дар суҳанронҳои худ таъкид намуда, мақомоти марбутаро муваззаф намудаанд, ки барои ҳалли онҳо тадбирҳои муассир андешанд.

Бо дастури Роҳбари давлат Барномаи миллии рушди иҷтимоии занон, Стратегияи баланд бардоштани мақоми занон ва чанд барномаи муҳимми дигари давлатӣ таҳия ва ба ҷаъолият оғоз намуданд. Ин иқдомҳо ба занон имкон доданд, ки дастгирии бештар – ҳам моддӣ, ҳам ҳуқуқӣ ва ҳам маънавӣ ба даст оранд.

Натиҷаҳои таҳқиқоти бозори меҳнат (ТҚК) барои солҳои 2004, 2009 ва 2016 нишон медиҳанд, ки барои занон дар Тоҷикистон пайдо намудани ҷойи муносиб дар бозори меҳнат то андозае душвор мебошад. Ин ҳолат пеш аз ҳама ба бори зиёди хонаводагӣ дар оилаҳои серфарзанд ва таъсири анъанаҳои миллии вобаста аст. Дар баробари ин, сатҳи иштироки занон дар ҳаёти иқтисодӣ вобаста ба вазъи умумии иқтисод тағйир меёбад.

Ҳангоми беҳбудии вазъи иқтисодӣ шумораи заноне, ки ба фаъолияти меҳнатӣ ҷалб мешаванд, афзоиш меёбад. Аммо дар давраҳои бухрони иқтисодӣ қисми зиёди онҳо маҷбур мешаванд фаъолияти худро қатъ намоянд.

Ба ин хотир, бо далелҳои зиёд метавон тасдиқ кард, ки замон дар муқоиса бо мардон дараҷаи пасти таҳассуси касбӣ, сегрегатсияи баланди касбӣ ва соҳавӣ ва фарқи назарраси музди меҳнатро эҳсос мекунанд.

Дувум, замон дар шуғли ғайрирасмӣ, ки дар он амниятҳои иҷтимоии кофӣ вучуд надоранд, фаъолона ширкат мекунанд.

Сеюм, дар ҳолати бекорӣ, имкониятҳои замон барои мустақилона ёфтани кор хеле маҳдуд буда, ин ҳолат онҳоро водор месозад, ки ба хадамоти шуғли аҳоли бештар муроҷиат кунанд ва ҳамчун бекор барои дарёфти кӯмакпулӣ ё ҷустуҷӯи кор раванд [6, с. 8].

Қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки таҳти назорат ва ташаббуси Пешвои миллат тақмил дода мешавад, барои ҳифзи ҳуқуқи замон қафолатҳои васеъ фароҳам меорад. Аз ҷумла, боби 12-уми Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон махсус ба қафолатҳо барои замон ва шахсони дорои масъулияти оилавӣ бахшида шуда, дар он ҳуқуқи имтиёзҳои онҳо муфасссал инъикос ёфтаанд. Дар ин боб, масъалаҳои манъи кор дар шаб ва рӯзҳои истироҳат, маҳдудсозии изофакорӣ, шартҳои беҳтари меҳнатӣ, рухсатиҳои иловагӣ ва таъмини ҳуқуқи замон дар ҳолатҳои вазнин, аз қабилӣ ҳомиладорӣ, парасториҳои кӯдак ва ҳолатҳои дигар ба таври возеҳ муайян шудаанд.

Ҳамин тавр, таҳти роҳбарии хирадмандонаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сиёсати ҳифзи иҷтимоии замон ба як унсури муҳимми низоми давлатии иҷтимоӣ табдил ёфта, қафолати муҳимми таъмини баробарии воқеии замон мардон ва иштироки фаъоли замон дар ҷомеа мебошад.

Ғайр аз ин, дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон доираи васеи тадбирҳои ҳифзи иҷтимоӣ дар соҳаи меҳнат пешбинӣ шудааст. Масъалаи ҳифзи иҷтимоии замон ва гурӯҳҳои осебпазири иҷтимоӣ, бахусус занони ҳомиладор, замон, ки кӯдакони то 14-сола ё кӯдаки маъҷуби то 16-сола доранд, модарони

танҳо ва шахсоне, ки кӯдакро бе модар тарбия мекунанд, дар конунгузории меҳнат ба таври махсус муқаррар шудааст.

Дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, як қатор қарорҳои ҳифзи иҷтимоии баланд барои гурӯҳҳои махсуси занон муайян шудаанд, ки инҳоянд:

- Занони ҳомиладор;
- Заноне, ки кӯдакони то 3-сола доранд;
- Модароне, ки кӯдаки маъюбро тарбия мекунанд [6, с. 70].

Ҳамчунин, модарони танҳо ба рӯзи бехтари ҳифзи иҷтимоӣ, ки нисбат ба модарони оилаҳои ҷудошуда ва оилаҳои навбарпокарда мебошад, истифода мебаранд. Ба ғайр аз имтиёзҳои, ки барои ҳама кормандони дорои масъулияти оилавӣ муайян шудаанд, агар корфармо модари танҳоеро, ки кӯдаки то 14-сола дорад ба кор наметавонад ҷой додан, бояд муроҷиаткунандаро ҳафта ба се баъди рафтани кӯдак аз кор наметавонад ҷой додан. Ҳамчунин, вақте ки шартномаи меҳнатӣ бо ин модарон қатъ мегардад, корфармо муваззаф аст, ки ҳамаи набудани ворисони ҳуқуқӣ, шахсони масъулро, ки дар Хадамоти давлатии шуғли аҳолии масъулияти таъмини шуғли онҳоро доранд, вазифадор созад [6, с. 71].

Кодекси меҳнат на танҳо қарорҳои шуғл, балки танзими давомнокии вақти кории гурӯҳҳои гуногуни занонро низ дар бар мегирад, ки маҷмуи пурраи имтиёзҳо ва қарорҳоро дар бораи давомнокии рӯзи корӣ ва ҳафтаи корӣ, инчунин қарорҳои махсус барои рухсатии муқаррарӣ ва иловагӣ муайян мекунад.

Бо ибтикори Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки дар тамоми давраи соҳибистиклолии Тоҷикистон ба масъалаи баланд бардоштани мақоми манзалати занон дар ҷомеа ва таҳкими нақши иҷтимоии онҳо таваҷҷуҳи хос зоҳир намудаанд, низомии ҳифз ва дастгирии занон тадриҷан тақвият ёфт ва ба яке аз самтҳои муҳимми сиёсати иҷтимоии давлат табдил ёфт. Аз рӯзҳои аввали соҳибистиклолӣ, Сарвари давлат бо иродаи қатъӣ барои таъмини баробарҳуқуқии занон ва мардон ва дастгирии қишри осебпазири ҷомеа, бахусус занон, сиёсати мушаххас ва пайгиронаро роҳандозӣ намуданд.

Дар конунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор тадбирҳо ҷиҳати ҳифзи иҷтимоии аҳоли, баҳусус гурӯҳҳои ниёзманд, аз ҷумла занон, аз бекорӣ пешбинӣ шудаанд. Тадбирҳои амалӣ, ки дар асоси конунгузории суғуртаи иҷтимоӣ татбиқ мегарданд, пеш аз ҳама ба дастгирии шахсоне равона шудаанд, ки бинобар сабаби бекорӣ манбаъи даромади худро аз даст додаанд ё аз оғоз ҷунин имконият надоштанд.

Бо вучуди он ки шумораи бекорони расмӣ камтар аз шумораи воқеии бекорон аст, давлат пайваста талош мекунад, то ин рақам коҳиш ёбад. Масалан, тибқи маълумоти Тадқиқоти қувваи корӣ (ТҚК)-и соли 2009 шумораи бекорон дар кишвар 241,2 ҳазор нафарро ташкил меод [6, с. 69]. Бо талошу ташаббусҳои роҳбарияти олии мамлакат ва дастгирии Пешвои миллат, дар ба кормандони муваққатан бекор имкони шуғл фароҳам гардиданд. Ҷунонҷӣ, Сарвари давлатамон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15.04.2009 таъкид кардаанд, ки «Дар давоми панҷ соли охир дар натиҷаи таъсиси ҷойҳои корӣ беш аз 360 ҳазор нафар бекорон ба шуғл фаро гирифта шуданд. Танҳо дар се моҳи соли равон қариб 40 ҳазор ҷойҳои нави корӣ ташкил карда шуда, 31 ҳазор нафар корчӯён бо ҷойи кор таъмин гардиданд.» [32, с. 367].

Мувофиқи натиҷаҳои ҳамон таҳқиқот, профили гендерии бекорӣ дорои хусусияти таърихӣ иҷтимоӣ буда, занон танҳо 38,8 фоизи шумораи умумии бекоронро ташкил медеданд [6, с. 70]. Сатҳи бекорӣ миёни занон нисбат ба мардон пасттар аст (10,5% нисбат ба 12,3%), вале занон дар бозори меҳнат бештар осебпазиранд. Онҳо бештар аз мардон ба Хадамоти давлатии шуғли аҳоли муроҷиат мекунанд, зеро аксарияти ҷойҳои пешниҳодшуда ё музди кам доранд, ё бо хусусиятҳои оилавии занон мувофиқ нестанд.

Тавре ки Пешвои миллат таъкид мекунанд, «ба вазоратҳои саноат ва технологияҳои нав, меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли, рушди иқтисод ва савдо, Кумитаи занон ва оила, Кумитаи ҷавонон, варзиш ва сайёҳӣ, роҳбарони вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо бори дигар супориш дода мешавад, ки доир ба тақвияти низоми ягонаи омӯзиши касбии шаҳрвандони бекор, баҳусус

муҳочирони меҳнатӣ ва аҳолии калонсол, инчунин ташкили кори хонагӣ, хунаҳои дастӣ ва дигар намудҳои касбӣ барои занону духтарони хонашин ва бо ҳамин роҳ паст намудани шиддати бекорӣ чораҳои зарурӣ андешанд.» [155,с.563-564]. Ин дастур ҳамчун замина барои таҳкими сиёсати ҳифзи иҷтимоии занон хизмат мекунад.

Чомеаи мо, ки дар он то ҳол анъанаҳои патриархалӣ қой доранд, аксар вақт мавқеи занонро бо масъулиятҳои оилавӣ мепайвандад. Дар натиҷа, аксари занон барои расидан ба манфиатҳои иҷтимоӣ талош мекунанд, ки тавассути таваллуди фарзандони зиёд ва масъулияти пурраи нигоҳубини онҳо нақши худро иҷро намоянд. Аммо чунин шароит, дар сурати нарасидани дастгирӣ, метавонад имкониятҳои занонро барои рушди шахсӣ ва касбӣ маҳдуд созад.

Тағйироти иҷтимоӣ дар чомеаҳо, хусусан таҳти таъсири ҷаҳонишавӣ ва афзоиши сатҳи шуур ва маърифати гендерӣ, муносибати суннатиро нисбат ба кори занон тағйир медиҳад. Мисоли равшани ин падида – нақши занон дар раванди саноатишавӣ ва иқтисодии кишварҳои пешрафта мебошад.

Дар Тоҷикистон низ ҳуқуқҳои иҷтимоии занон ва модарон дар асоси як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи иҷтимоии давлатӣ», қонунҳои нафақа ва Кодекси меҳнат, ҳимоя карда мешаванд. Ин санадҳо дар асоси сиёсати Пешвои миллат таҳия ва мукамал карда мешаванд ва ҳуқуқи баробар, дастгирии махсус барои занон ва модаронро дар назар доранд, ки ба талаботи баробарии гендерӣ ҷавобгӯянд ва таъйизро рад менамоянд.

Дар қонунгузориҳои кишвар барои занон имтиёзҳо ва кафолатҳои махсус вобаста ба вазифаҳои оилавӣ, аз ҷумла дар давраи ҳомиладорӣ, тарбияи кӯдак, маҳдудияти соатҳои кор ва иштироки онҳо дар кори шабона пешбинӣ шудаанд [6,с.7]. Бо вучуди набудани таъйизи расмӣ ҳуқуқӣ (де-юре), асимметрияҳои гендерӣ дар амалия (де-факто) ҳанӯз ҳалли ниҳоиро наёфтаанд, ки ин ҳолат зарурати таҳкими сиёсати иҷтимоии давлатро дар соҳаи ҳифзи иҷтимоии занон боз ҳам бештар месозад.

Дар зери роҳбарии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон сиёсати иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти дастгирии занон ва коҳиши сатҳи бекорӣ, бахусус дар миёни гурӯҳҳои осебпазири аҳоли, ба марҳилаи сифатан нави рушд ворид гардида, барои ташаккули ҷомеаи баробарҳуқуқ ва адолатпеша заминаи устувор фароҳам овардааст.

Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъмини ҳуқуқи озодиҳои занонро ҳамчун яке аз самтҳои калидии сиёсати иҷтимоии давлат арзёбӣ намуда, дар давраи соҳибистиклолии кишвар ҷиҳати таҳким ва рушди низоми ҳифз ва дастгирии занон як қатор иқдомҳои муҳими давлатӣ амалӣ гардониданд.

Пешвои миллат таъкид менамоянд, ки «Ҳукумати кишвар ба занону бонувон эҳтироми хоса зоҳир менамояд ва дар якҷанд барномаи давлатӣ, стратегия ва консепсияҳо дурнамои фаъолияти занон ва нақши онҳоро дар мақоми роҳбарӣ, таҳкими давлатдорӣ, солимии ҷомеа ва пойдориву устувории оила таъкид намудааст.

Мо ин сиёсатро дар оянда низ давом дода, занонро ҳамчун чароғи оила, нерӯи созандаи ҷомеа ва ҳимоятгару идомабахши беҳтарин анъанаҳои миллӣ дастгирӣ менамоем ва дар сохтору мақомоти давлатӣ сафи онҳоро бештар мегардонем» [155, с.607].

Масъалаи баробарии гендерӣ дар низоми қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми хос дошта, аз ҷумла дар моддаи 17-уми Конститутсия муқаррар шудааст, ки «ҳама дар назди қонун ва суд баробаранд» ва «мардон ва занон ҳуқуқи озодиҳои баробар доранд» [9, с.12]. Ин меъёри конститутсионӣ на танҳо кафолати ҳуқуқӣ, балки ҳамчун меҳвари сиёсати иҷтимоии давлатӣ, бар асоси ормону арзишҳои таърихӣ миллат амал мекунад.

Дар ин замина, Пешвои миллат борҳо таъкид намудаанд, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ифодагари ормонҳои миллӣ ва заминаи устувори таъмини ҳуқуқи озодиҳои шаҳрвандон, аз ҷумла занон мебошад. Ҳамчунин, дар кодексҳои гражданин, оилавӣ, ҷиноятӣ ва меҳнат низ масъалаҳои марбут ба баробарии гендерӣ ба таври муфассал инъикос ёфтаанд. Масалан, дар

Кодекси меҳнат зикр шудааст, ки тамоми шахрвандон бо имкониятҳои баробар дар соҳаи меҳнат иштирок мекунанд ва ҳар гуна таъйиз тибқи ҷинс, синну сол, миллат, эътиқоди динӣ ё ақидаи сиёсӣ манъ мебошад [10, с.1].

Пешвои миллат зимни баромадхояшон ҳамеша бар зарурати таъмини фазои баробари ҳуқуқӣ барои занон ва мардон дар ҳамаи бахшҳои ҳаёт таъкид мекунанд ва ҳукумати кишварро вазифадор месозанд, ки заминаҳои ҳуқуқӣ ва иҷтимоиро дар ин самт устувор гардонад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар роҳи таҳкими ҳуқуқи занон ва баробарии гендерӣ, ба як қатор санадҳои муҳимми байналмилалӣ ҳамроҳ шудааст. Ба онҳо метавон Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид оид ба барҳам додани ҳама гуна шаклҳои таъйиз нисбат ба занон (1979), Пакти байналмилалӣ ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ (1966), Пакти байналмилалӣ ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ (1966), Декларатсияи Пекин ва Барномаи амал (1995) ва Конвенсия оид ба ҳуқуқи кӯдакро (1989) шомил донист. Аз ҷумла, Тоҷикистон Конвенсияи соли 1979-ро 26 июни соли 1993 ба тасвиб расонид, ки он нишонаи иродаи сиёсӣ дар ҳалли масъалаҳои гендерӣ мебошад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ташаббуси Пешвои миллат дар самти паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва баланд бардоштани шароити иҷтимоии занон тадбирҳои муассирро роҳандозӣ намудааст. Дар қатори иқдомҳои муҳими давлатӣ қабули Консепсияи сиёсати давлатии демографӣ барои солҳои 2003–2015 чойгоҳи махсус дорад, ки ҳадафи он танзими равандҳои демографӣ, таҳкими арзишҳои фарҳанги оиладорӣ, дастгирии оилаҳои серфарзанд ва таъмини ҳифзи ҳуқуқҳои модару кӯдак мебошад.

Қобили таъкид аст, ки дар чараёни татбиқи ин сиёсат нақши ташкилотҳои ҷамъиятии занон, бахусус иттиҳодияҳои ғайриҳукуматӣ, дар баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқӣ ва иҷтимоии занон назаррас арзёбӣ мегардад. Ин тадбирҳо ҳамчун ҷузъи таркибии сиёсати давлатии иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки таҳти роҳбарии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайгирона амалӣ карда мешавад, аҳаммияти муҳим доранд.

Дар идомаи ин сиёсати хирадмандона, як қатор санадҳои қонунгузорӣ ва барномаҳои давлатӣ ҷиҳати дастгирии замон таҳия ва амалӣ гардидаанд, ки аз ҷумлаи онҳо метавон Барномаи давлатии пешгирии зӯрварӣ дар оила, Барномаи миллии рушди соҳибкории замон, Барномаи миллии тавонмандсозии замон ва дигар тадбирҳоро ном бурд. Тамоми ин иқдомҳо ба таври мақсаднок ба таъмини баробарии ҳуқуқи имкониятҳои замон, баланд бардоштани мақоми иҷтимоии онҳо ва таҳкими нақши фаъолашон дар ҳаёти ҷамъиятӣ равона гардидаанд.

Нақши Пешвои миллат дар ташаккули сиёсати давлатии гендерӣ аз марҳалаҳои ибтидоии соҳибистиклолӣ то имрӯз на танҳо дар сатҳи пешниҳоди ташаббусҳои ҳуқуқӣ, балки дар ташаккули муҳити иҷтимоиву сиёсӣ заҳир мегардад, ки дар он замон ҳамчун нерӯи муҳимми рушд эътироф ва ҳамаҷониба дастгирӣ карда мешаванд. Дар натиҷаи роҳбарӣ ва ташаббусҳои Эмомалӣ Раҳмон як қатор санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ ва барномаҳои давлатӣ қабул гардидаанд, ки ҳадафи асосии онҳо таъмини баробарии воқеии мардон ва замон дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ мебошад.

Дар байни санадҳои муҳим дар ин самт Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 1999, №5 «Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа» ҷойгоҳи махсус дорад, ки самтҳои асосии татбиқи сиёсати гендериро муайян намудааст [22]. Дар ин фармон ба масъалаи зарурати фароҳам овардани шароити ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ барои иштироки фаъоли замон дар раванди рушди кишвар таваҷҷуҳи махсус заҳир гардидааст.

Бо ташаббуси бевоситаи Пешвои миллат Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ба низом даровардани қабули духтарон ба мактабҳои олии тибқи квотаи Президент» аз 19 апрели соли 2001, №199 ба тасвиб расид, ки дар шароити нобаробарии иҷтимоӣ, барои ҳазорон духтари деҳотӣ роҳи таҳсилотро кушод. Ин иқдом ҳамчун намунаи равшани сиёсати иҷтимоии Президент ва талоши ӯ барои аз байн бурдани нобаробарӣҳо дар дастрасӣ ба таълим арзёбӣ мегардад.

Соли 2005 бо пешниҳоди Пешвои миллат Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо» [16] қабул гардид, ки ба сифати санади умумимиллии стратегӣ, асоси ҳуқуқии таъмини баробарии гендериро муқаррар намуд. Ин қонун заминаи бозғатимоди ҳуқуқиро барои ҳифзи ҳуқуқи занон ва таъмини баробарии имкониятҳо дар тамоми соҳаҳо – ҳаёти ҷамъиятӣ, сиёсӣ ва иқтисодӣ фароҳам овард.

Ҳамзамон, Пешвои миллат ба масъалаи рушди иқтисодии занон таваҷҷуҳи ҷиддӣ зоҳир намудаанд. Масалан, таъсиси Грантҳои Президентӣ (солҳои 2006–2010 ва 2016–2020) ба дастгирии фаъолияти соҳибкории занон равона гардид. Ин тадбирҳо ба баланд бардоштани нақши занон дар иқтисоди миллӣ, коҳиши сатҳи бекорӣ миёни онҳо ва фароҳамсозии имкониятҳои васеътар барои худшиносӣ ва рушди иҷтимоии занон мусоидат намуданд.

Яке аз иқдомҳои муҳимми сиёсати давлатӣ дар самти баробарии гендерӣ [13] «Стратегияи миллии фаъолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011–2020» мебошад, ки бо қарори Ҳукумат ва бо ташаббуси шахсии Пешвои миллат таҳия ва қабул гардидааст. Дар ин Стратегия, бо таъкиди арзишҳои миллӣ ва таҷрибаи байналмилалӣ, самтҳои асосӣ ва механизмҳои муассири рушди имкониятҳои иҷтимоии занон муайян карда шудаанд.

Илова бар ин, дар соли 2013 таҳти роҳбарии Эмомалӣ Раҳмон Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирии зӯрварӣ дар оила» [14] қабул гардид, ки ба талаботи замони муосир ҷавобгӯ буда, иродаи сиёсӣ ва масъулияти баланди роҳбарияти олии кишварро дар самти ҳифзи арзишҳои оилавӣ ва ҳуқуқи занон инъикос менамояд.

Ҳамчунин, тибқи супориши Пешвои миллат Барномаи давлатии «Тарбия, интиҳоб ва ҷобачогузории кадрҳои роҳбарикунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби занону духтарони лаёқатманд» барои солҳои 2017–2022 таҳия ва амалӣ гардид. Ин барнома ба омода намудани насли нави занони роҳбар, баланд

бардоштани иштироки онҳо дар раванди қабули қарорҳо ва идоракунии давлатӣ мусоидат намуд.

Бояд таъкид кард, ки сиёсати давлатии гендерии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо раҳнамоии Эмомалӣ Раҳмон танҳо дар доираи эълони баробарии ҳуқуқӣ маҳдуд нест, балки он ба рушди воқеии имкониятҳо, тавонмандсозии иқтисодӣ, таълимӣ ва сиёсии занон равона шудааст. Тавачҷуҳи пайвастаи Пешвои миллат ба таҳкими нуфузи занон дар ҷомеа боис гардид, ки Тоҷикистон дар арсаи сиёсати иҷтимоӣ ва гендерӣ миёни кишварҳои пасошуравӣ мавқеи намоён пайдо намояд.

Нақши Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими сиёсат ва ҳифзи ҳуқуқҳои занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон хусусияти системавӣ ва стратегӣ дорад. Иқдомҳо ва ташаббусҳои Пешвои миллат дар ин самт, ки тавассути қабули санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ ва татбиқи барномаҳои давлатӣ амалӣ мешаванд, ба ташаккули шароити мусоид барои рушди устувори ҷомеаи баробарҳуқуқ дар кишвар мусоидат намуда, ҳамзамон ҳамчун пояи муҳим барои таҳкими минбаъдаи давлатдорӣ иҷтимоӣ хизмат менамоянд. Маҳз роҳнамоӣ ва сарпарастии Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон буд, ки пайваста баробарҳуқуқии гендериро аз ҷумлаи масъалаҳои муҳимтарини сиёсати иҷтимоии давлат арзёбӣ гаштанд, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони соҳибистиклолӣ низоми ҳифз ва дастгирии занон марҳила ба марҳила таҳким ёфта, заминаи мустаҳками ҳуқуқиву институтсионалӣ пайдо намудааст.

Дар моҳи март соли 2005 дар Тоҷикистон санади қонунгузорӣ таҳти унвони «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарии мардону занон ва имкониятҳои баробари татбиқи онҳо» тасдиқ гардид. Ин қонун, ки таҳияи он таҳти назорати Пешвои миллат сурат гирифта буд, ҳамчун яке аз унсурҳои калидӣ дар роҳи бунёди ҷомеаи одилона арзёбӣ мешавад.

Дар моддаи ҳафтуми ин қонун ба аҳаммияти ўҳдадорӣҳои оилавӣ, ки ба кормандони ҳар ду чинс ҳангоми иҷрои вазифаҳои касбии онҳо воғузор шудаанд, тавачҷуҳи махсус зоҳир гардидааст. Дар санад таъкид мешавад, ки ҳангоми қабули қарорҳо оид ба ба қор қабул намудан, пешрафти касбӣ, тайёрии

касбӣ-техникӣ ва ташкили речаи корӣ, инчунин ҳангоми аз кор озод намудани кормандон, аз ҷумла хизматчиёни давлатӣ, бояд меъёрҳои конунгузории кафолатдиҳандаи ҳуқуқи баробари намоёндагони ҳар ду ҷинс ба инобат гирифта шаванд ва дар баробари ин, ӯҳдадорҳои оилавии онҳо низ дар назар дошта шаванд.

Ҳамчунин, ба зиммаи корфармоён вазифа гузошта шудааст, ки дар низоми тақмили ихтисоси кормандони ҳар ду ҷинс, махсусан дар ҳолатҳои рухсатии марбут ба нигоҳубини модар ва кӯдак, шароит фароҳам оваранд. Пешвои миллат дар аксар суҳанронихояшон аз зарурати фароҳам овардани шароити мусоид барои модарону кӯдакон таъкид намуда, ҳамкорӣ бо созмонҳои ҷамъиятӣ ва байналмилалиро ҷиҳати дастгирии иҷтимоии занон муҳим арзёбӣ мекунанд.

Васеъ гардидани имкониятҳои занон, ки бо мусоидат ба иштироки фаъол дар таҳия ва татбиқи барномаҳо ба амал омадааст, ба дигаргунӣҳои ҷиддӣ дар сиёсати гендерӣ оварда расонидааст. Ҳадафҳои асосии баробарии гендерӣ иборатанд аз: баланд бардоштани сатҳи огоҳӣ вобаста ба солимии ҷинсӣ, дастгирии шуғли занон, иштироки онҳо дар равандҳои сиёсӣ, мубориза бо зӯрварӣ ва таҳкими механизмҳои институтсионалии дастгирӣ.

Ба шарофати тадбирҳои ҳукумат ва пуштибонии шахсии Пешвои миллат, вазъи занон дар кишвар тадриҷан беҳбуд ёфта, тамоюлҳои устувори мусбат ба миён омаданд. Дар низоми ҳифзи иҷтимоии занон намудҳои гуногуни суғуртаи иҷтимоии давлатӣ ҷойгоҳи муҳим доранд. Аз ҷумла, ёрдампулӣ барои корношоямӣ муваққатӣ, нигоҳубини кӯдакони бемор ва аъзои оилаи бемор, кӯмакпулӣ барои ҳомиладорӣ ва оилаи пешбинӣ шудаанд [6, с.52].

Дар самти муҳофизати занони ҳомиладор, як қатор имтиёзҳо муқаррар гардидаанд:

- ёрдампулӣ дар давраи рухсатии ҳомиладорӣ;
- кӯмакпулӣ барои нигоҳубини кӯдак, ки ҳар моҳ пардохт мегардад;
- ёрдампулии якдафъаина барои таваллуди кӯдак.

Ин имтиёзҳо асосан аз ҷониби корфармо таъмин карда мешаванд. Агар падару модар бекор бошанд, ҳуқуқ доранд кўмакпулӣ барои таваллуди кўдак ва нигоҳубини ўро тавассути шуъбаҳои таъминоти иҷтимоӣ гиранд.

Дар амал нишон дода шудааст, ки занон нисбат ба мардон бештар аз имкониятҳои ҳифзи иҷтимоии марбут ба нигоҳубини кўдакон истифода мебаранд. Маълумоти ТҚК-2004 ва ТҚК-2009 ин ҳолатро тасдиқ менамояд: дар соли 2004 аз 8435 нафаре, ки бо сабаби нигоҳубини беморон ба кор ҳозир нашудаанд, 54,1 фоиз занон будаанд, дар соли 2009 бошад – 43,5 фоиз [6, с.53].

Аммо тибқи маълумоти омӯӣ, коҳиш ёфтани ҳиссаи занон дар шуғли меҳнат мушоҳида мешавад. Масалан, соли 2004 ҳиссаи мардон 53,4 %, соли 2009 – 56,8 % ва соли 2016 – 59,5 %-ро ташкил дода, ҳиссаи занон мутаносибан аз 46,6 % ба 40,5 % поён рафтааст [157, с.17].

Чаҳорчӯбаи ҳуқуқи ҳифзи модарӣ, ки таҳти роҳнамоии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон устувор мегардад, як қатор қонунҳо ва санадҳоро фаро мегирад. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моддаи 34 муқаррар менамояд, ки «модар ва кўдак таҳти ҳимояи махсуси давлат қарор доранд», ва дар моддаи 35 омадааст, ки «ҳама гуна маҳдудият дар соҳаи муносибатҳои меҳнатӣ манъ аст». Истифодаи занон дар қорҳои зеризаминӣ ва шароити хатарнок манъ карда шудааст.

Ин меъёрҳои конститутсионӣ дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қафолатҳои ҳуқуқи баробари мардону занон ва имкониятҳои татбиқи он» боз ҳам равшан ва амиқтар инъикос ёфтаанд. Моддаи 7-уми Қонун таъкид менамояд, ки ҳангоми қабули кормандон ба қор, пешбарӣ, касбомӯзӣ, муқаррар намудани ҷадвали қор ва рафъи кормандон, бояд ба масъулиятҳои оилавии ҳар ду ҷинс ба таври равшан таваҷҷуҳ карда шавад.

Ин модда, ба таври мушаххас, қафолат медиҳад, ки дар низоми бозомӯзӣ ва тақмили ихтисоси кормандон ки бо ташаббуси корфармо амалӣ мешавад, шароити хос барои модарону падарон фароҳам карда шавад – аз ҷумла, бо дарназардошти зарурати танаффус дар вақти қор бинобар таваллуд ва тарбияи кўдакон.

Ин ҳама тадбирҳо ва дастовардҳо самарайи сиёсати иҷтимоие мебошанд, ки Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо ҳисси баланди масъулияти инсонпарварӣ роҳандозӣ намуда, таъмини адолат ва ҳифзи ҳуқуқҳои занонро пояи устувори рушди ҷомеаи демокративу ҳуқуқбунёд мешуморанд.

Чӣ тавре ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид карданд, дар давоми солҳои 2003-2005 барои 83 ҳазор нафар модарон кӯмакпулӣ барои таваллуди фарзанд ва нигоҳубини кӯдак ба миқдори 3 миллиону 200 ҳазор сомонӣ чудо карда шуд. Барои расонидани кӯмаки молиявӣ ба модарони серфарзанд ва оилаҳои камбизоат аз буҷети давлатӣ 54 миллион сомонӣ маблағ чудо карда шуд. Ин маблағҳо барои ҷуброни истифодабарии барқ ва газ сарф карда шуданд [90,с.212]. Ҳаҷми кумакпулии унвони иҷтимоӣ дар ҷумҳурӣ сол то сол зиёд гаштанд. Ҷунонҷӣ ҳаҷми кумакпулҳо дар соли 2011-ум 3,8 миллион сомонӣ, соли 2013-ум 9,9 миллион сомонӣ, соли 2016 –ум 20,9 миллион сомони ро ташкил дод [263]. Ҳамчун мисол, дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки 26 апрели соли 2013 пешниҳоди шудааст, зикр гардидааст: «Агар ҳаҷми умумии хароҷоти соҳаҳои иҷтимоӣ соли 2000-ум ҳамагӣ 106 миллион сомони ро ташкил дода бошад, пас он дар соли ҷорӣ 60 баробар зиёд гардидааст.

Инчунин аз соли 2006 сар карда, то соли 2012 музди меҳнати кормандони соҳаҳои буҷетӣ, стипендия, кӯмакпулӣ ва ҷубронпулӣ ба ҳисоби миёна шаш баробар зиёд гардид»[155, с.502].

Таҳти сарпарастии Пешвои миллат Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон стратегияҳои миллиро таҳия ва тасдиқ намуд, ки ба таҳкими мавқеи занон нигаронида шудаанд. Стратегияи аввал давраи солҳои 2001–2010-ро фаро мегирифт, дар ҳоле ки стратегияи минбаъда ба солҳои 2011–2020 дахл дошт.

Вазифаҳои асосие, ки дар доираи ин стратегияҳо гузошта шудаанд, аз инҳо иборат буданд:

- таҳияи бучетҳо бо назардошти ҷанбаҳои гендерӣ, ки ба қонун намудани ниёзҳои махсуси гурӯҳҳои занон ва густариши иштироки онҳо дар раванди қабули қарорҳо мусоидат менамояд;
- роҳандозии барномаҳои таълимӣ ва омӯзишӣ барои занон, ки ба ҷалби ғайронатаи онҳо ба ғайрияти сиёсӣ, соҳаҳои идоракунӣ ва хизмати давлатӣ нигаронида шудаанд;
- ҷамъовариҳои мунтазам ва таҳлили маълумоти омӯрӣ, ки сатҳи иштироки мардон ва занонро дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва давлатӣ инъикос мекунад;
- дастрасии занон ба ҳамаи соҳаҳои хизматрасонии давлатӣ ва дастгирии ташкилотҳои занон, ҷавонон ва иттифокҳои қасаба;
- ташкили муҳокимаи ҷамъиятӣ дар бораи қвота барои занон дар қабул ба хизмати давлатӣ ва интиҳоботи маҳаллӣ [31].

Таҳти роҳбарии хирадмандона ва бо дастурҳои созандаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият дар соҳаҳои ҳуқуқӣ, сиёсӣ ва институтсионалӣ пояи устувореро ба вуҷуд овард, ки барои ноил гардидан ба баробарии гендерӣ ва таъмини ҳифзи иҷтимоии занон зарур мебошад.

Қадами муҳим дар ин раванд таъсиси Кумитаи давлатии қор бо занон ва оила дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 1991 махсус меёбад. Вазифаи асосии ин ниҳод таҳия ва татбиқи сиёсати давлатӣ мебошад, ки ба баланд бардоштани мақоми занон дар тамоми соҳаҳои ҳаёт, аз ҷумла муносибатҳои оилавӣ, тандурустӣ, низоми таъминоти иҷтимоӣ ва ҳифзи муҳити зист нигаронида шудааст. Кумита дар ҳамкории зич бо дигар мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ барои бартараф намудани зӯрварӣ нисбат ба занон ва ҳимояи ҳуқуқҳои қонунии онҳо ғайрияти менамояд[62, с.20].

Бо дарназардошти сиёсати инсонгароёна ва пешқадами роҳбарияти олии кишвар, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи Стратегияи миллии беҳтар намудани вазъи занон барои солҳои 2001–2010 аз бучети давлатӣ 500 ҳазор сомонӣ ҷудо намудааст. Минбаъд, дар солҳои 2003–2005, 57 миллион

сомонӣ барои таъмини занон бо замин, таъсиси марказҳои дастгирии иҷтимоӣ, омӯзиши асосҳои соҳибкорӣ ва расонидани кӯмаки таъҷилӣ ба хочагиҳои сарвари занон равона гардид. Дар пайи ин иқдомҳо, дар солҳои 2004–2005 351 миллион сомонӣ қарзи хурд ба 72 ҳазор нафар шахрвандон, бахусус ба занони соҳибкор, тавассути бонкҳо ва муассисаҳои молиявӣ ҷудо карда шуд. Ассотсиатсияи миллии занони соҳибкори Тоҷикистон дар солҳои 1999–2005 ба 25 ҳазор зан беш аз 92 миллион сомонӣ қарзи хурд пардохт намуд [90, с.217].

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳифзи иҷтимоии занони осебпазир таваҷҷуҳи махсус зоҳир мекунад. Ба ин гурӯҳҳо занони муҳоҷир, занони кор дар баҳши ғайрирасмӣ меҳнат, маъҷубон, занони ҳомила, пиронсол, духтарони ноболиғ (15–18 сола), заноне, ки бо фарзандони дорои имкониятҳои маҳдуд зиндагӣ мекунанд ва қурбониёни хушунат шомиланд. Барномаҳои давлатӣ ва санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ барои фарогирии ин табақаҳо бо тадбирҳои ҳифзи иҷтимоӣ равона шудаанд.

Дар самти баланд бардоштани огоҳии ҳуқуқии занон ва коҳиши таъйизи гендерӣ, Кумитаи кор бо занон ва оила саҳми назаррас дорад. Мавзӯҳои марбут ба ҳуқуқ ва имкониятҳои занон тавассути воситаҳои ахбори омма, аз ҷумла рӯзномаву маҷаллаҳо, барномаҳои телевизион ва радио паҳн мегарданд. Барномаҳои махсуси иттилоотӣ, вохӯриву семинарҳо ва чорабиниҳои фарҳангӣ дар саросари кишвар баргузор мегарданд, ки дар онҳо шахсиятҳои маъруфи фарҳанг ва пешсафони меҳнатӣ иштироки фаъолона доранд.

Бо ташаббуси Кумита ва дастгирии Пешвои миллат озмунҳои ҷумҳуриявӣ «Андалеб», «Ҷамоати гесу», «Парасту», «Зан – зеби ҳаёт» ба макони вусъати истеъдодҳои занон табдил ёфтаанд. Ғолибони озмунҳо ба муассисаҳои давлатӣ ба кор ҷалб гардида, дар он ҷо имконияти тақмили маҳорати касбиро пайдо мекунанд. Иштирокчиёни фаъол бо ҷоиҳои ва тухфаҳо қадрдонӣ мешаванд.

Пешвои миллат дар китоби “Уфуқҳои истиқлол” таъкид кардаанд, ки: «Бонувони кишвар имрӯзҳо дар ҳаёти сиёсӣ, ҳокимияти давлатӣ ва интиҳоботи

парлумонӣ фаълоне ширкат намуда, сафи онҳо дар ҳамаи шохаҳои ҳокимият ба маротиб зиёд шуда истодааст

Ба хоҳири эҳтироми нақши занон, арҷгузорӣ ба ранҷу заҳмати модар ва дастгирии мавқеи бонувон ҳамчун узви фаёли ҷомеа 8-уми мартро “Рӯзи Модар” эълон карда, ин ҷашни фархундаро дар мамлакат бо ифтихори баланд таҷлил менамоем.

Мо бо меҳнати созандаи занони боғайрати кишвар ҳамчун қувваи фаёлу пешрафтаи ҷомеа ифтихор карда, нақши онҳоро дар тарбияи насли солим, танзими расму ойинҳо ва муқовимат бо ифротгароӣ хурофотпарастӣ арзишманд медонем» [220, с.308].

Эълон гардидани 8 март ҳамчун «Рӯзи модар» бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳодати равшани мавқеи волои зан дар ҳаёти ҷомеа ва арҷгузорӣ ба рисолати модар аст. Дар ин рӯз ҷорабиниҳои сершумори идона, озмунҳо, вохӯриҳо бо занони собиқадори меҳнат ва ҳунармандон баргузор мегарданд, ки мақсад аз баргузориҳои ин ҷорабиниҳо эҳтиром ба арзишҳои модарӣ ва нақши созандаи занон дар таҳкими оила ва ҷомеа мебошад.

Бо вучуди ин, мушкилоти вобаста ба рушди нокифояи соҳаҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла норасоии манзил ва хизматрасониҳои тиббӣ, дар таҳкими саломатии занон ва танзими масъалаҳои репродуктивӣ монеа эҷод менамоянд.

Шуруъ аз солҳои 2000-ум, дар натиҷаи ба эътидол омадани вазъи сиёсӣ ва иҷтимоии ҷумҳурӣ, тамоюли устувори пешрафт дар бахши ҳифзи иҷтимоии занон мушоҳида гардид. Қонунгузориҳои иҷтимоии муносири кишвар ва барномаҳои давлатӣ умдатан ба таъмини баробарии иҷтимоии шаҳрвандон равона шуда, дар онҳо принсипи бетарафӣ ҷинсӣ риоя мегардад, аммо дар бархе аз ин ҳуҷҷатҳо ҷанбаи гендерӣ ба таври мустақим ҷой надошта, татбиқи онҳо дар амал бо мушкилоти низомӣ ва иқтисодӣ рӯбарӯст.

Дар маҷмӯъ, дар давраи соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар самти таҳкими мақоми иҷтимоии занон, таъмини ҳуқуқи озодиҳои онҳо ва фароҳам овардани шароити мусоиди иштироки фаълонеи занон дар ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва

фарҳангии кишвар пешрафтҳои назаррас ба даст омадаанд. Ба шарофати ин сиёсати дурандешона, имрӯз барои идомаи ислоҳот ва рушди баробарҳуқуқонаи ҷомеа заминаҳои зарурии ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ ба вуҷуд омадаанд. Маҳз тавассути иштироки фаъоли замон дар раванди рушди устувор метавон ба ҷомеаи адолатпарвар ва мутаракқӣ ноил гашт, ки дар он тавонмандсозии замон ҳамчун кафолати субот ва пешрафт эътироф мегардад.

Ҳамин тавр, сиёсати ҳифзи иҷтимоии замон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даври Истиқлоли давлатӣ ҳамчун як ҷузъи муҳимми рушди давлатдорӣ маҳсуб меёбад. Таҳқиқот нишон медиҳад, ки бо роҳбарии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз ибтидои солҳои 1990-ум самтгирии стратегӣ ҷиҳати аз байн бурдани таъйиз, таъмини ҳуқуқи замон ва фароҳамсозии заминаҳои ҳуқуқиву иҷтимоии баробарӣ дар ҷомеа ба роҳ монда шудааст.

Бар асоси сарчашмаҳои таърихӣ ва қонунгузори милли, равандҳои ташаккули сиёсати ҳифзи иҷтимоии замон бо ташкили ниҳодҳои махсус, қабули барномаҳои милли ва санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ амалӣ шуданд. Қабули қонунҳо ва стратегияҳои давлатӣ барои баланд бардоштани мақоми замон ва таъмини иштироки фаъоли онҳо дар ҳаёти сиёсӣ иқтисодӣ гоми муҳимми таърихӣ буда, Тоҷикистонро ба роҳи ҷомеаи демократӣ ва шаҳрвандӣ раҳнамун сохт.

Ба таври махсус, таъсиси ниҳодҳои давлатӣ, аз ҷумла кумита ва комиссияҳои дахлдор, ҳамроҳшавӣ ба созишномаҳои байналмилалӣ, қабули қонуни марбут ба баробарии гендерӣ ва татбиқи барномаҳои соҳавӣ ҳамчун ифодаи мавқеи устувори Пешвои миллат дар раванди ташаккули модели миллии сиёсати гендерӣ арзёбӣ мегарданд.

Аз нуқтаи назари таърихи ватанӣ, ин таҳаввулот ба шаклгирии модели нави давлатдорӣ иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат намуда, эҳтиром ба ҳуқуқи озодиҳои замонро ҳамчун арзиши бунёдии таърихӣ ва яке аз самтҳои калидии сиёсати давлатӣ муаррифӣ менамояд.

Сиёсати Пешвои миллат дар ин самт ҳамчун намунаи сиёсати инсондӯстона ва ояндасозии иҷтимоӣ арзёбӣ мегардад, ки дар бунёди ҷомеаи мутаваззини шаҳрвандӣ нақши калидӣ бозидааст.

1.2. Пешбурди сиёсати гендерӣ ва талошҳои шахсии Пешвои миллат барои таъмини баробарии ҳуқуқии занон дар ҷомеа

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаккули сиёсати гендерӣ яке аз самтҳои муҳим ва стратегияи калидии сиёсати иҷтимоӣ маҳсуб меёбад, ки дар заминаи мушкилоти амиқи иҷтимоиву иқтисодӣ ва фарҳангии кишвар тарҳрезӣ ва амалӣ мегардад. Мушкилоте чун камбизоатии паҳншуда, сатҳи пасти шуғли занон, иштироки маҳдуди онҳо дар ҳаёти иҷтимоӣ ва сиёсӣ, муҳоҷирати меҳнатии ҷинсӣ-муайян ва инчунин анъанаҳои суннатие, ки нақши занро маҳдуд месозанд, аз омилҳои асосии зарурати сиёсати махсуси гендерӣ мебошанд [6, с.6].

Ҷаҳони муосир бо рушди босуръати илм ва технология, инчунин ташаккули шаклҳои нави муносибатҳои ҷамъиятӣ тавсиф гардида, зарурати эътирофи баробарии воқеии марду занро ҳамчун яке аз талаботи муҳимми замони муосир ба миён мегузорад.

Дар ин замина, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар тамоми марҳилаҳои таҳкими пояҳои давлатдорӣ масъалаи баробарии гендериро ҳамчун яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатӣ мавриди таваҷҷуҳ қарор дода, пайваста барои фароҳамсозии шароити мусоид ҷиҳати иштироки ҷаҳлонаи занон дар ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоӣ талош менамоянд.

Пешвои миллат на танҳо бо ташаббуси қонунгузорӣ, балки бо ташкили механизму сохторҳои махсус, ба монанди таъсиси Кумитаи кор бо занон ва оила, ки имрӯз масъулияти амалӣ намудани сиёсати гендериро бар уҳда дорад, саҳми муҳим гузоштаанд. Ин кумита бо ташкили беш аз 110 маркази иттилоотӣ-машваратӣ ва рафъи бухрон дар маҳалҳо, ки бо маблағгузории

буҷети маҳаллӣ амал мекунад, барои ҳалли мушкилоти занон саҳм мегузорад [174, с.15].

Талошҳои Пешвои миллат дар ин самт бар асоси санадҳои байналмилалӣ ҳуқуқӣ низ сурат мегиранд. Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 1994 ба иҷрои ухдадорӣҳои худ дар самти таъмини баробарии гендерӣ пойбанд буда, тавассути тасвиби созишномаҳои байналмилалӣ ва мутобиқсозии қонунгузориҳои миллий ба меъёрҳои умумиёзтирофшудаи ҷаҳонӣ сиёсати системавии гендериро амалӣ месозад [52,с.3]. Моддаи 17-уми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон баробарии ҳуқуқии марду занро қарор медиҳад ва Қонуни махсуси соли 2004 – «Дар бораи қарорҳои давлатии баробарии мардҳо ва занҳо ва имкониятҳои баробар дар амалӣ намудани он» – санади қалбӣ дар ин раванд ба ҳисоб меравад.

Хусусияти муҳими сиёсати давлатии гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар он зоҳир мегардад, ки он аз сатҳи як концепсияи умумии сиёсӣ ба маҷмӯи ҷорабиниҳои амалии иҷтимоӣ табдил ёфта, ба вазъият ва ниёзҳои воқеии занон мутобиқ гардонида шудааст. Таҳлили ин сиёсат нишон медиҳад, ки нақши Пешвои миллат дар ташаккул ва пешбурди он на танҳо раҳнамоӣ, балки ташаббускориҳои мустақим мебошад. Аз ҷумла, бо амри Сарвари давлат ҷорӣ намудани квотаҳои президентӣ барои таҳсили духтарон аз минтақаҳои дурдаст ва имкониятҳои баробар дар бахшҳои маориф ва хизматрасонӣ самтҳои муҳим ва натиҷабахши ин сиёсати фарогир мебошанд.

Аз нуқтаи назари таърихӣ ва иҷтимоӣ, сиёсати давлатии гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун раванде арзёбӣ мегардад, ки дорони хусусиятҳои хоси миллий-фарҳангӣ буда, ҳамзамон бо арзишҳои умумибашарӣ ҳамроҳанг мебошад. Дар ин замина, мазмун ва самаранокии он ба сатҳи шуури иҷтимоӣ, дараҷаи рушди иқтисодӣ, муҳити сиёсӣ ва сатҳи институтҳои демократӣ, инчунин омодагии сохторҳои идоракунии давлатӣ вобастагӣ дорад.

Тибқи натиҷаҳои таҳлилҳои ҷомеашиносӣ, мушкилоти мавҷуда дар соҳаи баробарии гендерӣ асосан на аз фарқиятҳои биологӣ, балки аз сохтори иҷтимоӣ ва равандҳои таърихӣ-фарҳангии ташаккули ҷомеа сарчашма мегиранд.

Дар ин замина, сиёсати Пешвои миллат дар самти гендерӣ на танҳо таҳкими заминаҳои ҳуқуқӣ, балки тарғиби ғаёлонаи иштирок ва роҳбарии занон дар тамоми сатҳҳои идоракунии давлатӣ ва иҷтимоӣ мебошад. Пешвои миллат таълим ва тарбияи духтаронро яке аз заминаҳои муҳими рушди устувори давлат арзёбӣ намуда, бар онанд, ки иштироки ғаёлонаи занон дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷомеа барои пешрафт ва таҳкими адолат дар кишвар нақши калидӣ мебозад. Ба андешаи эшон, занон бояд дар баробари мардон дар сохтмони ҷомеаи адолатнигор ва мутараққӣ саҳми шоиста дошта бошанд.

Маҳз бо иқдоми Пешвои миллат Тоҷикистон аз аввалин давлатҳои минтақа шуд, ки талаботи Эъломияи Ҳазорсола ва Барномаи амали Конференсияи Чоруми умумиҷаҳонии СММ оид ба занон (Пекин, 1995)-ро дар сиёсати дохилии худ татбиқ намуда, стратегияҳои судманд барои коҳиши камбизоатӣ, баланд бардоштани саводи ҳуқуқӣ ва иштироки ғаёли занон дар ҳаёти ҷамъиятиро роҳандозӣ намуд [6, с.6; 161, с.27; 109, с.7].

Сиёсати гендерӣ дар Тоҷикистон бар асоси як қатор усулҳои асосӣ ташаккул ёфтааст. Яке аз ин усулҳо иборат аз тасдиқ ва эътирофи муҳимияти муносибати баробар байни мардон ва занон, инчунин таҳияи қонунҳое мебошад, ки ин принсипро таъмин мекунанд. Дуюм, ба занон имкониятҳои мушобеҳ барои иштирок дар ҳаёти иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоии кишвар фароҳам оварда мешавад. Сеюм, шароит ва заминаи зарурӣ барои занон дар самти хидматрасонии иҷтимоӣ, саломатии модарон ва тарбияи наслҳои оянда муҳайё карда мешавад. Чорум, чораҳои дастгирии иҷтимоии хоса барои занон, аз ҷумла пардохти ҷубронпулиҳо ва додани имтиёзҳо дар соҳаи меҳнат, қорӣ мегарданд. Ва дар охир, панҷум, кӯшишҳо барои таҳкими мавқеи занон дар умури сиёсӣ ва идораи давлат ба роҳ монда мешаванд.

Бо вучуди он ки нобаробарии гендерӣ ҳамчун зухуроти таърихӣ ва фарҳангӣ дар ҷомеа боқӣ мондааст, иқдоми Пешвои миллат дар самти ташкили заминаҳои ҳуқуқӣ, таълимӣ ва иҷтимоӣ барои тавонмандсозии занон қадами муҳим дар самти ташаккули ҷомеаи одилона ва устувор маҳсуб меёбад.

Яке аз самтҳои калидии сиёсати иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи соҳибистиклолӣ сиёсати гендерии ғаёл ба шумор меравад, ки бар асоси он таъмин намудани имкониятҳои баробар барои мардону занон дар ҳамаи ҷанбаҳои ҳаёти иқтисодию иҷтимоӣ ва сиёсӣ пешбинӣ шудааст. Мақсади ин сиёсати давлатӣ дар он аст, ки фазое муҳайё гардад, ки дар он ҳам занон ва ҳам мардон аз имконияти мусовӣ барои истифода аз манбаъҳои истеҳсолии иқтисод ва манобеъи даромад бархӯрдор шаванд. Инчунин, мехоҳем, ки меҳнати шабонарӯзии занон дар хонавода коҳиш ёбад, ҳимояи иҷтимоӣ ба таври гендерӣ ба роҳ монда шавад, баланд бардоштани мартаба ва нуфузи занон дар ҷомеа ва таъмини ширкати ғаёли онҳо дар арсаҳои сиёсӣ ва иҷтимоии кишвар.

Аммо, гузаштан аз ин масири мушкил ва расидан ба чунин мақсадҳо осон набуд. Ба раванди бунёди баробарии ҳуқуқии байни занон ва мардон дар Тоҷикистон, пеш аз ҳама, низоъи дохилии солҳои 1992–1997 таъсири номатлуб гузошт.

Ин ҷанг тақрибан 1% аҳолии кишварро ба коми марг бурд. Аз ҳама бештар занон азият кашиданд: беш аз 25 ҳазор занон бева монданд, 55 ҳазор кӯдак یتим шуд ва тақрибан як миллион нафар шаҳрвандони мамлакат маҷбур ба муҳоҷирати иҷборӣ рафтанд. Тибқи ҳисобҳои коршиносон, зарари иқтисодии ҷанг ба 7 миллиард доллари амрикоӣ баробар шуда, инфрасохтори иҷтимоии кишвар пурра фалаҷ гардид [262, с. 25].

Баъди анҷоми ҷанг, иқтисодиёт ҳамчун асоси таҳкими баробарҳуқуқии занон ба як майдони нави мубориза табдил ёфт. Конвенсияҳои байналмилалӣ ва санадҳои Созмони Милали Муттаҳид аҳаммияти таъмини баробарии иқтисодии мардон ва занонро таъкид намуда, ҳуқуқҳои баробари занонро дар соҳаи меҳнат, пардохти музди баробар, рухсатии вобаста ба ҳомиладорӣ ва таваллуд, имтиёзҳои иҷтимоӣ ва дастрасӣ ба хизматрасониҳои иҷтимоӣ ба расмият шинохтаанд. Аммо ҷанги дохилӣ ва гузариш ба иқтисоди бозорӣ сабаби бад шудани вазъи иҷтимоии занон гардид. Мардон зиёд талаф ёфтанд, оилаҳо

вайрон шуданд ва масъулияти асосии зиндагӣ, тарбияи фарзандон ва таъмини рӯзгор бар дӯши занон афтод.

Гузариш ба иқтисоди бозорӣ, бо вучуди мушкилиҳо, барои занон шароити нав ба вучуд овард, ки дар он занҳо имкони талош кардан, ғаёлноқӣ нишон додан ва худмуаррифи ро пайдо намуданд. Аммо таҳлили иҷтимоӣ нишон медиҳад, ки вазъи иҷтимоиву иқтисодии занон нисбат ба мардон дар ҳолати душвортар қарор дошт. Х. Хушқадамова роҷеъ ба шугли меҳнати занони Тоҷикистон чунин менигорад: «Занон дар бозори меҳнат шаклҳои гуногуни даромадро меҷӯянд. Агар дар ибтидои солҳои 1990-ум аксарияти занон – воҳидҳои нави меҳнатӣ, занони собиқ хонадор, асосан аз дехот маҷбур буданд ба меҳнати вазнини ихтисосноб даст зананд, пас бо мурури замон, бо гузаштани таҷрибаи меҳнатӣ, барои қобилиятҳои меҳнатии худ истифодаи нав ёфтанд. Ҷаёлноқии меҳнатии занон ба ҳаракатноқии иҷтимоии онҳо мусоидат кард.

Аз як тараф, имкониятҳои иқтисоди бозорӣ – соҳибдорӣ, бахши ҷамъиятӣ, дигар шаклҳои ғаёлият занонро ҷалб мекунанд, аз тарафи дигар, сиёсати гендерии кишвар, ки дар нимаи дууми солҳои 1990-ум таҳия шудааст, ғаёлноқии занонро дар соҳаи ҷамъиятӣ ҳавасманд менамояд. Ин вазъият боиси тағйирёбии тақсими анъанавии меҳнат дар ҳама бахшҳои иқтисод мегардад, аммо занон дар соҳаҳои каммузд – кишоварзӣ, тандурустӣ, маориф бартарӣ доранд. Мақоми онҳо солҳои сол бетағйир мемонад ва маоши камтар мегиранд.

Тибқи маълумоти ТҚК – 2009, дар ин соҳаҳо 82,5% занон (68,5% дар кишоварзӣ) аз шумораи умумии шуглёфтагон қор мекунанд. Ҳиссаи шугли мардон дар ин соҳаҳо мувофиқан 47,4% ва 41,1% мебошад. Дар робита ба ин, бухрон дар соҳаи кишоварзӣ пеш аз ҳама ба шугли занон таъсир расонд. Аз соли 2004 то соли 2009 шумораи занони шуглёфта 19,5% кам шуд, шумораи мардони шуглёфта – 7,4% кам шуд» [197, с.54]. Занон асосан дар соҳаҳои камдаромад – маориф, тандурустӣ ва кишоварзӣ ғаёлият менамуданд. Соли 2001, 51%-и қормандони соҳаи маориф, 59%-и соҳаи тандурустӣ ва 46%-и

соҳаи фарҳангро занон ташкил медоданд, ки аз ин танҳо 22%-и онҳо маълумоти олии касбӣ доштанд [222, с.192]. Дар соли 2005, низ 85,5%-и занон дар ҳамин соҳаҳо фаъол буданд. Аз ҷумла, 75,1%-и онҳо дар бахши кишоварзӣ бо меҳнат машғул буданд, дар ҳоле ки маоши миёна дар ин бахшҳо аз бахшҳои дигари истеҳсоли 4–7 маротиба камтар буд [283].

Бо вучуди чунин шароит, талошҳои пайвастаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳусус дар таҳкими сиёсат ва фарҳанги гендерӣ шоёни таҳсин аст. Маҳз бо ташаббуси бевоситаи Пешвои миллат, дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ Кумитаи кор бо занон ва оила фаъолияти густурдаро ба роҳ монд, ки рисолати он ҷамоаҳои сиёсатҳо дар самти баробарии гендерӣ, пешгирии таъйид нисбат ба занону духтарон ва гурӯҳҳои осебпазир мебошад. Ин кумита дар ташкили лоиҳаҳо ва барномаҳои муҳимми иҷтимоӣ, аз ҷумла дар соҳаи пешгирии ҳушунати гендерӣ, нақши муҳим дорад.

Дар доираи сиёсати давлатӣ, Ҳукумати Тоҷикистон бо дарназардошти тавсияҳои байналмилалӣ аз соли 1998 Нақшаи миллии амалиётро барои баланд бардоштани мақоми занон дар ҳаёти сиёсӣ ҷамъиятӣ қабул намуд. Дар ин нақша тадбирҳои, аз қабилӣ таҳлили гендерии қонунгузорӣ ва омода намудани кадрҳо аз ҳисоби занон дар сатҳҳои роҳбарикунанда пешбинӣ гардида буданд [52, с. 4].

Пешвои миллат дар масъалаи пешбари кардани кадрҳо аз ҳисоби занон ба вазифаҳои роҳбарӣ чунин ибрози ақида намудаанд: «...теъдоди роҳбарон аз ҳисоби занҳо, шумораи онҳо дар байни вакилони маҷлисиҳои ҳамаи зинаҳо – аз маҷлиси вакилони ҷамоату ноҳияҳо сар карда то Маҷлиси Олдии ҷумҳурӣ ҳанӯз кам аст.

Ин масъаларо ҳам дар вақти пешбарӣ кардани кадрҳо ба вазифаҳои роҳбарӣ ва ҳам ҳангоми доир намудани интиҳобот ба зинаҳои гуногуни намоёндагӣ, аз ҷумла Маҷлиси Олӣ дар мадди назар бояд дошт. Зеро занон дар ҳаёти ҷомеа ва давлат ба иштироки фаъолонатар ҳам ҳақ доранд ва ҳам арзанда ҳастанд. Фаромӯш набояд кард, ки занон нисфи аҳолии мамлакати моро ташкил

медиханд ва онҳо метавонанд дар сохтмони давлати демократӣ, дунявӣ ва ҳуқуқбунёди Тоҷикистони озод саҳми бештаре гузоранд» [219, с. 79].

Бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон аз 3 декабри соли 1999 таҳти №5 «Дар бораи баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа» самтҳои сиёсати давлатӣ оид ба иштироки занон дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва таъмини баробарии иҷтимоиву иқтисодӣ дар сатҳи давлатӣ ба низом дароварда шуданд. Тибқи андешаи Раҳмонова О.Э., ин фармон бо ҳадафи тақвияти нақши занон дар ҷомеа, ҳифзи генофонди миллӣ ва таҳкими арзишҳои ахлоқӣ қабул гардидааст [236, с. 123].

Соли 1999 Кумитаи кор бо занон ва оила лоиҳаи «Сарвариини занон»-ро татбиқ намуд, ки тибқи он 70 нафар занону духтарони дорои маълумоти олӣ ба курси омодаسازیи сарварӣ фаро гирифта шуданд. Натиҷаи ин иқдом он шуд, ки дар давоми се сол 17 нафар иштирокчиёни лоиҳа ба вазифаҳои баланди давлатӣ таъин гардиданд, ки ин оғози ташаккули “захираи кадрҳо аз ҳисоби занон”-ро ташкил дод.

Бинобар таҳлили нишондиҳандаҳои байналмилалӣ, пас аз анҷоми ҷанги шахрвандӣ, Тоҷикистон дар феҳристи баробарии гендерӣ ҷои 95-умро ишғол намуд, дар ҳоле ки кишварҳои пешрафта, аз қабили Исландия, Норвегия, Финландия, Руанда ва Шветсия ҷойҳои аввалро соҳиб буданд [256]. Сарвариини давлат ва раҳбарияти сиёсӣ талошҳои пайваста ба харҷ дода, дар самти таъмини ҳуқуқи озодиҳои занон ва намоёндогони ҷинсҳои гуногун, як нишондиҳандаи муҳимро ба даст овардаанд. Маҳз шахсияти Пешвои миллат, ки сиёсати гендериро дар Тоҷикистон роҳбарӣ мекунад, бо ташаббусҳои бунёдӣ ва тасмимҳои таърихӣ худ, асосҳои як сохтори мустаҳками баробарии ҷинсҳо дар замони пас аз ҷанг ва дар давраи гузариш ба мавқеи бозор бомуваффақият таҳия ва тақвият дод.

Пас аз ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ ба рушди низоми адолатпарваронаи иҷтимоӣ ва сиёсати иҷтимоии фарогир, аз ҷумла таъмин намудани ҳуқуқи имкониятҳои баробари занону мардон, аҳаммияти хос зоҳир намуд. Ҷиҳати татбиқи ин сиёсат, яке аз аввалин санадҳои муҳиме, ки заминаи

меъёрии пешбурди сиёсати гендериро дар кишвар таъмин намуд. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи Фармони Президенти кишвар аз 3 декабри соли 1999, соли 2001 ба татбиқи «Барномаи давлатии самтҳои асосии сиёсати давлатӣ чихати таъмини ҳуқуқ ва имкониятҳои баробари мардону занон барои солҳои 2001–2010» оғоз бахшид. Ибтикори мазкур, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 августи соли 2001, №391 тасдиқ гардидааст, ҳадафи стратегии таҳкими манзалати иҷтимоии занонро дар ҷомеа пайгирӣ менамуд.

Маҳз зери роҳбарии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барномаҳои давлатии соҳавие таҳия гардиданд, ки муҳимтарин самтҳои татбиқи сиёсати гендериро фарогир буданд. Барнома ба васеъ намудани таъсири занон дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ, инчунин бартараф кардани хушунат нисбати занон ва ҳифзи ҳуқуқҳои модару кӯдак нигаронида шуда буд. Илова бар ин, Тоҷикистон ба қатори аввалин давлатҳои фазои пасошӯравӣ шомил гардид, ки созишномаҳои байналмилалӣ, аз қабили «Дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои таҳқир (дискриминатсия) нисбати занон», «Дар бораи ҳуқуқҳои сиёсии занон» ва «Дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак»-ро расман эътироф намуданд [52, с.4].

Дар ҷаҳорҷӯби ин фаъолият, қабули як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқии баъдӣ, аз ҷумла Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 2001 дар бораи квотаҳо барои духтарон, барномаи давлатии «Тарбия, интиҳоб ва ҷобачогузории кадрҳои роҳбарикунанда аз ҳисоби занону духтарон барои солҳои 2007–2016» (№496, аз 1 ноябри соли 2006), «Стратегияи миллии фаъолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011–2020» (№269, аз 29 майи соли 2010) ва «Барномаи давлатӣ оид ба пешгирии зӯрварӣ дар оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2014–2023», ба як низоми ҳамоҳангшудаи тадбирҳои давлатӣ табдил ёфт, ки барои беҳтар намудани мавқеи занон дар ҷомеа таъин шудаанд.

Ин тадбирҳо, ки бо ирода ва роҳнамоии Пешвои миллат роҳандозӣ шуданд, дар заминаи татбиқи Стратегияи миллии рушди кишвар низ таҳкими бештар пайдо карданд. Аз ҷумла, дар Стратегияи паст кардани сатҳи

камбизоатӣ барои солҳои 2007–2009 ва 2010–2012, ҳамчунин Стратегияи баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ барои солҳои 2013–2015 ва Стратегияи миллии рушд то соли 2015, равандҳои баробарии гендерӣ ҳамчун унсури ҷудонашавандаи рушди инсонӣ ворид шуданд. Махсусан, дар доираи Стратегияи сатҳи зиндагӣ, маблағгузориҳои чорабиниҳои гендерӣ ба 600 000 доллари ИМА расид, ки ин дар муқоиса бо маблағгузориҳои Стратегияи қаблии қоҳиши камбизоатӣ 11 000-доллар қандин маротиба зиёдтар буд [174, с.10].

Тибқи таҳлилҳои муосир, беш аз 40 санади меъёрии ҳуқуқӣ бо дарназардошти равишҳои гендерӣ қабул гардидаанд. Дар доираи амалигардонии ин сиёсатҳо, механизмҳои муваққатӣ, грантҳои президентӣ барои соҳибқориҳои занон, квотаҳо барои таҳсили духтарон, таъсиси марказҳо барои духтарони یتим ва мусоидат ба модаршавии солим низ мавқеи муҳимро касб намуданд.

Сиёсати гендерии Тоҷикистон ба се асос тақсим мешавад, ки ҳадафи онҳо баробарӣ ва пешрафти ҳамаи аъзоёни ҷамъият мебошад. Аввалан, дар қонунгузорӣ бояд аз ҷониби мардон ва занон баробарӣ таъмин карда шавад. Ин ба он маъно аст, ки ҳамаи ҳуқуқу озодиҳо барои ҳар ду ҷинс бояд якхела бошанд ва дар ҳеҷ қисмати қонун нафрат ё таъйиз нисбат ба ҷинсият вучуд надошта бошад. Дуввум, бояд имкониятҳои воқеии баробар барои ҳама фароҳам овода шаванд. Ин маънои онро дорад, ки ҳам мардон ва ҳам занон бояд дастрасӣ ба маориф, тандурустӣ, қор ва дигар соҳаҳои ҳаёти иҷтимоӣ дошта бошанд. Ҳеҷ яке аз ҷинсҳо набояд аз ин имкониятҳо маҳрум карда шаванд. Сеюм, бояд барои ноил шудан ба натиҷаҳои баробар тавассути аз байн бурдани монеаҳо ва зулм кӯмак расонида шавад. Ин маънои онро дорад, ки бояд чораҳо андешида шаванд, то аз байн бурда шаванд ва хатари зӯроварӣ ва таъйиз нисбат ба занон ва дигар гурӯҳҳои осебпазир қоҳиш дода шавад. Ин се самти асосӣ барои ноил шудан ба баробарии гендерӣ дар Тоҷикистон муҳим мебошанд [109, с.10].

Талошҳои Пешвои миллат дар ҷалби ғаълонаи занон ба мақомоти қонунбарор ва иҷроия низ натиҷаҳои намоён доданд. Пешвои миллат дар маҷлиси ботантана ба муносибати иди байналхалқии занон (8 март соли 1999)

доир ба ин масъала чунин иброз намудаанд: «Инро ҳам бояд гӯям, ки ба занон роҳбарии соҳаҳои ниҳоят муҳими давлатиро вогузор кардани мо ба хоҳири замонасозӣ нест. Баръакс, мо ба занон итминону боварии калон дорем. Занҳо низ вазифаҳои ба зиммашон гузошташударо бо масъулияти баланд ва сарбаландона ба ҷо оварда истодаанд.

Бо вучуди ин теъдоди роҳбарон аз ҳисоби занҳо, шумораи онҳо дар байни вакилони маҷлисиҳои ҳамаи зинаҳо – аз маҷлиси вакилони ҷамоату ноҳияҳо сар карда то Маҷлиси Олии ҷумҳурии ҳанӯз кам аст. Ин масъаларо ҳам дар вақти пешбарӣ кардани кадрҳо ба вазифаҳои роҳбарӣ ва ҳам ҳангоми доир намудани интихобот ба зинаҳои гуногуни намояндагӣ, аз ҷумла Маҷлиси Олӣ дар мадди назар бояд дошт. Зеро занон дар ҳаёти ҷомеа ва давлат ба иштироки фаъолонатар ҳам ҳақ доранд ва ҳам арзанда ҳастанд.

Фаромӯш набояд кард, ки занон нисфи аҳолии мамлакати моро ташкил медиҳанд ва онҳо метавонанд дар сохтмони давлати демократӣ, дунявӣ ва ҳуқуқбунёди Тоҷикистони озод саҳми бештаре гузоранд. Ман ба ин итминони комил дорам» [214, с.29].

Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 апрели соли 2000 зикр ёфтааст, ки «Бешубҳа, ба Парламенти касбӣ ворид шудани мутахассисони варзидаи бахшҳои мухталиф, аз ҷумла ҳуқуқшиносон, иқтисоддонҳо, намояндагони соҳаҳои маориф ва фарҳанг кори Парламентро пурсамар, сифати санадҳои ҳуқуқиро боз ҳам беҳтар карда, эътимодро ба мақоми олии қонунгузор дучанд месозад.

Дигар ҷиҳати қобили таваҷҷӯҳ он аст, ки ҳарчанд шумораи умумии вакилони Парламент назар ба даъвати гузашта се баробар камтар аст, вале миқдори занон дар ҳаёти он нисбат ба даъватҳои гузашта ду баробар зиёд мебошад. Ин ҳам аз дастгирии комил пайдо кардани сиёсати имрӯза дар бобати баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа шаҳодат медиҳад» [155, с.12-13].

Ҷорӣ намудани квотаҳо барои занон дар мақомоти давлатӣ, тибқи талаботи Конвенсияи СММ, шароити ҳуқуқии нав ба миён овард. Аломатҳои ин раванд дар соли 2000 ба мушоҳида расид, ки теъдоди занон дар мақомоти

марказии давлатӣ ба 2800 нафар (24,2%), дар вазифаҳои роҳбарикунонда — 515 нафар (16,8%) ва дар мақомоти маҳаллӣ ба 993 нафар (26,7%) расид [54, с.18].

Бо вуҷуди ин, намоёндагии занон дар сатҳҳои маҳаллӣ ҳанӯз нобаробар буд. Масалан, аз 403 ҷамоат, танҳо дар 59-тояш (14,6%) занон роҳбарӣ мекарданд. Ин нишондиҳанда дар ВМКБ — 4 нафар (9,5%), дар вилояти Суғд — 17 нафар (15%), дар вилояти Хатлон — 21 нафар (14,3%), ва дар НТҚ — 17 нафар (16,8%) буд [30, с.17]. Дар 74 ҷамоати дигар танҳо муовини раиси ҷамоат аз ҳисоби занон буд (18,4%).

Тибқи нигориши «Страновая гендерная оценка по Таджикистану» (2016): «Дар байни ҳамаи муассисаҳои давлатӣ, занон дар сатҳи ҷамоат ҳамчун роҳбарон беҳтарин намоёндагӣ доранд; дар соли 2014 онҳо беш аз 40% раисони ҷамоотҳоро ташкил медоданд. Дастовардҳои занон дар ин сатҳ метавонад бо он алоқаманд бошад, ки ин вазифаҳои роҳбарӣ дорои кудрати камтар ва нисбат ба мақомҳои баландтар эътибори пасттаранд ва бинобар ин, бар сари ин вазифаҳо рақобат камтар аст. Ҳамзамон, бо назардошти сатҳи баланди муҳоҷирати аҳолии мардон аз бисёре аз деҳаву шаҳракҳо, дар ин маҳалҳо шояд мардони салоҳиятдор барои ишғоли ин вазифа кам бошанд» [174, с.20].

Дар Паёми соли 2001-ум ба Маҷлиси Олӣ, Пешвои миллат таъкид мекунонд, ки: «Чунон, ки пеш аз ин борҳо гуфта будам, яке аз нишондиҳандаи асосии солим, озодипарвар ва воқеан демократӣ будани ҷомеа ин то чи андоза дар қорҳои давлатию ҷамъиятӣ ғайол будани занон мебошад.

Бо мақсади баланд бардоштани мақоми занон дар мамлакат мо фармони махсус қабул намудем, ки дар муддати кӯтоҳ самарайи нек дод ва боиси афзудани нақши занон дар ҷомеа гардид. Як қатор қонони қобилиятнок ва ботаҷриба ба мансабҳои масъули давлатӣ таъин шуданд, ки бомуваффақият адои вазифа мекунонд. Онҳо собит намуданд, ки занон аз ӯҳдаи ҳама гуна вазифаҳои душвор баромада метавонанд.

Бинобар ин дар маҳалҳо бояд ба қори ҷалби қонони лаёқатманд ба ғайолияти пурмасъули давлатию ҷамъиятӣ бештар эътибор дода шавад» [155, с.65].

Бо татбиқи талаботи мазкур ва дигар барномаҳои марбута, дар муҳити сиёсӣ ва иҷтимоии Тоҷикистон иштироки занон тадричан афзоиш ёфт. Чунончӣ, дар интиҳоботи соли 2005 ба Маҷлиси намояндагон 11 нафар занон (17,5%), ба Маҷлиси миллий 4 нафар занон (12,1%) ва ба маҷлисҳои маҳаллӣ 11,5% занон интиҳоб шуданд. Дар минтақаҳо низ ин рақамҳо қобили таваҷҷуҳанд: дар ВМКБ – 22%, вилояти Суғд – 14%, Хатлон – 18%, Душанбе – 23%, ва дар НТҚ – 12% [90, с.218].

Ҳамзамон, 140 нафар занони фаъол ва ташаббускор роҳбарии ташкилотҳои ҷамъиятиро бар дӯш гирифтанд, ки ин далели рӯшанест аз талошҳои Пешвои миллат дар тавсеаи ҳузури занон дар раванди демократикунонии кишвар [90, с.206].

Ҳамин тавр, сиёсати гендерии Тоҷикистон, ки таҳти роҳбарии шахсии Пешвои миллат амалӣ мегардад, на танҳо дар шакли қонунҳо ва барномаҳо, балки дар амалия ва натиҷаҳои мушаххаси сиёсӣ иҷтимоӣ таҷассум ёфта, асоси муҳим барои ташаккули ҷомеаи баробарҳуқуқ ва устувори шаҳрвандӣ мегардад.

Дар яке аз суҳанрониҳояш, Пешвои миллат баён доштанд, ки то соли 2005 занон беш аз 15% аз мақомҳои баландпояи давлатӣ ва 24% аз коргарони хизмати давлатиро ишғол мекарданд. Ин рақамҳо шаҳодати таваҷҷуҳи мунтазам ба масъалаи баланд бардоштани саҳми занон дар идораи давлатӣ аст [90, с.218]. Маҳз таҳти роҳбарӣ ва ташаббусҳои шахсии Пешвои миллат ҷиҳати рушди имкониятҳои занон дар сохторҳои давлативу ҷамъиятӣ тадбирҳои амалӣ роҳандозӣ гардиданд.

Дар идомаи ин сиёсати пайгирона, моҳи феввали соли 2010 интиҳоботи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олӣ баргузор гардид, ки дар он занон бори дигар мавқеи фаъоли худро дар ҷараёни сиёсии кишвар нишон доданд. Онҳо дар тамоми ҳавзаҳои интиҳоботӣ номзадии худро пешниҳод карда, натиҷаҳои назаррас ба даст оварданд. Чуноне, ки дар “Ҳисоботи даврӣ чоруми панҷуми ҷамъбасти оид ба иҷрои Конвенсия дар бораи бартараф намудани ҳамаи шаклҳои таъйиз нисбати занон бо назардошти

Мулоҳизаҳои ниҳой ва Тавсияҳои Кумитаи CEDAW аз ҷониби кишварҳои иштирокчӣ баён шудааст: «Дар моҳи феврари соли 2010 дар кишвар интиҳобот ба Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Оли (палатаи боло ва палатаи поён) гузашт.

Занон дар интиҳобот фаъолона иштирок намуданд. Онҳо дар тамоми хавзаҳо ва участкаҳои интиҳоботӣ номзад пешниҳод мекарданд. 5 нафар зан аъзои Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси Оли, 12 нафар зан вакилони Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Оли гардиданд. Яке аз онҳо муовини Раиси Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Оли, ду нафар – раисони кумитаҳо интиҳоб шуданд, 517 нафар зан ба маҷлисҳои маҳаллии вакилони халқи вилоятҳо, шаҳрҳо ва ноҳияҳо интиҳоб гардиданд.

Дар байни раисони маҷлисҳои маҳаллии вакилони халқ занон 5,9%-ро ташкил медиҳанд, ва дар байни муовинони раисон – 43%.

Дар ҳамаи сохторҳои ҳокимият, ҳам дар мақомоти марказӣ ва ҳам дар мақомоти маҳаллӣ, 4793 нафар зан кор мекунанд, ки аз онҳо 920 нафар мақомоти роҳбариро ишғол менамоянд, 4 нафар зан раисони ноҳияҳо, 67 нафар зан муовинони раисони ноҳияҳо мебошанд. Як нафар зан муовини Сарвазири Ҷумҳурии мебошад» [170, с.18].

Ин нишондодҳо бозгӯи онанд, ки сиёсати гендерии давлати тоҷикон на танҳо дар сатҳи эъломия ва барномаҳо, балки дар амал татбиқ шуда, бар рушди воқеии имкониятҳои занон ва таъмини баробарии ҳуқуқии онҳо дар ҷомеа заминаи устувор фароҳам овардааст. Ҳамаи ин муваффақиятҳо, бешак, аз талошҳои мустақими Пешвои миллат сарчашма мегиранд. Ё ҳамеша ба иштироки фаъоли занон дар тамоми ҷабҳаҳои зиндагии ҷомеа талош варзида, барои ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои онҳо сиёсатро дар сатҳи давлатӣ ва иҷтимоӣ ба роҳ мемояд. Ин гуна пешрафтҳо далели муътамади самаранокии сиёсати давлатӣ дар самти гендерӣ мебошанд, ки таҳти роҳбарии Пешвои миллат амалӣ гардида, дар ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии кишвар тағйироти босазоеро ба вуҷуд оварданд. Бояд қайд кард, ки дар сохторҳои ҳукумати сатҳи

ҷумхуриявию маҳаллӣ, шумораи заноне, ки дар вазифаҳои давлатӣ фаъолона ширкат меварзанд, сол ба сол афзудааст.

Ҷадвали 1

Теъдоди занон дар мақомоти қонунбарор ва иҷроияи Тоҷикистон дар солҳои 2008-2012 (бо ҳисоби %) [54, с.54-55]:

Номгӯ	2008	2009	2010	2011	2012
Теъдоди занон дар Парлумон	17,5	17,5	19,0	19,0	19,0
Теъдоди занон – кормандони мақомоти идоракунии давлатӣ	32,9	33,5	33	33,3	33,5

Дар даврони Истиқлолият, таҳти сарвари Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, сиёсати ҷалби фаъоли занон ба сектори давлатӣ ва таҳкими мавқеи қарор қабулкунии онҳо ҳамчун як самти афзалиятноки рушди ҷомеа пайваста роҳандозӣ шудааст. Пешбурди сиёсати гендерӣ дар сатҳҳои муҳталифи идоракунӣ на танҳо дар шакли санадҳо ва суҳанронҳои расмӣ, балки дар татбиқи амалӣ низ таҷассум ёфт.

Мувофиқи омили расмӣ тақсимои хизматчиёни давлатӣ дар мақомоти идоракунӣ давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон то 1 январи соли 2012, иштироки занон дар сохторҳои давлатӣ тадриҷан вусъат меёбад. Дар Маҷлиси миллии Маҷлиси Олӣ 27 нафар занон узвият доштанд, ки 27 фоизи ҳайатро ташкил медоданд, дар ҳоле ки мардон 73 нафар буданд. Дар Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олӣ бошад, 31 нафар зан ва 69 нафар мард фаъолият мекарданд [44, с.112]. Ин омор шаҳодат медиҳад, ки раванди фароҳам овардани имкониятҳои баробари сиёсӣ барои занон дар сатҳи қонунбарорӣ ва қонунгузорӣ зина ба зина амалӣ шуда истодааст.

Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки дар сатҳи вазоратҳо ва муассисаҳои давлатӣ низ шумораи занон дар сохторҳои роҳбарикунанда ва техникӣ назаррас

аст. Масалан, дар Вазорати адлия занон 25 фоиз, дар Вазорати маориф 33 фоиз, дар Вазорати молия 46 фоиз ва дар Вазорати тандурустӣ 43 фоизро ташкил медиҳанд. Ҳамзамон, дар як қатор вазоратҳо ва кумитаҳои муҳим, ба мисли Вазорати қорҳои хориҷӣ (14%), Кумитаи давлатии сармоягузорӣ (17%), Агентии мубориза бо коррупсия (14%) ва Кумитаи сохтмон ва меъморӣ (13%) иштирок ва шомилшавии занон ҳанӯз ҳам дар сатҳи пасттар қарор доранд [44, с.112]. Бо вуҷуди ин, Пешвои миллат пайваста таъкид намудаанд, ки барои баробарии воқеии ҳуқуқии занону мардон на танҳо таъба ба қонунгузорӣ, балки амалӣ сохтани тадбирҳои иловагӣ ва сиёсати ҳадафманд дар самти дастгирии занон зарур мебошад.

Соли 2016 ҳиссаи занон дар парлумони кишвар 20,6 фоизро ташкил дод, ки дар муқоиса бо даҳсолаи қаблӣ пешрафти назаррас ба шумор мерафт. Тақсимооти қормандони мақомоти идоракунии давлатӣ аз рӯи ҷинс дар ҳамаи соҳаҳои миллат дод, ки 32 фоизро занон ва 68 фоизро мардон ташкил медиҳанд [45, с.12]. Ин раванд гувоҳи он аст, ки сиёсати давлатии гендерӣ, ки таҳти сарвари Пешвои миллат амалӣ мешавад, ба вуҷуд додани иштироки занон дар идоракунии давлат мусоидат менамояд.

Ҳамзамон, иштироки занон дар интиҳоботи маҳаллӣ низ аз талошҳои давлати миллӣ ҷиҳати тавсеаи иштироки шаҳрвандон, бахусус занон дар равандҳои сиёсии кишвар шаҳодат медиҳад. Дар соли 2016 дар 427 ҷамоати деҳот ва шаҳракҳо интиҳобот баргузор гардид, ки дар он 10 337 нафар вакилон интиҳоб шуданд. Аз шумораи умумии вакилон 1572 нафар, яъне 15,2 фоизро занон ташкил медиҳанд. Аз нигоҳи тақсимооти ҷуғрофӣ, бештари вакилон аз ҳисоби занон дар вилояти Хатлон интиҳоб шуда, қамтарин нишондиҳанда дар Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон ба қайд гирифта шудааст.

Ҳамаи ин нишондодҳо шаҳодати онанд, ки талошҳои пайгирона ва шахсии Пешвои миллат дар самти густариши сиёсати гендерӣ ва таҳкими баробарии ҳуқуқии занон дар ҳамаи самтаҳои мушаххас дода, имкониятҳои воқеии занонро барои иштирок дар идоракунии ҳамаи ҳадафҳо намудаанд. Ин раванд, ки дар асоси арзишҳои демократӣ ва ҳуқуқбунёд амалӣ мешавад, барои

таҳкими пояҳои давлатдории миллӣ ва таъмини адолати иҷтимоӣ аҳаммияти бузург дорад.

Ҷадвали 2

Теъдоди вакилон дар ҷамоатҳои деҳот ва шаҳракҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2016 чунин буд [178, с.30]:

Минтақа	Аҳоли	Теъдоди ҷамоатҳо	Ҳамаи вакилони ҷамоатҳо	Вакилон-занон	Саҳми занон-вакилон
ВМКБ	193,136	43	749	159	21,2%
НТҚ	1,842,453	115	2,868	380	13,2%
Хатлон	2,723,180	154	3,907	585	15%
Суғд	1,977,271	115	2,813	448	16%
Ҳамагӣ	6,735,040	427	10,337	1,572	15,2%

Таҳлили сохтори хизбҳои сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки дар оғози даҳсолаи дууми асри XXI, сарфи назар аз иштироки фаъолонаи занон дар ҳайатҳои хизбӣ, роҳбарии ҳеҷ кадоме аз хизбҳои сиёсии расмӣ ба занон вогузор нашуда буд. Дар соли 2011, занон дар вазифаҳои гуногуни ташкилотчигӣ ва роҳбарӣ дар дохили хизбҳо фаъолият доштанд, вале роҳбарони умумии хизбҳо танҳо аз ҳисоби мардон буданд. Сатҳи иштироки занон дар Ҳизби наҳзати исломи Тоҷикистон (фаъолият аз соли 2015 қатъ гардидааст) баландтар буда, 48% аъзои он занон буданд. Дар муқоиса, ин нишондод дар Ҳизби коммунистии Тоҷикистон 37% ва дар Ҳизби халқӣ-демократии Тоҷикистон 30% буд [93, с.9].

Бо вучуди ин, сиёсати мақсадноки Пешвои миллат дар самти дастгирии занон ва вусъат додани мавқеи онҳо дар идоракунии давлатӣ тадриҷан натиҷаҳои намоён ба бор овард. Дар Паёми Президенти мамлакат дар соли 2014 махсус зикр гардид, ки «Ҳукумати Тоҷикистон дар раванди татбиқи сиёсати давлатии кадрҳо ба масъалаи баланд бардоштани мақоми занону ҷавонон,

фаъол гардонидани нақши онҳо дар ҳаёти ҷомеа ва ҷавонгардонии синну соли хайати кадрҳои роҳбарикунандаи мақомоти давлатӣ диққати ҷиддӣ медиҳад.

Дар байни аъзои Ҳукумат имрӯз шумораи занон ду баробар зиёд гардида, дар мақомоти олии намояндагии кишвар 11 нафар занон фаъолият доранд.

Аз 18 300 нафар хизматчиёни давлатӣ, ки дар мақомоти марказиву маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва ҷамоатҳо фаъолият менамоянд, 4315 нафар ё 24 фоизро занон ташкил медиҳанд.

Айни замон танҳо дар мансабҳои роҳбарикунандаи мақомоти давлатӣ 1100 нафар занон фаъолият доранд, ки аз ин 500 нафар ба сохторҳои роҳбарикунандаи вазорату идораҳо рост меояд.

Имрӯз аз 193 ҳазор нафар кормандони соҳаи маориф 54,9 фоиз ё қариб 106 ҳазор нафар ва дар соҳаи тандурустӣ аз 88 ҳазор нафар кормандон 66,5 фоиз ё қариб 60 ҳазор нафар занон мебошанд.

Солҳои охир нуфузи занон дар самти соҳибкорӣ бештар гардида, имрӯз онҳо беш аз 30 фоизи соҳибкорони мамлакатро ташкил медиҳанд» [155, с.565–566]. Ҳамзамон, дар ин Паём таъкид шудааст, ки иштироки занон дар ҳаёти сиёсӣ, бахусус дар сатҳи маҳаллӣ низ беҳбуд ёфта, 40 фоизи раисони ҷамоатҳоро занон ташкил медоданд [174, с.15].

Маълумоти оморӣ низ нишонаи пешрафти тадриҷии сиёсати гендерӣ мебошад. Дар давраи байни солҳои 2003 ва 2012 нишондиҳандаи ҳузури занон дар мақомоти қудратии сатҳи марказӣ ва минтақавӣ то ба 44% боло рафт. Тибқи иттилои манбаъ, дар соли 2014 ҳиссаи занон дар баҳши хизмати давлатӣ 23,4%-ро (баробар ба 4393 нафар) ташкил медод, вале танҳо 17,1%-и онҳо (528 нафар) ба вазифаҳои калидии роҳбарӣ таъйин шуда буданд [174, с.16]. Агарчи дар сохторҳои иҷроия, қонунгузорӣ ва идоракунии иҷтимоию иқтисодӣ занон қариб сеяки умумии кормандонро ташкил мекарданд, дар зинаҳои олии қабули қарорҳо ин рақам ҳамагӣ 5%-ро нишон медод. Ин амр аз мавҷудияти нобаробарии гендерӣ дар сатҳҳои баланди роҳбарияти сиёсӣ гувоҳӣ медиҳад. [174, с.16].

Мавқеи занон дар вазоратҳо ва сохторҳои соҳавии давлатӣ низ тағйироти чиддӣ ёфтааст. Аз ҷумла, дар Вазорати хоҷагии қишлоқ, ки соли 2007 ягон зани роҳбар надошт, соли 2014 ҳиссаи роҳбарзанон ба 20% расид. Дар Агентии заминсозӣ ин нишондод аз сифр то ба 24% афзоиш ёфт. Аз сӯйи дигар, дар сохтори Вазорати маориф ва илм динамикаи манфӣ ба мушоҳида расид: агар дар соли 2007 ҳиссаи занони роҳбар 20%-ро ташкил медод, то соли 2014 ин нишондод то 8% коҳиш ёфт. Ҳамзамон, Вазорати мелиоратсия ва захираҳои об дар қанори Вазорати молия дар соли 2014 умуман вазифаҳои роҳбарикунандаро ба занон ихтисос навода буданд [174, с.16].

Ин нишондодҳои оморӣ гувоҳи он мебошанд, ки стратегияи гендерии Тоҷикистон таҳти сарпарастии бевоситаи Пешвои миллат марҳалаҳои мураккабро сипарӣ намуда, сарфи назар аз мавҷудияти зиддиятҳои ҷудогона, ба эҷоди пойдевори мустаҳками ҳукукию иҷтимоии баробарҳукукии зану мард нигаронида шудааст. Роҳбари давлат дар консепсияҳои барномавӣ ва баромадҳои расмӣ худ ҳамеша бар аҳаммияти ҷаъолияти занон дар сохторҳои қалидии идорақунӣ, сиёсат, иқтисод ва маориф таъкид вазида, фишангҳои ҳавасмандсозии онҳоро барои пешрафти ин раванд муҳайё сохтаанд.

Ҷадвали 3

Теъдоди хизматчиёни давлатӣ дар вазорату қумитаҳо ва муассисаҳои давлатии алоҳида, ки дар онҳо занон вазифаҳои роҳбарӣ ва мутахассисро ишғол мекунанд (дар соли 2014, ба ҳисоби %) [41, с.115-116]:

Муассисаҳо	Занон-роҳбарон	Занон-мутахассисон
Агентии заминсозӣ, геодезия ва харитакашӣ	24	27
Агентии сохтмон ва меъморӣ	61	21
Вазорати адлия	25	30
Вазорати маориф ва илм	8	33
Вазорати мелиоратсия ва захираҳои об	0	38
Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғл	25	44
Вазорати молия	0	43
Вазорати нақлиёт	11	20
Вазорати рушди иқтисод ва савдо	13	49
Вазорати саноат ва рушди технологияҳо	10	32

Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ	28	90
Вазорати хоҷагии қишлоқ	20	21
Кумитаи давлатӣ оид ба инвестицияҳо ва идоракунии амволи давлатӣ	9	11
Кумитаи ҳифзи муҳити зист	13	24

Маълумоти дар Ҷадвали 3 овардашуда нишон медиҳад, ки дар соли 2014 тақсимои гендерии кадрҳо дар мақомоти марказии иҷроия нобаробар буд. Нишондиҳандаи баландтарини занони роҳбар дар Агентии сохтмон ва меъморӣ (61%) ба қайд гирифта шудааст, дар ҳоле ки дар Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ, занон-мутахассисон аксарияти мутлақро (90%) ташкил медоданд. Нишондиҳандаи сифрӣ дар бахши роҳбарии вазорати молия ва захираҳои об аз зарурати тақвияти механизмҳои ҷобачогузории кадрҳои гендерӣ дар соҳаҳои иқтисодиву сохторӣ далолат мекунад.

Дар заминаи бӯҳрони шадиди сохтории солҳои 90-уми асри XX, шароити ҳаётии занони Тоҷикистон, бахусус дар манотиқи деҳот, ба таври назаррас осебпазир гардид. Сарфи назар аз монеаҳои умумии ин давраи таърихӣ, Ҳукумати кишвар бо мақсади ҳифзи кафолатҳои ҳукукии занон ва боло бурдани сатҳи устувории иҷтимоию фарҳангии онҳо як қатор тадбирҳои стратегӣ ва амалиёти муассирро роҳандозӣ намуд.

Яке аз хатарҳои ҷиддие, ки дар ибтидои соҳибистиклолии кишвар ба назар мерасид, хатари ба хурофоти асримиёнагӣ ва идеологияи иртиҷоӣ гирифтор шудани занон буд, ки метавонист нақши онҳоро дар рушди ҷомеа маҳдуд созад. Пешвои миллат, бо дарки амиқи муҳимияти масъала, ҳукуматро муваззаф намуданд, ки фаъолияти ташкилотҳои давлатӣ, ғайриҳукуматӣ ва аҳзоби сиёсиро барои баланд бардоштани сатҳи маърифати иҷтимоӣ, ҳукуқӣ ва фарҳангии занон тақвият бахшад, то роҳи таъмини иштироки фаъолонаи занон дар ҳаёти иҷтимоӣ ва сиёсӣ ҳамвор гардад.

Дар Паём ба парлумон аз 04 апрели соли 2003-ум Пешвои миллат таъкид кардаанд, ки: «Нисбати занони деҳот ва баланд бардоштани маърифатнокии онҳо бояд ҳамаи ташкилотҳои давлатӣ, ғайриҳукуматӣ ва аҳзоби сиёсӣ

фаъолияти худро ҷоннок намоянд, зеро хавфи ба хурофоти асримиёнагӣ кашидани занон дар баъзе минтақаҳои кишвар ҳанӯз аз байн нарафтааст.

Чуноне ки чанде пеш дар маҷлиси идона ба муносибати иди занон гуфта будем, мо бояд дар симои зан шахсиятро тарбия намоем, то ин ки ӯ дар ҷомеа мақоми шоистаи худро ёфта тавонад. Яке аз талаботи асосии демократия ва ҷомеаи шахрвандӣ ҳамин аст» [155, с.130].

Дар ҳамин замина, «Барномаи давлатии тарбия, интиҳоб ва ҷойгиронии кадрҳои роҳбарикунанда аз ҳисоби занону духтарони соҳибистеъдод барои солҳои 2007–2016», ки бо ташаббуси Пешвои миллат қабул ва амалӣ карда шуд, кадами ҷиддӣ дар сиёсати давлатии гендерӣ арзёбӣ мегардад. Ин барнома ба омодасозии занон барои ишғоли вазифаҳои роҳбарӣ, ташаккули захираи кадрӣ аз ҳисоби занону духтарони болаёқат, ҷалби онҳо ба таҳсилоти касбӣ, барномаҳои омӯзишӣ ва ҷалби онҳо ба бахшҳои калидии иқтисоди миллӣ равона гардида буд. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти сарвари Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар доираи татбиқи ин барнома ҷорабиниҳои зиёдро дар самти васеъ кардани имкониятҳои занон дар омӯзиши малакаҳои муносири меҳнатӣ, ҷалби онҳо ба барномаҳои кӯтоҳмуддати дарозмуддати рушд ва ба вучуд овардани заминаҳои ҳамкорӣ бо созмонҳои маҳаллӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ амалӣ намуд.

Масоили муҳимме чун таъмини баробарии гендерӣ, боло бурдани сатҳи маърифати ҳуқуқӣ ва иқтисодии занон, таҳкими иқтидори кадрӣ занон дар идоракунии давлатӣ ва фароҳам овардани имконияти баробар барои ширкат дар озмунҳои хизмати давлатӣ, дар меҳвари сиёсати иҷтимоии Пешвои миллат қарор дошт. Илова бар ин, Ҳукумати кишвар интегратсияи омилҳои гендериро ба низоми оморӣ, таъмини шароити мусоиди шуғл барои занон ва коҳиши сатҳи бекорӣ дар миёни онҳо, ҳамчун вазифаҳои стратегии давлат дар давраи нави рушди миллӣ муайян намуд [2, с.4].

Дар маҷмӯъ, сиёсати гендерии Тоҷикистон, ки дар пайвастагии зич бо барномаҳои иҷтимоии Пешвои миллат амалӣ мешавад, шароити зарурӣ ва устуворро барои таъмини баробарҳуқуқии зану мард, таҳкими мақоми

иқтисодии занон ва воридшавии Ҷаъоли онҳо ба эшелонҳои идории мамлакат фароҳам сохт. Таҷрибаи Тоҷикистон дар ин самт, ба вижа тавассути амалисозии барномаҳои давлатӣ ва роҳандозии тадбирҳои қонунгузорӣ, нишон медиҳад, ки ҳадафи асосии давлат – таҳкими нақши зан дар ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлатдорӣ муосир мебошад, ки бе иштироки Ҷаъолони онҳо рушди устувор ва адолати иҷтимоӣ таъмин карда намешавад.

Ҷадвали 4

Теъдоди занони коргар ва хизматчи дар соҳаҳои иқтисодиёт дар солҳои 1991-2004 чунин буд:

	1991	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Ҷамаи кормандон	459,2	278,4	248,6	259	248,8	337	405
Саноат	101,9	46,5	44,1	44,7	43,1	39,1	37,7
Ҳоҷагии қишлоқ	85,9	53,3	48	54,6	35,7	130	193,6
Сохтмон	14	6,5	3,9	4,4	4,3	4,3	3,7
Савдо	35,8	11,8	6,4	5,4	5,5	5,5	7,4

Аз маълумоти ҷадвал бармеояд, ки теъдоди занони бо кор машғулбуда дар соҳаи саноат ба 11,2% (яъне 2,7 баробар) коҳиш ёфтааст. Дар ҳоҷагии қишлоқ бошад 2,3 баробар афзоиш ёфтааст, дар сохтмон 3,8 баробар ва дар савдо 4,8 баробар коҳиш ёфтааст.

Иштироки занон дар истеҳсолот ва ҳоҷагидорӣ торафт афзоиш меёфт. Чунончӣ, соли 2005 занон дар соҳаи соҳибкорӣ -39%, дар алоқа- 36%, дар соҳаи нақлиёт-21 %, дар сохтмон-13%-ро ташкил медоданд [90, с.218].

Х. Ҳашқадамова шугли меҳнати занонро дар вилояти Суғд ва ВМКБ таҳлил намуда чунин хулоса пешниҳод намудааст: «Дар вилояти Суғд – минтақаи саноатии кишвар, тибқи маълумоти расмӣ соли 2008, бештар шумораи шуглёрфтагон ба қайд гирифта шудааст, аз ҷумла 36,7% мардон аз шумораи умумии мардони шуглёрфта, 33,6% занон аз шумораи умумии занони шуглёрфта. Дар Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон (ВМКБ) камтарин шумораи шуглёрфтагон сабт шудааст: мардон 2,4% аз шумораи умумии мардони шуглёрфта ва занон 2,6% аз шумораи умумии занонро ташкил медиҳанд.» [197, с.50].

То миёнаҳои даҳсолаи аввали асри XXI занон дар Тоҷикистон беш аз 45%-и қувваи кориро ташкил медоданд. Аммо ин нишондиҳанда нишонгари баробарии воқеии гендерӣ набуд, зеро бештари занон дар соҳаҳои пастандаромади иқтисоди миллӣ, аз ҷумла маориф ва тандурустӣ, фаъолият мебуданд. Дар китоби “Арзёбии гендерии кишвар: Тоҷикистон” (2016) зикр мешавад, ки: «Сатҳи иштироки занон дар қувваи корӣ 45%-ро ташкил медиҳад ва вобаста ба минтақа фарқ мекунад. Занон дар соҳаи тандурустӣ (58,7%) ва маориф (53,7%) номуносиб намоёндагӣ мекунад, ки дар он ҷо даромади миёна нисбат ба дигар бахшҳо паस्तтар аст. Дар соҳаи кишоварзӣ 48% ҳамаи занони коркунанда шуғлдоранд, аммо ин рақам метавонад баландтар бошад, агар меҳнати бепули заноне, ки дар баробари шавҳарони худ меҳнат мекунад, ба эътибор гирифта шавад. Занон инчунин дар корҳои пастхатисос ва касбҳои ҳамин гуна, инчунин дар шуғли ғайрирасмӣ фаъолият менамоянд, ки бевосита ба нобаробарии даромадҳо оварда мерасонад.

Дар соли 2013 музди миёнаи моҳонаи занон танҳо 63,3%-и музди мардонро ташкил медод, аммо ин рақам дар даҳсолаи охир беҳбуд ёфтааст. Бо вучуди ин, возеҳ нест, ки охирашавии фосилаи музд бо афзоиши музди занон ё коҳиши музди мардон алоқаманд мебошад» [174, с.16].

Барои тағйир додани вазъияти мавҷуда ва баланд бардоштани нақши иҷтимоии занон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Пешвои миллат як қатор барномаҳои муҳимро роҳандозӣ намуд. Пешвои миллат дар мулоқот бо намоёндагони занони мамлакат (7 март соли 2006) ибрози ақида намуданд, ки: «Бо мақсади инкишофи институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, рушди соҳибкории хурду миёна, ба касбу ҳунаромӯзӣ ҷалб намудани занону духтарон, баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии онҳо ва фароҳам овардани ҷойҳои нави корӣ дар соли 2006 ва солҳои минбаъда ба Вазорати молия ва Кумитаи оид ба корҳои занон ва оилаи назди Ҳукумат супориш дода мешавад, ки барои таъсис додани 20 гранти президентӣ, аз ҷумла 10 гранти ҳар кадомаш 10 ҳазор сомонӣ ва 10 гранти ҳар кадомаш 5 ҳазор сомонӣ лоиҳаи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро таҳия ва

пешниҳод намојанд» [214, с.84]. Аз ҷумла, татбиқи сиёсати грантдиҳӣ ба занони соҳибкор аз ҷониби Президенти кишвар дар солҳои 2006–2011 дар ҳаҷми 3,3 миллион сомонӣ амалӣ гашт, ки ин боиси афзоиши шумораи занон дар баҳши соҳибкорӣ гардид [155, с.459]. Соли 2014 беш аз 30% соҳибкорони кишварро занон ташкил меоданд. Ҳамзамон, тибқи таҳқиқот дар соҳаи соҳибкорӣ дар соли 2018 31,5% занон фаъолият доштанд. Онҳо дар 45% корхонаҳои хурду миёна, 25% корхонаҳои хизматрасонӣ ва 19% корхонаҳои кишоварзӣ вазифаҳои роҳбариро иҷро мекарданд [46, с.7].

Пешвои миллат пайваста таъкид мекунанд, ки рушди иҷтимоии кишвар бе иштироки фаъоли занон дар ҳаёти иқтисодӣ ва идорӣ ғайриимкон аст. Аз ин рӯ, дар доираи сиёсати иҷтимоии давлат курсҳои таълимии махсус барои омода кардани занон ба вазифаҳои роҳбарӣ дар сатҳи маҳаллӣ ва ҷумҳуриявӣ ташкил шуданд. Масалан, дар шаҳри Хучанд чунин курсҳо бо номҳои “Духтарони Пешво”, “Зан – роҳбар”, “Мақтаби сарварони ҷавон” ва “Зан ва сиёсат” амалӣ гардида, зиёда аз 130 зану духтари лаёқатманд дар онҳо ширкат варзиданд [266].

Аз ҷумлаи тадбирҳои муассири ҳукумат дар самти ҳифзи ҳуқуқи меҳнати занон бояд зикр намуд, ки соли 2016 Кодекси нави меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул шуд. Он истифодаи меҳнати занони ҳомиладор ва модарони дорои фарзандро танзим намуда, таъйин дар қабул ба кор ва паст кардани музди меҳнатро барои ин гурӯҳ қатъиян манъ намуд [270].

Дар баробари ин, ҳукумати ҷумҳурӣ таваҷҷуҳи махсусро ба коҳиши сатҳи бекорӣ дар миёни занон равона намуд. Дар солҳои 2003–2005 як қатор тадбирҳои амалӣ роҳандозӣ шуданд. Танҳо дар шаҳри Қўрғонтеппа (ҳоло Бохтар) соли 2003 1100 нафар занони бекор ба қайд гирифта шуданд ва 135 духтари оилаҳои камбизоат барои таҳсилоти касбӣ ҷалб гардида, 95 нафари онҳо бо ҷои кор таъмин шуданд [85, с.15]. Дар миқёси ҷумҳурӣ соли 2005 беш аз 43 ҳазор зан ба марказҳои шуғли аҳоли муроҷиат намуда, 11 ҳазор нафарашон бо ҷойи кор таъмин гардиданд [90, с.218].

Ҳукумати кишвар дар татбиқи барномаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ҳамеша ба омилҳои гендерӣ аҳамияти хос меод. Тавре ки дар Ҳисоботи сеюми алтернативии иттиҳодияҳои ҷамъиятии Тоҷикистон оид ба иҷрои Конвенсия дар бораи бартараф намудани ҳамаи шаклҳои таъбиз нисбати занон (2018) зикр шудааст: «Кори ғайро оид ба рушди омили гендерӣ Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ мондааст. Соли 2013 Барномаи рушди омили гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи солҳои 2014-2015 қабул карда шуд. Дар сомонии Агентии омили назди Президент саҳифаи “Омили гендерӣ” ғайолият мекунад, ки дорои бахшҳои ҳуҷҷатҳои меъёрӣ, мақолаҳои таҳлилӣ оид ба мушкилоти гендерӣ, пойгоҳи додаҳо мебошад.

Соли 2016 дар баҳши Омили гендерӣ саҳифаи “Занон – соҳибкорон” ташаккул дода шуда, нав карда мешавад, маҷмӯаҳои омили нашр мегарданд, бо дастгирии созмонҳои байналмилалӣ Тадқиқоти нави тиббӣ-демографӣ гузаронида мешавад ва ғайра. Ҳар сол, аз соли 2007 оғоз карда, маҷмӯаи омили “Нишондиҳандаҳои гендерӣ дар ғайолияти истеҳсолии хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ)” нашр мегардад, ки дар он нишондиҳандаҳои рушди хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) дар буриши гендерӣ пешниҳод шудаанд.»[180, с.8]. Бояд ҷайд кард, ки аз соли 2007 маҷмӯаи омили «Нишондиҳандаҳои гендерӣ дар хоҷагиҳои деҳқонӣ» мунтазам нашр мешавад, ки заминаи таҳлили мақсадноки вазъи гендериро дар баҳши кишоварзӣ фароҳам месозад.

Барои баланд бардоштани сатҳи иттилоотнокии ҷомеа дар масъалаҳои гендерӣ, бо ташаббуси Ҳукумати ҷумҳурӣ соли 2006 маҷаллаи «Бонувони Тоҷикистон» таъсис дода шуд. То соли 2009 дар кишвар се маҷаллаи махсуси занон бо шумораи умумии 11 ҳазор нусха нашр мегардиданд [153,с.9]. Ин иқдом баёнғари талошҳои пайгириҳои Пешвои миллат дар ташаккули афкори иҷтимоӣ ва баланд бардоштани мақоми зан дар фазои иттилоотӣ мебошанд.

Бо вучуди ҳамаи ин дастовардҳо, дар самти музди меҳнат ва ҷойи кори арзанда то ҳанӯз мушкилот боқӣ мондаанд. Соли 2015 маоши миёнаи занон танҳо 61,1%- и маоши миёнаи мардонро ташкил меод, ки нисбат ба соли 2010 коҳиш ёфтааст [109, с.21]. Ин вазъ бозгӯи вучуди сегрегатсияи гендерӣ дар

бозори меҳнат ва зарурати татбиқи минбаъдаи сиёсати ҷаҳли гендерӣ мебошад.

Бо назардошти гуфтаҳои боло, метавон хулоса кард, ки сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо роҳбарии Пешвои миллат ба як бахши муҳимми сиёсати иҷтимоии давлат табдил ёфта, дар рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ ва демократии кишвар нақши муассирро бозӣ менамояд.

Таҳлили далелҳои таърихӣ сиёсӣ ва воқеияти иҷтимоии солҳои аввали истиқлолияти давлатии Тоҷикистон гувоҳи медиҳанд, ки кишвари мо марҳила ба марҳила дар масири таҳияи заминаҳои ҳуқуқӣ, сиёсӣ ва фарҳангии баробарии гендерӣ қадамҳои муассир гузоштааст. Бо вучуди набудани сиёсати мушаххаси гендерӣ дар ибтидои солҳои 1990-ум ва набуди шароити мусоид барои амалӣ шудани ташаббусҳои иҷтимоӣ, баъдтар бо ташаббус ва роҳнамоии Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон сиёсати давлатӣ дар самти таъмини баробарии ҳуқуқии занону мардон, хусусан дар бахшҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ таҳким ёфт.

Дар ин замина, бояд қайд намуд, ки нақши Пешвои миллат дар ташаккули сиёсати муосири гендерӣ ва эҳёи мақоми иҷтимоии занон беназир аст. Масъалаи ҳифзи қафолатҳои ҳуқуқии занон, эҳоди имкониятҳои баробар ҷиҳати дастрасӣ ба таҳсилот ва ҷаҳлияти касбӣ, инчунин реинтеграцияи (баргардонидани) бонувони осебпазир ба сохтори ҷомеа, ҳанӯз дар давраи муқовиматҳои дохилӣ ва марҳалаи пасоҷангӣ таҳти сарпарастиву ибтиқори бевоситаи Роҳбари давлат ба меҳвари сиёсати ҳукумати табдил ёфта буд.

Тавре таҷриба нишон дод, сиёсати мазкур на танҳо дар сатҳи эҷомиаҳо, балки бо роҳи таҳия ва амалӣ сохтани барномаҳо ва стратегияҳои мушаххаси давлатӣ роҳандозӣ гардид. Дар соли 2002 таҳия ва қабули Стратегияи миллии баробарии гендерӣ ба сифати санади аввалиндараҷаи сиёсати давлатӣ дар ин самт иқдоми муҳимме махсуб меёбад. Ин санад ба баланд бардоштани мақоми занон дар ҳама арсаҳо нигаронида шуда, тақони ҷиддие барои ҷалби бештари занон ба раванди таҳсил, қор ва идоракунии давлатӣ фароҳам овард.

Бо дастгирии Пешвои миллат, солҳои минбаъда таҳкими сиёсати гендерӣ тавассути амалисозии Стратегияи миллии баробарии гендерӣ барои солҳои 2011–2016 ва Стратегияи навшудаи солҳои 2016–2020 идома ёфт, ки самтҳои асосии онҳо беҳтар кардани дастрасии занон ба таҳсил, тандурустӣ ва захираҳои иқтисодӣ махсуб меёфтанд. Ҳамаи ин чораандешиҳо дар шароити таърихӣ сурат гирифтанд, ки нақши зан дар ҷомеа аз назари анъанавию фарҳангӣ маҳдуд ҳисоб меёфт.

Дар баробари таҳкими заминаҳои стратегӣ, Пешвои миллат пайваста бар зарурати ҷалби занон ба раванди қабули қарорҳо дар тамоми сатҳҳои идоракунии таъкид намуда, зимни суҳанронҳои худ иштироки ҷаҳлонаи занонро омили муҳими рушди демократии кишвар арзёбӣ мекарданд. Бо вучуди пешравиҳо, то ба имрӯз шумораи занон дар вазифаҳои роҳбарикунандаи зинаҳои болоии ҳокимияти давлатӣ ба 30 фоиз намерасад, ки ба зарурати тақмил ва густариши сиёсати мазкур далолат мекунад.

Ҷиҳати дигари муҳим дар сиёсати гендерии роҳнамудаи Пешвои миллат таъмини шаҳрвандии иқтисодӣ ва иҷтимоии занон аст. Бо ташаббуси бевоситаи Сарвари давлат барномаҳои зиёде дар самти касбомӯзӣ, роҳнамоии касбӣ ва дастгирии соҳибкории занон роҳандозӣ гардиданд, ки ба густариши имкониятҳои занон дар бозори меҳнат мусоидат намуданд. Бинобар ин, таъмини баробарии иқтисодӣ дар баробари ҳуқуқҳои сиёсӣ, яке аз самтҳои муҳими сиёсат дар ин бахш доништа мешавад.

Илова бар ин, масъалаи ҳифзи ҳуқуқҳои занон дар соҳаи тандурустӣ ва иҷтимоӣ низ дар маркази таваҷҷуҳи Пешвои миллат қарор дорад. Бо дастури Сарвари давлат, барномаҳои мақсадноки давлатии дастгирии тандурустии модару кӯдак, таҳкими дастрасии занон ба хизматрасониҳои тиббӣ ва амалӣ гардидани чораҳои муосири пешгирии зӯрвариҳои хонаводагӣ таҳия ва татбиқ гардиданд. Дар доираи ин сиёсат, таҳияи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи пешгирии зӯрварӣ дар оила" (с. 2013) яке аз қадамҳои муҳим дар таъмини ҳимояи ҳуқуқи занон ба ҳисоб меравад.

Дар маҷмуъ, таҳаввулоти сиёсати гендерӣ дар давраи соҳибистиклолӣ – аз соли 1991 то 2021, натиҷаи иродаи сиёсӣ ва талошҳои пайгириҳои Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошад. Сиёсати мазкур аз як сӯи ба эҳёи мақоми таърихӣ фарҳангии зан-модар таъя мекунад ва аз сӯ дигар, ба талаботи ҷаҳони муосир ва арзишҳои умумибашарӣ мутобиқ мебошад. Дар ин замина, Пешвои миллат ҳамчун кафили сиёсатҳои баробарии ҳуқуқӣ ва ҳимояи манфиатҳои иҷтимоии занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баромад намуда, дар ин раванд саҳми беназире доранд.

Дар пажӯҳишҳои муосир исбот гардидааст, ки баробарии гендерӣ дар барномаҳои давлатӣ аз доираи як ҳадафи оддии иҷтимоӣ фаротар рафта, ҳамчун омили кафолатдиҳандаи амнияти милли ва устувории рушди давлатдорӣ амал мекунад. Аз ин рӯ, сиёсати мазкур бояд бо иштироки ғайронои тамоми субъектҳои иҷтимоӣ – давлат, ҷомеаи шаҳрвандӣ, ниҳодҳои байналмилалӣ ва ҳуди занон пайваста тақмил дода шавад.

1.3. Ҳамкорӣ бо ташкилотҳои ғайриҳукумати ҷиҳати дастгирии иҷтимоии занон

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, мутобиқи сиёсати давлатӣ таҳти роҳбарии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, масъалаи дастгирии иҷтимоии занон дар стратегияи рушди устувори кишвар мақоми муҳимму афзалиятнокро ишғол менамояд. Пешвои миллат борҳо таъкид кардаанд, ки бе иштироки ғайоли занон рушди устувори ҷомеа ғайриимкон аст. Ин изҳорот на танҳо хусусияти сиёсӣ, балки заминаи назариявӣ ва амалиро барои ташаккули барномаҳо ва иқдомҳои марбут ба тавонмандсозии занон фароҳам овардааст.

Нақши созмонҳои ғайриҳукумати занона дар таҳкими паҳлуҳои мухталифи ҷомеаи шаҳрвандӣ ва дастгирии бонувон ниҳоят назаррас аст. ТҶҲ бо таъя ба сиёсати гендерии давлат, рисолати ҳудро дар таъмини баробарии ҳуқуқӣ иҷтимоӣ ва иқтисодии занон, инчунин коҳиш додани шиддати муносибатҳои гендерӣ дар ҷомеа муваффақона иҷро мекунанд [127, с.177-197].

Дар китоби “Страновая гендерная оценка: Таджикистан” (2016) роҷеъ ба ТҶҲ-и занон чунин маълумот дода шудааст: «Ташкилотҳои ғайридавлатии занонаро ба таври шартӣ ба ду гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст: онҳое, ки оид ба масъалаҳои ҳифзи иҷтимоӣ кор мекунанд ва ба ҷамоатҳо бевосита ёрӣ мерасонанд (аз ҷумла, васеъ намудани ҳуқуқ ва имкониятҳо тавассути омӯзиш ва фароҳам овардани хидматҳо барои қурбонии зӯровариҳои хонаводагӣ), ва онҳое, ки дар сатҳи миллий дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқи инсон ва оид ба мониторинги иҷрои уҳдадорӣҳо оид ба баробарии гендерӣ кор мекунанд. Ётилофи ташкилотҳои ғайридавлатӣ “Аз баробарии де-юре ба баробарии де-факто” дар ҷонибдорӣ тағйироти қонунӣ (масалан, қабули қонуни нав дар бораи зӯровариҳои хонаводагӣ) нақши ҳалкунанда мебозад, инчунин дар пешниҳоди ақидаи алтернативӣ оид ба иҷрои уҳдадорӣҳои байналмилалӣ тибқи Конвенсия дар бораи бартараф намудани ҳамаи шаклҳои таъбиз нисбати занон (CEDAW) ва татбиқи барномаҳои миллий оид ба занон. Ётилоф дар таркиби худ ташкилотҳои ғайридавлатии ихтисосшударо, ки гурӯҳҳои мушаххаси ҳадафро – ба монанди занони деҳот, занони маъҷуб, занони соҳибкор ва ғайра намоёндагӣ мекунанд, дар бар мегирад» [174, с.24-25].

Таҳлили маълумоти оморӣ нишон медиҳад, ки аз солҳои аввали истиқлолият шумораи ташкилотҳои занона мунтазам афзоиш ёфтааст: агар соли 1995 танҳо 3 ташкилот ба қайд гирифта шуда бошад, соли 2005 ин шумора ба 153 адад расидааст [222, с.206]. Дар шароити кунунӣ, дар ҷумҳурий зиёда аз 1000 созмони ғайридавлатӣ фаъолият мекунанд, ки тақрибан 28%-и онҳоро ташкилотҳои занон ташкил медиҳанд. Афзоиши устувори чунин созмонҳо натиҷаи ҳамгироии иқдомҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ бо сиёсати давлатии гендерӣ мебошад.

Яке аз ниҳодҳои калидии ҳамкорӣ дар сектори ҷомеаи шаҳрвандӣ ва мақомоти давлатию байналмилалӣ, Ётилофи «Аз баробарии де-юре то баробарии де-факто» (таъсисаш соли 2008) мебошад, ки заминаи муттаҳидии як қатор ташкилотҳои фаъолро фароҳам сохт [174, с.24]. Самтҳои асосии фаъолияти ин сохтори шабакавӣ ба дастгирии ҳуқуқи занон, мубориза бо

хушунати оилавӣ ва боло бурдани сатҳи дониши ҳуқуқии бонувон нигаронида шудаанд.

Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон, зарурати ташкили шароити муносиб барои тавонбахшии иҷтимоии занон ва дастгирии онҳо дар ҳамаи бахшҳои ҳаётро таъкид намудаанд. Ин сиёсати ҳадафманд ба ташкили инфрасохтори дастгирӣ, аз ҷумла 12 маркази бухронӣ дар назди ТҶХ ва як маркази давлатӣ дар назди Кумитаи кор бо занон ва оила, мусоидат намудааст. Илова бар ин, Тоҷикистон яке аз аввалин кишварҳои минтақа буд, ки барномаи махсуси мубориза бо хариду фурӯши одамон (2006–2010) –ро қабул кард ва дар ин ҷода ҳамкориҳои давлат ва ТҶХ нақши калидӣ бозид.

Пешвои миллат соли 2006-ум дар мулоқот бо занони фаъоли кишвар таъкид намудаанд, ки: «Имрӯз дар Тоҷикистон барои бунёди ҷомеаи шаҳрвандӣ тамоми заминаҳои ҳуқуқӣ фароҳам оварда шуда, институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ бо маром ташаккул меёбанд ва шумораи онҳо сол то сол меафзояд.

Агар соли 1995-ум дар мамлакат танҳо се ташкилоти ғайриҳукумати занон вучуд дошта бошад, пас ҳоло шумораи онҳо ба 153 адад расидааст. Ин созмонҳои ғайриҳукумати занон беш аз пеш дар ҳалли мушкилоти мушаххас ва ҳаётан муҳим, қабл аз ҳама ба баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқиву иқтисодии занон, фароҳам овардани ҷойҳои нави корӣ ва фарҳанги оиладорӣ мусоидат намуда, иштироки онҳоро дар бунёди ҷомеаи шаҳрвандӣ беҳтар месозанд» [214, с.96].

Яке аз самтҳои муҳим, ки дар сиёсати давлатӣ ва фаъолияти ТҶХ ба назар мерасад, тавонмандсозии иқтисодии занон мебошад. Аз ҷумла, фаъолияти мақсадноки ташкилоти «Кадбону» (Ассотсиатсияи миллии занони соҳибкор) дар самти тарғиби ҳунарҳои мардумӣ ва асосҳои маркетинг имкон дод, ки занону духтарони зиёд бо ҷойҳои кории устувор таъмин гардида, мавқеи худро дар бозори меҳнат пайдо кунанд. Барномаҳои омӯзишӣ, семинарҳо ва курсҳои кӯтоҳмуддат («Зан ва соҳибкор», «Таҳияи нақшаи бизнес», «Андозбандӣ» ва ғ.)

ба рушди малакаҳои касбӣ ва баланд бардоштани худшиносии иқтисодии занон мусоидат мекунанд.

Таҳлили таҷрибаҳои ҳамкориҳои ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ бо мақомоти давлатӣ нишон медиҳад, ки ин ҳамкориҳо на танҳо ба бехбуди вазъии иҷтимоии занон, балки ба таҳкими заминаҳои рушди устувори ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат мекунанд. Сиёсати Пешвои миллат, ки ба тавсеаи имкониятҳои баробар барои занон равона шудааст, дар якҷоягӣ бо иқдомҳои ТҶХ, модели устувори шарикӣ иҷтимоиро ташаккул додааст, ки метавонад ҳамчун намунаи муассир барои кишварҳои дигар низ хизмат кунад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи тавонмандсозии занон ва дастгирии иҷтимоии онҳо дар сиёсати иҷтимоӣ ва давлатӣ ҳамчун яке аз самтҳои муҳим ҷойгоҳи хос дорад. Ин раванд дар ҷаҳорҷӯбаи сиёсати Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон рушди пайваста пайдо намуда, ба таҳкими нақши занон дар ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ мусоидат кардааст. Татбиқи амалии консепсияи гендерии Пешвои миллат, ки заминаи ҳуқуқии мустаҳкам дорад, тавассути барномаҳои соҳавии давлатӣ сурат мегирад. Ин барномаҳо фазаи мусоидро барои шарикӣ давлат ва созмонҳои ғайриҳукуматӣ эҷод карданд, ки баҳри таҳкими иқтидори ТҶХ-и занона ва саҳмгузориҳои бевоситаи унсури гендерӣ дар ҳаёти ҷамъиятӣ шароити устувор фароҳам овард.

Дар ҷаҳорҷӯбаи сиёсати иҷтимоии Пешвои миллат, ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ (ТҶХ) ба сифати шарикӣ муҳим дар татбиқи ҳадафҳои давлатии ҳимояи ҳуқуқи занон фаъолият мекунанд. Онҳо бо истифода аз захираҳои дохилӣ ва дастгирии байналмилалӣ ба ҳалли масъалаҳое, чун коҳиши зӯроварӣ дар оила, баланд бардоштани саводи ҳуқуқӣ ва тавонмандсозии иқтисодии занон машғуланд.

Афзоиши назарраси шумораи ташкилотҳои ҷамъиятии занон яке аз натиҷаҳои сиёсати устувори давлат мебошад. Агар соли 1995 ҳамагӣ 3 ташкилоти занона вучуд медошт, то соли 2005 шумораи онҳо ба 153 адад расид. Имрӯз зиёда аз ҳазор ташкилоти ғайридавлатӣ дар кишвар фаъолият мекунад, ки тақрибан чоряки онҳоро ташкилотҳои занона ташкил медиҳанд.

Сиёсати Пешвои миллат ба рушди механизмҳои ҳамкорӣ байни давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ мусоидат намуд. Дар натиҷа, эътилофҳои соҳавӣ ва шабакаҳои ҳамкорӣ таъсис ёфтанд, ки бо ҷалби чандин ташкилоти миллий ва маҳаллӣ дар ҳалли мушкилоти занон ғайридавлатӣ иштирок мекунанд. Аз ҷумла, таъсиси 12 маркази бухронӣ дар назди ТҶҲ ва як маркази давлатӣ барои дастгирии қурбониёни хушунат аз ҷунин ҳамкорӣ шаҳодат медиҳад.

Татбиқи барномаҳои таълимӣ-инноватсионӣ ва рушди тичорати хурду миёна барои бонувон, маҳсули ҳамкориҳои стратегии сохторҳои давлатӣ ва ТҶҲ мебошад, ки ба эҷоди имкониятҳои нави касбӣ дар бозори меҳнат мусоидат намуд. Ин иқдом, бахусус дар минтақаҳои деҳот, ба афзоиши сатҳи шуғли занон ва баланд бардоштани мустақилияти иқтисодии онҳо мусоидат намуданд.

Ассотсиатсияи миллии занони соҳибкори Тоҷикистон (АМЗСТ) ташкилоти ҷамъиятии муваффақ мебошад, ки ба он Гулбаҳор Маҳкамова роҳбарӣ мекунад. Вай дар дастгирии соҳибкориҳои занон, бахусус тавассути омӯзиш ва машварат ба занон дар бораи эҷод ва рушди тичорати шахсии худ нақши муҳим бозидааст. Ӯ ҷунин ғояро ғайридавлатӣ тарғиб мекард, ки истиқлолияти иқтисодии занон ба озодшавӣ ва беҳтар шудани вазъи иҷтимоии онҳо мусоидат мекунад.

Гулбаҳор Маҳкамова дар ғайридавлатӣ худ дар созмони ғайридавлатӣ ба ҳифзи ҳуқуқи занон, мубориза бо таъйиб ва хушунат ва рушди маориф ва беҳдошти рӯзгори занону духтарон дар Тоҷикистон таваҷҷуҳи бештар кардааст. Вай дар таҳия ва татбиқи лоиҳаҳое, ки ба баланд бардоштани мавқеи зан дар ҷомеа нигаронида шудаанд, ғайридавлатӣ иштирок кардааст.

Ғайридавлатӣ ӯ ҳам дар сатҳи миллий ва ҳам дар сатҳи байналмилалӣ эътироф шудааст. Гулбаҳор Маҳкамова дар минбарҳои мухталифи байналмилалӣ суханронӣ карда, аз манофеи занони тоҷик ҳимоят карда, аҳаммияти ширкати занон дар рушди ҷомеаро нишон додааст. Вай барои занон ҷорабиниҳои тарбиявӣ ва тренингҳо гузаронида, ба онҳо дар ташаккули малакаҳои роҳбарӣ ва эътимод ба худашон мусоидат намуд, ки ин ба афзоиши шумораи занони парчамбардор дар Тоҷикистон оварда расонид.

Дар мачмӯъ, Гулбаҳор Маҳкамова дар рушди соҳибкории занон ва созмонҳои ғайридавлатӣ дар Тоҷикистон саҳми арзанда гузошта, ба як чехраи калидӣ дар мубориза барои ҳуқуқ ва бехбуди вазъи занон дар кишвар табдил ёфтааст.

Дастгирии фаъолияти СҒД (Созмонҳои ғайридавлатӣ) аз ҷониби Бюрои «Зан дар рушд» на танҳо тавассути барномаҳои иттилоотӣ, таълимӣ ва машваратӣ, балки тавассути дастгирии молиявӣ дар шакли грантҳои хурд амалӣ карда мешавад. Грантҳои хурд аз рӯи мавзӯи мушаххас дар асоси озмун ҷудо карда мешаванд. Соли 1998 11 созмони ғайридавлатӣ аз манотиқи мухталифи Тоҷикистон дар асоси озмун чунин грантҳо дарёфт карданд.

Аз ҷониби Бюрои «Занон рушд» як қатор тренингҳои мақсаднок баҳри баррасии муносибатҳои гендерӣ, методологияи банақшагирии гендерӣ ва ҳифзи кафолатҳои ҳуқуқии бонувон ташкил карда шуданд. Платформаи Мактаби роҳбарии сиёсӣ заминаро барои баргузориҳои давраҳои омӯзишии «Гендер - сиёсати давлатӣ» ва «Механизмҳои воридшавии занон ба сохторҳои ҳокимият» фароҳам сохт, ки дар онҳо мутахассиси кафедраи байналмилалӣ ЮНЕСКО А. Карасаева ба унвони тренери асосӣ иштирок намуд. Иштирокчиёни тренинг намоёндагони мақомоти қонунгузорӣ ва иҷроия, ташкилотҳои занон, ҳизбҳои сиёсӣ ва роҳбарони созмонҳои ғайридавлатӣ буданд. Натиҷаҳои пурсиши иштирокчиёни тренинг аҳамияти бешубҳаи ин рӯйдодҳоро собит карданд - фаҳмиши дақиқи масъалаҳои гендерӣ ба даст оварда шуд, ҳаҷми дониш афзоиш ёфт, замина барои таҳияи сиёсати гендерӣ фароҳам оварда шуд ва ғайра.

Дар солҳои 2002-2003, бо шеваи ҳамкориҳои мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳои ғайридавлатӣ ва бо дастгирии молиявии Дафтари ҳамкорӣ дар Швейтсария, Маркази таълимии ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ТҶ (Ташкилоти ҷамъиятӣ) «Маркази кӯмаки равонӣ», лоиҳаи «Омӯзиши нозирони минтақавии милитсия барои пешгирии зӯроварӣ нисбати занон» пиёда гардид. Ин кор дар шаҳри Душанбе ва вилояти Хатлон амалӣ гашт [171, с.15].

Таҳлили таҷрибаи ҳамкориҳои давлат ва ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ дар Тоҷикистон нишон медиҳад, ки сиёсати Пешвои миллат дар самти ҳимоя ва

тавонмандсозии занон яке аз омилҳои калидии рушди ин ҳамкорӣ мебошад. Татбиқи сиёсати ҳамоҳангшудаи давлатӣ ва ҳамкорӣ бо ТҶҲ аз доираи як ҳадафи оддии дастгирии занон фаротар рафта, ҳамчун фишанги стратегӣ дар таҳкими сохтори ҷомеаи шаҳрвандӣ ва таъмини пешрафти устувори давлатдорӣ амал намуд.

Дар заминаи таҳкими ҳифзи иҷтимоии занон ва таъмини баробарии гендерӣ дар Тоҷикистон, як қатор ташкилотҳои байналмилалӣ ва маҳаллӣ дар ҳамкорӣ бо мақомоти давлатӣ фаъолиятҳои назаррас ба роҳ мондаанд. Ин раванд таҳти назорати сохторӣ ва дастгирии концептуалии Пешвои миллат амалӣ гардида, мустақиман ба таҳкими мавқеи занон дар сохтори ҷомеа ва эҷоди муҳити амн баҳри коҳиши таҳдидҳои иҷтимоӣ нисбат ба онҳо нигаронида шудааст.

Ташкилоти байналхалқӣ оид ба муҳоҷират (ТБМ) соли 2009 дар Тоҷикистон таҳқиқоти «Занҳои партофташудаи муҳоҷирони меҳнатӣ»-ро анҷом дода, дар асоси он соли 2010 лоиҳаи пилотӣ роҳандозӣ кард. Ташаббуси мазкур бо дастгирии молиявии Ҳукумати Швейтсария роҳандозӣ шуда, мақсади таъмини дастрасии ҳамсарони муҳоҷирони меҳнатӣ ба адолати судӣ ва рушди маърифати ҳуқуқии онҳоро пайгирӣ мекард, ки дар ҷаҳорҷӯби он дар шаҳри Кӯлоб Маркази машварати ҳуқуқии ройгон таъсис дода шуд. Дар давоми ним сол зиёда аз 450 нафар занони сокини Кӯлоб ва ноҳияи Восеъ аз хидматрасонии ин марказ баҳравар гардиданд.

Ҳамзамон, созмони «СММ-Занон» дар таҳкими стратегияи гендерии кишвар нақши боризе дошта, тавассути таҳлилҳои мониторингӣ ва илмӣ мушкilotи соҳибмулкӣ занон нисбат ба замин, нобаробарии имкониятҳо дар бозори меҳнат ва фишангҳои маблағгузории занони соҳибкорро мавриди омӯзиши амиқ қарор додааст.

Натиҷаҳо нишон доданд, ки дастрасии баробар ба манфиатҳои иқтисодӣ, аз ҷумла замин, яке аз омилҳои асосӣ барои беҳтар шудани вазъи иҷтимоиву иқтисодии занон мебошад.

Агентии швейтсарию рушд ва ҳамкорӣ аз соли 2000 тавассути лоиҳаи ProVaW ба баланд бардоштани сатҳи огоҳии ҷомеа оид ба зӯроварию хонаводагӣ, таҳияи қонунгузорӣ ва расонидани кумакҳои амалӣ мусоидат мекунад. Дар ин самт, созмонҳои дигар, аз ҷумла ABA ROLI ва ташкилотҳои маҳаллӣ, ҳам дар соҳаи таъмини дастрасӣ ба адолати судӣ ва ҳифзи ҳуқуқи занон фаъолият доранд.

Созмони ЮНИФЕМ ва Ассотсиатсияи “Занон дар соҳаи илми Тоҷикистон” бо лоиҳаи «Дарачаи дарки зӯроварӣ нисбат ба занон» тадбирҳои иттилоотӣ ва омӯзиширо анҷом дода, ҳисоби таҳқиқоти сотсиологиро дар доираи аксияи “Ҳаёти озод аз хушунат” пешниҳод карданд [58, с.90].

Дар доираи сиёсати пешгирии ҷиноятҳои муташаккил, аз ҷумла хариду фурӯши одамон, бо ибтикори Комиссияи байниидоравии мубориза бо хариду фурӯши одамон ва ТҶ «Модар» Конфронси байналмилалӣ бо иштироки намояндагони кишварҳои минтақа ва дигар давлатҳо баргузор гардид [170, с.15].

Ҳамгироии мақомоти маҳаллӣ бо созмонҳои ғайриҳукуматию соҳавӣ омили калидии боло рафтани мақоми иқтисодии занон маҳсуб меёбад, ки раванди ҷалби бонувонро ба соҳибкорию кишвар тавассути пешниҳоди маблағҳои имтиёзии қарзӣ устувор менамояд.

Ташкилоти ҷамъиятии “Хуршеди зиндагӣ” (2011–2012) ва маркази “Равзанаи ягонаи хизмат ва иттилоот” дар ноҳияи Деваштич бо пешниҳоди ёрии ҳуқуқӣ, мусоидат дар ҳуҷҷатгузорӣ ва ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ дар ҳифзи қишрҳои осебпазир нақши муҳим бозидаанд [44, с.152].

ТҶ «Бонувони фардо», ки аз соли 1999 фаъолият мекунад, зиёда аз 80 лоиҳаро амалӣ намуда, ҳадафи асосии худро дар рушди ташаббусҳои шаҳрвандӣ, мусоидат ба соҳибкорӣ, ҳифзи муҳит ва беҳбуди вазъии иҷтимоӣ ва иқтисодии занон мебинад.

Дар маҷмӯъ, фаъолияти ин созмонҳо бо сиёсати давлати Тоҷикистон, ки зеро роҳнамоии Пешвои миллат ба таҳкими мақоми занон, ҳифзи ҳуқуқ ва

тавонмандсозии онҳо нигаронида шудааст, ҳамоҳанг буда, ба татбиқи ҳадафҳои рушди устувор мусоидат мекунад.

Дар шароити рушди иҷтимоиву иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва татбиқи сиёсати давлат дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқ ва тавонмандсозии занон, ки зери роҳнамоии Пешвои миллат амалӣ мегардад, ташкилотҳои ғайридавлатӣ ва марказҳои махсуси дастгирӣ нақши калидӣ мебозанд. Яке аз намунаҳои барҷастаи чунин тадбирҳо фаъолияти Маркази «Гулрухсор» мебошад, ки зиёда аз бист сол ҳамчун маркази бӯҳронӣ ва паноҳгоҳи муваққатӣ барои қурбонии хушунати оилавӣ хизмат мерасонад.

Мувофиқи маълумоти дастрас, ҳамасола зиёда аз 3000 нафар занон аз хидматҳои раванӣ ва ҳуқуқии Марказ истифода мебаранд. Паноҳгоҳи муваққатӣ бо 14 кат барои барқарорсозии раванӣ ва дастгирии ҳуқуқӣ тарҳрезӣ шудааст, ки солона тақрибан 60 нафар занон ва фарзандонашон дар он ҷойгир мегарданд. Давомнокии будубош дар паноҳгоҳ то ду ҳафта буда, дар ҳолатҳои зарурӣ то ҳалли комили масъала бо иштироки мутахассисони марказ, намоёндагони мақомоти маҳаллӣ ва ҳешовандони наздики қурбонӣ идома меёбад.

Амалӣ намудани стратегияҳои пешгирикунанда, инъикоси мушкилоти хушунат ба занон дар шуури ҷамъиятӣ ва эҷоди заминаҳои иҷтимоӣ барои риояи ҳуқуқи бонувон, дар канори расонидани кӯмаки аввалия ба ҷабрдидагон, аз вазифаҳои сохтории Маркази «Гулрухсор» маҳсуб меёбанд.

Дар самти рушди иқтисодии занон, зарурати тавсеаи табақаи соҳибкорони нав тавассути бозомӯзӣ, тренингҳо ва семинарҳои тичоратӣ ба таври возеҳ эҳсос мегардад. Таҷрибаи Барномаи SIFE нишон медиҳад, ки чунин ташаббусҳо метавонанд барои духтарон муҳити мусоиди соҳибкориро фароҳам оваранд. Дар доираи амалишавии ин барнома 250 духтар донишу малакаҳои амалии зарурӣ ба даст оварда, 90 нафар иштирокчиёни гурӯҳҳои SIFE дар Тоҷикистон соҳиби ҷойҳои нави корӣ гардидаанд.

Дастовардҳои амалии барнома дар сатҳи минтақавӣ низ намоёнанд: соли 2004 дастаи SIFE дар лигаи ҷанубӣ ҷойи дуюмро касб намуд, ки ин ба рушди

соҳибкорию занон дар муҳити донишгоҳӣ мусоидат кард. Натиҷаи фаъолияти мазкур таъсиси дӯкони дуҷуми савдо аз ҷониби донишҷӯдухтарон буд, ки на танҳо ба соҳибкорӣ машғуланд, балки барои дигарон ҷойҳои нави корӣ низ фароҳам меоранд. Илова бар ин, дар деҳаҳои ҳамсоя 40 зан дар тренингҳои лоиҳа иштирок карданд ва 6 бизнес-нақша ба маблағи умумии 200 доллари ИМА амалӣ гардид.

Дар давраи аз соли 1991 то 2021 соҳми созмонҳои ғайридавлатӣ дар ҳифз ва тавонмандсозии занон дар Тоҷикистон дорои хусусияти фарогир ва бисёрсамтӣ буд. Ин давра бо дигаргуниҳои амиқи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ тавҷам гашт, ки ба мавқеи занон дар ҷомеа таъсири назаррас расонд.

Ташкилотҳои ҷамъиятӣ дар соҳаҳои маориф ва тандурустӣ барои занону духтарон имкониятҳои муҳимми таълимӣ ва иттилоотӣ фароҳам оварданд, ки масоили баланд бардоштани сатҳи огоҳӣ оид ба издивоҷи бармаҳал ва омӯзиши малакаҳои худмуҳофизаи шахсиро дар бар мегирифт. Ҳамзамон, ниҳодҳои ғайриҳукуматӣ дар самти муҳофизати ҳуқуқи бонувон аз хушунати оилавӣ, мубориза ба зидди шаклҳои гуногуни таҳқир (дискриминатсия) ва ҳавасмандсозии онҳо ҷиҳати ҳузури фаъол дар равандҳои сиёсӣ ҷамъиятии кишвар соҳми арзишманд гузоштаанд.

Дар самти рушди иқтисодӣ, чунин ташкилотҳо тавассути пешниҳоди қарзҳои хурд, омӯзиши малакаҳои касбӣ ва мусоидат ба ташкили фаъолияти соҳибкорӣ ба баланд бардоштани мустақилияти молиявӣ ва сатҳи зиндагии занон кӯмак намуданд.

Умуман, фаъолияти созмонҳои ғайридавлатӣ дар Тоҷикистон дар давраи мавриди таҳлил бо сиёсати давлатӣ, ки зери роҳнамоии Пешвои миллат ба таҳкими ҳуқуқ, баланд бардоштани мақоми иҷтимоиву иқтисодӣ ва фароҳам овардани имкониятҳои баробар барои занон равона шудааст, ҳамоҳанг буда, ба татбиқи ҳадафҳои рушди устувор мусоидат менамояд.

Ҳамин тавр, таҳлили ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ (ТҒХ) дар самти дастгирии иҷтимоии занон нишон медиҳад, ки дар давраи Истиқлолии давлатӣ ин равобит ба яке аз ҷузъҳои муҳим ва

устувори сиёсати иҷтимоии кишвар табдил ёфтааст. Рушди заминаҳои ҳуқуқиву сохторӣ барои баробарҳуқуқии занон ва иштироки созандаи онҳо дар ҷомеа, маҳсули сиёсати ҳадафманди Роҳбари давлат мебошад, ки ба коҳиши осебпазирии бонувон нигаронида шудааст. Ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ низ ҳамчун ҷузъи муҳимми ин сиёсат, дар татбиқи концепсияҳои миллӣ ва байналмилалӣ дастгирии занон муваффақона ҳамкорӣ намуданд. Онҳо тавассути таъсиси паноҳгоҳҳои муваққатӣ, ба мисли Маркази занони «Гулрухсор», амалисозии барномаҳои омӯзишӣ ва соҳибкорӣ занон (масалан, SIFE) ва дастгирии равонӣ, ҳуқуқӣ ва иқтисодии қурбониёни ҳушунат, дар ҳалли масъалаҳои мубрами иҷтимоӣ мусоидат карданд.

Натиҷаҳо нишон медиҳанд, ки ҳамкорӣ бо ТҶҲ ба беҳтаршавии дастрасии занон ба хизматрасониҳои иҷтимоӣ, омӯзиши малакаҳои нав, ҷалби онҳо ба соҳибкорӣ ва таъмин намудани ҷойҳои корӣ мусоидат намудааст. Илова бар ин, фаъолияти густурдаи онҳо ба баланд бардоштани сатҳи огоҳии ҷомеа аз мушкилоти гендерӣ ва таҳкими низоми ҳифзи ҳуқуқи занон замина фароҳам овардааст.

Дар маҷмӯъ, таҷрибаи ҳамкорӣ байни давлат ва ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ дар Тоҷикистон собит месозад, ки пайвастани иқтидорҳои давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ, бо дастгирии сиёсати стратегӣ ва дурбинонаи Пешвои миллат, метавонад дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ, хоса дар соҳаи ҳифз ва рушди мақоми занон, ба натиҷаҳои назаррас бирасонад.

БОБИ II. ҶОЙГОҲИ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН ДАР ТАКМИЛИ СИЁСАТИ ДАВЛАТӢ ОИД БА ҲИФЗИ ОИЛА ВА ЗАНОН ДАР ШАРОИТИ ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТӢ

2.1. Дастовардҳои Тоҷикистон таҳти сарвари Пешвои миллат дар рушди хадамоти тиббӣ ва ҳимояи модарону кӯдакон дар давраи соҳибистиқлолӣ

Нигоҳдорӣ ва таҳкими солимии репродуктивӣ яке аз ҷузъҳои калидии сиёсати иҷтимоии ҳар як давлат ба ҳисоб меравад, зеро он на танҳо раванди такрористехсоли аҳолиро таъмин менамояд, балки ҳамчун омили муҳим дар ҳифзи генофонди миллӣ ва суботи иҷтимоӣ баромад мекунад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин самт ҳамчун вазифаи давлатӣ дар маркази таваҷҷуҳи роҳбарияти олии кишвар қарор дошта, дар заминаи сиёсати иҷтимоиву иқтисодӣ тадбирҳои муҳимми қонунгузорӣ, ташкиливу инфрасохторӣ ва молиявӣ амалӣ мегарданд.

Дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки заминаи ҳуқуқии сиёсати иҷтимоии давлатро муайян месозад, ҳуқуқи ҳар шахс ба ҳифзи саломатӣ кафолат ёфтааст. Ин ҳуқуқ тавассути расонидани ёрии тиббии бепул дар муассисаҳои давлатии тандурустӣ, таъмини амнияти экологӣ, рушди варзиши оммавӣ ва тарбияи ҷисмонӣ амалӣ мешавад.

Пас аз поёни низои дохилӣ дар соли 1997, ки боиси сустшавии тӯлонии фаъолияти иқтисодиву иҷтимоӣ гардида буд, давлат таҳти роҳбарии Пешвои миллат ба ислоҳоти низоми тандурустӣ оғоз намуд. Ҳадафи асосӣ – барқарорсозӣ ва рушди инфрасохтор, баланд бардоштани сифати хизматрасониҳои тиббӣ ва фарогирии аҳоли, махсусан дар минтақаҳои деҳот, бо ёрии тиббӣ буд. То миёнаҳои солҳои 2000, бахусус то соли 2005, вазъи моддию техникӣ ва таъминоти муассисаҳои тиббӣ бо таҷҳизот ва доруворӣ дар сатҳи қонеъкунанда набуд. Бо вучуди ин, дар натиҷаи чораҳои амалишуда, то охири даҳсолаи аввал хизматрасонии тиббӣ дар тамоми минтақаҳои кишвар ба маротиб дастрас гардид. Шабаккаи муассисаҳои тиббӣ, аз ҷумла 361 беморхона ва зиёда аз 2400 муассисаи ёрирасони тиббӣ, хизматрасониҳои асосии

муолиҷавӣ ва профилактикиро фароҳам оварданд, гарчанде нарасидани кадрҳои баландхтисос то ҳол мушкилоти ҷалталаб боқӣ мемонд.

Чӣ тавре, ки дар китоби «Страновая гендерная оценка: Таджикистан (2016)» қайд мегардад: «Робитаи мутақобила байни саломатӣ ва гендер дар сиёсати гендерии ҳукумат (масалан, дар Стратегияи миллии баланд бардоштани нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020), дар лоиҳаҳои ислоҳоти соҳаи тандурустӣ, ки ба саломатии модар нигаронида шудаанд (масалан, дар Нақшаи амали миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба модарии беҳатар барои соли 2014), инчунин дар доираи стратегияҳои дарозмуддати рушди миллий (масалан, Стратегияи баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2015) қайд карда шудааст. Бояд зикр намуд, ки ислоҳоти соҳаи тандурустӣ бо тавачҷӯх ба ҷанбаҳои гендерӣ ба беҳбуди саломатии модар ва кӯдак ва саломатии репродуктивии занон равона шудаанд. Дар байни самтҳои афзалиятноки мустақкам намудани низоми тандурустии Тоҷикистон бояд дастрасии умумиро, коҳиш додани паҳншавии бемориҳои сироятӣ (махсусан бемориҳои СПИД ва сил), инчунин рушди хизматрасонии тиббии хусусиро қайд намуд» [174, с.43].

Қадами муҳим дар самти таҳкими низоми ҳифзи саломатии аҳоли, аз ҷумла модарону кӯдакон, қабули Стратегияи миллии солимии аҳоли барои солҳои 2010–2020 буд. Дар доираи ин ҳуҷҷати барномавӣ, ба рушди хадамоти тиббӣ барои занон, таъсиси марказҳои солимии репродуктивӣ ва тавсеаи хизматрасониҳои пешгирикунандаи бемориҳо аҳаммияти вижа дода шуд.

Мутобиқи таҳлилҳои мавҷуда, таъсири манфии омилҳои берунаи экологӣ, сифати пасти ғизо ва риоя нагардидани меъёрҳои тарзи ҳаёти солим, заминаи устуворро барои паҳншавии бемориҳои гуногун, бахусус бемориҳои сироятӣ, дар миёни занон фароҳам сохтааст. Омори расмӣ гувоҳӣ медиҳад, ки ҳомиладорӣ дар беш аз нисфи ҳолатҳо бо бемориҳои ҳамроҳ, аз қабили камхунӣ ва патологияҳои нейроэндокринӣ ва дилу раг, ба қайд гирифта мешавад. Меъёри таваллудҳои мураккаб бо нишондоди баланд боқӣ мемонад, ки далели зарурати идомаи чораҳои беҳдоштӣ ва профилактикӣ мебошад.

Чунончӣ, пизишки гинеколог Шамсиддин Қурбонов қайд мекунад: «Бемориҳои марбут ба сифати ғизо, таъсири омилҳои манфии муҳити зист ва тарзи зиндагӣ (бахусус, бемориҳои сироятӣ) дар байни занон васеъ паҳн шудаанд. Зиеда аз 45%-и гирифтورشавӣ ба бемории сил дар занон аст. Дар 60,4%-и занон ҳомиладорӣ дар заминаи бемориҳои экстрагениталӣ ба амал меояд, ки маъмултарини онҳо камхунӣ, бемориҳои нейроэндокринӣ, узвҳои таносулӣ ва гардиши хун мебошанд. Басомади таваллуди мураккаб баланд аст (489,4 ҳолат ба 1000 таваллуд), ки дар байни онҳо камхунӣ (375,2 ҳолат ба 1000 таваллуд) ва гестоз (40,4 ҳолат ба 1000 таваллуд) мебошанд. Вазъият дар робита ба марги модарон хеле печида ва пайгирӣ душвор боқӣ мемонад» [255].

Бо вучуди мушкилоти мавҷуда, дар даврони соҳибистиклолии кишвар таҳти сарпарастиву роҳнамоии бевоситаи Роҳбари давлат, нишондиҳандаҳои статистику солимии модарону кӯдакон ба таври динамикӣ тағйир ёфта, тамоюли устувори беҳтаршавиро нишон медиҳанд. Масалан, сатҳи ғавти барвақтии навзодон ва ғавти перинаталӣ дар давоми солҳои 1997–2002 қариб ду баробар коҳиш ёфт, инчунин шумораи ҳолатҳои мушкилоти септику баъди таваллуд ба нисфи пешина расид.

Ҷадвали 5

	Нишондиҳанда	Соли 1997	Соли 2002
1	Ғавти барвақтии навзодон (ба ҳар 1000 таваллуд)	13.5	6.6
2	Ғавти перинаталӣ (%)	21.6	13.0
3	Ҳолатҳои септику баъди таваллуд (%)	0.4	0.2

Аз ҷадвали мазкур бармеояд, ки агар дар соли 1997 ғавти барвақтии навзод 13,5 нафарро ташкил дода бошад, пас дар соли 2002 6,6, ғавти перинаталӣ дар соли 1997 21,6 фоиз, пас дар соли 2002 он 13 фоизро ташкил дод. Мушкилоти септику баъди таваллуд низ кам шуда, нисбат ба 0,4% соли 1997 0,2%-ро ташкил дод, яъне 2 баробар кам шуд [255].

Ин раванд натиҷаи татбиқи барномаҳои мақсадноки давлатӣ, густариши ҳамкорӣ бо ташкилотҳои байналмилалӣ ва баҳши хусусӣ, инчунин таҳкими заминаи моддӣ ва техникӣ ва кадрӣ соҳаи тандурустӣ мебошад.

Самаранокии низоми ҳифзи модару кӯдак ва соҳаи тандурустии Тоҷикистон дар даври соҳибистиқлолӣ, аз сиёсати пайгириҳои Пешвои миллат ҷиҳати таъмини ояндаи солими миллат сарчашма мегирад, ки он тавассути ислоҳоти дохилӣ ва ҳамкорӣ бо шарикони рушд устувор гардонида шудааст.

Ҷадвали 6

Фавти кӯдакони то 1- сола мутобиқи минтақаҳои Тоҷикистон дар солҳои 1998-2005 (ба 1000 зинда таваллуд) [58, с.112].

Минтақаҳо	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
ш. Душанбе	32,2	47,9	7,2	22,5	12,0	13,2	14,4	11,1
НТҚ	11,8	11,3	7,7	27,3	14,5	9,3	8,5	11,2
Вил. Суғд	30,7	27,1	23,8	24,0	20,4	17,7	21,7	21,8
Вил. Хатлон	21,7	14,5	16,1	32,9	17,4	13,4	10,8	11,5
ВМБК	28,0	21,1	15,2	21,7	21,9	12,1	9,6	12,0
Ҷумҳурӣ	23,4	19,4	15,5	27,9	17,2	13,5	13,5	14,2

Чӣ тавре ки аз ҷадвал маълум мегардад, дар ҷумҳурӣ нисбат ба соли 1998 дар соли 2005 коҳишҳои теъдоди фавти кӯдакон ба қайд гирифта шудааст. Ин нишондод дар вилояти Суғд нисбат ба дигар минтақаҳо баландтар аст.

Тибқи маълумоти Вазорати тандурустии ҷумҳурӣ, мизони фавти кӯдакон дар соли 2009 ба 17,7 нафар ба ҳар 1000 зинда таваллудшуда ба шумор меравад [217,с.67]. Вазъияти саломатии модарон хеле ташвишовар аст. Беморӣҳое, ки ҷараёни ҳомиладориро дар занон мушкил мекунад, дар 68%-и ҳолатҳо (камхунӣ, сироятҳои узвҳои таносул, патологияи системаи эндокринӣ, рағҳо, системаи гардиши хун ва ғ.) ба амал меоянд. Бино ба гузоришҳои Вазорати тандурустии мамлакат, дар тӯли ду сол коҳиши назарраси сатҳи фавти модарон ба қайд гирифта шудааст, ба тарзе ки нишондиҳандаи мазкур аз 46,5 ҳолат (дар

соли 2009) то ба 37,0 парванда ба ҳар 100 ҳазор таваллуди зинда дар соли 2011 поён омад.

Ҳамасола дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоюли коҳиши ғавти модарону кӯдакон мушоҳида мешавад. Масалан, агар дар соли 2000 ғавти тифлон 97 ҳолатро ба ҳар 100 ҳазор тифли навзод ташкил медод, пас дар соли 2011 ин нишондиҳанда ба 37 ҳолат ба ҳар 100 ҳазор кӯдаки навзод расид. Гузашта аз ин, шумораи занони серфарзанд кам шудааст, яъне агар қаблан барои як зан 8-9 таваллуд муқаррар шуда бошад, сол аз сол шумораи таваллудҳо кам мешавад. Нишондиҳандаҳои мазкур гувоҳи он аст, ки сатҳи маърифати оиладорӣ ва фарҳанги банақшагирии таваллуд дар миёни волидон боло рафтааст; ҳамзамон, барои занон имкони дастрасии озод ба воситаҳои муосири консептивӣ (зиддиҳомиладорӣ) дар тамоми муассисаҳои тиббӣ ва дармонгоҳҳои маҳалли зист фароҳам мебошад.

Коҳиши дастрасии хизматрасонии тиббӣ яке аз омилҳои коҳиши нишондодҳои умумии саломатии аҳоли гардид. Ин бештар дар паст шудани давомнокии умр дар вақти таваллуд, ки ҳам барои мардон ва ҳам барои занон рост меояд, инъикос ёфт. Дар хотир доред, ки тафовути назаррас дар давомнокии умр ҳангоми таваллуд вучуд дорад, ки ин таҳлилро ба таври назаррас мушкил мекунад. Дар робита ба ин, З.Хоткина ва Г.Рабиева чунин маълумот медиҳанд: Дар соли 1991 давомнокии миёнаи умри мардон ҳангоми таваллуд 67,3 солро ташкил медод, ки то соли 2002 ин нишондиҳанда ба 66 сол коҳиш ёфт; дар ҳолате, ки барои занон дар соли 1991 ин рақам 72,9 сол буд ва то соли 2002 ба 71,3 сол поён рафт [192, с.80].

Бояд гуфт ки маълумоти мазкур бо маълумоти дигар манбаъҳо хеле кам мувофиқ аст. Аз ҷумла, Гузориши ҷаҳонӣ дар бораи рушди инсонӣ (2006) ва Ҳисобот оид ба рушди инсонӣ дар Осиёи Марказӣ (2005) барои соли 2003 рақамҳои пасттарро пешниҳод мекунанд, вале бо ҳамдигар хеле мувофиқанд. Аз ин рӯ, барои таҳлили худ мо аз он манбаъҳои истифода мебарем, ки манзараи каму беш мувофиқ медиҳанд.

Дар соли 2004 дар Ҳисобот оид ба рушди инсон дар Тоҷикистон нишондодҳои зеринро пешниҳод карданд: – 66,4 сол барои занон ва 61,2 сол барои мардон [97, с.8].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳифзи саломатии занон аҳамияти аввалиндараҷа зоҳир гардида, дар самти дастрасӣ ба саломатӣ дар заминаи баробарии гендерӣ якҷанд санадҳои ҳуқуқиву меъёрӣ қабул шудаанд. Дар ибтидои солҳои соҳибистиклолӣ низоми тандурустии кишвар дар ҳолати ногувор қарор дошт, зеро маблағҳои зарурӣ ба соҳаи тандурустӣ ҷудо намегардиданд ва норасоии кадрҳои табибони соҳибтаҳассус ба амал меомад. Ин омилҳо монеаи ҷиддӣ дар роҳи таъмини занон бо хизматрасонии баландсифати тиббӣ шуда, боиси боло рафтани нишондиҳандаҳои талафоти ҷонӣ дар байни модарону кӯдакон гардиданд. Суботи ин бахш танҳо пас аз даҳолати Пешвои миллат ва роҳандозии барномаҳои мақсадноки давлатӣ дар самти ҳифзи солимии модару кӯдак таъмин карда шуд.

Дар солҳои аввали истиқлолият сиёсати давлат дар самти беҳтарсозии вазъи тандурустӣ тадриҷан густариш ёфт ва дар самти таъмини дастрасии баробар ба хизматрасониҳои тиббӣ қадамҳои мушаххас гузошта шуданд.

Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1993 Конвенсияи СММ оид ба ҳуқуқи кӯдакро тасдиқ намуд, ки ба ин ҳуҷҷат қувваи ҳуқуқӣ бахшид. Ҳисоботи муқаддамотии Ҳукумати ҷумҳурӣ ба Комитети СММ оид ба ҳуқуқи кӯдак моҳи ноябри соли 1997 пешниҳод гардида, бо пешниҳоди ҳисоботи алтернативӣ аз ҷониби ташкилотҳои ғайридавлатӣ дар соли 2000 ҳамоҳангсозии чорабиниҳо оид ба иҷрои ин Конвенсия ба роҳ монда шуд [58, с.14]. Таваҷҷуҳи Пешвои миллат ба иҷрои уҳдадорӣҳои байналмилалӣ ва татбиқи сиёсати давлатӣ дар самти ҳифзи кӯдакону занон боиси тақвияти низоми ҳуқуқӣ ва амалӣ гардидани тадбирҳои муфид гардид.

Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тадбирҳоро барои ҳифзи саломатии аҳоли, аз ҷумла модарону кӯдакон муқаррар намуда, дар моддаи 34 таъкид мекунад, ки “давлат модар ва кӯдакро ҳимоя мекунад” ва масъулияти волидайн ва фарзандонро барои ғамхорӣ ба ҳамдигар кафолат медиҳад [6,с.26].

Моддаи 35-уми Конституция маҳдудиятҳоро дар муносибатҳои меҳнатӣ манъ карда, аз ҷумла истифодаи занон дар корҳои зеризаминӣ ва зиёноварро манъ намудааст. Дар Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаи 1, банди 1) зикр шудааст, ки «Оила, ақди никоҳ, модар, падар ва кӯдак аз ҷониби давлат муҳофизат мешаванд» [11]. То соли 2014 дар соҳаи тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ зиёда аз 9 қонун, 18 қарорҳои ҳукумат ва тақрибан 40 фармон қабул гардида, ин санадҳо пояҳои ҳуқуқии ҳифзи саломатии модару кӯдакро таҳким бахшиданд [103, с.52].

Пешвои миллат соли 2006-ум таъкид қада буданд, ки: «Ҳукумати Тоҷикистон аз ҷониби худ барои беҳбудии вазъи тандурустии модару кӯдак ва ҳифзи ҳуқуқи онҳо тадбирҳои мушаххас андешида, Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар таҳрири нав, қарорҳои Ҳукумати Тоҷикистонро «Дар бораи Барномаи миллии пешгирии бемории камхунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Барномаи миллии саломатии репродуктивӣ ва ҳуқуқи репродуктивӣ» ва дигар асноди ба таҳкими тандурустии аҳоли равонашударо қабул намуд. Вале то ҳанӯз вазъи саломатии модару кӯдак ташвишовар буда, дар байни аҳолии деҳот ғавти модару кӯдак аз меъёр зиёд аст. Танҳо соли гузашта 57 нафар занон ҳангоми таваллуд ва 2543 кӯдакони то яксола ғавтидаанд. Проблемаи камхунӣ ва бемориҳои дигар низ пурра роҳи ҳалли ҳудро наёфтаанд. Имрӯз 37,7 фоизи занон гирифтори бемории камхунӣ буда, синни миёнаи умри онҳо дар Тоҷикистон 69,7 солро ташкил медиҳад.

Аз ин рӯ, ба Вазорати тандурустӣ ва дигар идораву муассисаҳои дахлдор зарур аст, ки ҷиҳати бартараф намудани проблемаҳои ғавти модару кӯдак, камхунӣ ва дигар бемориҳои вобаста ба таваллуд тамоми имкониятҳои мавҷударо истифода намоянд.» [214, с.93-94].

Дар асоси сиёсати пешгирифта, Парламенти Тоҷикистон 22 декабри соли 2006 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маконидани табиӣ кӯдакон”-ро қабул намуд, ки барои ҳифзи модару кӯдак, таъмин намудани кӯдакони ширмак ва кӯдакони синну солашон хурд бо ғизои дуруст шароити мусоид

фароҳам меовард. Бо ибтикори Ҳукумати Тоҷикистон ва тавассути дастгирии Пешвои миллат, 1 августи соли 2008 “Нақшаи миллии чорабиниҳо барои таъмини бехатарии занон-модарон” то соли 2015 қабул гардид. Ҳадафи ин нақша таъмини бехатарии ҳомиладорӣ, дастгирии момодоягӣ ва коҳиш додани ғавти модару кӯдак буд. Кумитаи кор бо занон ва дигар ниҳодҳо низ бо дастгирии Пешвои миллат чорабиниҳои зиёдро дар ин самт амалӣ карданд [170, с.33].

Барои беҳтар намудани дастрасӣ ба хизматрасониҳои тиббӣ дар давраи соҳибистиклолӣ як силсила барномаҳо қабул шуданд, ки онҳо ҳамчун пояи сиёсати давлатӣ дар самти ҳифзи саломатии аҳоли ва бахусус занону кӯдакон хизмат мекунанд:

- Стратегияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳифзи саломатии аҳоли дар давраи то соли 2010 (2002);
- Нақшаи стратегияи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба солимии репродуктивии аҳоли барои давраи то соли 2014 (августи соли 2004);
- Барномаҳои миллии Тоҷикистон барои мубориза бо ВИЧ/СПИД (Вирус иммунодефицита человека (Маънои тоҷикӣ: Вирусҳои норасоии масунияти инсон)) ва бемориҳои тропикӣ барои солҳои 1997-2007;
- Барномаи миллии мубориза бар зидди гепатити В ва пешгирии он (майи 2000);
- Нақшаи миллии чорабиниҳо оид ба солимии муҳити зист (майи 2000);
- Барномаи ташаккули тарзи ҳаёти солим то соли 2010 (март соли 2003);
- Барномаи Вазорати тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ширмакӣ (ноябри 1998) [58, с.21].

Илова бар ин, 1 августи соли 2008 Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон лоиҳаи қонунро дар бораи татбиқи барномаи оптимизатсияи модару кӯдак “Нақшаи миллии ҳифзи саломатии модарони оянда то соли 2014”-ро расман қабул кард, ки ин ташаббус тавассути роҳбарии Пешвои миллат ба беҳбудии муҳити зист барои ҳомиладорӣ, таваллуд ва нигоҳубини навзод равона шудааст.

Вазорати тандурустӣ низ бо фармонҳои махсус, ки дар солҳои 2008-2009 ба тасвиб расидаанд, ба ташкили ёрии махсуси акушерӣ дар муассисаҳои тиббӣ, ҳамгироии технологияҳои муосири тибби перинаталӣ ва стандартизатсияи равишҳои миллӣ дар соҳаи акушерӣ диққати махсус дод [170, с.33].

Пешрафти низоми тандурустӣ ва устувории бахши ҳифзи модару кӯдак маҳсули сиёсати пайгиروнаи Пешвои миллат мебошад, ки ба воситаи таъмини баробарии ҳуқуқӣ дар амри дастрасӣ ба хидматрасониҳои шифохӣ, нишондиҳандаҳои иҷтимоию иқтисодии ҳаёти ҷомеа ро ба сатҳи сифатан нав бардошт. Ин равишҳо дар заминаи таъмини ҳуқуқи манфиатҳои занон ва кӯдакон, бо истифода аз механизми қавии ҳуқуқӣ ва барномаҳои миллӣ ба роҳ монда шудаанд ва барои рушди устувори ҷомеаи Тоҷикистон ҳамчун самти афзалиятнок қарор доранд.

Маҷмуи тадбирҳои дар давраи солҳои 2006 то 2010 роҳандозишуда ба рушди солимии репродуктивӣ дар Тоҷикистон таъсири назаррас расониданд. Дар ин давра зиёда аз 67 семинарҳо баргузор гардиданд, ки мавзӯҳои «Бехатарии модар», «Пешгирии ҳомиладорӣ ва стерилизатсия» ва «Саломатии репродуктивии ҷавонон»-ро фаро мегирифтанд. Ин тадбирҳо ба тақмили ихтисоси 156 нафар мутахассисон мусоидат намуданд. Дар ин замина, 1041 нафар кормандони тиб малакаи касбии худро дар курсҳои махсусгардонидашудаи «Идоракунии пешгирии ҳомиладорӣ», «Мониторинги солимии ҷинсӣ ва репродуктивии ҷавонон», «Саломатии модару кӯдак», «Асосҳои этикаи тиббӣ дар соҳаи ҳуқуқи репродуктивӣ ва танзими оила», «Усулҳои муосири ширдиҳӣ», «Гигиенаи ҳомиладорӣ, таваллуд ва давраи баъди таваллуд» ва «Принсипҳои пешгирии СПИД/ВНМО дар байни ҷавонон» тақмил доданд [170, с.33]. Ин чараён нишон медиҳад, ки боло бурдани сатҳи некуаҳволии ҷомеа ва рушди тибби репродуктивӣ дар маркази таваҷҷуҳи Роҳбари давлат қарор дорад. Таҳти роҳнамоии Сарвари давлат барномаҳои муассир баҳри ҳифзи модару кӯдак амалӣ шуданд, ки самараи иҷтимоии баланд нишон доданд.

Барои таъмини солимии занон, устувори фаъолияти ниҳодҳои амбулаторию клиникӣ омили калидӣ махсуб меёфт. Дар ин замина, Ҳисоботи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба вазъи иҷрои Конвенсияи СММ «Дар бораи бартараф намудани ҳамаи шаклҳои таъбиз нисбати занон» (2005) таъкид менамояд, ки: «Барои расонидани ёрии тиббӣ ба занон дар ҷумҳурӣ 442 беморхона, 1025 муассисаи амбулаторӣ-поликлиникӣ, 13 хонаи таваллуд, 631 машварати занона, поликлиникаҳои кӯдакона, амбулаторияҳо ва дигар муассисаҳои табобатӣ, ки машварати занона доранд, фаъолият мекунанд. Шумораи умумии фонди ҷойҳои хоб 40.240 ҷойи хоб мебошад, ки аз ин 4.841 ҷойи хоб (11%) барои расонидани ёрии тиббӣ ба занони ҳомила ва таваллудкунанда ҷудо карда шудааст. Таъминот бо ҷойҳои хоби беморхона ба ҳар 10.000 аҳоли 61,2-ро ташкил медиҳад.

Шумораи духтурони ҳамаи ихтисосҳо 12.699 нафарро ташкил медиҳад, ки аз инҳо духтурони акушер-гинеколог 1.254 нафар (8,9%) мебошанд. Соли 2003 таъминот бо духтурон ба ҳар 10.000 аҳоли 19,3; бо акушер-гинекологҳо – 1,9; бо ҳамшираҳои тиббӣ (ба ҳар 1000 зани синнашон 15-49 сола) – 12,9; бо моҳо – 5,8-ро ташкил дод» [139, с.47].

Ин чорабиниҳо барои баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ ба занон ва кӯдаконе, ки дар хонаводаҳо ба воя мерасиданд, аҳаммияти калон доштанд.

Дар ҳар як минтақаи Тоҷикистон муассисаҳои тиббӣ фаъол буданд. Масалан, дар охири соли 1999 дар вилояти Суғд 113 беморхона, 24 диспансер, 132 амбулаторияҳои мустақил, 15 маркази саломатии тиббӣ ва 96 амбулаторияҳои фелдшерӣ, 343 хонаҳои табобатӣ, 10 санатория, 5 нуқтаи тиббӣ, 63 шуъбаи ёрии аввалаи тиббӣ, 29 утоқи дандонпизишкӣ ва 19 санэпидстансия амал мекарданд [57, с.3].

Ҳифзи саломатии модару кӯдак дар мадди аввал қарор дошт. Дар соли 1999 дар вилояти Суғд 3 таваллудхона, 139 утоқи акушерӣ-гинекологӣ ва кабинети машваратии занон фаъол буданд, ки ин нишонаи диққати хоса ба саломатии модарон ва занони ҳомиладор буд. Ҳамчунин, 343 хонаи солимии

аҳоли барои расонидани ёрии тиббӣ ба занони ҳомиладор таъсис ёфта буданд [57, с.4].

Ин таҳаввулот нишон медиҳад, ки дар он давра талошҳо барои беҳтар кардани хизматрасонии тиббӣ ва таъмини бехатарии модарон дар давраи ҳомиладорӣ суръат гирифта буданд. Бо ин вучуд, меъёрҳо ва одатҳои анъанавӣ ба занону духтарон монё мешуданд, ки дониши худро оид ба саломатии репродуктивӣ баланд бардоранд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳифзи иҷтимоии занону кӯдакон ба таври ҷиддӣ таъмин мегардад. Қонунҳои муҳимме қабул шуданд, ки ба муҳофизати оила, модар ва кӯдак равона шуда онҳо механизмҳои назорати диспансерӣ ва муолиҷаи бепулро пешбинӣ мекунанд. Ин санадҳо барои таъмин намудани саломатии модарону кӯдакон аҳамияти калон доранд.

Илова бар ин кӯмакҳои тиббӣ ва иҷтимоӣ, инчунин таъминоти озӯқаворӣ барои ниёзмандон, ба таъмини устувории иҷтимоӣ ва беҳбуди саломатии аҳоли кӯмак мерасонанд. Дар ҳаёти кӯдакон, махсусан онҳое, ки дар вазъияти душвор қарор доранд, кӯмакҳои иҷтимоии суроғавӣ аҳамияти махсусро дороянд.

Шабакаҳои ҷамъиятӣ фаъолона ба занони ҳомила, модарони ширдеҳ ва ниёзманд кӯмак мерасонанд ва ба рушди хизматрасонии иҷтимоӣ, машварати тиббӣ ва психологӣ мусоидат мекунанд [271]. Ҳамзамон ба аҳоли дар бораи ҳуқуқҳоиашон вобаста ба ҳифзи модару кӯдак маълумоти кофӣ дода мешавад.

Бо асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи иҷтимоӣ» ва Низомномаи соли 2003, закон ҳуқуқ доранд ҳангоми таваллуди фарзанд ёрдампулии яквқта ва ёрдампулии моҳона барои нигоҳубини кӯдакро гиранд.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон бо қабули муқаррарот ва дастурҳои соҳавӣ барои қабули меъёрҳои байналмилалӣ дар бораи таваллуди зинда тадбирҳои мушаххас андешид. Вазорати тандурустӣ Стратегияи идоракунии ҳамаҷонибаи бемориҳои кӯдакона ва барномаи эмкуниро тасдиқ намуд, ки ба коҳиши сатҳи беморӣ ва фавти кӯдакон, инчунин ба баланд бардоштани фарогирии эмкунӣ мусоидат кард.

Солҳои 2005-2006 таҳқиқоти кластери бисёриндикаторӣ оид ба саломатии кӯдакон гузаронида шуд [58, с.22]. Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи давлатии иҷтимоӣ» (1997), занон ҳуқуқ доранд ёрдампулии иҷтимоии хангоми ҳомиладорӣ ва таваллудро дар шакли музди пурра барои давраи рухсатии вобаста ба ҳомиладорӣ ва таваллуд гиранд [58, с.141-142]. Ёрдампулии якҷақта барои таваллуди фарзанди аввал, дуум ва сеюм ба миқдори муайян муқаррар шудааст. Агар волидайн қор накунад, ёрдампулӣ аз ҷониби шуъбаҳои ҳифзи иҷтимоии аҳоли пардохт карда мешавад. Дар сурати рухсатии то як сол барои нигоҳубини кӯдак, ёрдампулии ҳармоҳа аз ҳисоби суғуртаи иҷтимоӣ дода мешавад [58, с.141-142].

Дар давраи рухсатии иловагӣ ба занон маош ва ёрдампулӣ пардохт намешавад, вале қордеҳ вазифадор аст ҷойи қории онҳоро нигоҳ дорад. Зан метавонад дар ин давра бо рӯзи нопурраи қорӣ ё дар хона қор кунад. Ин рухсатӣ ба стажи қорӣ дохил мешавад ва барои волидайн ё падархонду модархонде, ки кӯдакро ба васояти худ гирифтаанд, низ татбиқ мегардад [172, с.34].

Бо мақсади дастгирии фарзандони оилаҳои камбизоат, ки дар мактабҳои таҳсилоти умумии кишвар таҳсил мекунанд, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қарори худ аз 2 майи 2007 таҳти унвони «Пардохти ёрдампулиҳо ба оилаҳои камбизоат, ки кӯдаки мактабхон доранд», барои ёрии молиявӣ ба ин оилаҳо тадбирҳои мушаххас роҳандозӣ намуд. Татбиқи амалии қарори мазкур боиси шаклгирии комиссияҳои махсус дар назди мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ гардид, ки мақоми роҳбарии онҳо ба муовинони раисони ноҳияву шаҳрҳо вогузор шудааст. Комиссияҳои мактабӣ хонандагони ниёзмандро ба назар гирифта, барои оилаҳои камбизоат ёрдампулии иҷтимоӣ муайян мекунанд. Ёрдампулии иҷтимоӣ барои фарзандони мактабхони оилаҳое, ки даромади онҳо камтар аз 50% аз маоши ҳадди ақал аст, пардохт карда мешавад. Барномаҳои стратегӣ ба қоҳиши камбизоатӣ ва беҳдошти солимии модару кӯдак равона гардидаанд [52, с.14].

Танзими Нақшаи стратегии солимии репродуктивӣ ба устувории саломатии аҳоли, дастрасии озод ба хадамоти тиббӣ ва рушди усулҳои банақшагирии оила нигаронида шудааст. Дар чаҳорчӯби ин ҳуҷҷат, дар маҳалҳо як қатор чорабиниҳои профилактикӣ ва дастгирии занони ҳомиладор, давраҳои бозомӯзии табибон ва саҳмгузориҳои ниҳодҳои ҷамъиятӣ устувор карда мешаванд.

Ҳолати бемориҳои занони ҳомиладор ва ғавти онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз мураккаб боқӣ мемонад. Бо вучуди ин, дар натиҷаи андешидани тадбирҳои коэффитсиенти ғавти модарони ҳомиладор коҳиш ёфтааст: агар соли 1990 ғавти модарони тавлидкунанда 97,7 аз 100 000 нафарро ташкил медод, соли 2000-ум 44,6 нафар, соли 2013 34,5 нафар ва соли 2016 25,0 нафарро ташкил додааст [175, с.6].

Нишондодҳои ғавти кӯдакони навзод низ беҳтар шудаанд: дар соли 1991 - 91 нафар (ба 1000 нафар зинда таваллудшудагон), соли 2005 – 65 нафар, соли 2007 – 43 нафар ва соли 2012 – 34 нафар [231, с.12].

Коҳиши ғавти модарону кӯдакон аз афзоиши дастрасӣ ва истифодаи хизматрасониҳои солимии модар ва репродуктивӣ, ки зери дастгирии бевоситаи Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба роҳ монда шудааст, вобаста мебошад. Тибқи омили соли 2007, ҳиссаи занони ҳомила, ки ақаллан як маротиба ба муассисаҳои нигоҳубини пеш аз таваллуд муроҷиат кардаанд, 88,8%-ро ташкил дод; фоизи баландтарини нигоҳубини антенаталӣ байни занони 15-19 сола - 94,8%, 20-24 сола - 90,4%, 25-29 сола - 89,5% мебошад [43, с.12].

Дар соли 2011 ба хадамоти солимии репродуктивӣ барои банақшагирии оила 1220,1 ҳазор нафар муроҷиат карданд, ки ин 42,8 фоизи шумораи умумии муроҷиаткунандагонро ташкил медод. Аз ин шумора, 467,5 ҳазор нафар ташрифи аввалин ва 752,5 ҳазор нафар ташрифи такрорӣ доштанд, ки мутаносибан 38,3 ва 61,7 фоизи муроҷиатҳоро фаро мегирифт [44, с.57].

Ҳиссаи заноне, ки дар давраи ҳомиладорӣ ба муассисаи тиббӣ муроҷиат накардаанд, дар деҳот қариб 2 баробар бештар аз шаҳрҳо мебошад.

Бо роҳбарии Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ва сиёсати софдилонаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор тадбирҳо барои коҳиши ғавти модарони ҳомила ва кӯдакон андешида шудаанд, ки аз ҷумлаанд: таъмин намудани занони ҳомила бо кислотаи фолиевӣ, таҳияи тавсияҳо оид ба ғизо, таъсиси марказҳои хӯроки терапевтӣ, таъмин намудани кӯдакони аз 6 то 59-моҳа бо витамини А ва ташкили гурӯҳҳои мобилии машваратӣ дар таваллудхонаҳо.

Илова бар ин, бо мақсади беҳбуди хизматрасонии тиббӣ маблағгузорӣ афзоиш ёфта, таваллудхонаҳо ва марказҳои тиббӣ дар шаҳрҳо ва деҳот бо таҷҳизоти муосир таъмин ва азнавсозӣ гардиданд. Дар солҳои 2005-2013, 16 хонаи саломатӣ, 3 маркази саломатии деҳот ва 1 маркази тиббӣ-санитарӣ бунёд шуданд.

Бо дастгирии Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ва кӯмаки ташкилотҳои байналмилалӣ, солҳои 2005-2006 маблағгузориҳои лоиҳаи «Саломатии модар ва кӯдак» дар ҳаҷми беш аз 12 миллион сомонӣ ва лоиҳаи ҳифзи модару кӯдак дар ҳаҷми 19 миллион сомонӣ амалӣ гардид [90, с.217].

Дар самти барқарорсозӣ ва таъмини беморхонаҳо бо таҷҳизоти замонавии тиббӣ тавассути лоиҳаҳои байналхалқӣ корҳои назаррас ба сомон расиданд. Масалан, аз ҷониби Ҳазинаи рушди Саудӣ дар солҳои 2011-2012 9,8 миллион доллари ИМА барои барқарор ва таъмини беморхонаҳои ҳифзи модару кӯдак дар шаҳри Хучанд ҷудо гардид. Маблағи ҷудошудаи лоиҳа нафақат ба беморхонаҳои шаҳри Хучанд, балки ба марказҳои саломатии деҳот низ пешбинӣ гардидааст. Амбулаторияҳои табобатии деҳот бо мебел ва таҷҳизоти тиббӣ таъмин гаштанд, инчунин алоқаи телефони шабонарӯзӣ бо муассисаҳои тиббӣ ба роҳ монда шуд. Таваллудхонаҳо низ барои расонидани ёрии касбӣ ба занҳои ҳомиладор бо таҷҳизоти замонавии эҳё (реаниматсия) таъмин шуданд [60, с.99].

Дар баҳори соли 2016 дар шаҳри Душанбе маҷмааи тандурустии «Истиқлол» мавриди истифода қарор гирифт, ки аз 650 кат 490-тои он барои нигоҳубин ва хизматрасонии модару кӯдак ҷудо шудааст. Маҷмааи мазкур бо

таҷҳизоти замонавӣ таъмин гашта, хизматрасонии босифати тиббиро таъмин намуд [53 с.40-41].

Хизматрасонии тиббӣ дар тамоми ҷумҳурӣ аз ҷониби табибони оилавӣ ва акушер-гинекологҳо таъмин мешавад. Марказҳои солимии репродуктивӣ фаъолият дошта, ба занони ҳомиладор ва синни таваллуд кӯмаки тиббӣ мерасонанд. Барои ҳалли мушкилоти физиологӣ ва патологӣ ҳангоми ҳомиладорӣ, стандартҳои клиникӣ таҳия ва ҷорӣ гардиданд.

Ин тадбирҳо, ки бо сиёсати дурбинона ва дастгирии пайвасти Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон амалӣ гаштаанд, барои беҳтар кардани саломатии модару кӯдак ва рушди соҳаи тандурустии ҷумҳурӣ таъсири назаррас доштанд.

Ҷадвали 7

Нишондодҳои асосии сатҳи солимии модару кӯдакро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 1990-2016 дар ҷадвали зайл мушоҳида намудан мумкин аст [175, с.5-6]:

Нишондиҳандаҳо	1990	2000	2010	2016
Шумораи аҳоли	5505,6	6250,0	7621,2	8646,8
Таваллуд (ба 1000 аҳоли)	38,4	27,0	29,3	26,6
Фавт (ба 1000 аҳоли)	6,2	4,7	4,2	3,9
Афзоиши табиӣ аҳоли (ба 1000 аҳоли)	32,2	22,3	25,1	22,7
Фавти кӯдакони то 1 сола (ба 1000 зиндатаваллуд)	40,9	15,5	16,8	15,8
Фавти кӯдакони то 5 сола (ба 1000 зиндатаваллуд)	-	23,2 (2005)	20,9	20,1
Фавти модарон (ба 100000 зиндатаваллуд)	97,7	44,6	45,0	25,2
Исқоти ҳамл (ба 1000 зиндатаваллуд)	198,7	94,1	87,8	59,8
Зоишҳои хонагӣ (бо %)	9,2	42,1	12,3	5,8

Дар ин ҷадвал тағйироти нишондоди фавти модару кӯдакро дидан мумкин аст, ки дар давоми 25 сол фавт ба маротиб кам гаштааст. Масалан, фавти кӯдаки то як сола ба 1000 зиндатаваллуд соли 1990 - 40,9 бошад, пас соли 2016 ин шумора 15,8-ро ташкил додааст, фавти модарон ба 100000 зиндатаваллуд соли 1990 - 97,7 бошад, пас дар соли 2016 - 25, 2-ро ташкил дод.

Сабабҳои асосии дар хона таваллуд кардани кӯдак аз инҳо иборатанд: бинобар ақидаҳои динӣ шавҳар намегузорад, ки кӯдак дар муассисаи тиббӣ

таваллуд шавад; қасдан пинҳон кардани далели таваллуди фарзанд (асосан писарон) то, ки дар оянда ба хизмати ҳарбӣ фиристода нашавад; мавҷудияти душворихои иқтисодӣ [58, с.59].

Бояд зикр намуд, ки нигоҳубини модар ҳангоми ҳомиладорӣ барои солимии кӯдаку модар аҳаммияти муҳими стратегӣ дорад. Ба ҳайати табибон дар раванди назорати ҳомиладории модарон ёрии антенаталӣ расонида мешавад. Дар Тоҷикистон мутахассисон – табибони соҳибтаҳассус (табиб, ҳамшираи тиббӣ, момодоя ва фелдшер) барои расонидани кӯмаки тиббӣ ба омӯзиши касбӣ фаро гирифта мешаванд. Онҳо барои ташҳиси клиникӣ ва фармакология омода мегарданд.

Расонидани ёрии тиббӣ бо роҳи ба вучуд оварда шудани шароити санитарӣ-гигиенӣ ҳангоми таваллуд амалӣ мегардад. Тибқи маълумоти омӯрӣ, «соли 2012 дар Тоҷикистон 87 фоизи таваллудҳо бо иштироки кормандони тиб ва 77 фоизи онҳо дар муассисаҳои тиббӣ анҷом ёфтаанд» [49, с.15]. Ҳангоми таваллуди кӯдак синну соли модарони ҳомиладор ва маҳалли зисти онҳо ба инобат гирифта мешавад. Аз даҳ нӯҳ ҳиссаи занон дар вилояти Суғд ва шаҳри Душанбе таваллуди кӯдакро дар муассисаҳои тиббӣ анҷом додаанд, дар вилояти Хатлон ва ВМКБ бошад, ин нишондод аз даҳ шаш ҳиссаро ташкил медиҳад. Нишондоди таваллуди кӯдак дар муассисаҳои тиббӣ дар ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ 80% ва дар шаҳри Душанбе 94 %-ро ташкил медиҳад [49, с.15].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба масъалаи ташкили эмкунӣ эътибори ҷиддӣ дода мешавад. Тибқи маълумоти соли 2012, «дар ҷумҳурӣ ҳамаи кӯдакони то синни 5-сола ба эмкунӣ ва ваксинатсия фаро гирифта шудаанд». Варақаи тиббии кӯдак (МЗ шакли 112) ва шакли қайди эмкунӣ (МЗ шакли 063) дар муассисаҳои тиббии маҳаллӣ нигоҳ дошта мешаванд. Дар хона нигоҳ доштани онҳо манъ аст. Дар муассисаҳои тиббии Тоҷикистон 89% кӯдакони 19 то 29-моҳа дорои варақаи тиббӣ буда, фақат нисбати 13%-и онҳое, ки дар хона нигоҳ дошта мешуданд, эмгузаронӣ сабт шудааст. «Умуман, сатҳи қайди имунизатсияи кӯдакон ба 91% мерасад». Барои ҳифзи солимии модару кӯдак дар ҷумҳурӣ барномаву лоиҳаҳои байналмилалӣ татбиқ мегарданд [49, с.16].

Соли 2009 дар Тоҷикистон бо ибтикори Созмони Ҷаҳонии Беҳдошт барномаи «Таваллуди шарикӣ» ҷорӣ шуд. Ин мафҳум иштироки шариконро дар раванди таваллуди тифл дар якҷоягӣ бо зан дар назар дорад. Ба сифати шарик метавонад, ҳар як хеши наздик ё дугонаи наздик ғаъолият барад, аммо дар ҳеҷ сурат табибе, ки занро дар тамоми давраи ҳомиладорӣ роҳнамоӣ мекунад, шарик шуда наметавонад, зеро табиб шахси манфиатдор аст. Дар асоси лоиҳаи «Таваллуди ҳамшарикӣ», пеш аз ҳама, барои фароҳам овардани фазои мусоидтар барои зани ҳомиладор тадбирҳо андешида шуданд. Бо ин мақсад дар 5 Маркази саломатии репродуктивии шаҳри Душанбе барои модарони ҳомиладор ва шарикони онҳо барои омодагӣ ба таваллуд дарсҳои махсус гузаронида шуданд. Дар ҷараёни дарсҳо наворҳои махсус намоиш дода шуданд, ки хусусиятҳои анатомӣ ва физиологии ҷисми зан, мушкилоти эҳтимоли дар давраи ҳомиладорӣ ва роҳҳои пешгирии бемориҳои гуногунро шарҳ медоданд. Ҳамаи ин аз ҳисоби созмони байналмилалӣ «Здрав плюс» маблағгузорӣ гаштааст, ки барои таҷҳизонидани ин марказҳо ҳудуди 3 ҳазор доллари амрикоӣ ҷудо гардида, 40 нафар мутахассисон омода карда шуданд.

Дар Тоҷикистон барномаи махсус барои таҳкими саломатии модарон ва кӯдакони то 5-сола, инчунин барои коҳиши сатҳи фавт дар байни онҳо амалӣ карда шуд. Дар рафти татбиқи лоиҳа дар тамоми минтақаҳои Тоҷикистон оид ба масъалаҳои солимии модару кӯдак, инчунин оид ба сари вақт мурочиат кардан ба ёрии тиббӣ, махсусан барои занони ҳомила, лексияҳои тарбиявӣ гузаронида шуданд. Соли 2008 дар вилояти Суғд ва ноҳияи Ҳисор барномаи муштаракӣ USAID ва Ҳайати Шафқат оғоз ёфт, ки ҳадафи он беҳтар намудани саломатӣ, ғизо ва гигиенаи занон ва кӯдакон дар сатҳи маҳаллӣ ва минтақавӣ буд. Соли 2013 тибқи лоиҳа, ки ғаъолияти худро дар вилояти Суғд ва ноҳияи Ҳисор анҷом дода, дар вилояти Хатлон идома ёфт, дар давоми чор сол корҳои солимгардонӣ дар сатҳи ҷамоатҳо, деҳот ва ноҳияҳо ба роҳ монда шуданд. Ин ба ҳалли муаммои озуқа ва гигиении модарон, кӯдакон ва оилаҳо мусоидат кард. Дар вилояти Хатлон бо саъю кӯшиши ин лоиҳа имкон фароҳам омад, ки

сифат ва таҷрибаи ғизои модарон ва кӯдакон беҳтар карда, ба риояи қоидаҳои гигиенаи муҳофизатӣ ва беҳдоштӣ дар сатҳи хонавода мусоидат намояд [276].

Дар китоби “Арзёбии гендерии кишвар: Тоҷикистон” (2016) таъкид мешавад, ки: «Ҳукумати Тоҷикистон барои ноил шудан ба Ҳадафи 5-уми Ҳадафҳои ҳазорасолаи рушд (ХҲР) дар соҳаи ҳифзи саломатии модарон сармоягузориҳои муҳим анҷом додааст. Мувофиқи ҳисобҳои Вазорати тандурустӣ соли 2012 сатҳи ғавти модарон ба ҳар 100 ҳазор тифли зинда таваллудшуда 33,3 нафарро ташкил додааст. Тавре ки омили расмӣ нишон медиҳад, ҳиссаи занони ҳомилае, ки назорати пеш аз таваллудро гузарондаанд, дар соли 2012 нисбат ба соли 2008 (70%) ба 88% расидааст. Тибқи маълумоти Тадқиқоти хусусиятҳои демографӣ ва вазъи саломатӣ дар Тоҷикистон (ТХДВСТ)-2012, дар давоми панҷ соли пеш аз тадқиқот, 78,8% занон ҳадди аққал як маротиба ёрии пеш аз таваллудро аз кормандони соҳаи тиб гирифтаанд. Дар ҳоле ки шумораи занони гирандаи ёрии пеш аз таваллуд зиёд шуда, сатҳи ғавти модарон коҳиш ёфтааст, сатҳи ғавт то ҳол нисбат ба дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил баланд боқӣ мемонад. Омилҳои гуногуни пешгиришаванда ба ғавти модарон ва натиҷаҳои номусоиди таваллуд мусоидат мекунанд, аз ҷумла дастрасии маҳдуд ба хидматҳои тиббӣ, нокифоя будани хидматҳои мавҷуда, вазъи саломатии номусоид ва огоҳии нокифояи занон ва аъзои оила дар бораи аломатҳои хатарноки ҳомиладорӣи баландхатар. Чунин омилҳо дар мавриди издивоҷи барвақт ва ҳомиладорӣи барвақт вазнинтар мешаванд, ҳамчунин онҳо дар сатҳи баланди таваллудҳои хонагӣ, ки бисёре аз онҳо бе ёрии соҳибхотасос тиббӣ гузаронида мешаванд, инъикос меёбанд» [174, с. 18].

Ҷаъолияти лоиҳаи солимии модару кӯдак барои нигоҳ доштани тарзиҳаёти солим ҳудуди як миллион нафар сокинони Тоҷикистонро фаро гирифтааст. Кӯшишҳои лоиҳа аз баланд бардоштани малакаи тақрибан 15 000 кормандони соҳаи тиб оид ба машварат доир ба ғизо ва банақшагирии оила иборат буд; иштироки ҷомеа дар беҳтар намудани таъмини модару кӯдак бо

ғизо ва беҳдошти вазъи гигиенӣ; оммавӣ гардондани усулҳои муосири банақшагирии оила муҳимтарин ҳадафҳои лоиҳа буданд.

Соли 2013 Бонки Ҷаҳонӣ барои беҳбудии вазъи саломатии модару кӯдак дар муассисаҳои тандурустии деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба маблағи 19,8 миллион доллари ИМА грант ҷудо намуд. Ҳадафи ин грант беҳтар кардани вазъи саломатии модару кӯдак тавассути баланд бардоштани фарогирӣ ва сифати хизматрасониҳои ибтидоӣ дар муассисаҳои тиббии деҳот буд. Лоиҳаи нав имкон дод, ки муваффақиятҳои бадастомада таҳким ёбанд, инчунин усули инноватсионии маблағгузорӣ дар асоси натиҷаҳо санҷида шавад. Лоиҳа дар ҳашт ноҳияи вилояти Хатлон ва Суғди Тоҷикистон амалӣ шуда, 1 миллиону 860 ҳазор нафарро фаро гирифтааст, ки ин беш аз 25 дарсади аҳолии кишварро ташкил медиҳад [260].

Ҳукумати Олмон соли 2014 барои иҷрои марҳилаи чаҳоруми лоиҳаи «Саломатии модару кӯдак ва ёрии таъҷилии тиббӣ» ба Тоҷикистон 14 миллион евро ихтисос дод. Созишнома бар асоси тавофуқе, ки дар чараёни музокироти байниҳукумати Тоҷикистону Олмон соли 2012 дар Душанбе ҳосил шуда буд, ба имзо расид. Дар чаҳорчӯбаи ин барнома 27,5 миллион евро маблағ ҷудо карда шуд, ки ба ҳадафи ратсионализатсияи системаи тандурустӣ ва барқарорсозии шӯъбаҳои таваллудхонаҳо барои расонидани ёрии таъҷилӣ дар беморхонаҳои ноҳиявӣ ва марказии вилояти Хатлон равона шудааст.

Дар соли 2021 бо ҳамкории молиявӣ техникаи Агентии ИМА оид ба рушди байналмилалӣ (USAID), аз ҷониби Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли лоиҳаи нави соҳавӣ таҳти номи «Модари солим, кӯдаки солим» роҳандозӣ гардид. Ин лоиҳаи панҷсола бо буҷаи умумии 17,3 миллион доллари ИМА дар ҳамкории зич бо Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли, бахусус бо муассисаҳои тиббии 12 ноҳияи вилояти Хатлон, бо ҳадафи коҳиш додани сатҳи фавти модару кӯдак амалӣ мегардад [288].

Лоиҳаи USAID «Модари солим, кӯдаки солим» ба таҳкими системаи тандурустии Тоҷикистон ва тағйироти рафторӣ дар ғизо ва саломатии модару кӯдак кӯмак мекунад, ки ба интиҳоби тарзи ҳаёти солим мусоидат менамояд.

Саломатии модар ва кӯдак барои рушди ҷомеа муҳим аст, ва марғи ҳазорон занон аз сабаби мушкилоти табобатшаванда ҳомиладорӣ, нақзи ҳуқуқи башар ва ҳуқуқи ҳар шахс ба саломатӣ мебошад. Баланд бардоштани саломатии модарон яке аз самтҳои муҳими ҳифзи саломатии аҳоли буда, ба вазъи оила, сатҳи таъминоти модии он, шароити зист ва муносибатҳои дохилии оила зич алоқаманд аст.

Саҳми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ин раванд бисёр назаррас аст, зеро бо иқдом ва дастгирии бевоситаи Сарвари давлат дар Тоҷикистон сиёсати иҷтимоӣ ва тандурустӣ дар самти ҳифзи модару кӯдак ба сатҳи баландтарини ташкили хизматрасонии тиббӣ расонида шуд. Мақомоти давлатӣ бо таъсиси барномаҳои миллии солимии модар ва кӯдак, таъмин намудани муассисаҳои тиббӣ бо таҷҳизоти муосир, афзоиши дастрасӣ ба хизматрасониҳои тиббӣ дар деҳот ва шаҳру навоҳӣ, инчунин ҷалби созмонҳои байналмилалӣ дар татбиқи лоиҳаҳои зиёд саҳми назаррас гузоштанд. Бунёду навсозии инфрасохтори тиббӣ, баланд бардоштани малакаи касбии кормандони соҳаи тандурустӣ, роҳандозии барномаҳои маърифатӣ ва коҳиши устувори нишондиҳандаҳои фавти модарону кӯдакон аз ҷумлаи дастовардҳои меҳварие маҳсуб меёбанд, ки дар пайи ташаббусҳои стратегии Пешвои миллат дар ҷумҳурӣ ҷомаи амал пӯшиданд.

Тавре ки соли 2001 тадқиқоти ЮНЕСКО оид ба эҳтиёҷоти кӯдакон ва модарон нишон дод, аксари аз волидон (модарон) дар бораи ниёзҳои инкишофи барвақтии кӯдак дониши маҳдуд доранд. Ба ин муносибат нақши муассисаи томактабӣ дар таълиму тарбияи бачагони хурдсол меафзояд. Дар солҳои 2010-2016 муассисаҳои алтернативии шаклҳои мавҷудаи таълими барвақтӣ ба вучуд омаданд. Инҳо кружокҳои хусусии тарбияи эстетикӣ мебошанд, ки ба бачагони синни томактабӣ (4-6- сола) рақсу мусиқӣ, расмкашӣ, сурудхонӣ, моделсозии гилӣ ё пластилинӣ, забонҳои хориҷӣ, одобу ахлоқро меомӯзонанд.

Ин таълим барои ҳамаи кӯдакон дастрас нест, зеро хизматрасонӣ пулакист. Шакли дигари тарбияи пулакии томактабӣ ин мураббигӣ – тайёри ба мактаб мебошад. Вақтҳои охир оилаҳои дорои имкониятҳои молиявӣ ба тарбия

ва таълими бачагони хурдсол муаллимони хусусиро чалб мекунанд. Шаклҳои нави дар боло зикрфтаи таълими барвақтӣ ғоизи кам доранд ва масъалаи бо шаклҳои ҳозиразамони таълими босифати томактабӣ фаро гирифтани бачагонро ҳал намекунанд. Илова бар ин, аксарияти аҳоли дар паси хатти ғақр зиндагӣ мекунанд ва наметавонанд аз хизматрасонии пулакӣ истифода баранд.

Кӯдакони кишрҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ осебпазири аҳоли барои таҳсили барвақт имкониятҳои хеле маҳдуд доштанд. Дар шаҳри Душанбе ва шаҳрҳои вилоятҳои Суғд, Қўрғонтеппа (ҳоло Бохтар), Хоруғ, дар баъзе муассисаҳои томактабӣ барои кӯдакони дорои нуқсони шунавой ва ақлӣ гурӯҳҳои махсус вучуд дошт. Аммо бақайдгирӣ ва фарогирии кӯдакони дорои нуқсони инкишоф ба системаи таҳсилоти ибтидоӣ дар сатҳи зарурӣ набуд, зеро ҳуди системаи таҳсилоти томактабӣ он замон мушкилоти иқтисодиро аз сар гузаронида, ба ислоҳоти куллӣ ниёз дошт.

Таҳлили Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 январи соли 2005, № 395 («Дар бораи рушди таҳсилоти томактабӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2006-2010») нишон медиҳад, ки таҳкими базаи моддию техникии муассисаҳои томактабӣ ҳамчун вазифаи аввалиндараҷаи мақомоти иҷроияи маҳаллӣ ва кормандони маориф муайян шудааст. Ин раванд, пеш аз ҳама, ба мақсади фароҳам овардани шароити мусоид барои оmodасозии кӯдакон ба марҳалаи навбатии таҳсил нигаронида шудааст.

Дар шароити бӯҳрони иқтисодӣ ва иҷтимоӣ системаи таълими томактабӣ аз ҳама харобшуда буд. Тарбияи фарзандони хурдсол амалан ба дӯши оила буд. Дар ҷумҳурӣ камбудии фоҷиавии муассисаҳои таълимии томактабӣ вучуд дошт. Ҳамаи ин боиси поймол шудани ҳуқуқҳои шаҳрвандоне гардид, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» [8, с.59] кафолат додааст, ки мувофиқи он бояд хизматрасонии таълимии муассисаҳои таълимии томактабӣ барои кӯдакони тамоми табақаҳои аҳоли дастрас бошад. Айни замон зарурати иҷтимоии фароҳам овардани шароит барои фаъолият ва рушди минбаъдаи системаи таҳсилоти томактабӣ ба миён омадааст.

Нақши Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар ин замина хеле муҳим мебошад. Пешвои миллат бо дарки аҳаммияти таҳсилоти барвақтии кӯдакон ва таъсири он бар рушди иҷтимоӣ ва иқтисодии кишвар, сиёсати давлатӣ ва стратегияи рушди маорифи томактабро равона сохтанд. Дар изҳороти мавсуф таълим ва тарбияи барвақтии кӯдакон ҳамчун таҳкурсии рушди миллий ва дурнамои устувории давлатдорӣ арзёбӣ шудааст. Рӯнамоӣ ба ин масъала замина гузошт, ки ҷиҳати тақвияти низоми таҳсилоти томактабӣ, бо таваҷҷуҳи хосса ба таъмини шароити мусоид барои кӯдакони оилаҳои камбизоат ва гурӯҳҳои осебпазири ҷомеа, дастурҳои мушаххаси барномавӣ содир карда шаванд. Бо иқдоми Пешвои миллат, қарорҳои муҳимми Ҳукумат, аз ҷумла қарори № 395 аз соли 2005 қабул шуда, барои таҷдиди муассисаҳои томактабӣ ва таъмин кардани онҳо бо базаи муосири моддӣ ва техникаи зарурӣ замина гузоштанд. Ин тадбирҳо боиси афзоиши теъдоди муассисаҳои томактабӣ ва фарогирии кӯдакон гардиданд ва роҳи асосиро барои таъмини дастрасии баробар ба таҳсилоти томактабии ҳамаи кӯдакон, аз ҷумлаи қишрҳои осебпазир фароҳам оварданд.

Яке аз ин шартҳо омӯзиши таҷрибаи ватанӣ ва ҷаҳонӣ, ташкили навиҳои оқилонаи муассисаҳои томактабӣ, хусусиятҳои қори онҳост ва аз ин рӯ, шаклҳои ташкилии таълиму тарбияи томактабӣ дар Тоҷикистон, ки дар давраҳои гуногуни таърихӣ вучуд доштанд, мусоидат карда метавонанд. Дар ташкили модели нави муассисаҳои таълимии томактабӣ, мутаассифона, Тоҷикистон аз рӯи сатҳи фарогирии аҳоли бо таҳсилоти томактабӣ дар ИДМ дар ҷойи охирин қарор дорад. Ба гуфтаи олими иқтисоддон Ҳочимуҳаммад Умаров, теъдоди муассисаҳои томактабӣ сол то сол кам мешавад. «Ин тамоюл чунин нишон дода шудааст: соли 1991 дар мамлакат 944 муассисаи томактабӣ мавҷуд буд, шумораи онҳо дар соли 2000 - 502 адад ва дар соли 2010 – 488 адад буд. Шумораи кӯдаконе, ки дар ин муассисаҳо таҳсил доштанд, дар соли 1991-ум 141,5 ҳазор нафар буд, теъдоди чунин хонандагон соли 2000 – 53,4 ҳазор нафар ва дар соли 2010 – 62,4 ҳазор нафарро ташкил дод [282].

Ба гувоҳдоди муовини аввали вазири маориф ва илми ҷумҳури Раҳматулло Мирбобоев, дар ибтидои даҳсолаи якуми ҳазораи нав ҳам яке аз мушкилоти асосии соҳаи маорифи Тоҷикистон нарасидани мутахассисони соҳаи маорифи томактабӣ боқӣ мемонд. Ба гуфтаи ӯ, аз 3612 нафар кормандони муассисаҳои томактабӣ 412 нафарашон маълумоти миёна доранд. Дар 509 муассисаи таълимии томактабӣ 189 нафар мутахассисони дорои маълумоти мусиқӣ намерасанд. Номбурда зикр кард, ки дар соли 2012 теъдоди муассисаҳои томактабӣ дар кишвар дар як соли охир 13 адад афзуда, ба 523 адад буд. Шумораи умумии тарбиятгирандагон 1 ҳазору 912 нафар афзуда, ба 76 ҳазору 370 нафар расид. Илова бар ин, дар 811 маркази рушди кӯдакон 18 ҳазор нафар кӯдакон таълиму тарбия мегиранд [282].

Дар давраи ибтидоии соҳибистиклолии Тоҷикистон, таҳти таъсири омилҳои харобкунандаи ҷанги шаҳрвандӣ ва заифии иқтисодӣ, соҳаи тандурустӣ, аз ҷумла бахши хизматрасонии тиббӣ ба занон, дар ҳолати бухронӣ ва номуташаккилӣ қарор дошт. Ин амр сабабгори пастравии сифати умумии хизматрасонӣ ва маҳдуд шудани имконоти тиббии ин қишри ҷомеа гардид. Дар чунин вазъият, иқдоми Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон барои барқарорсозӣ ва рушди низоми тандурустӣ нақши калидӣ дошт. Зери роҳбарии Пешвои миллат ва бо дастгирии сиёсати умумидавлатӣ, соли 2002 Барномаи миллии солимии репродуктивӣ қабул шуд, ки ҳадафаш беҳтар кардани дастрасӣ ба хизматрасониҳои тиббии занон, ҳамчунин танзими оила ва саломатии модар буд.

Ҳамкориҳои бисёрҷонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо СММ, Созмони умумиҷаҳонии тандурустӣ (СУТ) ва ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ, ки бо ташаббуси роҳбарияти олии кишвар сурат гирифтанд, заминаи мусоидро барои татбиқи лоиҳаҳои бунёдӣ дар соҳаи тандурустӣ фароҳам оварданд. Меҳвари ин лоиҳаҳоро тақмили малакаи касбии кормандони соҳа ва баланд бардоштани меъёрҳои сифати кӯмаки тиббӣ ташкил медиҳад. Ин иқдомҳо барои кам кардани ғавти модарон ва беҳтар намудани дастрасии онҳо ба хизматрасониҳои баландихтисоси тиббӣ мусоидат карданд.

Дар сиёсати иҷтимоӣ ва стратегияи давлатӣ саломатии модару кӯдак яке аз самтҳои афзалиятнок ва калидӣ мебошад. Таҳти таваҷҷуҳи хоссаи Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон раванди татбиқи барномаҳои банақшагирии оила, пешгирии ҳомиладорӣ номатлуб ва амрози бо роҳи алоқаи ҷинсӣ гузаранда қарор дошта, таҳкими сохтҳои низоми тандурустӣ ва таъмини дастрасии баробари заҳону кӯдакон ба кӯмаки тиббӣ аз авлабиятҳои сиёсати иҷтимоӣ маҳсуб меёбад. Махсусан, дар давраи солҳои 2017–2021 заминаи ҳукукии соҳа тавассути қабули як қатор санадҳои меъёрию ҳукукӣ ва барномаҳои стратегӣ устувор карда шуд. Ин ҷанбаҳо дар гузориши расмӣ “Национальный обзор Республики Таджикистан...” (2020) ба таври зерин инъикос ёфтаанд: «Дар баҳши тандурустӣ санадҳои қонунгузорӣ ва ҳуҷҷатҳои барномавӣ қабул карда мешаванд:

- соли 2017 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Кодекси тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардид, ки як қатор қонунҳои алоҳидаро вобаста ба ҷанбаҳои гуногуни масъалаҳои тандурустӣ, аз ҷумла саломатии репродуктивӣ, пешгирии нашъамандӣ, сил ва ВИЧ/СПИД муттаҳид намуд;

- Барномаи миллии коммуникатсионии 1000 рӯзи аввали ҳаёти кӯдак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020–2024 қабул гардид. Барнома ба ноил шудан ба Ҳадафҳои Рушди Устувор (ҳадафҳои 2 (тандурустӣ) ва 6 (таъмини амнияти озуқаворӣ ва ғизо)), инчунин коҳиш додани ҳамаи нишондиҳандаҳои камғизоӣ ё ғизои нодуруст дар Тоҷикистон равона шудааст;

- бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 сентябри соли 2021, №414 Стратегияи ҳифзи саломатии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 қабул гардид;

- бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 декабри соли 2020, №702 Барномаи оморасозии кадрҳои тиббӣ барои давраи то соли 2030 тасдиқ гардид;

- бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 октябри соли 2021, №461 Барномаи рушди муассисаҳои давлатии табобатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025 тасдиқ гардид;

- бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2021, №545 Тартиби расонидани кӯмаки тиббӣ ба занон дар давраи ҳомиладорӣ, таваллуд ва баъди таваллуд дар ташкилотҳои низоми давлатии тандурустӣ тасдиқ гардид;

- бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 ноябри соли 2021, №51 Барномаи миллии иммунизатсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025 қабул гардид» [53, с.34-35].

Такмили минбаъдаи низоми тандурустӣ вобаста ба идомаи ислохот, зиёд кардани маблағгузорӣ, бартарафсозии монеаҳои меҳнатӣ ва таҳкими инфрасохтори соҳаи тиб аст, ки ҳамаи инро Пешвои миллат бо сиёсати устувор ва дастуру ҳидоятҳои мушаххас пуштибонӣ менамоянд.

Дар маҷмӯъ, саҳми Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар эҳё ва таҳаввули соҳаи хизматрасонии тиббӣ ба занон, инчунин беҳтар намудани нишондиҳандаҳои солимии репродуктивии аҳоли, яке аз дастовардҳои стратегии давраи соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб меёбад. Ин сиёсати мақсаднок ҳамчун омили калидӣ дар устувории низоми муносири давлатдорӣ ва таърихи рушди иҷтимоии кишвар нақши меҳварӣ мебозад. Ҳамин тавр, Дар давраи соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти сарвари Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар самти рушди хадамоти тиббӣ ва ҳимояи модарону кӯдакон дастовардҳои назаррас ба даст омадаанд. Пас аз поёни низои дохилӣ (соли 1997) ва дар заминаи Конститутсия, ки ҳуқуқ ба ҳифзи саломатиро кафолат медиҳад, давлат ислоҳоти бунёдии низоми тандурустиро оғоз намуд. Дар натиҷаи қабул ва амалисозии як қатор ҳуҷҷатҳои стратегӣ, аз ҷумла Стратегияи миллии солимии аҳоли (2010–2020), Нақшаи миллии чорабиниҳо барои таъмини беҳатарии занон-модарон (то соли 2015) ва барномаҳои соҳавӣ оид ба солимии репродуктивӣ ва иммунизатсия, нишондиҳандаҳои асосии ғавти модарону кӯдакон тамоюли устувори беҳбудиро касб намуданд. Масалан, ғавти кӯдакони то як сол аз 40,9 дар соли 1990 ба 15,8 дар соли 2016 (ба ҳар 1000 зиндатаваллуд) коҳиш ёфт, ғавти модарон аз 97,7 ба 25,2 (ба 100 000 зиндатаваллуд) паст рафт ва ҳиссаи

зоишҳои хонагӣ аз 42,1 дар соли 2000 ба 5,8 фоиз дар соли 2016 кам гардид. Ин пешрафт натиҷаи бевоситаи сиёсати пайгиروнаи Пешвои миллат, маблағгузорию афзоянда (аз ҷумла ҷалби грантҳои байналмилалӣ беш аз 31 млн сомонӣ дар солҳои 2005-2006) ва таҷдиди инфрасохтори тиббӣ, аз қабili маҷмааи тандурустии «Истиқлол» дар Душанбе, мебошад.

Ҳамзамон, дар ин давра заминаи ҳуқуқӣ ва иҷтимоии ҳифзи модарону кӯдакон таҳким ёфт. Қабули маҷмӯи санадҳои меъёрию ҳуқуқии калидӣ, ба монанди Кодекси оила, Кодекси тандурустӣ (2017) ва Қонун «Дар бораи маконидани табиӣ кӯдакон», кафолатҳои сохтори давлатиро дар самти ҳифзи модару кӯдак устувор гардонид. Дар ин замина, низоми субсидияҳо ва ёрдампулиҳои давлатии таъиншуда барои давраи ҳомиладорӣ, таваллуд ва парвариши кӯдак, бо таваҷҷуҳи хоса ба дастгирии оилаҳои камбизоат, ба таври назаррас таҳким ва васеъ карда шуд. Ҳамкорию судманди Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои байналмилалӣ (СММ, ТУТ, USAID, Бонки Ҷаҳонӣ) ба омӯзиши кадрҳои тиббӣ, таъмини таҷҳизоти муосир ва баланд бардоштани сифати хизматрасонии тиббӣ, махсусан дар минтақаҳои деҳот, мусоидат намуд. Тадбирҳои пешгирикунанда, аз қабili таъмини занони ҳомила бо кислотаи фолиевӣ, эмкунии кӯдакон (фароғирии 91%) ва ташкили гурӯҳҳои мобилии машваратӣ дар таваллудхонаҳо, ба коҳиши бемориҳои ҳамоҳанг ва мушкилоти ҳомиладорӣ рағубона шуда буданд.

Сарфи назар аз пешрафти назаррас, ҳанӯз мушкилоте ҷун паҳншавии бемориҳои марбут ба ғизо (камхунӣ дар 37,7 фоизи занон), таваллудҳои мураккаб (489,4 ҳолат ба 1000 таваллуд) ва нобаробарии дастрасӣ ба хизматрасонии тиббӣ миёни шахру деҳот боқӣ мондааст. Ҳамчунин, дар солҳои аввали истиқлолият системаи таҳсилоти томактабӣ коҳиши ҷиддӣ (аз 944 муассиса дар соли 1991 то 502 адад дар соли 2000) аз сар гузаронид, ки ба рушди барвақтии кӯдакон таъсири манфӣ расонд. Бо вуҷуди ин, таҳти роҳбарии Пешвои миллат дар солҳои баъдӣ тадриҷан барқарорсозии муассисаҳои томактабӣ оғоз гардид. Умуман, дастовардҳои Тоҷикистон дар рушди ҳадамоти тиббӣ ва ҳимояи модарону кӯдакон намунаи рағубани самаранокии сиёсати

иҷтимоии давлатӣ мебошанд, ки дар маркази он ғамхорӣ ба наслҳои оянда ва таъмини суботи иҷтимоӣ қарор дорад.

2.2. Мубориза бо зӯроварии хонаводагӣ ва таъмини амнияти занон дар ҷомеа

Хушунат нишонаи асосии кӯшиши мард барои ҳукмронӣ бар зан аст. Баъзе олимони оиларо як сохтори қудрат меҳисобанд, ки дар он мавқеи мард ба пулу сарват ва ҷойгоҳи ӯ дар ҷомеа вобаста аст. Ҳарчанд занон дар мусоҳибаҳо дар бораи зӯроварии ҷисмонӣ кам гап зананд ҳам, вале фишори равонӣ (психологӣ) хеле зиёд ва паҳншуда аст. Ин ҳукмронӣ бештар дар шакли ҷанҷолҳои оилавӣ, назорати пули зан, монеъ шудан ба кори ӯ ва кам кардани маблағи рӯзгор зухур мекунад.

Эъломия оид ба барҳам додани зӯроварӣ нисбати занон, ки 20 декабри 1993 дар Конфронси умумиҷаҳонии ҳуқуқи башар қабул шуд, мегӯяд: «Зӯроварӣ нисбати занон монеа барои баробарӣ, рушд ва сулҳ аст». Рӯзномаи ҷаҳонии рушди устувор то соли 2030 ба баробарии гендерӣ ва тавонмандсозии занону духтарон аҳаммияти калон медиҳад. Мақсади асосии ин ташаббус таъмини дастрасии баробар ба захираҳо, ҷалби занон ба раванди қабули қарорҳо ва таъмини зиндагии бидуни хушунат мебошад [70, с.6].

Зӯроварӣ нисбат ба занон яке аз механизмҳои иҷтимоист, ки тавассути он занон дар муқоиса бо мардон маҷбур мешаванд, ки ба мавқеи тобеъ бошанд. Тафовутҳои мавҷуда дар мақоми иҷтимоии мардон (тасдиқи бартарии онҳо) ва занон (вобастагии иқтисодӣ ва равонӣ) ба муносибатҳои дохилии оилавӣ мегузарад.

Зӯроварии оилавӣ мушкилоти гуногунҷабҳаи ҷомеа аст, ки рафъи он татбиқи технологияҳои нави кӯмаки иҷтимоӣ ва дастгирии сиёсии давлатро талаб мекунад. Ин падида заминаи фарҳангӣ дорад ва аз ин рӯ, ташкили дурусти кори иҷтимоӣ ба салоҳияти фарҳангии мутахассисон вобаста мебошад.

Шарти аввалини касбияти кормандони иҷтимоӣ дар ин самт – фаҳмидани хусусияти хушунат ва фарқ кардани он аз низоъ (конфликт)-и оддии оилавӣ аст.

Ин мавзӯ дар корҳои илмӣ раваншиносон (М. Давлатов, С. Муминова), ҳуқуқшиносон (М.А. Маҳмудов, А.К. Қайюмов, С.Н. Тагаева, С.В. Урунова) ва файласуфу ҷомеашинос А. Қувватова омӯхта шудааст.

Сабабҳои зӯроварии оилавӣ инҳоянд: мушкилоти иқтисодӣ ва иҷтимоии оилаҳо, сатҳи пасти саводнокии ҳуқуқии занон ва стереотипҳо [70, с.21]. Зӯроварӣ дар оила аксаран як масъалаи шахсӣ ва оилавӣ ҳисобида мешавад, ки боиси рафтори бечазо ва такрори хушунат мегардад. Оқибатҳои он ба саломатии равонӣ, эмотсионалӣ ва ҷисмонии занон ва фарзандон таъсири манфӣ мерасонад, ки метавонад ба депрессия, ҷароҳат, паст шудани эътимод, худкушӣ ва мушкилоти муошират бо дигарон оварда расонад [70, с.23-24].

Хусусияти калидии хушунати хонагӣ дар он аст, ки шаклҳои гуногуни он (физикӣ, равонӣ ва иқтисодӣ) дар давраҳои муайян мунтазам такрор мешаванд. Маҳз ҳамин устувории рафтор (паттерн) хушунатро аз ҷанҷолҳои оддии рӯзгор ҷудо мекунад. Муҳаққиқи амрикоӣ Ленор Уокер исбот кардааст, ки барои хушунат эътироф шудани низоъ, такрори лоақал дукаратаи он зарур аст. Низоъ хусусияти маҳдуд дорад ва дар атрофи як мавзӯи мушаххас мегардад. Аммо хушунат як низоми музмин аст, ки дар он як шахс меҳаҳад рафтори дигареро доимо зерин назорат гирад. Ин ҳолат ба осебҳои амиқи рӯҳӣ, ҷисмонӣ ва иҷтимоии ҷабрдида оварда мерасонад [145, с.47].

Тафовути дуҷониби муҳим дар сохтори муносибатҳои қурбонӣ ва таҷовузкор ниҳон аст. Бархилофи ҷиноятҳои умумӣ, хушунати хонагӣ дар муҳити наздикон ва оила содир мешавад. Аз ин рӯ, онро метавон силсилаи афзояндаи таҳқири ҷисмонӣ, иқтисодӣ ва шифохӣ номид, ки мақсадаш ҳукмронӣ бар аъзои оила аст [160, с.17].

Аз нигоҳи сеюм, ин мушкилот хусусияти амиқи гендерӣ дорад. Таҳқиқотҳо дар кишварҳои мухталиф тасдиқ мекунанд, ки занон қурбонии асосии ин раванданд. Масалан, омори расмӣ суд ва полис дар ИМА ва Канада

нишон медиҳад, ки дар 90–96%-и ҳодисаҳо маҳз занон ба таҷовузи хонагӣ дучор мешаванд.

Муаммои зӯроварӣ нисбат ба занон ҳам хусусияти иҷтимоӣ-сиёсӣ ва ҳам хусусияти саломатии репродуктивиро дорад. Зӯроварии ҷисмонӣ ва равонӣ нисбат ба зан барои ҳаёти минбаъдаи ӯ оқибати вазнин дорад. Аз рӯи маълумоти раёсати иттилотии ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар давоми солҳои 1991-1998 ба таври расмӣ 714 ҳолати зӯроварии алоқаи ҷинсӣ нисбати занон ба қайд гирифта шудааст, куштор нисбати занон – 433 адад, худкушии занон – 484 адад ба қайд гирифта шудааст [30, с.35]. Мувофиқи нишондиҳандаҳои расмӣ ниҳодҳои ҳифзи ҳуқуқи кишвар (ВКД), таносуби гендерии ҷабридагон ба 75% занон ва 25% мардон баробар аст. Ин омор собит месозад, ки феномени зӯроварӣ масъалаи фарогендерӣ буда, зарурати татбиқи баробари ҷораҳои муҷозотӣ нисбат ба таҷовузкор ва фароҳамсозии кафолатҳои ҳимояи сохториро барои қурбониён, сарфи назар аз ҷинси онҳо, ба миён меорад [122, с.24].

Дар китоби “Тоҷикистон: Арзёбии гендерии кишвар” (2021) оид ба омилҳои таъйини занон дар Тоҷикистон чунин зикр шудааст: «Мувофиқи индекси муассисаҳои иҷтимоӣ ва масъалаҳои гендерӣ (ИМГ), занон дар Тоҷикистон бештар аз ҳама дар натиҷаи омилҳои оилавӣ таъйин мешаванд, ва пас аз он муассисаҳои иҷтимоӣ, ки дастрасиро ба захираҳои истеҳсолӣ ва молиявӣ таъмин меkunанд, қарор доранд. Омилҳои аввалӣ дар эътирофи қонунҳои шариат зоҳир мешаванд, ки ба мардоне, ки дар издивоҷҳои ба қайд гирифташудаи динӣ ва издивоҷҳои ба қайд гирифтанишуда қарор доранд, имкон медиҳанд, ки бо такроран гуфтани калимаи “талок” аз занони худ ҷудо шаванд, ҳамчунин дар паҳншавии издивоҷи кӯдакӣ (14 дарсади духтарони то 18-сола дар издивоҷ мебошанд) сарфи назар аз қонунҳое, ки ин амалро ҷиноятӣ мешуморанд. Омилҳои охирин дар дастрасии нобаробар ба имкониятҳои кор ёфтани зоҳир мешаванд» [178, с.1].

Нақши Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мубориза бар зидди ҳушунат нисбати занон ва ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои онҳо аҳаммияти стратегии миллиро дорад. Зери роҳбарии Пешвои миллат дар Ҷумҳурии

Тоҷикистон оид ба таъмини баробарӣ ва ҳифзи ҳуқуқи занон барномаҳо ва стратегияҳои мушаххас таҳия ва амалӣ гардиданд, ки онҳо ба таъмини имкониятҳои баробар барои занону духтарон, коҳиш додани хушунати ҳонагӣ ва баланд бардоштани сатҳи огоҳӣ дар ҷомеа равона шудаанд. Пешвои миллат бар ин назаранд, ки ҳифзи ҳуқуқи занон ва аз байн бурдани хушунат нисбати онҳо на танҳо масъалаи иҷтимоӣ, балки омили муҳими рушди устувор ва суботи иҷтимоӣ мебошад. Сиёсати иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти раҳбарии Сарвари давлат ба модернизатсияи соҳаи маориф, таҳкими кафолатҳои ҳуқуқӣ, дастгирии сохтории занон ва афзоиши масъулияти шаҳрвандӣ дар мубориза бар зидди зӯроварӣ нигаронида шудааст. Татбиқи ин чорабинӣ ба беҳтар шудани мақоми иҷтимоии занон мусоидат намуда, ба некӯаҳволии моддию маънавӣ ва таъмини амнияти сохтории оила таъсири мусбат гузошт.

Феномени зӯроварии ҳонагӣ як мушкилоти глобалӣ буда, ҳамчун яке аз намудҳои бештар латентӣ (пинҳонӣ)-и ҳуқуқвайронкуниҳо арзёбӣ мешавад. Мутобиқи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, давлатҳо ухдадоранд, ки пешгирии чунин амалҳоро ҳам дар соҳаи умумӣ ва хоҳ дар ҳаёти хусусӣ кафолат диҳанд. Дар Тоҷикистон зӯроварӣ нисбат ба занон то ҳанӯз дар шуури ҷамъиятӣ ҳамчун «масъалаи дохилии оилавӣ» қабул гардида, аксар вақт ҳамчун нақзи ошкори ҳуқуқи инсон баррасӣ намешавад [258].

Бо вучуди ин, дар солҳои охир бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, ин масъала ба дараҷаи авлавиятҳои сиёсати давлатӣ бардошта шуд. Махсусан, қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирии зӯроварӣ дар оила» (соли 2013) ва роҳандозии барномаҳои марбутаи давлатӣ, заминаҳои устувори ҳуқуқӣ ва ниҳодҳои миллиро барои ҳифзи занону кӯдакон аз фурсатҳои хушунатбор фароҳам оварданд.

Пешвои миллат дар суҳанронҳои худ борҳо таъкид намудаанд, ки зӯроварӣ нисбати занон ва кӯдакон на танҳо ҳуқуқҳои инсонро поймол мекунад, балки ба таҳкими оила ва рушди ҷомеа таҳдид мерасонад.

Роҷеъ ба тадбирҳои пешгирии зӯрварӣ нисбат ба занон дар китоби “Страновая гендерная оценка: Таджикистан” (2016) таъкид шудааст, ки: «Дар назди Кумитаи кор бо занон ду маркази махсусгардонидашуда (маркази «Боварӣ» барои занон ва Маркази дастгирии «Чароғи ҳидоят» барои духтарони 10–18-сола), инчунин марказҳои иттилоотию машваратӣ ва бӯҳронӣ дар сатҳи маҳалҳо фаъолият мекунанд.

Ҳукумати ш. Душанбе Маркази худшиносии занонро дастгирӣ менамояд, ки он оид ба як қатор мушкилоти занон машварат ва кӯмак мерасонад. Дар назди ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ (ТҒХ) дар саросари кишвар 18 маркази занон фаъолият мекунанд, ки ба занон дар давраи бӯҳронӣ, аз ҷумла дар ҳолатҳои зӯрварӣ дар оила, машваратҳо медиҳанд. Ин ташкилотҳо ба таҳия ва паҳн кардани маводҳои иттилоотию тарғиботӣ, фаъолияти хатҳои телефони боварӣ, инчунин расонидани машваратҳои равонӣ ва ҳуқуқӣ нигаронида шудаанд. Аз сабаби он ки стандартҳои ягонаи миллии нигоҳубини қурбонӣҳои зӯрварӣ ё хидматрасониҳои расонидашаванда мавҷуд нестанд, намуд ва сифати кӯмаки институтсионалӣ метавонад фарқ кунад.

Дар Тоҷикистон се паноҳгоҳи (умедгоҳи) муваққатӣ фаъолият мекунад: яке дар Маркази дастгирии духтарон, инчунин паноҳгоҳ барои занони қурбони тижорати одамон (ҳарду дар Душанбе), дар баробари паноҳгоҳ дар назди ТҒХ дар Хучанд (аз ҳисоби донорҳо ва ҳоло аз ҳисоби маблағҳои буҷети маҳаллӣ маблағгузорӣ мешавад). Боз як паноҳгоҳи дигар соли 2012 дар Душанбе бо ташаббуси Сандуқи ҷамъияти созмони милали муттаҳид дар баҳши аҳоли (ЮНФПА) кушода шуд, ки он бояд аввалин паноҳгоҳи махсусгардонидашудаи дарозмуддат дар кишвар гардад. Интизор меравад, ки он низ аз буҷети шаҳр маблағ мегирад ва дар аввали соли 2015 ба фаъолият оғоз мекунад. Дар ҳамкорӣ бо Вазорати тандурустӣ, ЮНФПА инчунин таъсиси ҳуҷраҳои дастгирии ҳашт қурбониро дар таваллудхонаҳои давлатӣ ба таври таҷрибавӣ амалӣ намуд, ки онҳо метавонанд ба занони аз зӯрварӣ зарардида ҷойи муваққатии будубош (барои давраи «пас аз шок») пешниҳод кунанд. Соли 2010 Вазорати корҳои дохилӣ панҷ сохтори махсуси полисро (дуто дар Душанбе ва

яктой дар Хучанд ва Қўрғонтеппа) таъсис дод, ки бо нозирон-занон таъмин буда, дар заминаи хучраҳои махсус кору фаъолият мебаранд» [174, с.52].

Мудҳиштарин ҷанбаи хушунати хонаводагӣ дар он аст, ки паёмадҳои равонии он на танҳо ба қурбонии асосӣ, балки ба тамоми шохидони аъзои оила таъсир мерасонад. Муҳаққикон ин ҳолати аз сар гузаронидани изтиробӣ дастаҷамъиро «виктимизатсияи такрорӣ» меноманд, ки дар он кӯдакон аз дидани таҳқири модари худ дучори травмаҳои амики рӯхӣ мегарданд.

Муносибатҳои деструктивӣ дар оила аз панҷ намуди зӯрварӣ иборатанд, ки метавонанд дар алоҳидагӣ ё ба таври муштарак зоҳир шаванд.

Хушунати ҷисмонӣ – намуди аввал буда, кирдорҳои механикиро аз қабилӣ лату кӯб, буғӣ кардан, сӯзондан ва истифодаи силоҳро дар бар мегирад. Омори кишвари Русия нишон медиҳад, ки сеяки занон аз ин намуди зӯрварии шавҳар ҷабр дида, ҳамаҷуз 36 ҳазор нафар мавриди фишори ҷисмонӣ қарор мегиранд. Аз 40 то 75%-и занони ҷабрдида ҷароҳат бардошта, солоне зиёда аз 10 ҳазор зан аз дасти ҳамзистони худ ҳалок мешаванд [104, с.28]. Дар Тоҷикистон, тибқи маълумоти маркази “Гулрухсор”-и вилояти Суғд, дар давоми 10 моҳи соли 2019 зиёда аз 1380 зан бо ҳамин масъала муроҷиат кардаанд [67].

Хушунати шаҳвонӣ – намуди дуҷумла, ки маҷбуркунии ҷинсиро бо истифода аз қувва ва шантаж инъикос мекунад. Аз сабаби стереотипҳои гендерии мавҷуда, ин намуди зӯрварӣ бештар пинҳон мемонад. Таҳқиқоти Ассотсиатсияи тиббии ИМА исбот намуд, ки аз 30 то 46%-и қурбонӣҳои хушунати хонаводагӣ ба зӯрварии сексуалӣ низ гирифта шудаанд [78, с.77].

Омори марказҳои бӯҳронии Тоҷикистон шаҳодат медиҳад, ки 70%-и занон ба таври ресидивӣ (такрорӣ) қурбони зӯрварӣ мешаванд. Динамикаи муроҷиатҳо нишон медиҳад, ки 50,2%-ро хушунати равонӣ, 25,5%-ро хушунати ҷандгона, 10,3%-ро иқтисодӣ, 7,5%-ро шаҳвонӣ ва 6,5%-ро ҷисмонӣ ташкил медиҳад [287]. Пешвои миллат борҳо ба зарурати баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқии аҳоли ва кӯмак ба қурбонӣҳои хушунат таваҷҷуҳ зоҳир намуда, ба сохторҳои дахлдор супориш додаанд, ки шабакаи марказҳои

бӯҳронӣ ва хатҳои “боварӣ”- ро дар тамоми қаламрави кишвар густариш диҳанд.

Намуди сеюм – хушунати равонӣ мебошад, ки таҳқир, шантаж, таҳдиди хушунат, тарсонидан ва назорати рафторро дар бар мегирад. Ин намуди хушунат боиси стресс, афсурдаҳоӣ, тарсҳои доимӣ ва ҳатто кӯшиши худкушӣ мегардад.

Намуди чорум – хушунати иқтисодӣ, ки бо маҳдуд кардани дастрасӣ ба воситаҳои моддӣ, назорати хароҷот ва вобаста нигоҳ доштани ҷабрида аз лиҳози молиявӣ зоҳир мешавад.

Намуди панҷум – истифодаи кӯдакон барои идомаи хушунат, ки метавонад ҳам ҷисмонӣ ва ҳам равонӣ бошад. Чунин кӯдакон дар оянда бештар ба мушкилоти эҳсосӣ ва рафторӣ дучор мешаванд [280, с.34].

Дар маҷмӯъ, бо назардошти сиёсати инсонпарваронаи Пешвои миллат ва тадбирҳои қабулгардида, заминаҳои ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ барои коҳиш додани хушунат дар оила дар кишвар гузошта шудаанд. Бо вучуди ин, ҳанӯз ҳам зарур аст, ки ин тадбирҳо бо иштироки ҷомеа ва ҳамкорӣ бо ташкилотҳои байналмилалӣ тақвият ёбанд.

Дар аксари ҳолатҳо, субъектҳои осебпазири ҷомеа, аз ҷумла занони хонашин, афроди бекор ва шахрвандоне, ки заминаи устувори молиявӣ надоранд, қурбонии асосии хушунати хонаводагӣ ба шумор рафта, таҳти вобастагии шадиди иқтисодию сохтории ҳуқуқвайронкунанда қарор мегиранд. Таҳқиқи занҷираи ҳодисаҳо дар давраи солҳои 2015–2021 дар Тоҷикистон собит месозад, ки деструктивизми хонаводагӣ ва ҷиноятҳои дохилиоилавӣ бештар дар муҳити сохторҳои носолими издивоҷӣ, таҳти таъсири низоъҳои шахсӣ, дефисити (норасоии) моддӣ, рашк ва дигар детерминантҳои иҷтимоӣ зухур меёбанд. Мувофиқи маълумоти расмӣ Раёсати ҳифзи тартиботи ҷамъиятии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, динамикаи қайди оилаҳои носолим дар Феҳристи профилактикии мақомот тайи солҳои 2016–2021 нишондиҳандаҳои зеринро ташкил дод: дар соли 2016 - 1926 хонавода,

соли 2017 - 1518, соли 2018 - 2012, соли 2019 - 1472, соли 2020 - 1137 ва соли 2021 - 1326 оила [179, с.178].

Хушунати хонагӣ ба саломатӣ ва ҳаёти зан таҳдиди ҷиддӣ дошта, хусусияти ниҳонӣ ва паҳншавии васеъ дорад. Аксар вақт, дар робита ба хушунати оилавӣ, зан бо қарори қатъӣ ҷудо шудан аз шавҳарашро интиҳоб мекунад, аммо бо сабабҳои зерин наметавонад ин амалро анҷом диҳад:

1. Тарс – эҳсоси хавф аз интиқомҷӯии шавҳар (аз ҷумла таҳдид ба ҳаёт ва саломатӣ);

2. Надонистани ҳуқуқ ва имкониятҳои худ – набудани иттилооти кофӣ дар бораи заминаҳои ҳуқуқӣ ва имконоти сохторӣ, занонро дар ҳолати осебпазирии иҷтимоӣ қарор дода, тавоноии онҳоро ҷиҳати таъмини сохтори сифатии зиндагӣ ба таври назаррас коҳиш медиҳад.;

3. Надоштани ҷои истиқомат;

4. Мушкилоти иқтисодӣ – набудани маълумоти зарурӣ ва малакаи касбӣ, вобастагии молиявӣ аз шавҳар, душвории таъмини худ ва фарзандон бо воситаҳои зарурии зиндагӣ.

Хушунати оилавӣ нисбати фарзандон низ ба зухур омада метавонад, вале он дар бисёр ҳолатҳо пинҳон мемонад.

Дар солҳои соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии хирадмандона ва сиёсати созандаи Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон, пояҳои ҳуқуқӣ ва институтсионалии таъмини баробарии гендерӣ ва муқовимат ба зӯрварӣ нисбати занон ба таври назаррас таҳким ёфтанд. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқу озодиҳои баробари занону мардонро кафолат дода, принсипи баробариро ҳамчун яке аз арзишҳои асосии давлати демократӣ муқаррар менамояд. Ҳамчунин, ҳамроҳшавии Тоҷикистон ба Конвенсия оид ба барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон ва дигар санадҳои байналмилалӣ соҳаи ҳуқуқи инсон, ки бо ташаббуси роҳбарияти олии кишвар амалӣ гардиданд, барои беҳтар намудани вазъи гендерӣ ва коҳиш додани сатҳи зӯрварӣ нисбати занон аҳаммияти калидӣ касб намуданд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо» (2005) заминаи ҳуқуқии таъмини иштироки баробари занону мардонро дар тамоми бахшҳои ҳаёти ҷамъиятӣ фароҳам оварда, ҳар гуна шакли таъйизро манъ менамояд [70, с.42]. Илова бар ин, қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирии зӯроварӣ дар оила» (2013) ва татбиқи Барномаи давлатии пешгирии зӯроварӣ дар оила барои солҳои 2014–2023, ки бо дастгирии бевоситаи Пешвои миллат роҳандозӣ шуданд, дар самти коҳиш додани зӯровариҳои гендерӣ ва ҳифзи ҳуқуқи занон қадами муҳим арзёбӣ мегарданд. Дар баробари ин, Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030 масъалаи коҳиш додани нобаробариҳои гендериро ҳамчун яке аз самтҳои афзалиятнок муайян намуда, тақмили сиёсати гендерӣ ва таҳкими чораҳои пешгирии зӯроварӣ нисбати занону духтаронро таъкид мекунад.

Дар доираи татбиқи стратегияҳо ва барномаҳои мазкур ҳамкории мақомоти давлатӣ, созмонҳои ҷамъиятӣ ва шарикони байналмилалӣ густариш ёфта, иқдомоти муштарак ҷиҳати пешгирӣ ва коҳиш додани зӯроварӣ нисбати занон боз ҳам муассиртар гардиданд.

Занон ва духтарон дар оила, ҷойҳои ҷамъиятӣ ва кор аз зӯровариҳои ҷисмонӣ, раванӣ, иқтисодӣ ва ҷинсӣ зарар мебинанд.

Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дастури методӣ оид ба вокуниш ба ҳолатҳои зӯровариҳои оилавиро таҳия ва нашр намуд (2006). Аз соли 2006 то 2008 барои кормандони Раёсати ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ ва курсантҳои Академияи ВКД семинару тренингҳои «Коҳиши зӯровариҳои оилавӣ нисбат ба занон» ташкил ва баргузор карда шуданд. Илова бар ин:

- маҷмуаи санадҳои байналмилалӣ ва қонунҳои миллий оид ба ҳуқуқи инсон барои истифодаи кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ таҳия ва нашр шуд (2005–2006);

- иштироки кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар конференсҳои байналмилалӣ, семинарҳо ва мизҳои мудаввар оид ба ҳуқуқи инсон ва мубориза бо зӯроварии оилавӣ таъмин гардид (2006–2009);

- таҳия ва наشري дастурҳои таълимӣ ва маводҳои методӣ, инчунин гузаронидани таҳқиқоти илмӣ оид ба пешгирии зӯроварӣ ба роҳ монда шуд.

Бо вуҷуди тадбирҳои андешидашуда, мушкили зӯроварӣ нисбати занон то ҳол яке аз масъалаҳои мубрами иҷтимоӣ боқӣ мемонад ва ба таваҷҷуҳи ҷиддии мақомоти давлатӣ ва созмонҳои дахлдор ниёз дорад. Бо фармони Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 март соли 2010, № 271 вазифаи нозирони махсус оид ба мубориза бо зӯроварӣ таъсис ёфт.

Илова бар ин, дар факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон бо ибтикори Эмомалӣ Раҳмон ва бо дастгирии созмонҳои байналмилалии UNIFEM ва UNFPA соли 2009 курси таълимии «Ҳуқуқи зан» роҳандозӣ гардид. Ин барномаи таълимӣ ба омӯзиши низомҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ва миллий оид ба ҳифз ва ҳимояи ҳуқуқи занон, инчунин таҳлили қонунгузориҳои миллий дар самти таъмини баробарии гендерӣ равона шудааст.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирии зӯроварӣ дар оила» маҷмӯи ҳуқуку кафолатҳои қурбонӣро хушунати хонаводагиро муайян намуда, салоҳиятҳои мақомоти давлатӣ, аз ҷумла Вазорати корҳои дохилӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва сохторҳои масъули қор бо занон ва оиларо барои татбиқи тадбирҳои пешгирикунанда ва воқуниш ба ҳолатҳои зӯроварӣ мушаххас менамояд. Ин санади ҳуқуқӣ ҳамчун таҷассуми иродаи сиёсӣ дар самти ҳифзи ҳуқуку манфиатҳои занон ва таъмини амнияти иҷтимоии онҳо арзёбӣ мегардад. Ҳамзамон, қонун ба ҷабрдидагон имконият медиҳад, ки дар ҳолати содир гардидани зӯроварии хонаводагӣ нисбат ба онҳо ба мақомоти салоҳиятдор муроҷиат намуда, баҳри ҳимояи ҳуқуқҳои худ ва арзёбии ҳуқуқии рафтори шахси гунаҳкор чораҷӯӣ намоянд [259].

Барои дастгирии қонунҳои қурбонии зӯроварии хонаводагӣ дар Тоҷикистон шабакаи муассисаҳои давлатӣ ва созмонҳои ҷамъиятӣ фаъолият мекунад, ки аз ҷумлаи онҳо Кумитаи қор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии

Тоҷикистон, Маркази дастгирии духтарони гирифтори зӯроварӣ, Маркази бӯхронӣ (Траст) барои занон, марказҳои машваратии иттилоотӣ ва нозирони мубориза бо зӯроварии оила мебошанд. Таъмини кафолатҳои ҳуқуқии занон ва расонидани кӯмаки сохторӣ ба ҷабрдидагони хушунати оилавӣ ҳамеша дар маркази диққати сиёсати иҷтимоии Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон қарор дорад. Ин авлавият дар шакли дастгирии пайвастаи заминаҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва барномаҳои стратегии давлатӣ хусусияти амалӣ пайдо кардааст. То соли 2016 дар ҷумҳурӣ 33 маркази бӯхронӣ ва 3 паноҳгоҳи муваққатӣ амал мекарданд.

Марказҳои бӯхронӣ дар Тоҷикистон ҳамчун посух ба мушкилоти афзояндаи хушунат ва таъйиз таъсис ёфта, ҷойи амн буда, дастгирии ҳуқуқӣ, равонӣ ва иҷтимоиро таъмин мекунанд. Аввалин чунин марказҳо дар ибтидои солҳои 2000-ум бо ташаббуси созмонҳои ғайридавлатӣ ва дастгирии ташкилотҳои байналмилалӣ ифтитоҳ ёфтанд. Бо қабули Қонун «Дар бораи пешгирии зӯроварӣ дар оила» (2013), ки зери роҳбарии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон амалӣ гардид, имкони густариши марказҳои нав ва васеъ гардидани фарогирии кӯмак ба вучуд омад. Дар ҳоли ҳозир паноҳгоҳҳо ва марказҳои махсус дар Душанбе, Хучанд ва дигар минтақаҳо амал мекунанд, ки аксаран бо дастгирии молиявии буҷети давлатӣ ва донорҳои байналмилалӣ таъмин мешавад.

Татбиқи барномаҳои муштаракӣ Вазорати тандурустӣ ва Ҳазинаи нуфуси СММ (UNFPA) имкон дод, ки дар назди сохторҳои тиббӣ утоқҳои дастгирии ҷабрдидагони хушунат ва паноҳгоҳҳои муваққатӣ таъсис ёбанд. Саҳми мақомоти ҳифзи ҳуқуқ низ дар ин самт назаррас буда, дар соли 2010 панҷ сохтори махсуси ВКД дар шаҳрҳои Душанбе, Хучанд ва Бохтар бо ҷалби нозирони зан роҳандозӣ шуданд [174, с.52].

Кумитаи кор бо занон ва оила, таҳти роҳнамоии Пешвои миллат, вазифаи координатори асосии байни қурбониён ва мақомотро иҷро мекунад. Фаъолияти ин сохтор ба расонидани кӯмакҳои ҳуқуқӣ, равонию тиббӣ ва густариши барномаҳои маърифатии соҳавӣ нигаронида шудааст.

Аз ҷумла, курсҳои махсуси «Зани пешво» ва «Идоракунии нави давлатӣ барои занон» (2008–2009) барои беш аз 900 мутахассиси давлатӣ ва маҳаллӣ гузаронида шуданд.

Дар асоси фармонҳои роҳбарияти кишвар, аз ҷумла, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон, шумораи марказҳои иттилоотӣ машваратӣ барои занон афзоиш ёфт ва ҳатти боварии 24-соатаи рақами 1313 таъсис дода шуд, ки аз ҷониби лоиҳаи БРСММ маблағгузорӣ мешавад. Дар манотиқи наздимарзӣ намояндагони Кумита ҳамасола мулоқот ва омӯзишҳо баргузор мекунад. Илова бар ин, муассисае бо номи «Маркази худшиносии занони шаҳри Душанбе» таъсис ёфт, ки вазифаҳои дастгирии қурбониёни хушунат ва ташкили барномаҳои таълимӣ ва тадқиқотиро иҷро мекунад.

Дар соҳаи пешгирии зӯроварӣ нисбат ба занон, ташкилотҳои ғайридавлатӣ низ нақши назаррас доранд. Солҳои 2001–2005 дар кишвар 12 маркази бӯхронӣ фаъол буданд, ки дар ин давра ба онҳо 17 676 нафар мурочиат намудааст, ки 77,2%-и онҳоро занон ташкил додаанд [71, с.15]. Мутабиқи усулҳои пешгирифтаи Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон, ҳамкориҳои мутақобилаи давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ заминаи меҳварии ҳалли масоили иҷтимоиро ташкил дода, чараёни мубориза бар зидди зӯроварӣ нисбат ба занонро сифатан тақвият мебахшад.

Дар китоби «Баррасии миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба амалисозии Декларатсияи Пекин ва Платформаи амал (соли 1995) ва ҳуҷҷатҳои ниҳони сессияи махсуси бистусеюми Ассамблеяи Генералӣ (соли 2000) дар заминаи бистсолагии Конфронси чоруми умумиҷаҳонӣ оид ба мавқеи занон ва қабули Декларатсияи Пекин ва Платформаи амал дар соли 2015» қайд мегардад, ки : «Маркази бӯхронии “Боварӣ” барои занон, ки ба Кумитаи кор бо занон ва оила тааллуқ дорад, ба заноне, ки зери зӯроварӣ қарор мегиранд, оид ба масоили ҳуқуқӣ ва равонӣ кӯмак мерасонад. Кормандони марказ бо истифода аз телефонҳои боварӣ, нашри брошюраҳо ва буклетҳо, ҳамчунин баромад дар ВАО ва ширкат дар мурофиаҳои судӣ, ки дар онҳо ҳуқуқи занон ҷимоя мешавад, ёрӣ мерасонанд. Аз соли 2004 то 2010 беш аз 8000 зан ба Маркази

“Боварӣ” мурочиат карданд. Дар давоми солҳои 2012-2013, Марказ 3268 мурочиаткунандаро ба кайд гирифтааст, ки 3054 нафарашон занон буданд. Аз ин шумор, 1714 мурочиат ба масъалаҳои хушунати хонаводагӣ рабт дошт» [52, с.21].

Дар доираи сиёсати иҷтимоӣ ва ҳифзи ҳуқуқи инсон Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон тавассути қабули барномаҳои давлатӣ ва дастгирии муассисаҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла Маркази “Боварӣ”, заминаи ҳуқуқӣ ва молиявиро барои фаъолияти самараноки чунин марказҳо фароҳам оварданд. Ин иқдомҳо имконият доданд, ки ҳифзи ҳуқуқи занон ба таври муассир ва мутамарказ амалӣ гардад.

Роҳандозии ҳуҷҷатҳои стратегии зикршуда боиси муттаҳидшавии кӯшишҳои мақомоти давлатӣ ва ташкилотҳои ғайриҳукумативу байналмилалӣ дар самти коҳиши хушунат нисбат ба занон гардид. Бо вуҷуди ин, таҳлили детерминантҳои иҷтимоӣ нишон медиҳад, ки қисми занону духтарон дар соҳаҳои хусусӣ (оила) ва ҷамъиятӣ (фазои кӯча, нақлиёти умумӣ ва муҳити корӣ) ҳолатҳои осебпазирро аз сар гузаронида, ҳамоно бо индикаторҳои зӯрроварии ҷисмонӣ, психологӣ ва молиявӣ чинсӣ рӯбарӯ мешаванд [70, с.6]. Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар ҳар суҳанронии худ ба зарурати ҳамгироии фаъолияти сохторҳои давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ барои аз байн бурдани ҳама гуна шаклҳои зӯрварӣ таъкид намуда, ин масъаларо ҳамчун яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии кишвар арзёбӣ мекунанд.

Амалӣ намудани лоиҳаи «Пешгирӣ ва воқуниш ба зӯрроварии гендерӣ дар Тоҷикистон» дар ноҳияи Шаҳритӯси вилояти Хатлон чараён дорад. Барномаи мазкур дорои марҳалаи дусолаи фаъолият буда, аз ҷониби созмони "Занони СММ дар Тоҷикистон" ва бо пуштибонии молиявии бахши ҳифзи қонуну мубориза бо маводи муҳаддири Вазорати корҳои хориҷии Амрико татбиқ карда мешавад. Лоиҳаи мазкур ба ҷимояи ҳуқуқҳои занон ва пешгирӣ ва воқуниш ба хушунати оилавӣ бар асоси гендерӣ тавассути эҷоди тавонмандӣ ва пешниҳоди хидматҳо, аз ҷумла созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, созмонҳои ҳуқуқи занон ва паноҳгоҳҳо, мусоидат намуд. Он инчунин ҳифзи муассирро дар сатҳи ноҳия

такмил дода, ба механизмҳои ҳифзи маҳаллӣ имкон медиҳад, ки зӯроварӣ нисбати занон ва духтаронро самараноктар баррасӣ кунанд. Таҳлили сохтори лоиҳа нишон медиҳад, ки ин ташаббус бо фаро гирифтани 40 коршиноси марказҳои машваратии маҳаллӣ ва 12 ташкилоти ғайриҳукуматӣ, заминаи ҷалби 10 000 нафар сокини минтақаҳои мухталиф, аз ҷумла навоҳии Шаҳритӯс, Истаравшан, Варзоб ва шаҳри Душанберо дар раванди мубориза бо хушунат фароҳам овард [253]. Дастгирии сиёсати давлатӣ дар ин самт, ки бо ташаббуси Пешвои миллат амалӣ мегардад, заминаи ҳуқуқӣ ва иҷтимоиро барои густариши чунин лоиҳаҳо фароҳам меорад.

Аз соли 2004 САҲА (ОБСЕ) (Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо) дар Душанбе Маркази худро ифтитоҳ намуда, ба ташкили марказҳои захиравӣ шуруъ кард. Дар аввал 7 маркази захиравӣ дар ноҳияҳои вилоятҳои Хатлону Суғд созон дода шуданд. Дар соли 2007 аллакай 11 “Марказҳои бухронӣ”-и САҲА дар якҷоягӣ бо марказҳои захиравӣ амал мекарданд. Ин марказҳо асосан бо расонидани ёрии психологӣ ва машварати ҳуқуқӣ ба занҳо машғул гаштанд. Инчунин фаъолияти курсҳои омӯзиши компютерӣ, омӯхтани ҳунароҳои мардумӣ ва омӯзиши забонҳо низ ташкил шуданд. Соли 2007 дар курсҳои симоҳои омӯзиши ҳунароҳо 1500 нафар шунавандагон фаро гирифта шуданд, ки 75%-и онҳоро занону духтарон ташкил доданд. Дар Маркази душанбегии САҲА курсҳои омӯзишӣ баҳри ташкили корхонаҳои хурди соҳибкорӣ созон дода шуданд [102, с.19–20]. Ин иқдомҳо бо сиёсати рушди иқтисоди иҷтимоии занон, ки аз ҷониби Пешвои миллат дастгирӣ ва роҳнамоӣ мегардад, ҳамоҳанг мебошанд.

Мутобиқи барномаи муштаракӣ АМЗСТ ва САҲА, ки бо дастгирии молиявии Ҳукумати ИМА маблағгузорӣ шуд, аз моҳи март соли 2005 дар маркази «Гулрухсор»-и шаҳри Хучанд паноҳгоҳи махсус барои занони ҷабрдидаи хушунати хонаводагӣ ба фаъолият оғоз кард. Ин муассиса нахустин ниҳоди таҷрибавӣ дар Тоҷикистон махсус меёбад, ки ба қурбониёни зӯроварии оилавӣ кӯмаки сохтори будубош пешниҳод менамояд. Ҳадафи аслии паноҳгоҳ офиятбахшии касбии равонӣ, машварати ҳуқуқӣ ва бо манзили муваққатӣ

таъмин кардани занони дар ҳолати бухронӣ қарордошта ва ҳамчунин занони қурбонии хушунат мебошад. Таҷрибаи паноҳгоҳ зарурати таъсис ва рушди чунин ниҳодҳои иҷтимоиро нишон дод ва он бояд дар ҳамкории зич ва дастгирии молиявии давлат амалӣ карда шавад. Пешвои миллат бо таъкид ба зарурати ҳифзи иҷтимоии занони осебпазир, дастгирии доимии ташкили чунин инфрасохтори иҷтимоиро дар сиёсати давлатӣ ҷой додаанд.

Пеш аз ҳама, дар раванди ташкили қори иҷтимоӣ вобаста ба масъалаҳои хушунати ҳонаводагӣ зарур аст, ки муносибати фарогир ва низомманд татбиқ карда шавад. Ин раванд бояд ҳамохангсозии ҷаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ҳадамоти равоношиносӣ ва мутахассисони соҳаи тибро дар бар гирад. Бо дарназардошти хусусияти ҳассос ва аксаран пинҳонии ҳолатҳои хушунат, ҷаъолияти иҷтимоӣ набояд танҳо ба мурочиати бевоситаи ҷабридагон маҳдуд гардад. Баръакс, зарур аст, ки механизмҳои ҷаъолони ошқорсозӣ ва расонидани кӯмак низ татбиқ шаванд.

Ҳангоми ташкили чунин навъи ҷаъолияти иҷтимоӣ бояд хусусияти ҷаврӣ ва вазъияти воқеии руҳ додани хушунат ба инобат гирифта шавад. Агар дар ҳолатҳои умумии осебдидагӣ, масалан, баъди руҳ додани ҳодиса ва бартараф гардидани оқибатҳои он кӯмак расонида шавад, дар мавриди хушунати ҳонаводагӣ аксаран зарурати даҳолати ҷаврӣ ҳангоми идомаи ҳуди ҳодиса ба миён меояд, зеро он метавонад ба ҳаёт ва саломатии ҷабрида таҳдиди мустақим дошта бошад. Аз ин рӯ, шахсони осебдида на ҳамеша пас аз ба итмом расидани ҳолати зӯроварӣ, балки ҳангоми идомаи он низ ба кӯмак мурочиат мекунанд. Ин вазъият муносибати махсуси қасбиро талаб менамояд, ки бар назарияи илмии хушунати ҳонаводагӣ асос ёфтааст.

Аз нуқтаи назари таҳлилӣ, сабабҳои асосии хушунати ҳонаводагӣ метавонанд чунин шарҳ дода шаванд:

Якум, дар баъзе тасаввуроти нодурусти иҷтимоӣ чунин ақида вучуд дорад, ки гӯё қанон худ бо рафтори худ сабабгори хушунат мегарданд. Ин гуна назар, дар асл, реша дар қолабҳои гендерии аз кӯдакӣ ташаккулёфта дошта,

масъаларо ба сатҳи инфиродӣ маҳдуд мекунад, дар ҳоле ки он моҳияти иҷтимоӣ дорад.

Дуҷум, истеъмоли машрубот низ ҳамчун яке аз омилҳои мусоидаткунанда ба хушунат баррасӣ мегардад, зеро он сатҳи худназораткунии рафторро коҳиш медиҳад. Бо вучуди ин, мавҷудияти ҳолатҳои зиёди хушунат дар оилаҳое, ки аъзои онҳо тарзи ҳаёти солимро риоя мекунанд, нишон медиҳад, ки ин омил хусусияти мутлақ надорад.

Сеюм, баъзан сабабҳои хушунат ба хусусиятҳои демографӣ ё маҷмӯи иҷтимоии оила вобаста доништа мешаванд. Аммо таҳлилҳо собит месозанд, ки хушунати хонаводагӣ падидаи фарогир буда, он метавонад дар ҳамаи табақаҳои иҷтимоӣ, новобаста аз сатҳи таҳсилот ва даромад, ба вучуд ояд.

Бо мақсади пешгирии самараноки хушунати хонаводагӣ татбиқи маҷмӯи чорабиниҳои зерин зарур шуморида мешавад:

- Баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқӣ ва тарбиявӣ дар ҳамаи зинаҳо (оила, муассисаҳои томактабӣ, мактабҳо ва донишгоҳҳо), аз ҷумла ҷорӣ намудани фанни «Одобӣ оиладорӣ»;

- Тақвияти фаъолияти сохторҳои худидоракунии маҳаллӣ, аз ҷумла ҷорӣ намудани механизмҳои ҳамкорӣ бо кумитаҳои маҳалла, таҳкими қор бо қонун ва қавонон, инчунин таъсиси шаклҳои алтернативии ҳалли низоъҳо, аз қабili гурӯҳҳои миёнаравӣ;

- Баланд бардоштани самаранокии фаъолияти нозирони минтақавӣ тавассути густариши захираҳои кадрӣ, ҷалби ихтиёриён ва тақвияти воҳидҳои махсуси қор бо зӯроварӣ дар оила;

- Тақвияти нақши ниҳодҳои динӣ дар самти пешгирии рафторҳои зӯроварона ва тарғиби тарзи ҳаёти солим тавассути фаъолияти маърифатӣ;

- Ҷорӣ ва густариши хизматрасониҳои раванӣ, ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ бо истифода аз семинарҳо, мизҳои мудаввар ва вохӯриҳои машваратӣ;

- Тақвияти ҳамкорӣ бо воситаҳои ахбори омма тавассути нашри маводи таҳлилӣ, барномаҳои телевизионӣ ва паёмҳои иттилоотӣ;

- Татбиқи равиши бисёрсоха (мултидисциплинарӣ), ки ҳамкориҳои зичи сохторҳои маориф, тандурустӣ, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, кумитаҳои замон ва ҷавонон, инчунин ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва байналмилалиро таъмин менамояд.

Бояд зикр намуд, ки ҳушунат алайҳи замон як мушкили ҷиддие дар Тоҷикистон буда, ба паҳлӯҳои мухталифи зиндагии замон таъсир мерасонад. Ин мушкилот решаҳои амиқи фарҳангӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дорад, ки барои ҳалли онҳо муносибати ҳамаҷониба талаб карда мешавад. Қонун дар бораи пешгирии зӯрварӣ дар оила дар Тоҷикистон (2013) як қадами муҳим дар роҳи фароҳам овардани муҳити амн барои замон ва кӯдакон буд. Барои ноил шудан ба натиҷаҳои устувор баланд бардоштани сатҳи огоҳии ҷомеа дар бораи ҳуқуқи ҷабрдидагон ва беҳтар намудани татбиқи қонун зарур аст.

Ифтитоҳи марказҳои бухронӣ барои замон дар Тоҷикистон як қадами муҳим дар мубориза бо ҳушунат ва таъйиз буд. Бо вуҷуди мушкилоти мавҷуда, чунин марказҳо дар таъмини дастгирӣ ва кӯмак ба замони ниёзманд нақши калидӣ доранд. Барои беҳтар намудани маблағгузорӣ, васеъ намудани иқтидори марказҳо ва баланд бардоштани сатҳи огоҳӣ аз қори онҳо талошҳои минбаъда лозим аст.

Сарфи назар аз ҷораҳои андешидашуда проблемаи зӯрварӣ нисбати замон ҳамчунон аҳамиятнок боқӣ мемонад. Барои беҳтар кардани ҳуқуқ ва амнияти замон кӯшишҳои бештар лозиманд.

Дар маҷмӯъ, мубориза бо ҳушунат алайҳи замон дар Тоҷикистон талошҳои муштаракӣ давлат, ҷомеа ва созмонҳои байналмилалиро тақозо мекунад. Танҳо тавассути равиши ҳамаҷониба мо метавонем, барои замон муҳити амн фароҳам оварда, ҳуқуқ ва ҳимояи шаъну шарафи онҳоро таъмин кунем.

Ҳамин тавр, мубориза бо зӯрвариҳои хонаводагӣ ва таъмини амнияти замон дар ҷомеа яке аз самтҳои муҳими сиёсати иҷтимоӣ ва ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон махсус меёбад, ки таҳти роҳбарӣ ва ташаббусҳои пайгиронаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, рушди назаррас ёфт. Қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирии зӯрварӣ дар оила» (2013)

бо дастгирии бевоситаи Сарвари давлат заминаи ҳуқуқӣ ва меъёрии заруриро барои ҳимояи ҳуқуқи занон ва кӯдакон аз ҳама гуна шаклҳои хушунат фароҳам овард.

Таҳти роҳнамоии Пешвои миллат, барномаҳои давлатӣ ва стратегияҳои миллӣ, аз ҷумла Барномаи давлатии пешгирии зӯроварӣ барои солҳои 2014–2023 ва Стратегияи миллии рушди Тоҷикистон то соли 2030, бо мақсади коҳиш додани нобаробарии гендерӣ ва баланд бардоштани сатҳи ҳифзи иҷтимоии занон амалӣ гардиданд. Ин иқдомҳо на танҳо ба таҳкими қонунгузорӣ, балки ба густариши шабакаи марказҳои бухронӣ, таҳкими иқтисодии муассисаҳои давлатӣ ва созмонҳои ҷамъиятӣ барои дастгирии ҷабрдидагон мусоидат карданд.

Пешвои миллат дар ҳамаи минбарҳои расмӣ ва барномаҳои давлатӣ зарурати баланд бардоштани сатҳи огоҳии ҷомеа дар бораи ҳуқуқи занон, густариши ҳамкориҳои байналмилалӣ ва ҷалби созмонҳои ғайриҳукуматиро таъкид намуда, мубориза бо хушунати хонаводагӣ ва таъмини амнияти занонро ҷузъи ҷудонашавандаи сиёсати миллӣ ҳисобидаанд.

Ҳамин тариқ, иқдомҳои мақсаднок ва вектори сиёсии пешгирифтаи Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон замина гузоштанд, ки дар кишвар муҳити устувори меъёрию ҳуқуқӣ ва сосиалӣ ба вучуд ояд, ки он ба коҳиш додани хушунати оилавӣ ва таҳкими мақоми ҳимоятии занон дар ҷомеа нигаронида шудааст. Бо вучуди мушкilotи боқимонда, ин иқдомҳо барои пешрафти минбаъдаи ҳифзи ҳуқуқи занон ва таҳкими принципҳои баробарии гендерӣ заминаи мустаҳкамро фароҳам овардаанд.

БОБИ III. САҲМИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН ДАР ТАШАККУЛИ ИМКОНИЯТҲОИ ИҚТИСОДӢ ВА ШУҒЛИ ЗАНОН

3.1. Нақши Пешвои миллат дар ҷалби занон ба ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва бозори меҳнат

Пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ дар соли 1991 ва анҷоми ҷанги шаҳрвандӣ дар соли 1997, Ҷумҳурии Тоҷикистон пайваста талош намудааст, ки вазъи иҷтимоию иқтисодиро ба роҳи мӯътадил роҳандозӣ намуда, низоми иқтисоди бозорӣ бунёд намояд. Қайд кардан бамаврид аст, ки душвориҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии дар давраи ибтидоии истиқлолияти давлатӣ ба вучуд омада, аз ҷумла гузариш ба муносибатҳои нави иқтисоди бозорӣ, боиси пайдоиши вазъияти душвор барои кишри занон гардидааст. Аксарияти онҳо аз ҷои кор маҳрум гаштанд, аз соҳаҳои иқтисодиёт дур афтоданд. Хусусан бӯҳрони иқтисодӣ, авҷ гирифтани сатҳи камбизоатӣ, бекорӣ ба шароити занон таъсири манфӣ расониданд. Дар ин давра, бо ташаббуси Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, як силсила барномаҳои давлатӣ ва ислоҳоти иҷтимоӣ ба таври системавӣ роҳандозӣ гардиданд. Ҳадафи стратегии ин тадбирҳо беҳтарсозии вазъи ҳаётии занон, фароҳам овардани имкониятҳои баробари меҳнатӣ дар доираи бозори кор, инчунин тақвияти нақши ҷаҳли занон дар равандҳои рушди иқтисодии кишвар мебошад. Ислоҳоти зикршуда дар ҳамбастагӣ бо дигар барномаҳои миллӣ барои рафъи ихтилофоти сохтории марбут ба баробарии ҷинсӣ ва иштироки иҷтимоии занон равона шудаанд.

Бояд гуфт, ки иқтисодиёти бозоргонӣ ба фазои меҳнат ҳам таъсири мусбат ва ҳам таъсири манфӣ мерасонад, дар бозори меҳнат ҳам монеъгӣ ва ҳам имкониятҳо фароҳам меоянд. Акнун занон барои он ки ҷои корӣ дарёбанд, ба муборизаи рақобатнок рӯбарӯ мегарданд, зеро ҷойҳои мустаҳками кории давлатӣ кофӣ нестанд. Ҳамзамон, ҷойҳои алтернативии корӣ пайдо мегарданд, ҷойҳои корӣ дар намуди рӯзи нопурраи корӣ, кор бо шартнома барои муҳлати муайян ва ғ. ба вучуд меоянд. Шуғли “ғайристандартӣ” на ҳама вақт ба мустақилияти иқтисодии занон мусоидат мекунад, аммо барои онҳо дари

имкониятхоро боз мекунад. Иқтисодиёти бозоргонӣ барои мардҳо ва ҳам занон имконияти худкор будану бо соҳибкорӣ шуғл варзиданро фароҳам меоварад. Дар ин замина, сиёсати иқтисодиву иҷтимоии кишвар таҳти роҳбарии Пешвои миллат бо мақсади ҳавасмандгардонии соҳибкории занон ва дастгирии лоиҳаҳои хурду миёнаи онҳо ба амал татбиқ мегардад.

Баъди хотима ёфтани ҷанги шаҳрвандӣ (1997) дар самти иқтисодиёт якҷанд ислоҳот роҳандозӣ гаштанд. Муаммои шуғли занон дар сиёсати иқтисодӣ ва иҷтимоии давлат мавқеи муҳимро касб намуд. Мустақилияти иқтисодии занон яке аз омилҳои муҳими баробарии занон ва мардҳо ба шумор меравад. Дар мамлакат корҳои муайян оид ба ҳифзи меҳнат, саломатии занон, фароҳам овардани шароити муносиб барои модару кӯдак, ҷаҳолнокӣ дар ҳаёти ҷамъиятӣ роҳандозӣ гаштанд. Ин ҳама иқдомҳо бо дастгирӣ ва таваҷҷуҳи доимии Пешвои миллат амалӣ шуда, ҳадафи онҳо таъмини иштироки баробар ва ҷаҳолнаи занон дар ҳаёти иқтисодиву иҷтимоӣ мебошад. Шуғли занон ва истеҳсолоти ҷамъиятӣ бо ҷаҳолияти модарии онҳо алоқаманд аст. Ҷаҳолияти меҳнатии занон, пеш аз ҳама, ба дараҷа ва хусусияти рушди қувваҳои истеҳсолӣ ва муносибатҳои истеҳсолӣ вобаста аст. Занон қариб вақти ҳолӣ надоранд. Онҳо бештар бо таъмини эҳтиёҷоти оила, тарбияи фарзандон машғуланд, ки ин ҷаҳолият барои рушди касбии онҳо монеъгӣ мекунад. Занон кори истеҳсолиро бо иҷрои кори оилаву рӯзгордорӣ, нигоҳубин ва тарбияи кӯдак якҷоя пеш мебаранд.

Дар давраи мавриди таҳқиқ тадбирҳои муассир ҷиҳати ташаккули соҳибкории хурду миёна ва ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ барои рушди иқтисодиёти Тоҷикистон амалӣ гардиданд. Новобаста аз он ки ба масъалаҳои гендерӣ эътибори кофӣ зоҳир намегардид, гурӯҳе аз занон тавонистанд ба сохти иқтисоди бозорӣ ворид шаванд. Аммо, бекорӣ идомадор дар замони муосир, ҳамчунин раванди афзояндаи муҳоҷирати меҳнатии мардон, боиси тағйирёбии нақшҳои анъанавии гендерӣ гардиданд: нақши мард ҳамчун сарвари оила заиф гардид, ва занон маҷбур шуданд вазифаҳои маъмулии соҳибхоназанро дар шароити нави иҷтимоӣ иҷро намоянд. Муҳоҷирати мардон ба мақсади кор ва

зиндагӣ дар хориҷа ба ҳаёти занону кӯдакони дар ватан монда таъсири манфии назаррасе расонд. Заноне, ки бе шавҳар ва бе дастгирии молиявии мунтазам монда буданд, масъулияти пурраи идоракунии хочагии оилавино ба дӯш гирифтанд [101, сах. 6]. Сатҳи дониши ҳуқуқии занон хеле паст буд; аксари онҳо аз ҳуқуқҳои аслии худ огоҳӣ надоштанд ва иттилооти кофӣ дар бораи конунгузорӣ ва механизмҳои ҳифзи ҳуқуқии амалкунанда наметонистанд. Бо дарназардошти ин вазъ, Пешвои миллат тавассути татбиқи барномаҳои миллии ва қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ тадбирҳои зарурӣ андешид, то сатҳи маърифати ҳуқуқии занон баланд гардида, дастрасии онҳо ба манбаъҳои иттилоотӣ ва воситаҳои ҳифзи ҳуқуқ таъмин карда шавад. Бояд таъкид намуд, ки мақоми иҷтимоии шахсон, мавҷудияти ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва имконоти воқеии истифодаи ин ҳуқуқҳо дар бисёр ҷанбаҳои асосии ҳаёт, аз ҷумла дар муайян намудани дараҷаи мустақилият ва шуурмандии инфиродии онҳо нақши ҳалкунанда мебозанд. Вазъияти иҷтимоиву иқтисодии одамон бо ҷунин омилҳо муайян мегардад: сатҳи даромад, имконияти афзоиши он, шароити корӣ ва мавҷудияти вақти холӣ. Аммо дар оилаҳои гуногун, аз ҷумла оилаҳои пурра ва нопурра, ин вазъият шаклҳои мухталиф мегирад [76, с.5]. Дар ҳолати занҳои иқтисодан мустақил – роҳбарони оилаҳои нопурра – мушкилоти молиявӣ равшантар ба назар мерасад, аммо дар оилаҳои пурра чӣ гуна вазъ аст? Оё онҳо воқеан барои занҳо шароити баробар ва осудаи иқтисодиро фароҳам меоранд?

Таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, ки ин омил на ҳамеша воқеиятро инъикос мекунад. Хусусан, вақте ки зан даромади шахсӣ надорад ё сахми ӯ дар бӯчаи оила хеле ночиз аст, тобеияти иҷтимоиву иқтисодии ӯ шиддат мегирад. Иқтисоддонҳо се ҷанбаҳои асосии ин тобеиятро муайян мекунанд:

1. Камназоратӣ – занҳое, ки назорати пурра ба захираҳои оилавӣ надоранд, дар ҳолати заъфи иқтисодӣ қарор мегиранд. Аммо маълумоти тадқиқотӣ нишон медиҳад, ки ҳатто занҳои аз шавҳар ҷудошуда дар баъзе мавридҳо кайфияти иҷтимоии беҳтар доранд, зеро онҳо ба захираҳои худ мустақилона назоратро амалӣ менамоянд.

2. Камхукукӣ – занҳо нисбат ба мардон дар гирифтани тасмимҳои молиявӣ дар оила бештар маҳдуд мешаванд.

3. Маҳдудияти хароҷот – Занҳое, ки маош намегиранд, одатан эҳсоси айбдоранд, ки пулро барои ниёзҳои шахсии худ сарф кунанд [225, с.50].

Як шакли дигари нобаробарии иқтисодии занҳо дар оила тақсимои ғайриодилонаи корҳои хона аст. Занҳо аксаран дар иҷрои ин корҳо ба ғайриодилона ҳамаҷанбаи тағйирот ворид карданро ғайриимкон меҳисобанд. Дар тафсириҳои феминистӣ, робитаи сабабӣ чунин баррасӣ мешавад: азбаски зан камтар пул кор мекунад, ӯ камтар захираҳои оилавино дар ихтиёр дорад, гарчанде ки вақти зиёдаш барои корҳои хона сарф мешавад. Агар зан имкони худтаъминкунӣ надошта бошад, мард ӯро истисмор мекунад [77, с.4]. Илова бар ин, зан ҳамчун “масрафкунандаи” захираҳои мард эътироф мешавад. Ҳатто агар ӯ захираҳоро оқилона сарф кунад, имкони зиёд кардани онҳоро надорад. Баъзан мардҳо нисбат ба хароҷоти зан шубҳадоранд ва гумон мекунанд, ки маблағҳои муайян пинҳон мешаванд.

Тобеияти иқтисодӣ инчунин имконияти назорати мустақил ба захираҳои оилавино барои занҳо маҳдуд мекунад. Ин вазъият дар оилаҳои камтаъмин бештар мушоҳида мешавад. Оилаҳои чунин табақа маъмулан на ҳамчун як сохтори муташаққили иқтисодӣ, балки ҳамчун воситаи зиндамонии иҷтимоӣ ва ҷисмонӣ амал мекунанд. Дар ин маврид доир ба ҳукуку вазифаҳои зану шавҳар кам саволҳо пайдо мешаванд, аммо бори идоракунии даромади нокифоя одатан ба дӯши зан меафтад. Бо дарназардошти чунин мушкилот Пешвои миллат дар паёмҳо ва барномаҳои рушди иҷтимоӣ зарурати баробарии иқтисодиро таъкид намуда, ташкили имкониятҳои бештар барои фаъолияти иқтисодии занонро ҳамчун омили муҳими устувори иҷтимоӣ арзёбӣ кардааст.

Баробари дар оила пайдо шудани даромади иловагӣ, барои тақсими он зиддият ба вучуд меояд. Таҳлили пурсишҳо ва мусоҳибаҳо нишон медиҳад, ки муносибатҳои иқтисодӣ дар оила вобаста ба сатҳи даромад гуногунанд. Дар оилаҳои камтаъмин тамоми даромади шавҳар ба бучаи умумии оила ворид шуда, таҳти назорати зан қарор мегирад. Дар оилаҳои бо даромади миёна, ҳарду

тараф ҳукуки тақрибан баробар дар харочоти пулӣ доранд. Аммо дар оилаҳои бо даромади баланд, шавҳар ба зан барои харочоти рӯзгор ва эҳтиёҷоти шахсӣ пулро тибқи салоҳдиди худ медиҳад.

Тобеияти иқтисодӣ низ бо маҳдуд кардани озодии шахсии зан дар доираи оила зоҳир мешавад. Муносибатҳои мубодилавии ғайрибаробар ба шахси дорои қудрат имкон медиҳанд, ки рафтор, тарзи зиндагӣ ва доираи муоширати шахси тобеъро назорат кунанд. Масалан, вақте зан дар рухсатии таваллуд қарор дорад, вақти ӯ ҳамчун “арзишманд” қабул намешавад ва аксар вақт наметавонад онро мувофиқи хоҳиши худ сарф кунад. Назорати мард метавонад то ҳадде расад, ки занро ба нақши хизматгор табдил диҳад. Аз нигоҳи иҷтимоӣ ва равонӣ, занҳо аксар вақт аз мавқеи иқтисодии номустақили худ азият мекашанд. Қомеаи мардсолор арзишҳои мустақилияти молиявиро ҳамчун стандартҳои умумибашарӣ қабул кардааст, ки ин фишорро ба занҳо афзоиш медиҳад. Ҳатто он заноне, ки аз зиндагии оилавии худ қаноатманданд, эътироф мекунанд, ки худро аз шавҳар як зина поёнтар эҳсос мекунанд, зеро пул кор намекунад. Зарурати доимии хоҳиш кардани пул аз шавҳар инъикоси равшани нобаробарии мақомҳо дар оила аст. Эҳсоси камарзишӣ ва хоҳиши "шахсияти комил" будан аксар вақт занҳоро водор месозад, ки ба кори берунӣ машғул шаванд, ҳатто агар барои ин зарурате аз ҷиҳати иқтисодӣ вучуд надошта бошад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчун дигар кишварҳои пасошӯравӣ, пас аз ғурупошии Иттиҳоди Шӯравӣ соҳибистиклолии давлатиро ба даст овард. Ҳодисаи мазкур, аммо, дар заминаи бӯҳрони шадиди иҷтимоиву иқтисодӣ ва нооромии сиёсӣ, ки дар натиҷаи ихтилофи ҳизбу ҳаракатҳои навтаъсиси сиёсӣ ба вучуд омада буданд, рух додааст. Тавре ки таҳлилҳои илмӣ нишон медиҳанд, ҳаробии сохтори иттифоқӣ қатъ гардидани робитаҳои иқтисодиро ба вучуд оварда, ба бӯҳрони амиқи иқтисодӣ анҷомид. Дар навбати худ, ҷанги панҷсолаи шаҳрвандӣ, ки боиси 150 ҳазор нафар талафоти ҷонӣ гардид, 25 ҳазор бевазан ва 55 ҳазор кӯдаки یتим монд, бӯҳрони мавҷударо шадидтар сохт. Дар чунин шароит, ҳукумат маҷбур шуд барномаҳои таъминоти иҷтимоии мероси шӯравиро қатъ намояд, ки ин амр боиси коҳиши шадиди хароҷот ба бахшҳои

маориф ва тандурустӣ гардид. Норасоии маблағҳо боиси таназзули инфрасохтори иҷтимоӣ ва ба вучуд омадани шароити номусоиди фаъолияти муассисаҳои дахлдор гардид. Азбаски низоми пешинаи ҳифзи иҷтимоӣ пурра барҳам хӯрда буд, қисмати зиёди аҳоли, аз ҷумла занон, бе ҳеҷ дастгирии давлатӣ монданд [250].

Тағйироти иқтисодиву иҷтимоии солҳои аввали истиқлолият дар сохтори ҷомеа тағйироти кулӣ ба вучуд оварда, махсусан мақоми занонро ба таври назаррас таҳти таъсир қарор дод. Паст шудани даромади занон, сатҳи баланди камбизоатӣ ва бекорӣ, паст шудани сифати зиндагӣ, ҳамчунин табақабандии шадиди иҷтимоӣ аз ҷумлаи хусусиятҳои хоси ин марҳила буданд. Дар раванди ислоҳоти ҷомеа, иҷрои вазифаҳои модарӣ барои занон то андозае мураккаб гардид. Вазъи иқтисодӣ, ҷисмонӣ ва рӯҳии занон, ки ба ҳайси нишондиҳандаи муҳимми сифати сармояи инсонӣ ва рушди ояндаи кишвар маҳсуб меёбад ба таври назаррас таназзул кард [285].

Дар давраи ҷанги шаҳрвандӣ (1992-1997) ва марҳилаи аввали баъдиҷангӣ, гузариш ба иқтисоди бозорӣ ба ҳамаи ҷанбаҳои ҳаёти занон – иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ – таъсири манфии амиқ расонд. Муҳимтарин зухуроти ин давра иборат буданд аз: коҳиши фаъолияти иқтисодии занон, бекорӣ дар миёни онҳо (ки ҳам баланд ва ҳам тӯлонӣ буд), афзоиши камбизоатӣ, шадид гардидани таъйиз дар соҳаи меҳнат, маҳдуд гардидани дастрасии занон ба таҳсилот, паст шудани сатҳи амнияти иҷтимоӣ, заифии рақобатпазирии онҳо дар бозори меҳнат ва сахми ночизашон дар равандҳои қабули қарорҳои муҳим.

Оқибатҳои давраи гузариш бештар ба занони қобили кор ҷисман таъсир расонд. Аз сабаби муҳочирати меҳнатии мардон, бори корие, ки ба дӯши занон афтод, ба таври назаррас афзоиш ёфт. Дар ҷунин фазои иҷтимоӣ, эҳёи муносибатҳои патриархалӣ боиси паст шудани мақоми занон дар ҷомеа гардид. Омилҳои иловагӣ, аз қабилӣ издивоҷи бармаҳал ва маҷбурӣ, бисёрзанӣ ва хушунати хонаводагӣ, низ паҳн гардида, маҷмӯи шароитҳои мавҷуда вазъи занон ва кӯдаконро то ҳадди имкон душвор сохтанд.

Дар заминаи ин вазъият, бевосита бо дастгирӣ ва бо ташаббуси Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон – ки таъкид намуда буданд, ки «Ҳифзи манфиатҳои замон ва баланд бардоштани мақоми онҳо дар ҷомеа вазифаи муҳими давлат аст» [56] Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таърихи 10 сентябри соли 1998 барномаи фарогири солҳои 1998-2003-ро қабул кард, ки маҳз ба таҳкими мақоми замон дар ҷомеа равона шуда буд. Қабули Платформаи миллии амал оид ба баланд бардоштани мақоми замон дар ҷомеа барои Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибхӯшӣ ва ифодагари уҳдадорӣҳои ҷиддии байналмилалӣ гардид. Афзалиятҳои дар ин ҳуҷҷат муайяншуда минбаъд мақоми замонро ба куллӣ тағйир дода, қудрати зеҳнӣ маънавии онҳо дар ҷаҳони муосир нақши рӯзафзун пайдо намуд. Соли 1999, Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мавриди тавсеаи нақши замон дар ҷомеа сиёсати гендериро расман эътироф кард; ҳадафи аслии ин фармон таъмини баробархукуқӣ ва имкониятҳои баробар барои ҳамаи шаҳрвандони кишвар муайян гардидааст.

Дар марҳилаҳои ибтидоии соҳибистиклолӣ, мақоми иҷтимоии замон ва сатҳи ҷалби онҳо ба шуғли меҳнат объективона дар поёни сатҳ қарор дошт. Заҳони тоҷик ба мураккабии вазъи худ бо афзоиши ғайриқонунии ҷамъиятӣ, хусусан тавассути ташаббусҳои шаҳрвандӣ, воқуниш нишон доданд [164, с. 26]. Барҳамдиҳии нобаробарии гендерӣ дар ҷомеа тавассути амалисозии барномаҳо ва тадбирҳои аниқ, ки ба мутобиқшавии замон ба шароитҳои нави иҷтимоӣ меҳнатӣ мусоидат менамуданд, ба иҷро расид. Ин ҷорабиниҳо иборат буданд аз омӯзиши касбҳои гуногун, тақмили ихтисос, фароҳам овардани замина барои худшиносӣ ва рушди касбӣ, ҳамчунин дастгирии ташаббусҳои фардӣ ва ҳамкорӣҳои байнизаҳона.

Бо ин ҳол, бояд зикр намуд, ки равандҳои хусусигардонӣ ва қоҳиши ҳаҷми истеҳсолот мунҷар ба озод шудани нерӯи қарӣ аз сектори давлатӣ ва қоҳиши умумии талабот ба он гардиданд. Ин омилҳо аз 22,4%-и соли 1991 то ба 17,7% дар соли 1998 ва 8% дар соли 2003 кам шудани шумораи заҳонро дар саноат ба вуҷуд оварданд [63, с.69]. Дар солҳои 1991-1998 шумораи заҳон дар

баъзе соҳаҳои шуғл коҳиш ёфт: дар хоҷагии истиқоматӣ-коммуналӣ ва намудҳои хизматрасонии ғайриистеҳсолӣ аз 3,2 ба 2,1%, дар соҳаи илм – аз 0,9 ба 0,1% [85, с.12]. Дар натиҷа, занон аз нисфи бештари теъдоди бекоронро ташкил медоданд.

Г.Д. Бобохочаева дар таҳқиқоти худ роҷеъ ба шуғли меҳнати занон менигорад: «Дар минтақаҳо ва маҳалҳои гуногуни кишвар вазъи шуғли занон ва духтарон аз мардон ба таври назаррас фарқ мекунад. Тибқи маълумоти омӯрӣ, дар вилояти Суғд, ки яке аз минтақаҳои нисбатан пешрафтаи саноатии кишвар ба ҳисоб меравад, занон қариб ба мисли мардон ғайрифаъл ба истеҳсолот, кишоварзӣ ва ғайрифаълияти хоҷагии ҷамъиятӣ ҷалб шудаанд. Яъне, агар ҳиссаи мардоне, ки дар соҳаҳои зикршуда ғайрифаъл мекунанд, ба ҳисоби миёна 36–40 фоизро ташкил диҳад, пас шумораи занон ва духтарони машғул ба кор ба 30–35 фоиз баробар аст.

Аммо дар Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон (ВМКБ) ин нишондиҳандаҳо тамоман баръакс ба назар мерасанд. Дар ин ҷо, агар шумораи мардони коркунанда ҳамагӣ 10–12 фоизро ташкил диҳад, пас ҳиссаи занон ба 20–22 фоиз мерасад. Ин маълумотҳо аз мавҷудияти нобаробарии гендерӣ дар шароити минтақаҳои гуногуни кишвар ва фарқияти ҷиддӣ дар фарогирии занон ва мардон шаҳодат медиҳанд» [229, с.51].

Қисми зиёди аҳолии қобили меҳнат ба соҳаҳои камсамари хоҷагии қишлоқ, хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ ва савдои майда рӯй оварданд. Дар баробари ин, шумораи бекорон зиёд шуда, ҷараёни муҳоҷирати меҳнатӣ ба вучуд омад. Бекорӣ яке аз муаммоҳои асосӣ дар байни занон аст, ки бештар аз мардон онҳоро таҳдид мекунад, зеро занон бо нигоҳубини кӯдак машғуланд. Аз маълумоти омӯрӣ бармеояд, ки аз теъдоди бекорон дар ҷумҳурӣ нисфи бештари онҳо занон мебошанд. Мутассифона, занони аз 20 то 35-сола бештар ба бекорӣ дучор шудаанд. Аксарияти занон маҷбуранд дар соҳаҳои камдаромад кор кунанд. Аз се ду ҳиссаи занони коргар аз рӯзи таваллуди фарзанд малакаи касбии худро боло намебаранд. Қисми ками занон кӯмакпулии бекориро мегиранд. Соли 1998 ба мақомоти шуғли меҳнат оид ба ҷағири бекор таъминшавӣ 76,6

ҳазор нафар мурочиат кардаанд, ки 52,6%-и онҳоро занон ташкил доданд, вале ҳамагӣ 9,4% ба кор таъмин шуданд. Аз миқдори умумии бекорон наздик 25%-и занон соҳиби фарзанди ноболиғ мебошанд [30, с.21]. Тибқи маълумоти соли 2016 дар Тоҷикистон 54,2 ҳазор бекорон ба қайд гирифта шудаанд, ки 53,8%-и онҳо занон буданд [59, с.19].

Соли 2000-ум теъдоди занони қобили меҳнат дар Тоҷикистон 1 466 ҳазор нафар (ё 47%) -ро ташкил дод. Тавре ки таҳлилҳои илмӣ исбот мекунад, масъалаи таъмини шуғли аҳоли, ба вижа қишри занони он, ҳанӯз ҳам яке аз душвортарин ва рӯзмарратарин мушкилоти иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад. Дар робита ба ин, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон изҳор доштаанд, ки шаклгирии сиёсати иҷтимоию иқтисодӣ бояд ба сурати аввалиндараҷа ба ҳимояи манфиатҳои занон ва таъмин намудани дастрасии баробари онҳо ба захираҳо ва имкониятҳо равона карда шавад.

Қайд кардан бамаврид аст, ки барои занон машғул шудан ба як қатор касбу кори ба истилоҳ «хатарнок» дар бахшҳои стратегии кишвар – аз ҷумла сохтмон, корҳои истихроҷи маъдан, таҳқиқоти геологӣ ва топографӣ, нақлиёти роҳи оҳан ва ҳатто соҳаи кишоварзӣ манъ мебошад. Аксарияти занон маҷбуранд дар соҳаҳои нисбатан камдаромад фаъолият намоянд, ба монанди хоҷагии қишлоқ, маориф, системаи нигоҳдории тандурустӣ ва ғайра. Бинобар мавҷудияти сегрегатсияи касбӣ дар сохтори бозори меҳнат, сатҳи музди меҳнати занон дар ҳамаи бахшҳо дар муқоиса бо мардон пасттар аст. Барои мисол, дар охири соли 2015, музди меҳнати занон ҳамагӣ 61,1 дарсади музди меҳнати мардонро ташкил додааст [35, с.137-138]. Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар паёми хеш ба Маҷлиси Олӣ таъкид карданд, ки набудани инфраструктураи зарурӣ ба занон имконият намедихад, ки онҳо соҳиби ихтисос ва касбу кор шаванд. Ҳамаи инро ҳукумат ба эътибор гирифта, барои таъсиси ҷойҳои нави корӣ тадбирҳои муассир андешида истодааст.

Танҳо қисми ками бекорон дар мақомоти бо кор таъминкунӣ ба қайд гирифта шудаанд. Сабаби асосӣ кам будани кӯмакпулии бекорӣ ва паст будани

огоҳии аҳоли мебошад. Қисми зиёди бекорони бақайдгирифташуда шахсоне хастанд, ки тайёрии касбӣ надоранд, ё бинобар танаффуси тӯлонӣ дар кор ихтисоси худро гум кардаанд (79,9% аз шумораи умумии бекорони ба қайд гирифташуда ё 43,1 ҳазор нафар). Ҳамчунин, 62,8% аз онҳо маълумоти миёнаи умумӣ ва миёнаи нопурра доранд, ки пайдо кардани ҷойи корро барои онҳо душвор мегардонад.

Бояд зикр намуд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаҷми умумии нерӯи корӣ, яъне аҳолии қобили меҳнат дар доираи синнусолии аз 15 то 75 сола – аз 2,9 миллион нафар фаротар аст. Аз ин шумора, тақрибан 45 фоизро занон ташкил медиҳанд. Сарфи назар аз ин ҳиссаи назаррас, байни нишондиҳандаҳои фаъолияти иқтисодии мардон ва занон фарқиятҳои ҷиддӣ вучуд доранд. Маълумоти таҳлилии соли 2009 гувоҳӣ медиҳанд, ки сатҳи иштироки мардон дар бозори меҳнат қариб ду баробар аз ҳамин нишондиҳанда барои занон болотар будааст: ҳиссаи мардони фаъоли иқтисодӣ 72,2 фоизро ташкил дода, ҳол он ки ин нишондиҳанда барои занон ҳамагӣ 39,1 фоизро ташкил додааст.

Шумораи миёнаи солонаи коргарони киро дар солҳои 2008-2011 дар ҷумҳурӣ ва минтақаҳо чунин арзёбӣ шудааст: соли 2008 шумораи умумӣ 1 028,5 ҳазор нафарро ташкил медод, ин ҷо мардон 598,3 ҳазор (58,2%) ва занон 430,2 ҳазор (41,8%) буданд; соли 2011 ин рақамҳо то ба 1 005,0 ҳазор (мардон 549,1 ҳазор ё 54,6% ва занон 455,9 ҳазор ё 45,4%) коҳиш ёфтанд [44, с.90-91]. Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон қайд кардаанд, ки «ба Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли супориш дода мешавад, ки ҷиҳати баргузор намудани ярмаркаҳои ҷойҳои корӣ, ташкили кори хонагӣ ва дигар касбу ихтисосҳои ба имконияту қобилияти занон мувофиқ, инчунин омӯзиши касбҳои замонавии ҷавобгӯ ба талаботи бозори меҳнат мунтазам чораҷӯӣ намояд» [131,с.145].

Дар соли 2016 ҳудуди 69%-и занони қобили кор дар Тоҷикистон бо кор таъмин набуданд, дар ҳоле ки ин нишондод барои мардон тақрибан 50% буд. Танҳо 31% занон ва 49% мардон бо кор таъмин буданд, ки ин нишондиҳандаҳо аз имкониятҳои аздастрафтаи иқтисодӣ гувоҳӣ медоданд. Ҳиссаи занони

машғули кор дар шумораи умумии аҳолии бо шуғл таъминшуда сол ба сол коҳиш ёфтааст. Агар соли 2004 аз ҳар 100 нафар соҳиби шуғл 47 нафараш занон буданд, то соли 2016 ин рақам ба 40,52 нафар поин рафтааст. Коҳиши шуғли занон ду омил дорад: якум, афзоиши сатҳи бекорӣ ва дуюм, муҳоҷирати мардон дар солҳои 2000-ум, ки боиси тағйир дар бозори меҳнат гардид. Дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии ҚТ (23.04.2014), Пешвои миллат ба зарурати таҳкими низоми тайёр кардани мутахассисон ва омӯзиши касбии шаҳрвандони бекор, махсусан занону духтарон ишора намуда, таъкид кардаанд: «ба вазоратҳои саноат ва технологияҳои нав, меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли, рушди иқтисод ва савдо, Кумитаи занон ва оила, Кумитаи ҷавонон, варзиш ва сайёҳӣ, роҳбарони вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо бори дигар супориш дода мешавад, ки доир ба тақвияти низоми ягонаи омӯзиши касбии шаҳрвандони бекор, бахусус муҳоҷирони меҳнатӣ ва аҳолии калонсол, инчунин ташкили кори хонагӣ, хунаҳои дастӣ ва дигар намудҳои касбӣ барои занону духтарони хонашин ва бо ҳамин роҳ паст намудани шиддати бекорӣ чораҳои зарурӣ андешанд» [155, с.563-564]. Ҳадаф аз ин иқдом фароҳам овардани шароити мусоид барои иштироки фаъоли занон дар ҳаёти иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷомеа мебошад.

Дар китоби «Таджикистан: Страновая гендерная оценка» (2021) дар бораи шуғли меҳнати занон маълумоти зайл пешниҳод шудааст: «Ҳам дар соҳаи кишоварзӣ ва ҳам дар соҳаи маориф, мардон ва занон аз шумораи умумии шуғлдорон мутаносибан тақрибан 46 ва 54 фоизро ташкил медиҳанд. Аз ҷониби дигар, соҳаҳои аз лиҳози гендерӣ бештар нобаробар инҳо мебошанд: саноати кӯҳкорӣ, энергетика ва таъминоти газ, нақлиёт, анбордорӣ ва сохтмон. Дар соли 2016 танҳо 1 фоизи ҳамаи кормандони соҳаи сохтмон ва тақрибан 3 фоизи ҳамаи шуғлдорон дар бахшҳои нақлиёт ва анбордорӣ занон буданд. Ягона соҳае, ки дар он фарқияти назарраси гендерӣ ба нафъи занон мушоҳида мешавад, соҳаи тандурустӣ мебошад, ки дар он 70 фоизи ҳамаи кормандонро занон ташкил медиҳанд. Бо вучуди ин, занон дар соҳае, ки музди меҳнаташон баландтар аст, ба таври кофӣ намоёндагӣ надоранд» [178, с.22].

Тавре, Пешвои миллат таъкид карданд, чалби занону духтарони хонашин ба шуғли меҳнатӣ, аз ҷумла тавассути рушди шуғли хонагӣ, ҳунарҳои дастӣ ва дигар намудҳои косибӣ, имконият медиҳад, ки онҳо ба манбаи устувори даромад дастрасӣ пайдо намуда, нақши бештаре дар таъмини иқтисоди оила ва рушди маҳал бозанд. Ин раванд на танҳо ба тавсеаи имкониятҳои иқтисодии занон мусоидат мекунад, балки дар коҳиши сатҳи бекорӣ ва баланд бардоштани суботи иҷтимоӣ аҳаммияти калидӣ дорад [155, с.563-564].

Бо назардошти он ки занон ҳиссаи назарраси сохтори демографии аҳолии қобили меҳнати кишварро ташкил медиҳанд, таҳия ва амалисозии барномаҳои мақсадноки касбомӯзӣ, инчунин ташаккули муҳити мусоид ва дастгирикунандаи меҳнатӣ барои онҳо метавонад ҳамчун яке аз самтҳои серсамар дар рафъи мушкилоти сохтории бозори меҳнат махсуб гардад.

Занон дар раванди ҷустуҷӯи кор ва истифодаи захираҳои меҳнатии худ ба роҳҳои гуногун ва бахшҳои сершумори фаъолият рӯ овардаанд. Аз ин ҷумла, онҳо нахустин касоне буданд, ки ба тичорати мокугӣ (маъруф ба "челночник") машғул шуданд. Ин навъи фаъолият ба як механизми воридшавии занон ба низоми иқтисоди бозорӣ ва ҳамзамон заминаи рушди соҳибкории хурд дар кишвар табдил ёфт.

Чӣ тавре, ки С. Қосимова таъкид мекунад: «Дар Шарқ фазои бозорӣ ҳамеша макони мардон ба шумор мерафт ва мувофиқан ба тичорат мардон машғул буданд. На танҳо ин, балки ҳатто анҷом додани харид низ ба таври анъанавӣ вазифаи мард ҳисоб мешуд. Дар давраи шӯравӣ низ бисёре аз мардон ба занони худ иҷозат намедоданд, ки дар издиҳоми бозор гарданд, зеро инро амали аз лиҳози иҷтимоӣ барои марди худогоҳ ноқобил мешумориданд. “Бизнеси челнокӣ” (тичорати рафтуомадӣ-З.Ғ.) (падидаи замони пасошӯравӣ) дар Тоҷикистон маҳз аз ҷониби занон оғоз гардид. Ин навъи шуғл аз зан рафтори «ғайрианъанавӣ ва берун аз меъёр»-ро талаб мекард» [127, с.188].

Тақрибан 0,6-0,7% занон ба ҳайси корфармо, асосан дар тичорати хурду миёна фаъоланд. Занон бештар кори мустақилона мекунанд, ки дар асоси патент ё иҷозатнома амалӣ мешавад. Зиёда аз нисфи касоне, ки дар бозорҳо

савдо мекунанд, занон мебошанд: ҳиссаи онҳо соли 2001 50,5% (24,7 ҳазор нафар) буд [130, с.35-43].

Қисми зиёди занон – звеноҳои нави меҳнатӣ – собиқ соҳибхоназанони деҳот ҳастанд, ки таҷрибаи амалӣ ва маҳорати баланди меҳнатӣ надоранд. Қариб ҳамаи онҳо дар кори вазнин, беихтисос ва каммузд дар соҳаҳои хизматрасонии маишӣ, савдои кӯча ва хӯроки умумӣ кор мекунанд. Тибқи ҳисобҳо, ҳудуди 400-500 ҳазор зан дар баҳши ғайрирасмӣ иқтисодиёт ғайраланда [66, с.24], ки назар ба сектори расмӣ иқтисодӣ хеле зиёд мебошад. Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон таъкид кардаанд, ки «набудани инфраструктураи зарурӣ ба занон имконият намедихад, ки онҳо соҳиби ихтисос ва касбу кор шаванд. Ҳамаи инро ҳукумат ба эътибор гирифта, барои таъсиси ҷойҳои нави корӣ тадбирҳои муассир андешида истодааст» [155, с.438].

Баҳши ғайрирасмӣ ба занон имкон медиҳад, ки корро бо уҳдадорӣҳои хонаводагӣ якҷоя намоянд, ки ин дар заминаи нақшҳои анъанавӣ оилавӣ муҳим аст. Аммо заноне, ки дар баҳши ғайрирасмӣ ғайрифаъл мекунанд, аксар вақт ба суғуртаи иҷтимоӣ, суғуртаи тиббӣ ва нафақа дастрасӣ надоранд.

Дар саноат занон бештар дар соҳаҳои бофандагиву дӯзандагӣ кор мекунанд. Соли 2012 аз 11 ҳазор корманди ин соҳа 70%-и онҳоро занон ташкил доданд [61, с.2]. Корхонаҳои муваффақ, мисли «Лидер», «Нафиса», «Неку Хучанд», «Ноҳид», «Ортекс», «Раҳимов А.А.», «Спитамен Текстайлз», «Текстил Сити» ва «Тента Кулоб» шумораи назарраси занонро фаро гирифтаанд.

Тоҷикистон иқтисодашро бештар дар соҳаи кишоварзӣ ташкил мекунад, ки 21%-и ММД (Маҷмуи маҳсулоти дохилӣ) ва тақрибан нисфи нерӯи кориро фароҳам меорад. Масоҳати заминҳои қорам маҳдуд буда, қисми зиёди он ба кишти пахта равона мешавад, ки боиси вобастагӣ аз воридоти озуқаворӣ (тақрибан 60%) гаштааст. Нозукии ғизо дар кишвар ба назар мерасад, ки тахминан сеяки аҳоли бо ноамнии ғизо рӯ ба рӯ аст ва 70%-и аҳоли ба соҳаи кишоварзӣ тавассути шуғл мустақим ё бавосита вобаста мебошад [174, с.58].

Аҳволи зиндагии занони деҳот, собиқ колхозчиён ва коргарони корхонаҳои давлатӣ боз ҳам душвортар аст. Гузариш ба шаклҳои нави хоҷагидорӣ ва ислоҳоти замин (Қонуни «Дар бораи ислоҳоти замин» аз 15 март 1992) ба вазъи иқтисодию иҷтимоии занони деҳот таъсири манфӣ расонд. Ислоҳоти бахши кишоварзӣ аз миёнаи солҳои 90-уми асри гузашта оғоз шуда, мақсади он аз нав сохтани шаклҳои коллективӣ ва хусусигардонии хоҷагиҳои қишлоқ мебошад.

Дар деҳоти Тоҷикистон қонун қисми асосии қувваи қонун фаъолро ташкил медиҳанд, зеро аксарияти мардон ба муҳочирати меҳнатӣ рафтаанд. Дар натиҷа, қонун масъулияти сарвари оилаҳо бар дӯш мегиранд ва асосан бори гарони ҳалли масъалаҳои рӯзмарраи рӯзгор, нигоҳдорӣ ва таъмини оиларо ба дӯш мегиранд. Занҳо бештар ба корҳои кишоварзӣ машғуланд ва ба ҷуз аз зироаткорӣ дигар касбу ҳунар надоранд. Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон борҳо таъкид намудаанд, ки: «Нисбати қонун деҳот ва баланд бардоштани маърифатнокии онҳо бояд ҳамаи ташкилотҳои давлатӣ, ғайриҳукуматӣ ва аҳзоби сиёсӣ фаъолияти худро ҷоннок намоянд» [155, с.130].

Ҳарчанд қонун дар бахши кишоварзӣ аз ҷиҳати шугъл бартари назаррасдоранд, нобаробарии гендерӣ дар масъалаи дастрасӣ ба захираҳои заминӣ ба таври возеҳ мушоҳида мегардад. Дар соҳаи кишоварзӣ – ҳоҳ дар шакли коргарони кироӣ дар хоҷагиҳои ҷамъиятӣ (колхозҳо), ҳоҳ дар хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ва ҳоҳ дар қитъаҳои наздиҳавлигӣ теъдоди қонун коркунанда нисбат ба мардон бештар ба назар мерасад. Ба гувоҳии маълумоти рӯйхатгирии аҳолии соли 2000, шумораи қонун, ки дар хоҷагии хонаводагӣ фаъолият мекарданд (ва ин самт ҳамчун шугъл асосии онҳо сабт шудааст), ба 213,5 ҳазор нафар баробар буд, ки ин нисбат ба ҳар 100 нафар мард 127 нафар зан рост меояд. Дар хоҷагиҳои деҳқонӣ (бо дарназардошти ҳам фаъолияти кироӣ ва ҳам фаъолияти шахсӣ) 80,2 ҳазор нафар зан машғули кор буданд, ки ба ҳар 100 нафар мард 108 нафар зан мувофиқат мекунад. Ҳамчунин, бояд қайд кард, ки дар соли 1999 танҳо 3,9 дарсади хоҷагиҳои фермерӣ таҳти роҳбарии

занон фаъолият мекарданд, дар ҳоле ки то соли 2003 ин нишондиҳанда ба 5,6 дарсад афзоиш ёфтааст [4, с.4].

Х. Хушқадамова, таҳлили иштироки занонро дар корҳои кишоварзӣ анҷом дода, чунин қайд мекунад: «Аз соли 2004 то 2009 шумораи шуғлварзон дар колхозҳо беш аз 5 маротиба коҳиш ёфта, дар совхозҳо бошад 3,4 маротиба кам шудааст. Шумораи шуғлварзон дар хоҷагиҳои деҳқонӣ танҳо 33 фоиз афзоиш ёфтааст, дар ҳоле ки шумораи ҳуди хоҷагиҳои деҳқонӣ 1,5 маротиба зиёд шуда, дар аввали соли 2009 ба 30 842 воҳид расидааст. Харочоти марбут ба таъминоти моддии хоҷагӣ, андозҳои баланд, пардохтҳои иҷтимоӣ ва дар натиҷа даромади паст дар баҳши кишоварзӣ рушди онро маҳдуд месозанд. Бо вучуди ин, истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ яке аз воситаҳои мебошад, ки мавқеи иқтисодии зан ва оиларо тақвият мебахшад. 60–70 фоизи кормандони соҳаи кишоварзиро дар ҷумҳурӣ занон ташкил медиҳанд» [197, с.55].

Таҳлили сатҳи шумораи хоҷагиҳои деҳқонӣ ва таносуби роҳбарӣ аз ҷониби мардону занон чунин баррасӣ мегардад:

1. Шумораи умумии хоҷагиҳои деҳқонӣ сол ба сол афзоиш ёфтааст. Масалан, аз 30 842 дар соли 2008 то ба 58 313 дар соли 2011.

2. Роҳбарии мардҳо ва занон дар ин давра нишон медиҳад, ки мардҳо дар аксарияти мавридҳо роҳбарӣ мекунанд. Таносуби роҳбарии мардҳо нисбатан зиёдтар аст ва аз 87,7% дар соли 2008 ба 89,7% дар соли 2011 афзоиш ёфтааст.

3. Роҳбарии занон коҳиш ёфтааст ва таносуби онҳо аз 12,3% дар соли 2008 то 10,3% дар соли 2011 кам шудааст.

Ин тағйирот нишон медиҳанд, ки дар давраи солҳои 2008-2011 шумораи умумии хоҷагиҳои деҳқонӣ ва роҳбарии онҳо аз ҷониби мардон афзоиш ёфта, роҳбарии занон коҳиш ёфтааст [44, с.107]. Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид намудаанд, ки таҳия ва фароҳамсозии фазои мусоиди иҷтимоӣ барои иштироки фаъоли занон дар равандҳои идоракунии хоҷагиҳои деҳқонӣ зарур аст, зеро ин амр метавонад ба таври назаррас нақши бонувонро дар рушди устувори иқтисодии деҳот мустаҳкам созад.

Дар соли 2004, ба Барномаи давлатии «Самтҳои асосии сиёсати давлатӣ оид ба таъмини баробарии ҳуқуқ ва имкониятҳои мардон ва занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2001-2010» боби чоруми нав бо унвони «Дастрасии занони деҳот ба замин» илова карда шуд. Ҳадафи стратегияи ин боб фароҳам овардани шароит барои ҷалби ғайриҷиноятии занони деҳот ба равандҳои идоракунии хоҷагиҳои деҳқонӣ муайян гардидааст. Дар натиҷаи татбиқи ин барнома, дар фосилаи солҳои 2004 то 2016, шумораи хоҷагиҳои деҳқоние, ки роҳбарии онҳо ба зиммаи занон вогузор шудааст, аз 2 695 адад ба 31 041 адад афзоиш ёфтааст.

Таҳлили натиҷаҳои мониторинги ислоҳоти заминӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дод, ки дар моҳи январи соли 2004 дар вилояти Хатлон 7 173 адад хоҷагии деҳқонӣ ғайриҷиноятии мекард, ки аз ин шумора ҳамагӣ 240 хоҷагӣ (4 дарсад) таҳти роҳбарии занон буд. Дар вилояти Суғд, дар ҳамаи давра, 4 725 адад хоҷагии деҳқонӣ ба қайд гирифта шуда, ки дар 239-тои онҳо (5 дарсад) занон вазифаи роҳбариро иҷро мекарданд [30, с. 24]. Бо вучуди пешрафти мушоҳидашуда, бояд зикр кард, ки дар соли 2016 ҳанӯз ҳам шумораи раисони зан дар хоҷагиҳои деҳқонӣ тақрибан чор маротиба нисбат ба раисони мард камтар буд.

Соли 2008 хоҷагиҳои деҳқонӣ-фермерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 30 800 адад буданд, ин теъдод дар соли 2013 ба 73 800 расид [251]. Дар ин давра теъдоди ХФД, ки ба онҳо занон сарварӣ мекарданд, аз 2 695 то 5 700 афзоиш ёфт [251]. Вале, дар ин давра шумораи умумии ХФД, ки дар онҳо занон сарвар буданд, аз 13,9% то ба 12,3% коҳиш меёбад [40, с.52-60]. Ҳаҷми миёнаи чунин хоҷагиҳо нисбат ба он хоҷагиҳо, ки сарваронашон мардҳо мебошанд, хурдтар буд. Ба ғайр аз ин, занон ба ҳайси роҳбар/коргар ҳамагӣ дар 6,4% заминҳои қорамҳои хоҷагиҳои деҳқонӣ кор мекарданд.

Вобаста ба минтақаҳои Тоҷикистон фоизи сарварию занон дар ХФД чунин аст: дар вилояти Хатлон – 15,2%, дар вилояти Суғд – 8,3%, дар НТҚ – 11%, дар ВМКБ – 1,5%. Таҳлили вазъ дар ноҳияҳои тобеъи ҷумҳурий нишон медиҳад, ки занон сарвариро дар ХФД ба тариқи зайл ишғол мекарданд: ноҳияи

Тоҷикобод – 31,6%, ноҳияи Ҳисор – 21,7%, Турсунзода – 18%, Шаҳринав – 13,9%, Вахдат – 13,2%, Рашт – 2,7%, Нуробод, Роғун – 3,2% ва Ҷиргатол – 0,5% [251].

Дар давраи солҳои 2013 то 2016, ҳиссаи занони роҳбар дар сохтори хоҷагиҳои деҳқонӣ аз 8 фоиз то 21 фоиз афзоиш ёфтааст [178, с. 26]. Ба таври таҳлилӣ, агар соли 2013 аз шумораи умумии 87 594 адад хоҷагии деҳқонӣ ҳамагӣ 6 981 хоҷагӣ (яъне тақрибан 8 фоиз) тахти роҳбарии занон ҷаъолият мекард, пас соли 2016 аз ҳаҷми умумии 114 066 адад хоҷагии деҳқонӣ 31 048 адад (ё 21,4 фоиз) ба занон роҳбарӣ мекарданд [45, с. 14]. Бо вуҷуди ин, бояд қайд намуд, ки ҳамон сол (2016) шумораи роҳбарон аз ҳисоби занон дар хоҷагиҳои деҳқонӣ нисбат ба ҳамаҷони мард тақрибан чор маротиба камтар буд, ки ин нишондиҳанда мавҷудияти нобаробарии назарраси гендериро дар сатҳи идоракунии хоҷагиҳои деҳқонӣ собит мекунад. Ҳамин тариқ, сарфи назар аз пешрафти мусбат дар самти афзоиши шумораи занони роҳбар, ҳиссаи онҳо дар идораи хоҷагиҳои деҳқонӣ то ҳол нисбатан паст боқӣ мондааст.

Дар шароити ҷараёни муттаҳидсозии хоҷагиҳои деҳқонӣ ҳатари боз ҳам камтар шудани ҳиссаи занон дар байни роҳбарон зиёд аст [40, с.52-60].

Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, дар ин самт баъзе муаммоҳо ҷой доштанд. Аз рӯи қонун дар ҷумҳурии моликияти хусусӣ ба замин манъ аст. Барои ҳамин ҳам даромади занон аз шуғл дар кишоварзӣ дар сатҳи паст қарор дошт, шуғл дар деҳот муваққатӣ ва ғайрирасмӣ боқӣ мемонад. Ҳатто шуғли бемузд вуҷуд дорад. Маҳдуд будани иштироки занон дар шуғли меҳнатии деҳот барои паст кардани камбизоатӣ монеъ мешуд.

Муҳимтарин монеаҳо барои рушди ХФД аз инҳо иборат буданд: норасоии маблағи молиявӣ, кӯҳна будани бошишгоҳҳо ва техникаи мавҷуда, норасоии оби флезӣ ва дигар муаммоҳои обёрӣ-мелиоративӣ, мавҷуд будани қарзҳои фючерии хоҷагиҳо, муаммоҳо дар таъмини нуриҳои минералӣ ва заҳрдоруҳо, камчинии тухми зироат ва сифати пасти онҳо, дараҷаи пасти савияи дониши роҳбарони ХФД, таъсири иқлим (офатҳои табиӣ ва набудани таҷрибаи суғурта) ва ғайра [136, с.11]. Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон таъкид

карданд, ки «нисбати занони деҳот ва баланд бардоштани маърифатнокии онҳо бояд ҳамаи ташкилотҳои давлатӣ, ғайриҳукуматӣ ва аҳзоби сиёсӣ фаъолияти худро ҷоннок намоянд» [155, с.130].

Солҳои 2006-2009 дар Тоҷикистон дар самти беҳтар намудани вазъи занон ва баробарии гендерӣ пешравии назаррас ба даст омаданд. Барои занон ҷойҳои корӣ дар соҳаҳои гуногун фароҳам шуд, инфрасохтор ва хизматрасонии иҷтимоӣ васеъ гардид. Сатҳи камбизоатӣ аз 83% дар соли 1999 то 47,2% коҳиш ёфт.

Ба пастшавии сатҳи камбизоатӣ то андозае маҳдудият ба истифодаи барқ, гармидиҳии марказӣ, дастрасӣ ба оби нӯшокӣ низ таъсир мерасонад. Барои хизматрасониҳо пардохти ғайрирасмӣ вучуд дорад. Низомии ҳифзи иҷтимоӣ, аз ҷумла ҳифзи иҷтимоии занон асосан бо додани нафақа ба калонсолону маъюбон маҳдуд гаштааст. Ёри иҷтимоӣ хеле ночиз аст.

Аз ибтидои соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо дастгирии бевосита ва ҳамаҷонибаи Президенти мамлакат, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, заминаҳои мусоиди иҷтимоию иқтисодӣ барои беҳбуди вазъи занон фароҳам оварда шуданд. Дар марҳилаи кунунӣ, занон дар рушди соҳаҳои сершумори ҷомеа сахми арзандаи худро гузошта истодаанд, ҳамчунин теъдоди занони роҳбар дар сохторҳои гуногуни давлатӣ мунтазам боло меравад.

Дар сатҳи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар робита ба масъалаҳои занон, фароҳамсозии шароити мусоиди меҳнат ва баланд бардоштани сифати зиндагии онҳо, як силсила санадҳои муҳими ҳуқуқӣ ба тасвиб расидаанд. Аз ин ҷумла, Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баланд бардоштани мақоми занон дар ҷамъият» дар раванди рафъи қолабҳои гендерии афкори ҷамъиятӣ ва таҳкими мавқеи занон дар сохтори иҷтимоӣ нақши ҳалкунанда бозид [34]. Ин санад ҳамчун роҳнамои стратегӣ барои таҳия ва тасвиби даҳҳо дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки ба беҳтар намудани вазъи занон равона шудаанд, хидмат намуд.

Ҳукумати Тоҷикистон таҳти роҳбарии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон як қатор ҳуҷҷатҳои муҳими сиёсӣ ҳуқуқиро таҳия ва амалӣ

намудааст, ки ҳадафи онҳо таҳкими принципҳои баробарҳуқуқии ҷинсҳо ва васеъ намудани имкониятҳои занон мебошад. Ба ин дастуриикон, ки бевосита таҳти ҳидояти Пешвои миллат татбиқ шудаанд, метавон Барномаи давлатии оид ба таъмини баробарии гендерӣ барои солҳои 2001-2010, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқии мардон ва занон», Барномаи «Таъмини кадрҳои роҳбарикунанда аз ҳисоби занон ва духтарони боистеъдод» барои солҳои 2007-2016, ҳамчунин Стратегияи миллии «Баланд бардоштани нақши занон» барои солҳои 2011-2020-ро ном бурд.

Барои беҳбуди шароити шуғл ва дастрасии занон ба таҳсилот, тадбирҳои муҳими зерин амалӣ карда шуданд:

- чудо намудани квотаҳои президентӣ барои таҳсили духтарони сокини минтақаҳои дурдаст ва кӯҳистонӣ;
- чудо намудани грантҳои махсус барои дастгирии соҳибкории занона;
- таъсиси стипендияҳои президентӣ барои донишҷӯёни духтар ва хонандагони мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.

Аз соли 1997 квотаҳои махсуси президентӣ барои таҳсили духтарони маҳаллӣ дар мактабҳои олии чудо карда мешаванд, ки дар таҳкими имкониятҳои онҳо саҳми назаррас доранд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба масъалаи фаро гирифтани духтарон ба таҳсилот аҳаммияти ҷиддӣ дода мешавад. Тибқи маълумоти омори расмӣ, ҳарчанд дар муассисаҳои таҳсилоти умумии давлатӣ тақрибан нисфи шогирдонро (тақрибан 50 фоиз) духтарон ташкил медиҳанд, вале дар муассисаҳои таҳсилотии ғайридавлатӣ таносуби гендерӣ ба кулلى дигаргун мебошад. Аз ҷумла, дар чунин муассисаҳо ҳиссаи духтарон ҳамагӣ 33 фоизро ташкил дода, дар муқобили он писарон 67 фоиз мебошанд [35, с.57].

М. Раҳматова масъалаи ба таҳсил фаро гирифта шудани духтарони минтақаҳои дурдастро дар мактабҳои олии баррасӣ намуда таъкид мекунад: «Дар солҳои 90-ум вазъи таълим дар Тоҷикистон дар натиҷаи бухрони амиқи иҷтимоию иқтисодӣ, ҷанги шаҳрвандӣ ва паёмадҳои зараровари он мураккаб гардид... Бо вучуди бисёр мушкилоти иқтисодӣ, артиши зиёди омӯзгорон дар татбиқи барномаи таълимӣ саҳми арзанда мегузоранд.

Дар соли 2003 дар 3677 мактаби таҳсилоти умумӣ зиёда аз 101,1 ҳазор омӯзгорон ба таълиму тарбияи кӯдакон машғул буданд, ки беш аз 51 фоизи онҳоро зан-омӯзгорон ташкил медоданд. Дар баъзе минтақаҳо ин нишондиҳанда ба 75–80 фоиз мерасад. Аз тарафи дигар, дар муассисаҳои таҳсилоти олии ҳиссаи духтарони қабулшаванда сол то сол бо сабабҳои объективӣ ва субъективӣ коҳиш меёбад.

Ин масъалаи муҳим дар маркази таваҷҷуҳи ҷомеа, роҳбари давлат ва ҳукумати ҷумҳурӣ қарор дорад. Ҳанӯз дар соли 1998, дар суҳанронии худ дар машварати умумиҷумҳуриявӣ оид ба масъалаҳои мақоми занон дар ҷомеа, Президенти кишвар масъалаи зарурати қабули духтарон аз ноҳияҳои дурдастро ба муассисаҳои таҳсилоти олии дар асоси квота (бидуни имтиҳон) матраҳ намуда буд» [235, с.17].

Пешвои миллат соли 2012-ум дар суҳанронӣ бахшида ба Рӯзи Модар таъкид намудаанд, ки: «дар солҳои аввали истиқлолият масъалаи таҳсили духтарон ба мушкилоти ҷиддӣ табдил ёфта буд. Аз соли 1997 шурӯъ намуда, бо мақсади тарбияи кадрҳо аз ҳисоби духтарони маҳаллӣ, бахусус аз ноҳияҳои дурдасти кӯҳистон дар ҳама макотиби олии мамлакат квотаи махсуси президентӣ ҷорӣ кардем.

Ба шарофати ин иқдом дар тӯли 15 соли охир тақрибан 8 ҳазор нафар ҷавондухтарон соҳиби маълумоти миёнаву олии касбӣ гашта, имрӯз дар соҳаҳои гуногуни иқтисодиёти миллӣ фаъолият карда истодаанд.

Айни замон дар муассисаҳои таҳсилоти олии кишвар қариб се ҳазор нафар ҷавондухтарон тибқи квотаи президентӣ таҳсил доранд. Умуман, дар муассисаҳои таҳсилоти олии мамлакат ҳоло зиёда аз 150 ҳазор нафар донишҷӯён таҳсил менамоянд, ки 45 ҳазор нафарашонро духтарон ташкил медиҳанд» [214, с.143-144].

Аз рӯи натиҷаҳои барӯйхатгирии аҳоли дар солҳои 2000 ва 2010 маълум шуд, ки агар сатҳи маълумотнокии мардон баланд бошад, дар занон, бахусус дар маълумоти касбию техникӣ, ин нишондиҳанда камтар мебошанд. Тибқи натиҷаҳои барӯйхатгирии аҳоли дар соли 2010 ба ҳар 1000 нафар аҳолии

синнашон аз 15-сола ва калонтар шумораи занони дорои маълумоти олии қариб 2,5 баробар, дорои маълумоти олии нопурра 2 баробар ва дорои маълумоти миёнаи касбӣ 1,7 баробар нисбат ба мардон зиёд мебошад. Аммо шумораи занон бо маълумоти ибтидоӣ (80 нафар) ва миёнаи нопурра (242 нафар) ба ҳар 1000 нафар афзоиш ёфтааст [37, с.157].

Соли 2001 бо мақсади татбиқи самараноки квотаи президентӣ барои солҳои 2001-2005 барои духтарон қарори Ҳукумати Ҷумҳурӣ қабул гардид, ки дар он андозаи квота барои духтарон аз ноҳияҳои дурдасти қӯҳистон тасдиқ карда шуд. Соли 2005 квотаи президентӣ барои таҳсил дар 16 мактаби олии ҷумҳурӣ 911 ҷойро ташкил дод, ки нисбат ба соли пешина қариб ду баробар зиёд буд. Аз ин 475 ҷой барои духтарон ва 436 ҷой барои писарон пешбинӣ шудааст. Дар маҷмӯъ, аз соли 1997 то соли 2005 тибқи квотаи президентӣ 4440 донишҷӯ қабул карда шуданд. Соли 2006 бо қабули қарори навбатии Ҳукумат ин квота на танҳо барои духтарони манотиқи дурдасти деҳот, балки барои ҷавонони лаёқатманди минтақаҳо низ муқаррар гардид. Дар давоми солҳои 1997-2012 тибқи квотаи Президентӣ 8600 нафар донишҷӯён, аз ҷумла 5900 нафар духтарон ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ фаро гирифта шуданд.

Бо вучуди дастгирии қавӣ, таъмини кор ва умуман фаъолияти кории “квотадорон”, ба хусус духтарон, дар ин давра аз мадди назари сохторҳои масъули давлатии кор бо занон дур мондааст. Соли 2010 бо Қарори Ҳукумат чудо кардани квотаҳои президентӣ барои таҳсили духтарон аз минтақаҳои дурдаст дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ идома ёфт. Шумораи ҷойҳои чудогардида тибқи ин қарор дар солҳои 2011-2015 тадриҷан аз 591 то 666 ҷой афзудааст [52, с.4]. Айни замон ба ин амали муҳиму хайр аз ҷониби Ҳукумати кишвар ва шахсан Пешвои муаззами миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон эътибори рӯзафзун зоҳир карда мешавад.

Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои довталабон (аз ҷумла духтарон ва занон) аз ноҳияҳои дурдасти кишвар коэффитсиентҳои иловагӣ муқаррар мекунад.

Бо вучуди ин, солҳои охир афзоиши назарраси нобаробарии гендерӣ дар дастрасӣ ба таҳсилоти ибтидоии касбӣ мушоҳида мешавад. Саҳми духтарон дар байни хонандагони муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ аз соли 2000 то 2016 аз 34,4 фоиз то 17,6 фоиз коҳиш ёфт [38, с.7].

Барои дастгирӣ ва рушди таҳсили духтарон дар муассисаҳои таҳсилоти олии дар сохтори Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон Маркази таълимии «Сарвар» таъсис дода шуд. Дар ин марказ 200 духтар аз рӯи квотаи президентӣ бо хобгоҳ таъмин шуда, забонҳои хориҷӣ ва компютерро меомӯзанд. Ҳамчунин, дар Маркази таълимии «Чароғи ҳидоят» беш аз 100 нафар хонандагони ҷетим зиндагӣ мекунанд ва таҳсилоти иловагӣ мегиранд.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба нерӯи бузург, иқтидори бунёдкор ва эҷодии занон эътимоди амиқ дошта, дар оянда низ тадбирҳои амалию ҳадафмандро барои дастгирии ҳамаҷонибаи онҳо дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа идома медиҳад. Дар ин замина, соли 2014 аз ҷониби Кумитаи кор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон курси 6-моҳаи омӯзишии «Мактаби сарварони ҷавон» роҳандозӣ гардид. Ин барнома махсусан барои 50 нафар духтарони ғаёл, соҳибистеъдод ва дорои қобилиятҳои баланди роҳбарикунанда пешбинӣ шудааст. Ҳадафи асосии лоиҳаи мазкур ҷалби васеътари занону духтарон ба хизмати давлатӣ ва ба сатҳҳои гуногуни роҳбарикунанда, инчунин оморасозии кадрҳои занонаи салоҳиятнок мебошад. Иқдоми мазкур ба густариши ғаёлияти иҷтимоию сиёсии занон дар марҳилаҳои минбаъдаи рушди кишвар мусоидати назаррас менамояд.

Кумитаи кор бо занон ва оила ҳамасола барои 20 нафар донишҷӯёни аълохон, ки дар мактабҳои олии ва миёна таҳсил мекунанд, стипендия дар ҳаҷми 100 сомонӣ дар як моҳ муқаррар кардааст.

Аз соли 2001 дар назди Вазорати маориф ва илм Маркази таълимии «Сарвар» амал мекунад, ки ба духтарони дохилшуда аз рӯи квотаи президентӣ имкони таҳсил медиҳад. Ҳадафи асосии марказ омода кардани кадрҳои роҳбарикунандаи занон мебошад. Дарсҳо дар марказ ройгон гузаронида шуда,

он солона аз бучети давлатӣ бо 1 124 013 сомонӣ маблағгузорӣ мегардад. Дар марказ фанҳое чун психологияи роҳбарӣ, менеҷмент, асосҳои ҳуқуқ, коргузорӣ, технологияи иттилоотӣ ва забонҳои хориҷӣ таълим дода мешаванд.

Дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ, Пешвои миллат таъкид карданд, ки занону бонувон дар соҳаҳои иҷтимоӣ, илму маориф, хизмати давлатӣ, кишоварзӣ, саноат, нақлиёт, энергетика, алоқа, бонкдорӣ ва Қувваҳои Мусаллаҳи кишвар саҳми арзанда доранд. Баланд бардоштани нақши иҷтимоии занон, бахусус дар мақомоти роҳбарӣ, яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлат мебошад [274].

Соли 2016, занон 66,6%-и кормандони соҳаи тандурустӣ, 61,4%-и маориф ва 42,2%-и хоҷагии қишлоқро ташкил медоданд, ки нишондиҳандаи ҷаҳонӣ мебошад [53, с.20]. Маврид ба зикри хос аст, ки занони шарафманди тоҷик дар дигар самтҳои ҳаётан муҳими ҷомеаи кунунӣ ҷаҳонро пурра фаро гирифта доранд.

Табқи маълумоти соли 2016, ҳудуди 69% занони қабилҳои Тоҷикистон ба қабилҳои муздор машғул набуданд ва ҳиссаи занони бо қабилҳои таъминшуда дар шумори умумии шаҳрвандони шуғл пайваста қабилҳои меҳнатӣ мебошад. Маълумот нишон медиҳад, ки дар саросари иқтисод занон 60 %-и даромади мардонро дар соли 2017 ба даст овардаанд. Соҳаҳое, ки аз ҷониби занон барқарор доранд, аз қабилҳои маориф, нисбат ба соҳаҳои мардона, аз қабилҳои иқтисод, истеҳсолот, сохтмон ва нақлиёт, қабилҳои муздор мегиранд [178].

Ин нукта дар китоби “Тоҷикистон: Страновая гендерная оценка (2021)” чунин таъкид шудааст: «Дар Тоҷикистон дар натиҷаи нобаробарии гендерӣ даромади ҳисобшудаи занон аз даромади ҳисобшудаи мардон 4,5 маротиба пасттар аст. Дар асоси нишондиҳандаи даромади миллии умумӣ, даромади сарикасии ҳисобшудаи мардон дар соли 2019 6427 доллари ИМА (бо ППС-и соли 2017) буд, дар ҳоле ки даромади сарикасии ҳисобшудаи занон ҳамагӣ 1440 доллари ИМА (бо ППС-и соли 2017)-ро ташкил медод. Таносуби музди меҳнати занон ва мардон, ки 60 ғайрисад ташкил медиҳад, ва ҳиссаи аҳолии занони аз ҷиҳати иқтисодӣ ғайрибаробар, ки 37 ғайрисад (дар муқоиса бо 63 ғайрисад барои

мардон) ташкил медиҳад, ба чунин фарқи назарраси даромад мусоидат мекунанд.» [178,с.8].

Зан, пеш аз ҳама, модар буда, ҷиҳати бунёди оилаи солим ва тарбияи дурусти фарзанд дар радифи мард сахмгузор аст. Дар марҳилаи кунунӣ, бо каноатмандӣ ва ифтихор қайд кардан мумкин аст, ки зани тоҷик дар баробари ҷаъолияти ҷаъолонаи давлатӣ, ҳамчунин ҳувияти миллӣ ва арзишҳои аслии фарҳангии худ – маҳорати соҳибхонадорӣ, сифатҳои ҳамсари нек ва эҳсоси модарии меҳрубонро ҳифз намуда, вазифаҳои бисёрҷанбаи ба зиммаи худ гузошташударо бомуваффақият ба анҷом мерасонад. Хидматҳои содикона ва талошҳои пурсамари занон дар сатҳи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба вижа бо дастгирии бевосита ва ҳамаҷонибаи Пешвои миллат, Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, арҷгузорӣ ва тақдири сазовори худро меёбад. Дар ин замина, ҷиҳати зиёд намудани ҳиссаи роҳбарони зан дар сохторҳои марказӣ ва маҳаллии иҷроияи ҳокимият, инчунин дар вазорату идораҳо, як силсила тадбирҳои самаранок пешбинӣ ва амалӣ карда мешаванд. Дар ин замина умед бар он дорем, ки қанони шарафманди тоҷик бо ғайриро қордонӣ минбаъд низ дар ободонӣ ва пешрафти Тоҷикистони азиз саҳми бузург мегузоранд.

Мутаасифона, гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ дар Тоҷикистон дар шароити ҷанги шаҳрвандӣ ва бӯҳрони иқтисодӣ ба шӯғли меҳнати занон дар истеҳсолот таъсири манфӣ расонид. Дар соли 1998 аз теъдоди умумии аҳолии аз лиҳози иқтисодӣ ҷаъол, ки 1.780.600 нафарро ташкил медод, ҳамагӣ 540.000 нафарро (30,3%) занон ташкил медоданд. Албатта, нисбат ба соли 1996 вазъият дар ин самт беҳтар нагашта буд (аз 1.778.000 аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ ҷаъол 827.000 ё 46,5% -ро занон ташкил медоданд) [265].

Аз як тараф, дар ҷумҳурӣ маблағи зарурӣ барои ташкили ҷойҳои қорӣ вучуд надошт, аз тарафи дигар, зиёд будани захираҳои меҳнатӣ мушоҳида мегашт. Таҳлилҳо нишон доданд, ки қариб дар ҳамаи шаҳру ноҳияҳо шӯғли аҳоли дар сектори истеҳсоли маҳдуд гашта буд. Аксари қорхонаҳо ё қурра аз қор монда буданд, ё ба иқтидори паст қор мекарданд. Ба бӯҳрони иқтисодӣ

муаммоҳои норасоии маводи сӯзишворӣ, бехатарии иҷтимоӣ, душвориҳои ҳамлу нақл таъсири манфӣ расонида буд.

Вазъият баъди ба итмом расидани ҷанги шаҳрвандӣ низ чанд сол беҳтар нагашт. Бисёрии корхонаҳо бинобар набудани ашёи хом, масолеҳ, таҷҳизот, техника аз кор бозмонда буданд. Сиёсати пулӣ низ дар ҳолати бӯхронӣ қарор гирифта, асъори миллӣ вучуд надошт, маош саривақт пардохта намешуд. Дар чунин шароит муҳоҷирати меҳнатӣ ба самти Федератсияи Россия авҷ гирифт. Дар натиҷаи ҷанги шаҳрвандӣ кӯчида омадани аҳоли аз деҳот ба пойтахт, кӯчбандии русзабонҳо ба Россия ва дигар мамлакатҳо афзоиш ёфт.

Дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ (1992-1997) вазъи замон дар ҷумҳурӣ хеле ногувор гардид. Тақрибан 25,000 замон бева монда, шумораи зиёде бо сабабҳои мухталиф аз шавҳаронашон ҷудо шуданд. Бархе аз онҳо ба хориҷи кишвар муҳоҷират намуда, дигар барнагаштанд. Ин ҳолат боис гардид, ки масъулияти асосии таъмини рӯзгору нигоҳубини оила пурра бар дӯши замон афтад. Онҳо маҷбур гаштанд, ки барои нигоҳубини оила ба ҳамаи намуди кор шуғл варзанд. Шуғлро интиҳоб мекарданд, ки даромади иловагӣ дошта бошад. Агар имкон бошад, дигар қишри оила, аз ҷумла ноболиғон низ ба ягон кори ғоидаовар ҷалб карда мешуданд. Онҳо бо савдои чакана, шустушӯи мошин машғул мешуданд, дар бозорҳо ҳаммоли, аробакашӣ мекарданд ва ғ.

Тибқи маълумоти омории соли 2003, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тақрибан 53 Ҷоизи аҳоли ба гурӯҳи камбизоатон дохил мешуданд. Ҳамзамон, мушоҳидаҳо гувоҳӣ медиҳанд, ки раванди феминизатсияи камбизоатӣ (яъне афзоиши ҳиссаи замон дар байни қишрҳои камбизоат) рӯ ба болоравӣ ниҳода буд. Дар асоси маълумоти омории соли 2007, зиёда аз панҷяк ҳиссаи (1/5) замони Тоҷикистон ҳамчун сарвари хонавода қайд карда шудаанд [55, с. 147].

Дар соли 2009 шумораи умумии аҳолии Тоҷикистон ба 7,37 миллион нафар расид (муқоиса кунед: соли 2006 – 6,78 миллион, соли 2016 – 8,5 миллион нафар). Аксарияти аҳоли дар манотиқи деҳот истиқомат доштанд ва 49,8 Ҷоизи умумии аҳолиро замон ташкил медоданд. Афзоиши солонаи аҳоли 2,2 Ҷоизро ташкил медод, ки дар ин миён сатҳи таваллуд дар деҳот нисбат ба

шахрҳо баландтар буд. Ин ҳодиса аз устувории анъанаҳои бисёрфарзандӣ дар деҳоти Тоҷикистон шаҳодат медиҳад. Қисми зиёди сохтори синнусолии аҳолиро ҷавонон ташкил намуда, аммо онҳо дар дохили мамлакат бо мушкилии ҷиддии таъмини шуғл рӯбарӯ мешуданд. Бинобар ин, аксарияти ҷавонон маҷбур буданд ба муҳоҷирати меҳнатӣ рӯ оранд.

Пас оғози бӯҳрони ҷаҳонии соли 2008, дар иқтисодиёти Тоҷикистон таназзули шадид ба амал омад. Барои мисол, соли 2004 ҳиссаи занони фаъоли иқтисодӣ 55,4 фоизро ташкил медод, аммо то соли 2009 ин нишондиҳанда 20 фоиз коҳиш ёфта, ба 39,1 фоиз расид. Дар мавриди мардон низ ҳамин нишондиҳанда дар соли 2004 77,8 фоиз буда, дар соли 2009 ба 72,2 фоиз коҳиш ёфтааст [277]. Пастшавии фаъолияти иқтисодии занон, асосан, аз он сабаб рух дод, ки меҳнати занон дар соҳаи кишоварзӣ мутамарказ буд; воридоти афзояндаи маҳсулоти кишоварзӣ ва шароити номусоиди рушди соҳаи кишоварзӣ дар Тоҷикистон ба ин раванд такони ҷиддӣ бахшиданд. Ҳамчунин, омилҳои оилавӣ, аз қабيلي сатҳи баланди таваллуд ва нарасидани муассисаҳои томактабӣ (боғчаҳои бачагон), имкониятҳои занонро барои фаъолияти иқтисодӣ ва иштироки фаъолонаи онҳо дар бозори меҳнат ба таври назаррас маҳдуд карданд. Дар ин давра, сатҳи таъмини шуғл дар байни мардон нисбат ба занон тақрибан ду баробар зиёд буд. Тибқи маълумоти омори соли 2009, ҳиссаи занон дар сохтори шуғли меҳнат 33,9 фоиз ва ҳиссаи мардон 45 фоизро ташкил додааст [158, с. 28]. То соли 2016, ин нишондиҳандаҳо афзоиш ёфта, мувофиқан ба 45,6 фоиз (барои занон) ва 73 фоиз (барои мардон) расиданд [149, с. 13].

Занон аз сабаби вазифаҳои модарӣ ва таваллуди фарзандон имкониятҳои нисбатан камтар барои шуғли доимӣ дар ихтиёр доранд. Оилаҳои серфарзанд низ дар кам шудани сатҳи шуғли занон нақши манфӣ мебозанд. Модарони чунин оилаҳо ё умуман кор намекунанд, ё дар ҳақиқат ба меҳнати беиختисос машғул мешаванд. Равшан аст, ки вазъи оилавии зан ба шуғл ва фаъолияти касбии ӯ таъсири бевосита мерасонад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сатҳи шуғли занони аз шавҳар ҷудошуда, инчунин бевазан, нисбат ба занони дар издивоҷ зиндагйкунанда баландтар мебошад. Маълум аст, ки аз 72 то 81 фоизи заноне, ки аз шавҳаронашон ҷудо зиндагй мекунад ё шавҳари худро аз даст додаанд, бо кор таъмин мебошанд. Ин нишондиҳанда аз он шаҳодат медиҳад, ки занони бесарвар маҷбуранд барои таъмини зиндагии худ ва фарзандонашон ғаёлона дар бозори меҳнат иштирок намоянд [177, с.89-90].

Дар баробари ҳамаи ин мушкилот ва омилҳои манфӣ, саҳми Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоии занон ва беҳтар намудани сатҳи зиндагии онҳо хеле муҳим ва назаррас мебошад. Бо ташаббусҳои Пешвои миллат ҷудо кардани квотаҳои президентӣ барои таҳсили духтарон аз минтақаҳои дурдаст, таъсиси марказҳои таълимӣ ва фароҳам овардани имкон барои рушди касбу ҳунароҳои занон амалӣ шуда, имкониятҳои онҳо барои ворид шудан ба соҳаҳои гуногуни иқтисодӣ ва иҷтимоӣ васеъ гардид [136, с.85]. Ҳамчунин, сиёсати Ҳукумати мамлакат таҳти роҳбарии Эмомалӣ Раҳмон барои дастгирии занон ва оилаҳо, махсусан дар замони пас аз ҷанги шаҳрвандӣ, ба таври назаррас беҳбудӣ ворид намуд.

Бо назардошти дастгирии бевоситаи Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ва сиёсати устувори Ҳукумати Тоҷикистон, имкон пайдо шуд, ки занон дар ҳамаи соҳаҳо - аз таҳсилот то ғаёолияти давлатӣ ва соҳибкорӣ ғаёлона иштирок намоянд ва мақоми иҷтимоии худро таҳким бахшанд.

Яке аз самтҳои муҳими ташкили шуғли меҳнат дар Тоҷикистон ҷойҳои кории ғайрирасмӣ ба шумор меравад. Занони тоҷик бештар дар ҷойҳои кории ғайрирасмӣ соҳаи кишоварзӣ ҳамчун мардикорон, бо гирифтани маоши рӯзбайъ, машғул мебошанд. Масалан, тибқи маълумоти соли 2007, аксарияти занон дар баҳши ғайрирасмӣ меҳнат ғаёолият намуда, тақрибан 47% кормандони ин соҳа дар хоҷагии қишлоқ машғул буданд [254]. Занонро набудани даромади кофӣ оилавӣ ё ҷудо шудан аз шавҳар бо сабабҳои гуногун водор менамуд, ки ба меҳнати ғайрирасмӣ машғул шаванд. Тибқи маълумоти оморӣ, соли 2009 шуғли мардҳо дар меҳнати ғайрирасмӣ 60,4%, дар байни

занон 37,4% [172, с.29], соли 2016 бошад шуғли мардҳо 33,2% ва занон 21,7%-ро ташкил додааст [59, с.19].

Баъди пошхӯрии ИҶШС ва оғози бӯҳрони иқтисодӣ муҳоҷирати меҳнатӣ ба хориҷ, аз ҷумла Федератсияи Россия ва Қазоқистон, афзоиш ёфт. Дар марҳилаи аввал асосан мардҳо ба муҳоҷирати меҳнатӣ рафта буданд, аммо охишта-охишта теъдоди занони муҳоҷир низ зиёд гардид. Тибқи таҳқиқоти анҷомдодашуда, аз теъдоди умумии муҳоҷирони меҳнатӣ 85%-ро мардон ва 15%-ро занон ташкил доданд [151, с.9]. Ҳамзамон, наздик ба 44% занон аз оилаҳои муҳоҷирони меҳнатӣ ба сифати узви оила аз Тоҷикистон хориҷ шудаанд [152, с.30].

Роҷеъ ба муҳоҷирати меҳнатии занон муҳаққиқ Г.Д. Бобоҳочаева менигорад: «Бояд зикр намуд, ки дар шароити Тоҷикистон муҳоҷирати меҳнатии занон танҳо пас соли 2000 оғоз ёфтааст, ва дар давоми 20 соли баъдӣ он ба таври назаррас суръат гирифтааст. Ба назари мо, агар дар ибтидои солҳои 2000-ум оғози муҳоҷирати меҳнатии занон аз ҳисоби дастгирии оила ва камбизоатӣ сабаб гирифта бошад, пас дар 20 соли баъдӣ сабаби афзоиши ин раванд аз як қатор омилҳои дигар, аз ҷумла беҳбуди шароити зиндагӣ, ҷалби фарзандон ба муассисаҳои таҳсилоти олӣ дар дохили кишвар ва ҳатто дар хориҷа, гузаронидани маросимҳои арӯсӣ ва дигар маросимҳо, ва ғайра иборат мебошад» [229, с.45].

Муҳим аст таъкид намоем, ки дар замони роҳбарии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон сиёсати иҷтимоӣ ва иқтисодии Тоҷикистон ба самти беҳтар кардани вазъи занону духтарон ва таъмини ҳифзи иҷтимоии онҳо равона гардида, барои пешгирии камбизоатӣ ва рушди шуғл тадбирҳои мушаххас андешида шуда истодаанд. Пешвои миллат борҳо таъкид намудаанд, ки: «оила ҳамчун падидаи иҷтимоиву ҳуқуқӣ маҳаки асосии ҷамъиятро ташкил дода, дар сатҳи Конститутсияи кишвар барои ҳифзи он ва таҳти ғамхории махсуси давлат фаро гирифтани модару кӯдак аз ҷониби Ҳукумати кишвар ҳамаи чораҳои зарурӣ андешида мешаванд» [155, с.566].

Дар шароити муосир муҳоҷирати меҳнатӣ ҳам таъсири мусбат ва ҳам манфӣ дорад. Аз як тараф, муҳоҷирати меҳнатӣ сатҳи даромади хонаводаҳоро баланд намуда, бекориро коҳиш медиҳад ва малакаҳои касбии муҳоҷиронро баланд мебардорад. Аз тарафи дигар, муҳоҷирати оммавӣ боиси аз даст додани нерӯи корӣ, бекурбшавии тахассус ва афзоиши хатарҳои иҷтимоӣ гардида, инчунин боиси пошхӯрии оилаҳо ва афзоиши шумораи модарони танҳо мегардад [6, с.10].

Дар “Шарҳи имкониятҳои иқтисодӣ ва ҳукукии замон дар кишварҳои СПЕКА” (2019) дар бораи таъсири муҳоҷирати мардон ба замон дар Тоҷикистон чунин қайд карда мешавад: «Тадқиқоти гендерии неқӯаҳволӣ ва иҷтимоию иқтисодӣ дар Тоҷикистон» таъсири муҳоҷирати мардонро ба замон, ки дар хона мемонанд, арзёбӣ мекунад. Тадқиқот нишон медиҳад, ки замон ҳангоми гирифтани маблағҳои қарзӣ, ки барои онҳо зарур аст, масалан барои хариди қитъаи замин, харидани мавод ё оғози тиҷорати шахсӣ, ба душворӣҳо рӯ ба рӯ мешаванд. Мувофиқи натиҷаҳои тадқиқоти ибтидоӣ, барои сармоягузорӣ ба фаъолияти кишоварзӣ маблағҳои шахсӣ ва пасандозҳои истифода мешаванд. Замони деҳқон инчунин ба об, заминҳои кишоварзӣ, манбаъҳои энергия, нуриҳо ва тухмӣ дастрасӣ надоранд – ин мушкилот боз ҳам қобилияти онҳоро барои беҳтар намудани неқӯаҳволӣ коҳиш дода, ба саломатӣ, имкониятҳои таҳсил ва сатҳи неқӯаҳволии хоҷагиҳои онҳо таъсири манфӣ мерасонанд» [149, с.29].

Дар китоби «Арзёбии гендерии кишварӣ, Тоҷикистон» (2016) масъалаҳои муҳоҷирати меҳнатӣ ва тағйирёбии динамикаи гендерӣ таҳлил мешаванд. Дар китоб қайд мегардад:

«Муҳоҷират васеъ паҳн шудааст; тибқи баъзе арзёбиҳо, яке аз ҳар чор хонаводаи тоҷик аъзои оилаи муҳоҷир дорад ва шумораи умумии онҳо қариб ба як миллион мерасад. Федератсияи Россия макони асосии фаъолияти муҳоҷирони меҳнатӣ мебошад (зиёда аз 90% муҳоҷиронро қабул мекунад), пас аз он дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ (пеш аз ҳама, Ўзбекистон), Ҷумҳурии Мардумии Чин ва Амороти Муттаҳидаи Араб (АМА) қарор доранд.

Маблағи интиқолии муҳочирони меҳнатӣ дар иқтисодиёти Тоҷикистон нақши муҳим дорад. Тибқи маълумоти Бонки Россия, интиқоли пулӣ аз муҳочирони меҳнатӣ 20% ММД-и Тоҷикистонро ташкил медиҳад, ки бо ин нишондиҳанда кишвар дар минтақа ва ҷаҳон яке аз ҷойҳои пешсафро ишғол мекунад.» [149, с.29]. Маблағҳои воридшуда барои бехбуди вазъи иқтисодии оилаҳо ва кам кардани сатҳи камбизоатӣ муҳим мебошанд, ҳарчанд аксар вақт барои хароҷоти рӯзмарра, ба мисли озуқа, истифода мешаванд ва таъсири зиёд ба рушди иқтисодӣ надоранд.

Дар аксар оилаҳои муҳочирон, занон дар кишвар мемонанд ва масъулияти нигоҳубини хона, фарзандон ва хоҷагиро бар дӯш мегиранд. Онҳо бо мушкilotи зиёде рӯ ба рӯ мешаванд, аз ҷумла дастрасӣ ба қарзҳо, замин, об ва дигар захираҳои муҳим барои соҳибкорӣ ва рушди фаъолияти иқтисодӣ. Ин вазъият боиси стресс ва душвории иҷтимоӣ мегардад, ки ин дар навбати худ ба таҳкими ҷойгоҳи занон ва устувории оила таъсир мерасонад [62, с.3].

Таҳлилҳои соли 2002 нишон медиҳанд, ки тибқи омили расмӣ аз Тоҷикистон аз 200.000 то 400.000 нафар ба муҳочиратӣ меҳнатӣ рафтаанд. Вале тибқи маълумоти ғайрирасӣ, шумораи муҳочирони меҳнатӣ аз 1 млн.нафар кам нест. Соли 2010 бошад тибқи омили расмӣ 736 446 нафар тоҷикистониён ба муҳочирати меҳнатӣ рафтаанд, ки 95%-и онҳо дар Федератсияи Россия фаъолият мебаранд [62,с.5]. Бар асоси иттилои Хадамоти муҳочирати Ҷумҳурии Тоҷикистон, шумораи муҳочирони меҳнатӣ аз кишвар ба Федератсияи Россия ба 708,3 ҳазор нафар мерасад, ки аз онҳо 77,8 ҳазорро занон ташкил медиҳанд [197,с.50-56]. Дар соли 2016 бошад шумораи муҳочирони меҳнатӣ ба хориҷи кишвар коҳиш ёфта, 526 858 нафар, аз ҷумла 526 787 нафар мардҳо (96,1%) ва 27 081 нафар занҳо (4,9%)-ро ташкил дод [272, с.21].

Занони Тоҷикистон одатан дар пайи аъзои хонавода ба хориҷа сафар мекунанд, аксар вақт ба шавҳаронашон ҳамроҳ мешаванд ва ё шавҳаронашонро пайдо мекунанд, ки робитаро бо аҳли оила қатъ карда буданд ва баъдан худашон дар кишвари иқоматгоҳ кор пайдо мекунанд ва муҳочир мешаванд.

Дар бораи муҳочирати занони Тоҷикистон ба Федератсияи Россия дар китоби «Арзёбии гендерии кишварӣ» (2016) чунин қайд шудааст:

«Шумораи занони муҳочир пас аз бӯҳрони иқтисодии солҳои 2008–2009 афзоиш ёфт. Занон 15–20 фоизи муҳочирони меҳнатиро ташкил медиҳанд ва дар давраи аз соли 2006 то 2012 шумораи онҳо беш аз чор маротиба зиёд шудааст.

Муҳочирати занон бисёр омилҳои «ҳаракатдиҳанда»-и монанд ба муҳочирати мардон дорад, аз ҷумла мушкилоте, ки оилаҳо ҳангоми кӯшиши зиндагӣ танҳо аз даромади марди ноновар рӯ ба рӯ мешаванд.

Занони Тоҷикистон, одатан, аввал ба хориҷи кишвар аз паси аъзои оила мераванд, аксаран ба шавҳарони худ ҳамроҳ мешаванд ё шавҳароне меёбанд, ки қаблан робитаро қатъ кардаанд, ва баъдан худ дар кишвари қабулкунанда кор пайдо намуда, ба муҳочир табдил меёбанд.

Ҳамчунин занон ба ҷойи шавҳарони худ муҳочират мекунанд, агар шавҳарон дар рӯйхати «манъи вуруд» ба Россия қарор дошта бошанд. Аксари занон қарорро дар бораи муҳочират бо маслиҳат бо шавҳар, ҳонаводаи шавҳар ва ҳонаводаи худ қабул мекунанд, зеро онҳо аксар вақт барои қабули чунин қарор мустақилона эътимоди кофӣ надоранд ва қарорҳои онҳо ба дараҷаи зиёд зери таъсири ҳешовандонашон қарор мегирад» [174, с.34-35].

Мутаасифона занон-муҳочирони меҳнатӣ ба муаммоҳои зиёд дучор мегарданд. Чӣ тавре, ки Г.Д. Бобохоҷаева менигорад: «Мувофиқи омили расмӣ, аксари занони муҳочир ба таври ғайрирасмӣ, бидуни ягон шартнома ё созишнома ва ҳатто бидуни ба қайд гирифтани ҷойи истиқомати муваққатӣ дар кишварҳои дигар (асосан дар Федератсияи Россия ва Қазоқистон) ба кор оғоз мекунанд. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки дар чараёни кор чунин муҳочирон қариб ҳар рӯз бо мушкilot рӯ ба рӯ мешаванд. Дар натиҷа, онҳо ё ба дасти мақомоти тафтишотии кишвари қабулкунанда меафтанд, ё корфармо музди пурраи онҳоро пардохт намекунад, ё мушкilotи дигар ба миён меоянд.

Тибқи маълумот, аксари занони кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла Тоҷикистон, ки дар соҳаи хизматрасонӣ доимо фаъолият мекунанд, дар раванди

кор аксар вақт ба мушкилот дучор мешаванд ё аз ҷониби корфармо таҳқир ва сарзаниш мешаванд. Сабабҳои объективии ин падидаи номатлубро мутахассисон асосан дар надониести забон, қонунгузорӣ, набудани шартномаи расмӣ бо корфармо ва инчунин дар бемасъулияти муҳоҷирон ҳангоми пур кардани ҳуҷҷатҳои зарурӣ мебинанд» [229, с.80-81].

Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар сиёсати иҷтимоӣ ва иқтисодии кишвар ҳангоми баромадхояшон пайваста таъкид кардаанд, ки беҳбуди вазъи қонун ва тақвияти шуғли онҳо яке аз вазифаҳои муҳимтарин дар рушди Тоҷикистон мебошад. Таваҷҷуҳ ба қонун, дастгирии онҳо дар соҳаҳои гуногун ва фароҳам овардани имкониятҳои беҳтар барои шуғл ва ташаккули иқтисодии иҷтимоӣ дар марҳилаҳои гуногуни рушди мамлакат зина ба зина амалӣ мегардад. Ин тадбирҳо барои таъмини баробарҳуқуқии иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ва коҳиши камбизоатӣ мусоидат мекунанд.

Иқрор бояд шуд, ки баҳусус дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ муҳоҷирати меҳнатӣ яке аз омилҳои муҳими паस्त кардани сатҳи камбизоатӣ дар кишвар буд. Сабаби асосии ба муҳоҷирати меҳнатӣ рафтани мардум ба даст овардани маблағ барои масрафоти зиндагӣ ва беҳтар намудани сатҳи зиндагӣ вобаста буд. Алла Қуватова дар ноҳияҳои Варзоб, Ёвон, Кофарниҳон (ҳозира Ваҳдат) пурсиши афкори умум намуда, муайян кардааст, ки қавонун ба муҳоҷирати меҳнатӣ ба Федератсияи Россия барои қамъоварии маблағ барои харҷи тӯйи никоҳӣ ва харидани автомобил мерафтаанд. Ба ҳисоби миёна онҳо то 1000 доллари ИМА ба оила ворид мекарданд. Масалан, дар соли 2002 дар деҳаи Вармоники қамовати Деҳмалики ноҳияи Варзоб аз 6 тӯйи никоҳӣ 3 – тояшро қавонони аз муҳоҷирати меҳнатӣ баргашта баргузор намудаанд [265].

Албатта, рушди муҳоҷирати меҳнатӣ дар Тоҷикистон зери раҳбарии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо назардошти манфиатҳои миллӣ ва ҳифзи манзалати қонун ва оилаҳо роҳандозӣ гардид. Пешвои миллат дар Паёми соли 2006 таъкид кардаанд: «Ҳадафи асосии сиёсати давлатӣ дар бахши муҳоҷирати меҳнатӣ ва ҳифзи иҷтимоиву ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки муваққатан дар хориҷа кор мекунанд, аз танзими рафтуомад,

пешгирии муҳоҷирати ғайриқонунӣ ва пойдор намудани қонуният дар раванди муҳоҷират иборат мебошад.

Қабул шудани Барномаи муҳоҷирати меҳнатии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷа барои солҳои 2006-2010 омили муҳими ҳалли ин проблема хоҳад шуд.

Махсусан ба имзо расидан ва тасдиқи Созишнома миёни Тоҷикистон ва Россия дар бораи фаъолияти меҳнатӣ ва ҳифзи ҳуқуқи шаҳрвандони мо дар Федератсияи Россия ва шаҳрвандони Федератсияи Россия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон имконияти васеи танзими муҳоҷирати меҳнатиро фароҳам меорад» [155, с.232].

Ин сиёсати давлат кӯмак кард, ки муҳоҷирати меҳнатӣ дар доираи қонун ва бо ҷалби қонуну қавонон, инчунин таваҷҷуҳ ба дастгирии иҷтимоиву ҳуқуқии онҳо ба роҳ монда шавад.

Алла Қуватова таъсири муҳоҷирати меҳнатии тоҷикистониёнро ба бучети оилавӣ дар соли 2002 бо баъзе мисолҳо нишон додааст. Чунончӣ, бо Муяссар (42-сола, оиладор, соҳиби 5 фарзанд) аз Исфара мусоҳиба анҷом дода, муайян кардааст, ки «шавҳари ӯ се сол аст, ки ба Россия ба муҳоҷирати меҳнатӣ меравад. Дар Тюмен кор мекунад. Дар он ҷо муҳоҷирони меҳнатӣ аз Исфара хеле зиёданд, қариб ки аз ҳар як хонавода. Занҳо низ ба муҳоҷирати меҳнатӣ рафтаанд. Онҳо бо хариду фурӯш машғуланд, меваи хушк мефурӯшанд. Шавҳараш ҳар сол як маротиба ба руҳсатии меҳнатии 45-рӯзӣ баромада меояд. Музди меҳнати ӯ 8-10 ҳазор рубли Россияро ташкил медиҳад. Ба сифати сантехник кор мекунад. Аз ҳисоби маош наздик 1000 доллари ИМА ба хона меоварад. Инчунин, дар давоми сол ҳар моҳ бо воситаи банк (тақрибан 2-3 ҳазор рубли Россия) ба оилааш мефиристад. Ҳангоми гузаштан аз сарҳад, агар техника ворид карданӣ бошад, ба кормандони гумрук боч (200 рубли русӣ) месупорад, дафъаи охирин телевизор овардааст. Баъди бозгашт шавҳараш ҳатман барои хешу табор, ҳамсоя, ёру ҷӯраҳояш зиёфат ташкил мекунад. Муяссар мегӯяд, ки “муҳоҷират”-и меҳнатии шавҳараш кори хуб аст. Зеро оиларо бо маблағи зарурӣ таъмин мекунад. Дигар роҳ нест. “Ҳангоми набудани

шавҳар ман душворӣ мекашам, чунки муаммоҳои фарзандонро худам ҳаллу фасл мекунам”, - мегӯяд ӯ» [265].

Таҳлило нишон медиҳанд, ки баъзе қанони мардони муҳочир дар ҳолати ногувори иҷтимоӣ қарор доранд: онҳо аз ҷиҳати иқтисодӣ вобаста буда, барои пайдо кардани ҷои кор малака ва таҳассуси кофӣ надоранд. Аксаран, масъулияти рӯзгордорӣ ва нигоҳубини фарзандон пурра бар души онҳо меафтад. Гарчанде аксари онҳо ба шуғли соҳибкорӣ майл доранд, вале барои гирифтани қарз ҷуръат намекунанд. Танҳо 25%-и онҳо аз волидайн, дӯстон, хешу табор ёрӣ мегиранд, аз ҷомеаи байналхалқӣ ва созмонҳои ғайридавлатӣ қариб ки кӯмак намегиранд. Аз ҷор як ҳиссаи қанони муҳочирони меҳнатӣ доир ба дар қадом минтақаи Россия ғайриҷаҳлият бурдани шавҳарашон оғаҳӣ надоранд. Иддае аз онҳо аз шавҳарашон кӯмаки молиявӣ намегиранд.

Маҷаллаи илмию таҳлили «Некӯаҳволии гендерӣ ва омӯзиши иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар Тоҷикистон» таъсири равандроҳои муҳочирати мардон ба сатҳи ҳаёт ва имконоти қанони дар ҳонамондари мавриди арзёбӣ қарор додааст. Дар асоси натиҷаҳои таҳқиқоти анҷомдодашуда, қанони деҳот маблағҳои шахсӣ ва пасандозҳои ҳудро бештар барои сармоягузорӣ ба соҳаи кишоварзӣ равона мекунанд. Аммо, онҳо дар раванди ғайриҷаҳлияти кишоварзӣ ба мушкилоти ҷиддии дастрасӣ ба захираҳои асосӣ, аз ҷумла об, заминҳои қорам, манбаъҳои энергия, нуриҳои минералӣ ва тухмии баландсифат дучор мешаванд. Ин маҳдудиятҳои сохторӣ на танҳо имконоти беҳбудӣ некӯаҳволии молии қанонро маҳдуд мекунанд, балки ба саломатӣ, дастрасӣ ба таҳсилот ва сифати умумии ҳаёти аъзои ҳонаводаҳои онҳо низ таъсири манфӣ назаррас мерасонанд [149, с. 29].

Бо баҳисобгирӣ ва таҳлили имкониятҳои маҳдуди қанони дар оилаҳои муҳочирони меҳнатии мамлакат, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон як қатор ҷорабиниҳои ҳадафмандро ба роҳ мондааст. Ҳадафи аслии ин тадбирҳо дастгирӣ аз равандроҳои ҷалби қанон ба сектори расмӣ шуғли меҳнат, рушди малакаву салоҳиятҳои касбии қанони қоргар, таъмини дастрасии онҳо ба

хизматрасониҳои ҳуқуқӣ ва молиявӣ, баланд бардоштани сатҳи маълумот (дониш) ва ҷалби фаъоли занон ба ҳаёти иқтисодию сиёсии кишвар мебошад. Дар ин замина, ҳукумати мамлакат ба масъалаҳои дастгирии иҷтимоӣ ва ҳуқуқии занони муҳоҷир таваҷҷуҳи хоса зоҳир менамояд. Аз имкониятҳои ташкилотҳои байналмилалӣ низ дар ин самт ба таври васеъ истифода мегардад. Чунончи, аз соли 2014 инҷониб, бо дастгирии лоиҳаи сохтори «СММ-Занон» (UN Women), ки аз ҷониби Барномаи захираи мақсадноки Созмони Миллалӣ Муттаҳид оид ба бехатарии инсон роҳандозӣ шуда ва аз ҷониби Ҳукумати Норвегия маблағгузорӣ мегардад, беш аз 3000 нафар занони Тоҷикистон гурӯҳҳои рафокат ва ёрии ҳамдигариро созмон додаанд. Ин лоиҳа махсусан барои занони аз лиҳози иҷтимоӣ осебпазири водии Рашт ва вилояти Хатлон – ва пеш аз ҳама барои заноне, ки шавҳаронашон дар муҳоҷирати меҳнатӣ ба сар мебаранд – пешбинӣ гардидааст. Дар фосилаи солҳои 2013-2016, дар доираи лоиҳаи зикршуда ба занони таҳти пӯшош (аъзои оилаҳои муҳоҷирони меҳнатӣ) дастгирии ҳамаҷонибаи ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ба таври мунтазам ва муассир роҳандозӣ гардид.

Ба 1283 зан аз хонаводаҳои муҳоҷирон машваратҳои ҳуқуқии ройгон пешниҳод гардида, 4798 зан тавассути барномаҳои омӯзишӣ ва иттилооти расонаӣ дар бораи ҳуқуқҳои худ маълумоти зарурӣ гирифтанд.

Дар китоби «Баррасии ҳуқуқ ва имкониятҳои иқтисодии занон дар кишварҳои СПЕКА» (СПЕКА – Барномаи махсуси СММ барои иқтисодиёти Осиёи Марказӣ) (2019) чунин қайд мегардад: «Сохтори «СММ-Занон» дар шарикӣ бо Кумитаи кор бо занон ва оила инчунин дар вилояти Суғди Тоҷикистон гурӯҳҳои кории мақсадноки ноҳиявиро барои расонидани машваратҳои ҳуқуқии ройгон ба занон оид ба масъалаҳои ҳуқуқ ба замин ва моликият таъсис дод. Ин модел натиҷаҳои хеле хуб нишон дод, ки ҳукумати кишвар онро дар саросари ҷумҳурӣ ҷорӣ намуд – дар солҳои 2014 ва 2015 тақрибан 20 300 зан аз ин хизматрасониҳо баҳравар шуданд.

Ғайр аз ин, дар 18 ноҳия марказҳои ягонаи хизматрасонӣ ба кор шурӯъ карданд, ки шаҳрвандонро бо хадамоти давлатӣ ва хизматчиёни давлатии

маҳаллӣ мепайванданд. Ин имкон медиҳад, ки ҳадди аққал 500 оила дар як сол мушкилоти мураккаби худро тавассути дастрасии соддакардашуда ба 12 хадамоти давлатӣ, ки ҳамчун як равзана фаъолият намуда, ба гурӯҳҳои осебпазири аҳоли кӯмак мерасонанд, ҳал намоянд.

Ҳамчунин, гурӯҳҳои наватбодори занон, ки аз ҷониби Сохтори «СММ-Занон» ва фаъолон ташкил шудаанд, ба мониторинги хонаводаҳо ва ҷустуҷӯи фаъолонии шаҳрвандони осебпазиртарин, ки аксарияти кулли онҳоро занону духтарон ташкил медиҳанд, шурӯъ карданд.

Лоиха инчунин ба ворид намудани занони партофташуда ва кӯдакони муҳочирони меҳнатӣ ҳамчун категорияи нави гурӯҳҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ осебпазир ба қарори Ҳукумат №448 аз 2 июли соли 2015 мусоидат намуд, ки ин дастрасии онҳоро ба хизматрасониҳои роӣғони ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва равониву иҷтимоӣ осон мегардонад» [149, с.29].

Қобили зикр аст, ки аз Ҷумҳурии Тоҷикистон теъдоди заноне, ки ба муҳочирати меҳнатӣ фаро гирифта мешаванд, нисбат ба мардон ба таври назаррас камтар мебошад. Аксари занони муҳочир ҳамчун нерӯи корӣ дар Федератсияи Россия ба қайд гирифта мешаванд, аммо бояд тазаққур дод, ки гарчанде бисёре аз онҳо соҳиби маълумоти олӣ ё миёнаи махсус мебошанд, фаъолияти меҳнатии онҳо аксаран дар шакли ғайрирасмӣ (бе бастанӣ шартномаи расмӣ кори мувофиқи қонунгузори давлати маҳалли иқомат), бидуни қафолатҳои зарурии иҷтимоӣ ва дар вазифаҳои камтаҳассусу музди паст сураат мегарад. Ин ҳолат на танҳо осебпазирии иҷтимоӣ ва иқтисодии занони муҳочирро афзун мегардонад, балки имкониятҳои истифодаи самараноки захираҳои интеллектуалии онҳоро дар бозори меҳнати минтақавӣ маҳдуд менамояд. Ин ҳолат ба мушкилоти иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дар миёни занон оварда мерасонад. Бо вуҷуди ин, бархе аз занони муҳочир меҳонад, ҳаёти шахсии худро шоиста ба роҳ монанд, маълумот гирад ё онро ба фарзандон диҳанд, қисми дигари онҳо интизори васл бо оилашон (шавҳарашон) ҳастанд [79, с.90-94].

Тибқи натиҷаҳои як назарсанҷии амиқ дар соҳаи муҳоҷирати занона, занони минтақаи Осиёи Марказӣ, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчун осебпазиртарин гурӯҳи муҳоҷирон шинохта шудаанд. Ин гурӯҳи демографӣ дар шароити ниҳоят вазнин ва номусоиди иҷтимоиву иқтисодӣ фаъолияти меҳнатӣ ва зиндагии рӯзмарраи худро идома медиҳад. Ҳамзамон, занони муҳоҷири тоҷик дар мавриди дастрасӣ ба хадмоти асосии тиббӣ ва нигоҳдории саломатӣ бо мушкилоти бисёрчанба ва ҷиддӣ рӯбарӯ мегарданд, ки ин омил осебпазирии иҷтимоии онҳоро боз ҳам шадидтар месозад. Ин мушкилот пеш аз ҳама аз набудани санадҳои расмӣи шуғлӣ, маҳдудияти суғуртаи тиббӣ ва норасоии захираҳои молиявӣ дар миёни занони муҳоҷир сарчашма мегирад [181, с.7].

Ба масъалаи ҳифзи иҷтимоии муҳоҷирони меҳнатӣ ва аҳли оилаи онҳо дар сатҳи байналхалқӣ низ аҳаммияти хоса дода мешавад. Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳти раҳбарии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, барои ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои муҳоҷирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо, инчунин таҳкими ҳамкорӣ дар сатҳи байналмилалӣ ва минтақавӣ тадбирҳои муассирро амалӣ менамояд. Тоҷикистон уҳдадорӣҳои худро дар доираи Пакти байналхалқии соли 1966 оид ба ҳуқуқи шаҳрвандӣ ва сиёсӣ, Конвенсияи №97 ва №143-и Созмони байналхалқии меҳнат, инчунин Конвенсияи байналхалқии соли 1990 оид ба ҳимояи ҳуқуқи ҳамаи меҳнаткашон-муҳоҷирони меҳнатӣ ва аҳли оилаҳои онҳо қатъиян иҷро мекунад. Дар соли 2012 Тоҷикистон ҳисоботро оид ба иҷрои Конвенсияи байналхалқии соли 1990 пешниҳод намуда, эътироф кардааст, ки муҳоҷират оқибати иҷтимоӣ дошта, он ба вазъи ҳаёти оилавӣ таъсири назаррас мерасонад ва на танҳо муҳоҷирони меҳнатиро, балки занону фарзандони онҳоро низ фаро мегирад [284].

Пайрав Чоршанбиев зимни таҳлили мушкилоти ҷараёни муҳоҷирони меҳнатӣ чунин қайд мекунад: «Тавре Маркази хабарҳои СММ иттилоъ медиҳад, аъзои Кумита ба масъалаҳои ҷараёни муҳоҷирони меҳнатӣ ва таъсири ин раванд ба қишрҳои осебпазири аҳоли – кӯдакон ва занон тавачҷӯҳи хосса зоҳир менамоянд.

Дар посухҳои худ Тоҷикистон хабар медиҳад, ки дар солҳои 2012 – 2013 бо мусоидати Созмони байналмилалӣ муҳоҷират (СБМ) мақомот нақшадоранд, ки варақаҳои муҳоҷирати барои муайян кардани нишондиҳандаҳои дақиқтари чараёнҳои муҳоҷират аз кишвар тақмил диҳанд.

Ҳамзамон, намоёндогони Тоҷикистон таъкид мекунанд, ки таҳияи механизми муайян кардани чараёнҳои ғайриқонунии муҳоҷират аз ҷумҳурӣ бо сабаби мушкилоти мавҷуда дар соҳаи танзими чараёнҳои муҳоҷират дар кишварҳои таъинот ғайриимкон аст. Онҳо қайд карданд, ки байни Тоҷикистон ва кишварҳои асосии таъиноти муҳоҷирон низоми раводид (виза) вуҷуд надорад ва шаҳрвандон, чун қоида, бо асосҳои қонунӣ сафар мекунанд. Онҳо танҳо пас аз расидан ба кишвари таъинот, дар сурати риоя накардани қоидаҳои муқарраршудаи иқомат, ба муҳоҷирони ғайриқонунӣ табдил меёбанд» [284].

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ) як қатор созишномаҳо ба имзо расонидааст, ки дар онҳо масъалаҳои муҳоҷирати меҳнатӣ ва ҳифзи ҳуқуқи муҳоҷирон ба таври дақиқ танзим ёфтаанд. Аз ҷумла, созишномаи соли 1994 дар бораи ҳамкорӣ дар соҳаи муҳоҷирати меҳнатӣ ва ҳифзи ҳуқуқи муҳоҷирони меҳнатӣ, созишномаи соли 1998 дар мавриди мубориза бо муҳоҷирати ғайриқонунӣ ва Конвенсияи соли 2008, ки мақоми муҳоҷирони меҳнатӣ ва аъзои оилаи онҳоро дар кишварҳои ИДМ муайян мекунад [62, с.16]. Дар доираи Созмони ҳамкории Шанхай низ созишномаҳои ба танзимдории муҳоҷирати меҳнатӣ имзо шудаанд.

Сарфи назар аз татбиқи чорабиниҳои зикршуда, бояд эътироф намуд, ки дар маҷмӯъ, ҳам давлат ва ҳам ҷомеа ба мушкилоти иҷтимоии муҳоҷирони меҳнатӣ, алахусус ба вазъи занон ва кӯдаконе, ки аз ҷониби мардони муҳоҷири меҳнатӣ дар ҳолати ниёзмандӣ ва осебпазирӣ қарор гирифтаанд, то ҳадди зарурӣ тавачҷуҳ ва эътибори кофӣ зоҳир намесозанд. Заноне, ки аз ҷониби шавҳар-муҳоҷирони меҳнатӣ партофта шудаанд, дар аксар ҳолат маълумоти кофӣ, касбу кор ва малакаи меҳнатӣ надоранд ва бе дастгирии молиявӣ дар ҳолати депрессия қарор мегиранд, баъзеҳо ҳатто ба худкушӣ мерасанд ё ба

беморӣ, гуруснагӣ ва зӯроварӣ дучор мешаванд ва ҳатто ба танфурӯшӣ майл пайдо мекунанд [155].

Ҳамчунин, таҳлилҳои илмӣ ва омории иқтисодӣ гувоҳӣ медиҳанд, ки барномаҳои фаъоли бозори меҳнат, ки ҳамчун яке унсурҳои асосии системаи ҳифзи иҷтимоӣ махсуб мешаванд дар раванди коҳиши сатҳи бекорӣ ва пур намудани норасоии мавҷуда дар сатҳи малакаҳои касбӣ ва дониши нерӯи корӣ нақши назаррас доранд. Бо вуҷуди ин, ҳаҷми маблағгузориҳои ин барномаҳо нисбат ба хароҷоти умумии соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ бениҳоят ночиз мебошад. Аз ин рӯ, ба кишварҳои узви Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ), аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон, тавсия дода мешавад, ки муқаррарот ва заминаҳои ҳуқуқии ҳифзи иҷтимоиро васеъ намуда, онҳоро амиқтар ва ҳамаҷониба созанд. Ҳадафи ин тадбирҳо бояд таъмини дастрасии универсалии ҳамаи шаҳрвандон, ба вижа занон, ба хизматрасониҳои босифати иҷтимоӣ, аз ҷумла дастгирии иқтисодӣ бошад. Нақшаҳои ҳифзи иҷтимоии аҳоли, ки дар сатҳи зарурӣ тарҳрезӣ ва ба таври самаранок амалӣ мегарданд, ҳамчунин дар қонунгузориҳои миллии ҳар як кишвар расман тасдиқ мешаванд, воситаи муҳимми мубориза бо камбизоатӣ ба ҳисоб мераванд. Ин нақшаҳо набояд ба тадбирҳои кӯтоҳмуддати рӯзмарра маҳдуд гарданд, балки бояд хусусияти дарозмуддат, устувор ва системавӣ дошта бошанд.

Аз нуқтаи назарҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, барои таъмини ҳифзи иҷтимоии занон нақши оила аҳамияти махсус дорад. Оилаҳо дар Тоҷикистон нисбатан калонҳаҷм буда, тибқи рӯйхатгирии аҳолии соли 2000 ҳаҷми миёнаи оила дар мамлакат 5,8 нафарро ташкил медиҳад, ки дар шаҳр 4,5 ва дар деҳот 6,5 нафар мебошад [65, с.25-29]. Дар сохтори даромади оила маош мавқеи асосиро касб мекунад, вале он наметавонад нишондиҳандаи пурраи некӯаҳволии аҳоли бошад, зеро маош танҳо тақрибан сеяки даромади оилаҳои камбизоатро ташкил медиҳад. Бештари даромад аз фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ ва ғайринақдӣ, аз ҷумла даромади қитъаи наздиҳавлигӣ ба даст меояд, ки аслан занон масъули парвариш ва фурӯши маҳсулоташ мебошанд. Даромади муҳочирати меҳнатӣ низ яке аз манбаъҳои муҳимми таъмини

зиндагии оила ба ҳисоб меравад. Таҳқиқоти интихобии некуаҳволии ҳаёт дар Тоҷикистон дар соли 1999 нишон дод, ки то 79%-и маблағи оилаҳои камбизоат барои хӯрокворӣ сарф мешавад [265].

То қабули Қонуни танзими анъана ва ҷашну маросим дар соли 2007, дар Тоҷикистон маросимҳои гуногун, аз ҷумла тӯйҳо ва дигар ҷашнҳои миллию динӣ бо хароҷоти гарон баргузор мешуданд, ки ин ба болоравии сатҳи камбизоатӣ ва паст шудани ҳифзи иҷтимоии занон таъсири манфӣ мерасонид. Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар сиёсати иҷтимоии худ ҳамеша ба назорати хароҷоти маросимҳо ва татбиқи тадбирҳои мақсаднок барои дастгирии оилаҳои камбизоат таъкид намуда, роҳҳои беҳтар кардани вазъи иҷтимоӣ ва иқтисодии занонро равшан кардаанд.

Дар ин бораи Пешвои миллат чунин менигоранд: «Мо бо мақсади танзими расму анъана ва ҷашну маросимҳо қонун қабул кардем. Зарур аст, ки татбиқи қонуни зикршуда минбаъд низ таҳти назорати ҷиддӣ қарор дода шавад.

Корро дар ин самт тавре ба роҳ бояд монд, ки сарфаю сариштакорӣ ва парҳез аз сарфу хароҷоти беҳудаву намоишкорона дар ҳамаи самтҳои ҳаёт, аз ҷумла дар истифодаи барқу гармӣ ва обу газ бояд ба одати ҳаррӯза ва ҷузъи маданияти оиладорӣ мардуми фарҳангии мо табдил ёбад» [155, с.292].

Ҳамчунин, аз соли 1991 то 2021 иштироки занон дар ҳаёти иҷтимоӣ ва иқтисодии Тоҷикистон тағйироти назаррасро таҷриба кардааст, ки он ба таъсири омилҳои дохилӣ ва хориҷӣ, аз ҷумла сиёсати давлатӣ ва роҳбарии Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон вобаста аст. Бо вучуди мушкilotи таърихӣ, аз ҷумла ҷанги шаҳрвандӣ ва бӯҳронҳои иқтисодӣ, занон тавонистанд нақши муҳимро дар соҳаҳои маориф, тандурустӣ, кишоварзӣ ва соҳибкорӣ бозанд. Барномаҳои, ки ба дастгирии занон равона шудаанд, аз қабili маблағгузориҳои хурд ва омӯзишҳо, ба афзоиши истиқлолияти иқтисодии онҳо мусоидат карданд.

Аз сӯйи дигар, занон дар ҷомеа ҳанӯз ҳам бо монеаҳои ҷиддии сохторӣ, аз ҷумла маҳдудияти дастрасӣ ба захираҳои иқтисодию истеҳсолӣ, таҳти таъсири қолабҳои гендерии афкори ҷамъиятӣ (стереотипҳои иҷтимоӣ) қарор гирифта,

инчунин аз набудани механизмҳои самараноки ҳимояи ҳуқуқӣ ранҷ мебаранд. Бо дарназардошти ин мушкилот, барои беҳбуди устувори мавқеи замон дар ҳаёти иҷтимоӣ ва иқтисодии кишвар, идома додани татбиқи чорабиниҳои ҳадафманд дар самтҳои зерин ҳатмист: таъмини баробарии воқеии имкониятҳо дар ҳамаи бахшҳои ҷомеа, дастгирии муассири соҳибкории замон ва таҳкими системаи ҳифзи ҳуқуқии замон. Танҳо дар сурати амалисозии пайваста ва ҳамаҷонибаи чунин сиёсат метавон ба натиҷаҳои дарозмуддат ва самарабахш дар баланд бардоштани мақоми иҷтимоӣ-иқтисодии замон ноил гардид. Рушди устувори кишвар бе иштироки ғайралолаи замон дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷомеа ғайриимкон аст.

Ҳамин тавр, таҳлилҳои амалӣ ва назариявӣ нишон медиҳанд, ки сиёсати иҷтимоӣ ва иқтисодии роҳбарияти Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба таври назаррас ба беҳбудии вазъи замон ва фарогирии онҳо ба ҳаёти ҷамъиятӣ ва бозори меҳнат равона шудааст.

Аз рӯйи натиҷаҳои таҳқиқот бармеояд, ки дар доираи сиёсати давлатӣ ва стратегияи миллии барои таъмини баробарии гендерӣ ва рушди иқтисодии замон, қабули санадҳои меъёрӣ, татбиқи барномаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, инчунин ташкили механизми дастгирии соҳибкорӣ ва шуғли замон ба таври муназзам амалӣ гардидааст. Ин равишҳо имкон додаанд, ки замон нақши фаролтарро дар ҳаёти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ишғол намоянд ва сатҳи иштироки онҳо дар бозори меҳнат босуръат афзояд.

Дар таҳқиқот инчунин муайян карда шуд, ки таъсири сиёсати Пешвои миллат на танҳо дар сатҳи ҳуқуқӣ ва ташкилии иҷтимоӣ, балки дар баланд бардоштани малакаҳо, имкониятҳои таълимӣ ва соҳибкории замон низ таҷассум меёбад. Ин омилҳо дар маҷмӯъ ба таҳкими ҷойгоҳи замон дар ҷомеа ва баланд бардоштани сифати зиндагии онҳо мусоидат мекунанд.

Ҳамзамон, таҳлили натиҷаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ нишон медиҳад, ки фарогирии замон ба бозори меҳнат таъсири мусбат ба рушди устувори иқтисод ва мустаҳкамии фазои иҷтимоӣ дорад. Бархе аз нуқсонҳои мавҷуда, аз ҷумла набудани имкониятҳои баробар дар баъзе соҳаҳо ва камбудии инфрасохторӣ,

зарурати идомаи тадбирҳои сиёсати иҷтимоӣ ва иқтисодиро зеро таъкид мегузоранд.

Таҳқиқоти мазкур исбот намуд, ки сиёсати Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар самти фарогирии замон ба ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва бозори меҳнат нақши ҳалкунанда ва стратегӣ дорад. Ин сиёсат на танҳо барои рушди инсонӣ ва иҷтимоии замон, балки барои таъмини рушди устувори кишвар ҳамчун як тамоюли муҳим шинохта мешавад.

Аз ин рӯ, натиҷаҳои таҳқиқот асоси устувор барои таҳияи стратегияҳои минбаъда ва такмили механизмҳои амалӣ намудани сиёсати фароғирӣ ва дастгирии замон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд.

Дар маҷмӯъ, барои таъмини ҳифзи иҷтимоии муҳоҷирони меҳнатӣ ва аъзои оилаи онҳо, махсусан замон, сиёсати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар доираи қонунгузорӣ ва ҳамкориҳои байналмилалӣ идома дорад ва барномаҳои рушдфто чихати ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ ва иқтисодӣ амалӣ мегарданд. Ин равандҳо барои беҳбуди вазъи иҷтимоии аҳоли, коҳиши камбизоатӣ ва рушди устувори кишвар нақши калидӣ доранд.

3.2. Пуштибонии Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон аз рушди соҳибкории замон ва фароҳам овардани имкониятҳои иқтисодӣ

Баробарии гендерӣ дар иқтисод бо таъмин намудани дастрасии баробар ба захираҳои иқтисодӣ барои замон ва мардон, аз ҷумла тавассути маблағгузорӣ ва рушди соҳибкории замон, амалӣ мешавад. Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ҳамеша таъкид менамоянд, ки дастгирии замон дар соҳаи иқтисод на танҳо масъалаи иҷтимоӣ, балки омили муҳими рушди устувори кишвар мебошад. Рушди соҳибкорӣ дар байни замон ҳамчун механизми самарабахши тавсеаи имкониятҳои иқтисодии онҳо эътироф шудааст. Ин раванд тавассути тавлиди дороиҳо ва таъсиси заминаҳои истиқлолияти молиявӣ ба коҳиши сатҳи факр мусоидат намуда, трансформатсияи мусбати

некӯаҳволии инфиродӣ, оилавӣ ва иҷтимоиро таъмин месозад. Бо ташаббусҳои Пешвои миллат, шуғл бо соҳибкорӣ имконият медиҳад, ки қисми зиёди аҳоли, аз ҷумла занон, ба истеҳсолоти ҷамъиятӣ ҷалб гарданд.

Сектори соҳибкории хурду миёна дар Тоҷикистони соҳибистиклол падидаи нав маҳсуб меёбад. Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, аз рӯзҳои нахустини роҳбарӣ аҳаммияти ин соҳа ва зарурати ташкили заминаҳои ҳукукиро таъкид намудаанд. Нахустин санади ҳукуқӣ, ки соҳибкории хурдро ба танзим медарорад ва ҳамкории онро бо давлат ба роҳ мемонад, 22 декабри соли 1992 қабул шудааст. Дастгирии давлатии соҳибкорӣ тибқи ин қонун аз ташаккули инфрасохтори рушд ва дастгирии соҳибкории хурд дар сатҳи ҷумҳурӣ ва маҳаллӣ, ҷалби қишри камбизоати ҷомеа ба фаъолияти соҳибкорӣ, ба субъектҳои соҳибкорӣ додани объектҳои сохтмони нопурра, истифоданашуда ва зараровар, ба субъектҳои соҳибкории хурд имконияти дар мадди аввал харидории объектҳои ба иҷора гирифтаашон ва ғайра иборат буд.

Бо ташаббусҳои мустақими Пешвои миллат заминаҳои сиёсати давлатӣ дар самти рушди соҳибкории хурд устувор гардиданд. Ин раванд вазифаҳои муҳимме чун тақмили қонунгузорӣ, соддагардонии андозситонӣ, аз байн бурдани монеаҳои бюрократӣ, пешниҳоди қарзҳои имтиёзнок ва суғуртаи соҳибкоро дар бар мегирад. Ҳамзамон, таъсиси инфрасохтори иттилоотӣ, тайёр кардани мутахассисон ва таъмини амнияти мавқеи иҷтимоии соҳибкорон дар маркази ин барномаҳои давлатӣ қарор доранд.

Масъалаи муҳим дар рушди соҳибкории занон, ин таъмини қарзҳои имтиёзнок, озодӣ дар фаъолияти соҳибкорӣ ва пешниҳоди имтиёзҳои дигар мебошад. Бо иқдоми Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, Ҳукумати Тоҷикистон барои дастгирии занон Грантҳои президентӣ пешниҳод мекунад, ки тавассути онҳо ҷойҳои корӣ ва имкониятҳои молиявӣ барои занон ташкил мешаванд. Стратегияҳои давлатӣ дар самти ҳавасмандгардонии шуғли аҳоли маҷмӯи тадбирҳои мақсаднокро ҷиҳати тавсеаи имкониятҳои иқтисодии бонувон фаро мегиранд. Ин вазифаҳо, пеш аз ҳама, таъмини занонро бо ҷойҳои кории устувор, ташкили машваратҳои касбӣ ва азнавтайёркунии малакаҳои

соҳавӣ, инчунин фароҳамсозии заминаҳо барои рушди соҳибкории занона пешбинӣ менамоянд. Ҳамзамон, сафарбаркунии онҳо ба корҳои ҷамъиятии музднок ва расонидани кумакҳои маҷмӯии иҷтимоӣю касбӣ ба занону духтарони аз зӯроварӣ зарардида қисми таркибии ин барномаҳо маҳсуб мешаванд.

Барои пешрафти соҳаи соҳибкории хурду миёна, Пешвои миллат ва Ҳукумати мамлакат якҷанд ислохотхоро амалӣ намуданд. Соҳибкорӣ тадриҷан ба ниҳоди устувор ва таъғоҳи давлат табдил ёфт. Дар соҳаи рушди соҳибкорӣ, бо дастгирии Пешвои миллат, давлат талош кард, ки ташкилотҳои байналмилалӣ, аз ҷумла Бонки ҷаҳонӣ, Барномаи рушди СММ, Бонки Осиё ва дигар созмонҳои молиявии байналмилалӣ, барои дастгирии иқтисоди миллӣ ва рушди соҳибкории хурду миёна ҷалб шаванд.

Дар дохили мамлакат низ баҳри рушди соҳибкорӣ бо дастгирии Пешвои миллат як қатор ташкилотҳои ҷамъиятӣ, аз қабили Ассотсиатсияи ташкилотҳои микромолиявии Тоҷикистон, Ассотсиатсияи миллии соҳибкории хурду миёна, Ассотсиатсияи миллии хоҷагиҳои деҳқонон (фермерӣ) ва ғайра созмон дода шуданд.

Чӣ тавре, ки М. Раҳматова таъкид кардааст: «Занон дар баробари мардон дар солҳои охир ба соҳибкории хусусӣ фаъолона машғул шуда истодаанд. Бисёре аз созмонҳои занона омодаанд фаъолият намоянд ё аллакай дар рушди соҳибкории кишвари мо бо муваффақият кор мекунанд. Яке аз онҳо Ассотсиатсияи миллии занони соҳибкори Тоҷикистон мебошад, ки директори иҷроияи он С. Шарипова аст. Ассотсиатсия ба занон имконият медиҳад, ки микрокредитҳо гиранд ва ҳамзамон дар семинару тренингҳо оид ба соҳибкорӣ, банақшагирии бизнес, ҳисоботи молиявӣ ва баҳисобгирӣ таълим гиранд» [235, с.16].

Тадбирҳои стратегии Пешвои миллат аз аввали солҳои 2000-ум ба рушди устувори имкониятҳои иқтисодии занон нигаронида шудаанд. Шароитҳои фароҳамшуда ҷиҳати роҳандозии тиҷорати хусусӣ, фаъолияти бизнес-инкубаторҳо ва таҳкими ҳуқуқи занону духтарон ба моликияти замин, заминаи

куллии ин трансформациёро ташкил медиҳанд. Дар натиҷа, низоми робитаҳои инноватсионии амудӣ ва уфуқӣ байни сохторҳои ҳукуматӣ, молиявӣ ва созмонҳои байналмилалию ғайридавлатӣ бо занони соҳибкор ташаккул ёфт, ки ин омили муҳимми амалисозии барномаҳои соҳибкории гендерӣ дар Тоҷикистон мебошад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки соли 1995 дар ҷумҳурӣ 3390 корхонаҳои соҳибкории хурд фаъолият мебуданд ва 20% онҳоро занон сарварӣ менамуданд. Соли 2004 бошад, аз 1322 корхонаҳои соҳибкории хурду миёна 25%-ашро занон роҳбарӣ мекарданд. Пешвои миллат ҳамеша таъкид мекунам, ки ин нишондодҳо бояд сол ба сол афзоиш ёбанд ва занон дар ҳамаи зинаҳои иқтисодӣ нақши фаъол дошта бошанд.

Ҷадвали 8

Иштироки занон дар фаъолияти соҳибкории хурд дар давоми солҳои 1995-2004 ба таври зайл қарор дошт [85, с.28]:

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Теъдоди корхонаҳои хурди соҳибкории фаъолиятдошта	3390	3084	2187	1978	1575	1340	1342	1215	1322	1483
Теъдоди коргарон, ҳазор нафар	38,4	32,9	19,2	19,5	14,8	12,6	12,3	13,7	14,5	16,2
Аз ҷумла занон	2	4,1	2,7	2,5	2,3	2,1	3,3	5,5	6	7
Бо ҳисоби %	5,2	12,5	14,1	12,8	15,5	18,3	26,8	40,1	41,4	43,2

Маълумоти ҷадвал шаҳодат медиҳад, ки теъдоди корхонаҳои амалкунанда аз 3390 ба 1483 адад ё 2 баробар коҳиш ёфтааст, теъдоди кормандон аз 38,4 ҳазор нафар ба 16,2 нафар кам шудааст, аини ҳол теъдоди занон аз 2 то 7 ҳазор нафар зиёд гаштааст. Нишондиҳандаи ҳайати занон дар корхонаҳои соҳибкории хурд аз 5,2% ба 43,2 % боло рафтааст.

Таҳлили муқоисавии маълумоти омории соли 2005 нишон медиҳад, ки субъектҳои соҳибкории занона дар сектори хусусии ҷумҳурӣ ба таври нобаробар тақсим шуда буданд. Салоҳияти асосии тиҷоратии бонувон дар вилояти Суғд (7474 нафар; 36,6%) ва пойтахти кишвар – шаҳри Душанбе (7182

нафар; 35,1%) мутамарказ гардида буд. Қисмати боқимондаи фаъолияти соҳибкории ин қишри ҷомеа ба вилояти Хатлон бо нишондоди 13,3% (2726 нафар), ноҳияҳои тобеи марказ бо 13,9% (2848 нафар) ва ВМКБ бо 1,1% (228 нафар) мувофиқат мекард.

Ҷадвали 9

Тақсироти кормандони корхонаҳои хурд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (теъдоди камтар аз 10 нафар) дар давраи 2008-2011, ба ҳаҷми ҳазор нафар, ба ҷунин тартиб аст [44, с.96]:

	2008	2009	2010	2011
Ҳамагӣ	19,4	20,8	19,9	18,7
Мардҳо	15,4	17,8	13,4	15,4
Занҳо	4,0	3,0	6,5	3,3
Бо ҳисоби фоиз				
Мардҳо	79,6	85,4	67,2	82,3
Занҳо	20,4	14,6	32,8	17,7

Таҳлили муқоисавии маълумоти оморӣ шаҳодат медиҳад, ки дар соли 2011 шумораи умумии кормандони микрокорхонаҳо (субъектҳои соҳибкории дорои то 10 нафар корманд) дар муқоиса бо соли 2008 ба миқдори 3,6% афзуда, ҳаҷми 18,7 ҳазор нафарро касб намудааст. Аммо таҳлили соҳавии ин нишондод аз рӯи ҷинсият нишон медиҳад, ки шугли занон дар соли 2011 бо нишондоди 4 ҳазор нафар, коҳиши 3,3%-ро нисбат ба соли 2008 касб кардааст. Ин раванд боиси он гардид, ки ҳиссаи занон дар сохтори умумии захираҳои меҳнатии сектори мазкур дар соли 2011 то 17,7% маҳдуд шавад, ки ин нисбат ба соли 2008 ба андозаи 2,7% паст мебошад. Ин нишон медиҳад, ки мардон дар ишғоли ҷойҳои корӣ дар корхонаҳои хурд афзалият доранд.

Дар соли 2008 бештар аз 10 ҳазор занон барои таъсис ва рушди соҳибкории хурд ва сехҳои истеҳсолӣ ба маблағи 1 миллион 543 ҳазор сомонӣ карзи хурд гирифтаанд.

Амалисозии сиёсати грантии давлатӣ намунаи барҷастаи тавонбахшии иқтисодии занон маҳсуб мешавад. Аз ҷумла, мувофиқи Қарори Ҳукумати

кишвар аз 2 апрели соли 2011, чудо намудани 40 гранти президентиро барои давраи солҳои 2011-2015 ба маблағи 1 миллион сомонӣ дар як сол пешбинӣ мекард, ки ин иқдом бо ташаббуси мустақими Пешвои миллат ба платформаи устувори рушди соҳибкории гендерӣ табдил ёфт. Марҳалаи нави ин стратегия ба қабули Қарори нави Ҳукумат аз 5 декабри соли 2013 рост меояд, ки дар заминаи он теъдоди грантҳо ду баробар (ба 80 адад) ва бучети умумии он ба 2 миллион сомонӣ расонида шуд [172, с.48]. Аммо сохтори геоиқтисодии соҳибкории хурду миёнаи занон дар Тоҷикистон аз нобаробарии амиқи ҳудудӣ шаҳодат медиҳад. Фаъолияти тижоратии бонувон бештар дар ҳудуди шаҳрҳо ва марказҳои ноҳияҳо устувор буда, сектори аграрии деҳот аз ин раванди трансформатсиявӣ дар канор мондааст.

Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, борҳо таъкид намудаанд, ки зарур аст барои занони деҳот имкониятҳои баробар ва дастрасии молиявӣ фароҳам оварда шавад. Ҳудфаъолнокии занон дар соҳибкорӣ дар натиҷаи ташаккули иқтисодиёти бозаргонӣ, рушди фаъолияти суғуртавии иҷтимоӣ ва тиббӣ, низоми ғайридавлатии муассисаҳои иҷтимоиву таҳсилотӣ васеъ мегардад. Айни замон, фаъолияти занон дар бахши соҳибкории хурду миёна таҳти таъсири вобастагиҳои манфии муҳити беруна қарор дорад. Монеаҳои асосии фазои тижоратии бонувонро заъфи ҳамкорӣ бо сохторҳои молиявӣ қарздиҳӣ, маҳдудиятҳо дар дастрасӣ ба моликияти замин ва раванди хусусигардонӣ ташкил медиҳанд. Бухронҳои мавҷуда дар низоми оmodасозии касбӣ ва вазъияти номусоиди бозори меҳнат ин вазъро боз ҳам печидатар мегардонанд [128, с.39-44].

Вобаста ба соҳаҳои иқтисодиёт фоизи иштироки занон дар шуғл чунин аст: дар соҳаи маориф – 85,2 %, дар соҳаи хизматрасонии иттилоотӣ-ҳисоббарорӣ – 24,6 %, дар соҳаи тандурустӣ – 22,5 %, дар соҳаи қарздиҳӣ – 20,8 %, дар соҳаи илм – 17,7 %, дар хоҷагии қишлоқ – 15,9 %, дар соҳаи нақлиёт ва алоқа – 14,9 %, дар корҳои сохтмон ва лоиҳакашӣ – 8,7 %, дар соҳаи фарҳанг ва санъат – 6,9 % [85, с.29]. Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ин оморо далели зарурати ҷалби бештари занон ба соҳаҳои истеҳсолӣ ва инфрасохторӣ

медонанд. Ин маълумотҳо аз он шаҳодат медиҳанд, ки қанон бештар ба соҳаҳои зехнии шуғл фаро гирифта шудаанд, дар ҳоле ки соҳаҳои нақлиёту алоқа, сохтмон ва лоиҳакашӣ онҳоро қамтар қалб кардаанд.

Дар давоми солҳои 1991–2004 теъдоди захираи меҳнатӣ дар Тоҷикистон ба 1,2 баробар коҳиш ёфтааст, теъдоди қанон дар соҳаҳои мухталифи иқтисодӣ ба 1,13 баробар қам шудааст, айнаи ҳол теъдоди қанони қорғар ба 1,8 баробар коҳиш ёфтааст. Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон, ин равандро омили ташвишовар дониста, таъкид намудаанд, ки сиёсати давлат бояд ба барқарор қардани мавқеи қанон дар бозори меҳнат нигаронида шавад. Дар соҳаҳои савдо ва хӯроқи қамъиятӣ намояндагии қанон 5,6 баробар, дар саноат ва сохтмон – 2,4 баробар ва дар ҳоҷагии қишлоқ – 1,8 баробар коҳиш ёфтааст [63, с.456]. Теъдоди қанон ҳатто дар соҳаҳои “шуғли қанона”, ба монанди қарздиҳӣ ва суғурта, 1,8 баробар қам шудааст.

Ҳукумати Қумҳурии Тоҷикистон бо роҳбарӣ ва сиёсати дурбинионаи Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон, барои рушди соҳибқории қанон ба масъалаҳои зерин диққати махсус додааст:

1. Танзими омори миллий ва минтақавӣ ва таваҷҷуҳ ба бақайдгирии гендерӣ.
2. Ворид қардани тағйирот ба Барномаи дастгирии соҳибқории хурду миёнаи қанон ва таҳияи тавсияҳо барои минтақаҳои алоҳида.
3. Таҳияи барномаҳои таҳассусии таълимӣ барои омода қардани сарварони соҳибқории миёнаву хурд, ки бо дастгирии ҳокимияти иҷроияи маҳаллӣ амалӣ мегарданд.

Беҳтар гаштани фазои соҳибқорӣ дар мамлакат бо ташаббусҳои Пешвои миллат боиси болоравии мавқеи қанон дар бозори меҳнат гардид. Сарварии қанон дар қорхонаҳои соҳибқории хурд сол ба сол зиёд мегардад. Дарачаи шуғли қанон аз шароити зисти онҳо дар шаҳр ё деҳот, аз дурии бозор, ҳолати инфрасохтори иҷтимоӣ ва истеҳсолӣ, дарачаи маълумот, шаклҳои анъанавии шуғли меҳнат ва таъсири расму оинҳои милливу динӣ вобастагӣ дорад. Мувофиқи консепсияи стратегияи Пешвои миллат, ҳунарҳои суннати ҳонагӣ ва бахши қосибӣ, аз қабилӣ гулдӯзию қашададӯзӣ, истеҳсоли сарулибоси

этнографӣ ва саноати бофандагии дастӣ (аз ҷумла, эҳёи технологияи атласу адрасбофӣ ва қолинбофӣ) дорои аҳаммияти ҷиддии макроиқтисодӣ мебошанд. Индустрияи мазкури ҳунармандӣ метавонад ба сифати як соҳаи соҳибқори даромаднок ва заминаи таъсиси ҷойҳои қори нах хизмат намояд.

Ҳиссаи қанон дар соҳибқорӣ дар соли 2008 бо ҳисоби % ҷунин буд: қанон дар ширкатҳо ба ҳайси соҳибмӯлк – 34,4 %, ширкатҳое, ки таҳти сарвари қанон амал мекунанд – 11,8 %, қанон дар ҳайати қорғарони штатӣ – 31,4 %, қанон дар ҳайати қорғарони вазифаҳои ғайриистеҳсоли – 8,1 % [120, с.3]. Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ин нишондодҳоро далели он медонанд, ки зарурати дастгирии пайвастаи қанон дар соҳибқорӣ боқӣ мемонад.

Арзёбиҳои оморӣ шаҳодат медиҳанд, ки дар муҳити шаҳрӣ савдои ҷакана воситаи асосии таъмини шуғли қанони сардори оила маҳсуб меёбад. Тибқи гузориши расмии Қумитаи давлатии омор ва Бюрои «Қанон дар рушд», ҳиссаи қанони банд дар ин сегменти бозори ҷакана аз панҷоҳ фоизи нишондоди умӯмӣ гузаштааст, ки ин устувори соҳибқори хурди гендериро дар марказҳои маъмурӣ инъикос менамояд. Пешвои миллат таъкид менамоянд, ки савдои ҷакана барои бисёре аз қанон манбаи асосии даромад ва воситаи беҳтар қардани сатҳи зиндагӣ мебошад. Дар савдои ҷакана нисбат ба дигар минтақаҳо қанони шаҳри Душанбе ва вилояти Суғд фаъолтаранд. Дар шаҳри Хуҷанд (маркази вилоят) наздик 70 % ҷаканафурӯшон ва дар Исфара беш аз 60 % ҷаканафурӯшон қанон мебошанд [47, с.13].

Фаъолияти наздик 40 % аз ҳисоби умӯмии субъектҳои соҳибқори хурд, ки ба онҳо қанон сарварӣ менамоянд, ба ҳифзи иҷтимоӣ равона қарда шудааст. Пешвои миллат ин равандро муҳим арзёбӣ намуда, зикр мекунанд, ки ҷунин қорхонаҳо на танҳо ҷойҳои қорӣ бунёд мекунанд, балки қанону духтаронро ба омӯзиш ҷалб намуда, шаҳрвандони бекор, модарони бепарастор ва қанони кӯдакдорро бо қор таъмин менамоянд.

Ҳукумати мамлакат Бо сарвари Пешвои миллат пайваста қанони соҳибқорро дастгирӣ менамуд. Ҷунонҷӣ Пешвои миллат қайд мекунанд: «Дар давоми солҳои 2003–2005 барои дастёбии қанони деҳот ба замин, таъсиси

марказҳои кӯмак ба занон, омӯзиши соҳибкорӣ ва ёрии ғавқулодда ба хоҷагикҳое, ки дар онҳо занон роҳбар ҳастанд, дар доираи лоиҳаҳои кӯмаки беруна 57 миллион сомонӣ ҷудо ва азхуд карда шуд.

Ҳамчунин бо мақсади дастгирии соҳибкории хурду миёна дар солҳои 2004–2005 аз ҷониби бонкҳо ва созмонҳои дигари молиявӣ ба 72 ҳазор шахрвандони Тоҷикистон бештар аз 351 миллион сомонӣ қарзҳои хурд дода шудааст, ки қисми бештари он барои ғавқулияти соҳибкории занон равона гардидааст.

Танҳо Ассотсиатсияи миллии занони соҳибкори Тоҷикистон дар солҳои 1999–2005 ба 25 ҳазор занон ба маблағи 92 миллион сомонӣ қарзҳои хурд пешниҳод намуд, ки ин шоистаи дастгирӣ ва намунаи ибрат мебошад» [214, с.77].

Аз соли 2006 инҷониб, бо иқдоми созандаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ҷудо намудани маблағҳои грантии солона ба омили муҳимми таҳкими соҳибкории занон мубаддал гашт. Ин раванди ҳавасмандкунӣ мақоми расмӣ худро дар Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 июли соли 2006, № 307 пайдо намуд, ки мувофиқи он, дастгирӣ ва тавсеаи ғавқулияти тижоратии занон барои давраи солҳои 2011–2015 кафолати ҳуқуқиву молиявӣ гирифт. Пешвои миллат таъкид кардаанд, ки дастгирии занон дар соҳибкорӣ яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии давлат мебошад. Дар асоси грантҳои ҷудода дар давоми солҳои 2006–2010, 190 ҳазор занони соҳибкор қарзҳои назарраси ғавқуловарро иҷро намуданд. Ба ин қарз ташкилотҳои ҷамъиятӣ низ ғавқулияти пурсамар анҷом доданд. Ба ғайр аз ин, бо мақсади баланд бардоштани донишҳои ҳуқуқӣ ва малакаи соҳибкорӣ, барои 20 ҳазор зан қарзҳои кӯтоҳмуддати омӯзишӣ ташкил карда шуданд. Ба таври умум, дар давоми 5 сол беш аз 21 ҳазор занон дар доираи лоиҳаи мазкур ба шугли доимӣ фаро гирифта шуданд [90, с.286-287].

Тағбирҳои стратегии Пешвои миллат ҷиҳати дастгирии соҳибкории занон дар маҳалҳо, аз соли 2006 инҷониб тавассути грантҳои махсуси Президентӣ амалӣ карда мешаванд. Ин иқдом ҳамчун омили калидии таҳкими имкониятҳои

молиявии бонувон хизмат намуда, на танҳо рақобатпазирии онҳоро дар фазои тиҷоратӣ баланд бардошт, ҳамчунин, раванди тақмили ихтисос ва таҳассусмандии онҳоро суръат бахшид. Пешвои миллат ҳамеша таъкид мекунанд, ки рушди соҳибқорӣ занон дар деҳот омили муҳимми коҳиши бекорӣ ва боло бурдани сатҳи зиндагии оилаҳо мебошад.

Бояд қайд намуд, ки дар давоми солҳои 2006–2013 грантҳои Президентиро 96 ташкилоти ҷамъиятӣ, 4 афроди ҷисмонӣ ва 210 занони соҳибқор дастрас намуданд. Дар давоми 8 соли амалишавии лоиҳаҳо беш аз 23 000 занону духтарон ба маблағҳои грантӣ соҳиб шуданд. Пешвои миллат ин дастовардро далели муваффақияти сиёсати давлат дар соҳаи тавонмандсозии занон медонанд.

Яке аз марказҳои муваффақи таълимӣ-истехсолӣ дар шаҳри Хучанд - “Дастони моҳир” ба шумор меравад, ки сарвари онро Назира Қурбонова бар уҳда дорад. Ин марказ баъди ба даст овардани гранти раиси шаҳр, маблағгузори Хазианаи “Кристенсен” ва саҳми шахсии сарвари он ташкил карда шудааст. Пешвои миллат борҳо дар суҳанронҳои худ таъкид намудаанд, ки чунин марказҳо барои омӯзиши ҳунари мардумӣ ва касбомӯзӣ аҳамияти калон доранд. Марказ 10–12 нафар духтаронро касбҳои муҳрабофӣ, кешбофӣ, хӯрокпазӣ ва дӯзандагӣ меомӯзонад. Ҳангоми гузаронидани машғулиятҳо, ба духтарон инчунин одоби оиладорӣ, этикаи рӯзгордорӣ, тарзи суҳанронӣ ва либоспӯшӣ низ омӯзонида мешаванд. Занону духтарон дар давоми ду моҳ соҳиби касбу ҳунар гардида, ба онҳо аз ҷониби КВД “Маркази таълимии шаҳри Хучанд” шаҳодатнома супорида мешавад [172, с.48].

Шуғл варзидан бо ҳунари мардумӣ, ки Пешвои миллат онро ҳамчун манбаи устувори даромад ва нигоҳдории арзишҳои миллӣ арзёбӣ мекунанд, ба таъмини моддии оилаҳо таъсири мусбат мерасонад. Инро дар мисоли бошандаи ҷамоати Унҷии ноҳияи Бобочон Ғафуров — Нурихон Ибодуллоева мушоҳида кардан мумкин аст. Чӣ тавре ки худӣ ӯ нақл мекунад, то соли 2008 якчанд маротиба ба Федератсияи Россия ба муҳожирати меҳнатӣ рафтааст. Замоне ба Душанбе меравад ва дар бозори “Корвон” бо заноне, ки бо фуруши маҳсулоти

гулдӯзӣ машғуланд, шинос мешавад. Нурихон қарор мекунад, ки ин касбро омӯзад. Ба муҳлати як ҳафта дар Душанбе монда, ин ҳунаро аз бар мекунад. Баъди бозгашт ба деҳааш, ҳамроҳи духтаронаш ба касби гулдӯзӣ машғул мешавад. Маҳсулоте, ки Нурихон дар оила тайёр мекунад, яъне сӯзаниҳо, рӯйчоҳо, чойнамозҳо, бодинҳои гулдӯзишуда, дар маҳал талаботи зиёд доранд ва асоси бисоти наварӯсонро ташкил медиҳанд. Шуғл бо ин касб боиси беҳтар гаштани вазъи иқтисодии оила мегардад [51, с.8].

Сураё Боқиева, ки аз ноҳияи Ҷаббор Расулов мебошад, намунаи возеҳи амалӣ шудани сиёсати Пешвои миллат дар соҳаи тавсеаи соҳибқориҳои занон аст. Ӯ дар масоҳати 110 гектар бо кишоварзӣ шуғл варзида, дар 35 гектар боғҳои интенсивӣ ва тоқзорҳои бо оби қатрагӣ обёришавандаро таъсис додааст. Инчунин, барои нигоҳдории 500 тонна мевачот анбори замонавиро бунёд карда, фермаи чорвопарварӣ таъсис додааст, ки дар он 40 сар чорвои калони шохдор, 110 сар чорвои майда ва 6 аспҳои хушзот парвариш карда мешаванд [252].

Тоҷикистон бо роҳнамоии Пешвои миллат ба таъмини маблағгузориҳои давлатӣ барои додани қарзҳои хурди бефоида ба заводи соҳибқор аҳамияти хоса медиҳад. Омор нишон медиҳад, ки дар давраи солҳои 2006–2012 ҳаҷми қарзҳо ба заводи соҳибқор сол то сол меафзояд. Ҳамин тариқ, соли 2006 ташкилотҳои қарзӣ ба 54 981 нафар заводи ҷумҳурӣ ба маблағи 168,5 млн. сомонӣ қарзҳои хурд доданд. Дар соли 2007 – ба 88 663 нафар заводи ба маблағи 332,6 млн. сомонӣ, дар соли 2008 – ба 93 685 нафар ба маблағи 441,5 млн. сомонӣ, дар соли 2009 – ба 74 488 нафар ба маблағи 395,8 млн. сомонӣ қарзҳои хурд доданд [170, с.38].

Дар соли 2012 ҳаҷми қарзҳо ба заводи соҳибқор нисбат ба соли 2006 – 544,4 миллион сомонӣ зиёд шудааст. Пешвои миллат ин афзоишро натиҷаи сиёсати устувори давлат дар самти тавонмандсозии иқтисодии заводи медонанд. Тибқи арзёбиҳои оморӣ, дар марҳалаи солҳои 2006–2013 ҳаҷми маблағгузориҳои давлатӣ ба 97 ташкилоти ҷамъиятӣ ва 170 заводи соҳибқор 5 миллиону 300 ҳазор сомони ро ташкил додааст. Нақши лоиҳаҳои кӯмаки беруна низ дар ин раванд ҷиддӣ буда, онҳо маблағгузориҳои марказҳои машваратӣ, омӯзиши соҳибқорӣ ва

дастгирии занони сардори оиларо дар деҳот таъмин менамоянд. Дар сатҳи ҷумҳурият татбиқи беш аз 300 лоиҳа баланд шудани малакаи занонро дар бахши соҳибкории хурду миёна кафолат дод, ки дар иҷрои ин вазифаҳо улувияти ғайолияти зиёда аз 200 созмони ҷамъиятии соҳавӣ ба назар мерасад. Шумораи заноне, ки ба ғайолияти соҳибкорӣ машғуланд, дар ҷумҳурият ба беш аз 160 ҳазор нафар расид [91].

Аз оғози истиқлолият, бо сиёсати пайгиронаи Пешвои миллат, шумораи занони соҳибкор дар Тоҷикистон аз 64 нафар ба 90 434 нафар расид, ки 26 % аз шумораи умумии соҳибкорони кишварро ташкил медиҳад. Занон роҳбари 21% ширкатҳои патентӣ ва 38 % ширкатҳои шаходатномадор мебошанд. Таҳлили омории соли 2014 нишон медиҳад, ки ниҳодҳои бонкию молиявии ҷумҳурият чихати ҳавасмандкунии ғайолнокии тижоратии занон дар ҳаҷми қариб 2,5 миллиард сомонӣ маблағҳои кредитӣ ҷудо намудаанд [249]. Дар сохтори тақсимои ин воситаҳои молиявӣ ҳиссаи занони соҳибкор дар сегменти ташкилотҳои қарзидиҳии хурд чоряки нишондоди умумиро фаро гирифта, дар бахши бонкӣ вазни қиёсии онҳо камаш аз се як ҳиссаи ҳаҷми умумии қарзхоро ташкил додааст [174, с.24]. Пешвои миллат ин оморо далели равшани таваҷҷуҳи доимии давлат ба рушди иқтисодии занон мешуморанд.

Дар давоми солҳои 2015–2016, бо идомаи сиёсати дастгирии Пешвои миллат, теъдоди занон дар соҳибкорӣ дар асоси шаходатнома ва патент чунин ба қайд гирифта шудааст: занони дар асоси шаходатнома ғайолиятдошта дар соли 2015 – 3 029 нафар (9,4 % аз теъдоди умумии соҳибкорон), дар соли 2016 – 3 536 нафар (11,0 %); дар асоси патент ғайолиятдошта – дар соли 2015 – 11 219 нафар (12,7 %) ва дар соли 2016 – 13 081 нафар (14,4 %) [45, с.14].

Дар китоби “Европейский союз – Таджикистан. Семинар гражданского общества “Практическое применение принципов гендерного равенства в Таджикистане” (2018) таъкид гаштааст: «Тибқи маълумоти Кумитаи андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 270 091 нафаре, ки ҳамаҷун соҳибкорони инфиродӣ ғайолият мекарданд (ба ҳолати 2 январи соли 2018), 20 133 нафарашон занони

соҳибкори инфиродӣ буданд, ки дорои патент мебошанд, ва 41 132 зан дорои Шаҳодатномаи соҳибкори инфиродӣ буданд.

Тақрибан ду ҳазор корхонаи хурду миёна таҳти роҳбарии занон фаъолият меkunанд, ки ин камтар аз як фоизи шумораи умумии корхонаҳои хурду миёна мебошад. Омори мавҷуда собит мекунад, ки занон асосан бо фаъолияти соҳибкорӣ дар асоси патент ва шаҳодатнома машғуланд ва даромади умумии онҳо аз камтар аз 100 ҳазор сомони тоҷикӣ то 500 ҳазор сомонӣ тағйир меёбад. Ин ҳолат натиҷаи дастрасии маҳдуди онҳо ба манбаъҳои молиявӣ мебошад» [109, с.7].

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон, дар доираи сиёсати иқтисодӣ ва иҷтимоии худ, ба ислоҳоти аграрӣ шуруъ намуда, бо соҳибкорон ва бизнес-ассотсиатсияҳо мунтазам вохӯриҳои судманд баргузор менамояд. Бо ташаббуси Сарвари давлат, дар назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо иштироки намояндагони бахши хусусӣ ва сохторҳои давлатӣ Шурои машваратии беҳдошти муҳити инвеститсионӣ таъсис дода шуд, ки ҳадафи асосии он беҳтар намудани фазои соҳибкорӣ ва ҳавасмандгардонии сармоягузорӣ мебошад.

Таҳти дастгириҳои сиёсӣ ва иқтисодии Пешвои миллат, фаъолияти литсензиядихӣ ба тартиб даромада, Барномаи давлатӣ «Беҳдошти доираи соҳибкорӣ» амалӣ гардид ва барои тафтишоти субъектҳои соҳибкорӣ мораторий эълон шуд. Ин иқдомот ба рушди бахши хусусӣ, аз ҷумла соҳибкориҳои занон, мусоидат намуд. Бо вучуди ин, монсаи асосии рушди соҳибкориҳои занон то ҳол дастрасии маҳдуд ба захираҳои молиявӣ боқӣ мемонад. Занон дар марҳалаи аввали фаъолияти худ асосан ба маблағгузориҳои худӣ тавлидшуда таъя намуда, аз аъзои оила ё дӯстон қарз мегиранд ва дастрасӣ ба қарзро ҳамчун омили боздорандаи рушди тичорат медонанд.

Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон борҳо таъкид намудаанд, ки шароити мусоиди иқтисодӣ барои занон яке аз самтҳои муҳими сиёсати давлатӣ мебошад, зеро занон қувваи фаъол ва созандаи ҷомеаанд. Дар шароити иқтисоди бозорӣ, барои аксари занон бозорҳои кушод ба ҷойи асосии кор ва

манбаи даромад табдил ёфтаанд. Масалан, тибқи маълумоти оморӣ соли 2010 дар вилояти Суғд беш аз 80 бозор амал мекард, ки дар онҳо 14 975 нафар соҳибкор, аз ҷумла 12 475 нафар занони соҳибкор фаъолият доштанд [88, с.2].

Рушди тичорати хурд дар бозорҳои кушод на танҳо мушкилоти шуғли аҳолиро коҳиш медиҳад, балки барои ҳазорҳо нафар занон имконияти мустақилона дарёфти даромад фароҳам меорад. Бо вуҷуди ин, аксарияти онҳо на бо интиҳоби озод, балки бинобар шароити вазнини зиндагӣ ба савдо машғул мешаванд. Шароитҳои корӣ дар доираи бозорҳои кушод бо нишондодҳои пасти сифатӣ тавсиф мешаванд. Мушкилоти калидии ин бахшро заъфи ҳифзи техникӣ аз шароити метеорологӣ, фишори маъмурии роҳбарияти бозор ва арзиши баланди иҷораи ҷойҳои корӣ ташкил медиҳанд. Ҳамзамон, таъминоти нокифоя бо оби ошомиданӣ ва риоя нагардидани меъёрҳои санитарӣ ҳамчун омилҳои иловагӣ ташдидбахши вазъияти иҷтимоӣ кормандон хизмат мекунанд. Дар чунин шароит, мардон бештар муҳоҷирати меҳнатиро интиҳоб мекунанд ва ҷойи онҳоро дар бозорҳои кушод асосан занон ишғол менамоянд.

Бо назардошти чунин вазъ, Пешвои миллат дар паёмҳо ва баромадҳои худ зарурати дастгирии соҳибкорӣ занон, махсусан дар деҳотро, таъкид намуда, амалӣ шудани як қатор барномаҳои дастгирии молиявӣ машваратиро оғоз бахшиданд.

Дар ин самт Ассотсиатсияи миллии занони соҳибкори Тоҷикистон (АМЗСТ) нақши калидӣ мебозад. Ин ташкилот, ки соли 1995 таъсис ёфтааст, аз соли 2000 мақоми ҷумҳуриявӣ гирифта, дар ҳамкорӣ бо шарикони байналмилалӣ, аз ҷумла бо дастгирии давлат ва ҳидояти Пешвои миллат, лоиҳаҳои муҳиммеро амалӣ намудааст. Аз соли 2003 то соли 2010 АМЗСТ бо ҳамкорӣ Растаи ҳунармандони Олмон лоиҳаи «Маълумоти касбӣ барои занон»-ро иҷро кард, ки ба тайёр намудани мутахассисони баландхатисос дар 10 намуни касб равона шуда буд.

Ташкилот инчунин дар баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа, густариши таҷрибаи соҳибкорӣ занон ва мусоидат ба ҷаҳонишавии ҷеҳраи соҳибкори тоҷик корҳои назаррас анҷом додааст. Бо ҳамкорӣ Иттиҳоди

Аврупо соли 2014 лоихаи «Таъмини ҳукуки иқтисодӣ ва имкониятҳои бештар барои занони Тоҷикистон (TWEET)» роҳандозӣ шуд, ки натиҷаҳои намоён ба бор овард: омӯзиши 28 тренер ва 217 ҳунарманди милли, афзоиши секаратаи ғуруши маҳсулоти ҳунармандон, ташкили намоишҳо дар Олмон ва Россия, ва пешбурди машваратҳои андозу тижоратӣ [183, с.2].

АМЗСТ ба соҳаи ҳунармандӣ ҳамчун манбаи алтернативии даромад барои занон, махсусан дар деҳот, аҳамияти хоса медиҳад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар давоми зиёда аз 10 сол беш аз 500 ҳунарманди соҳибтахассус ба шабакаи ягонаи касбӣ ворид шудаанд, ки аз панҷоҳ фоиз зиёди онҳо вазифаи мураббиро ба зимма доранд [96, с.49]. Бино ба изҳороти сарвари АМЗСТ Гулбаҳор Маҳкамова, аксарияти бонувон дар соҳаи микросоҳибкорӣ фаъолият мекунанд. Аз ин миқдор, ҳамагӣ 20 фоизи онҳо бо сабаби мавҷудияти сармоя ва таҷҳизоти зарурӣ тижорати худро таъсис додаанд, дар ҳоле ки анъанаи асосии воридшавии қисми аксари занон ба баҳши соҳибкорӣ, ин бартараф намудани мушкилоти иҷтимоӣ маишии зиндагӣ маҳсуб меёбад [111].

Иҷрои пайгиронаи сиёсати Пешвои миллат дар самти дастгирии занон ва соҳибкориҳои онҳо ба рушди иқтисодӣ, коҳиши сатҳи бекорӣ ва болоравии нақши иҷтимоии занон дар ҷомеа мусоидат мекунад.

Фаъолияти бомуваффақияти соҳибкорӣ таҳти роҳбарии директори ҶДММ (Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуд) «Сабоҳат» ва раиси Ассотсиатсияи миллии занони соҳибкор «Кадбону» Сабоҳат Раҳимзода намунаи равшани татбиқи сиёсати иқтисодии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар соҳаи дастгирии соҳибкориҳои занон мебошад. Сарвари давлат пайваста таъкид мекунанд, ки занон бояд дар рушди иқтисодии кишвар мавқеи фаъол дошта бошанд. Сабоҳат Раҳимзода фаъолияти соҳибкориро бо таъсиси корхонаи хурде, ки ҳамагӣ 8 нафар кор мекард, оғоз намуда, минбаъд онро ба Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди «Сабоҳат» табдил дод. То соли 2005 ин ширкат якчанд самтҳои соҳибкориҳои занонро муттаҳид намуда, зиёда аз 250 нафарро бо кор таъмин кард, ки 50 фоизи онҳоро занон ташкил медиҳанд.

Ин дастовардҳо маҳз дар фазои мусоиди соҳибкорие имконпазир гардиданд, ки бо сиёсати Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон фароҳам шудааст.

Тавассути тадқиқоти маркетингӣ, ки яке аз унсурҳои муҳимми идоракунии муосир ба ҳисоб меравад, Сабоҳат Раҳимзода тавонист самти соҳибкории занонро бомуваффақият интиҳоб кунад, шароити бозорро дуруст арзёбӣ намояд, стратегияро муайян созад ва тактикаи татбиқи онро таҳия намояд. Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон борҳо зикр кардаанд, ки маҳз омӯхтани қонунҳои бозор ва истифодаи донишҳои муосир метавонад ба пешрафти соҳибкорон, баҳусус занон, мусоидат намояд.

Фаъолияти соҳибкорӣ аз хӯрокхӯрӣ оғоз ёфта, баъдан бо машварат ва ҳидояти оилавӣ, дар моҳи сентябри соли 2003 дар шаҳри Душанбе филиали ширкати фаръии «Петроталл» (Қазоқистон) таъсис дода шуд. Ин ширкат ба фурӯш, насб ва хизматрасонии дарҳои сексиявии гараж ва биноҳои саноатӣ, деворҳои гуногун (муҳофизатӣ ва ороишӣ), монеаҳои автоматӣ ва автоматикунонии дарвозаҳо машғул мебошад. Ба шарофати мутахассисони баландхисос ва сиёсати дуруст, ширкат васеъ гардида, бо ширкати “Керама Групп” ҳамкорӣ оғоз намуд ва мағозаи муштараки «Керама»-ро боз кард. Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайваста дастгирии ҳамкориҳои байналмилалӣ ва ҷалби сармояи хориҷиро ҳамчун унсури муҳимми рушди соҳибкорӣ таъкид менамоянд, ки ин таҷриба низ далели амалии он мебошад.

Дар ноҳияи Ашт соҳибкор Замирахон Қаҳҳорова бо шарофати имкониятҳои фароҳамнамудаи сиёсати иқтисодии Пешвои миллат, хоҷагии фермерии худро бунёд кард. Хоҷагӣ на танҳо маҳсулоти сабзавот ва мевачотро дар дохили кишвар мефурӯшад, балки ба хориҷ – Москва, Перм, Новосибирск, Томск низ содир мекунад. Замирахон фаъолияти соҳибкориро ҳанӯз аз даврони Шуравӣ оғоз намуда, ба сифати молшинос (товаровед) нахустин 120 тонна ангурро ба Улан-Удэ бурда, аз он ҷо ба Тоҷикистон картошка ворид намудааст [111]. Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон борҳо таъкид кардаанд, ки рушди истеҳсолот ва содироти маҳсулоти кишоварзӣ, баҳусус бо иштироки

занон, метавонад нуфузи иқтисодии кишварро дар бозорҳои хориҷӣ баланд бардорад.

Ҳимояи ҳуқуқҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва шахрвандии занону кӯдакон низ яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати Пешвои миллат мебошад. Дар ин замина, фаъолияти ташкилоти ҷамъиятии «Занони Шарқ» мақоми махсус дорад. Ин созмон, ки мақоми ҷумҳуриявӣ дорад ва дар саросари ҷумҳурӣ фаъолият мекунад, бештар дар минтақаи Зарафшон – ноҳияҳои Панҷакент, Айнӣ ва Кӯхистони Мастҷоҳ фаъол мебошад. «Занони Шарқ» дар декабри соли 2007 дар Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шуда, беш аз 70 лоиҳаи иҷтимоиро амалӣ кардааст, ки ба ҳимояи ҳуқуқи манфиатҳои занон, баланд бардоштани нақши онҳо дар оила ва ҷомеа ва ҷалби онҳо ба равандҳои рушд нигаронида шудаанд [96, с.42].

Яке аз ташкилотҳои муваффақи ҷамъиятӣ, Ҷамъияти умумимиллӣ СҶ «Гендер ва рушд» мебошад. Дар бораи ин ташкилот дар китоби «Сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (соли 2013) маълумоти зерин оварда шудааст: «Дар СҶ «Ҷинс ва рушд» фаъолияти Бюрои «Занон дар рушд» идома меёбад, ки он соли 1995 аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дастгирии молиявӣ ва техникаи Барномаи Рушди Созмони Милали Муттаҳид (БРСММ) таъсис дода шудааст. Ҳадафи асосии фаъолияти созмон таҳкими иқтисодии ҳаракати занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Созмон бо бисёр ташкилотҳои давлатӣ ва байналмилалӣ ҳамкориҳои зиёд дорад» [96, с.45].

Соли 1999 бо ташаббуси созмон фонди хурди қарзӣ – ташкилоти «Рушди занон» таъсис ёфт, ки дар соли 2016 ба филиали «Мадина ва Ҳамкорон» табдил дода шуд. «Рушди занон» 11 июни соли 2008 дар Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шуда, ҳадафаш дастгирии иқтисодии занони деҳот дар ноҳияҳои водии Зарафшон ва оилаҳои онҳо тавассути додани қарз барои истеҳсол ва коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, инчунин рушди агробизнес мебошад. Аз 1 ноябри соли 2008 ин созмон барои занони осебпазир ва камдаромад қарзҳои имтиёзнок медиҳад [96, с.43]. Дар китоби «Гендерная политика в Республике Таджикистан» (2013) доир ба ҳадафи ташкилоти

«Рушди занон» чунин маълумот оварда шудааст: «Ҳадафи асосии созмон расонидани дастгирии иқтисодӣ ба занони деҳоти гурӯҳи ноҳияҳои водии Зарафшони вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва оилаҳои онҳо мебошад, тавассути пешниҳоди қарзҳо барои истехсол ва коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, рушди агробизнес, соҳибкории хурд, инфрасохтори иҷтимоию иқтисодӣ ва дигар намудҳои монанди ғайолият.

Созмон бо тавсия ва пешниҳоди занони минтақа таъсис ёфтааст. Аз 1 ноябри соли 2008 инҷониб, созмон ба занони осебпазир ва камбизоат қарзҳои имтиёзнок пешниҳод мекунад. То имрӯз 841 зан қарз гирифта, бо муваффақият тиҷорати худро пеш мебаранд» [96, с.43].

Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайваста дастгирии молиявии занони соҳибкорро яке аз василаҳои асосии таҳкими иқтисоди оила ва ҷомеа мешуморанд.

Таҳлили маҷмӯии равандҳои ташаккули соҳибкории занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар масири таърихӣ пас аз ғурупошии Иттиҳоди Шӯравӣ то замони муосир, гуногунҷабҳа будани ин ҳориқа (феномен)-ро тасдиқ мекунад. Ҷараёни мазкур дар робитаи зич ва вобастагии мутақобила бо омилҳои иқтисодӣ, заминаҳои сиёсӣ ва сохторҳои иҷтимоии ҷомеа рушд ёфтааст. Давраи ибтидоӣ, ки бо бӯҳрони иқтисодӣ ва ҷанги шаҳрвандӣ тавсиф меёфт, имкониятҳои соҳибкориро ба таври назаррас маҳдуд намуд. Бо вучуди ин, сиёсати сулҳофарин ва бунёдкоронаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон шароити аз сар гирифтани ғайолияти иқтисодӣ ва ташаккули заминаҳои ҳуқуқиву институтсионалии рушди соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории занонро фароҳам овард.

Дар марҳилаҳои минбаъда, махсусан аз аввали солҳои 2000-ум, барномаҳои мақсадноки давлатӣ ва ҳамкорӣҳои байналмилалӣ имкон доданд, ки шумораи занони ғайол дар соҳаҳои тиҷорат, хизматрасонӣ ва кишоварзӣ афзоиш ёбад. Иқдомҳои стратегӣ, аз ҷумла дастгирии молиявӣ тавассути барномаҳои қарздиҳии хурд, ташкили курсҳои омӯзишӣ ва бартараф кардани

монеаҳои гендерӣ, ба ташаккули муҳити мусоиди соҳибкорӣ мусоидат намуданд [174, с.24].

Баррасии амиқи ин феномен нишон медиҳад, ки соҳибкории гендерӣ дар Тоҷикистон платформаи муҳимми рушди иқтисодӣ ва коҳиши сатҳи бекорӣ маҳсуб меёбад. Мақоми занони соҳибкор дар устувории иҷтимоию маишии ҷомеа ҷиддӣ арзёбӣ шуда, саҳми онҳо дар бехбудии сифати ҳаёти шаҳрвандон, таҳкими ниҳодҳои иҷтимоӣ ва густариши заминаҳои фарҳанги миллии омили раднашавандаи пешрафт мебошад. Ин равандҳо, ки дар доираи сиёсати миллии ва барномаҳои рушди устувор амалӣ шудаанд, гувоҳи возеҳи нақши занон ҳамчун субъекти фаъоли иқтисод ва ҷомеа мебошанд.

Дар маҷмӯъ, таҷрибаи рушди соҳибкории занон дар Тоҷикистон аз соли 1991 то соли 2021 нишон медиҳад, ки ҳамгироии дастгирии давлатӣ, ташаббусҳои иҷтимоӣ ва ҳамкориҳои байналмилалӣ дар доираи сиёсати созандагии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон заминаи бозғатимод барои тавсеаи минбаъдаи ин соҳа фароҳам овардааст. Давом додани чунин сиёсати фарогир ва таҳкими механизмҳои дастгирии институти занон метавонад ба таъмин ва густариши рушди устувори иқтисодии кишвар мусоидат намояд.

ХУЛОСА

1.Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Аз чараёни пажуҳиши маҷмӯӣ бармеояд, ки татбиқи барномаҳои давлатии дастгирии занон дар Тоҷикистон дар уфуқи таърихӣ охири асри XX ва ибтидои асри XXI бо иқдомҳои созандаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зич вобаста аст. Таҳлил собит месозад, ки кишвар дар ин марҳала дар баробари ноил шудан ба нишондиҳандаҳои баланди рушди соҳибкориву иҷтимоии занон, устувории худро дар паси сар кардани мушкилоти ҷиддӣ низоми иҷтимоӣ-иқтисодӣ нишон додааст.

Дар раванди гузаштан аз мафкураи коммунистӣ ба модели нави ҷаҳолияти ҷамъиятӣ, муқаррароти пешинаи шуури ҷамъиятӣ аз байн рафтанд. Соли 90-уми асри XX давраи муҳимме барои муқаррар кардани қонунҳои нави зиндагии ҷамъияти тоҷик ва шаклгирии сиёсати давлатии занон фаро расид. Маҳз дар ин марҳила бо ибтикор ва кӯшишҳои Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон заминаи қонунӣ ва иҷтимоии ҳифзи мақоми занонро оғоз намуд, гарчанде ки имкониятҳо ҳанӯз маҳдуд буданд.

Ин омилҳо шуғли касбии занонро зери хатар қарор доданд ва ба муносибати онҳо нисбат ба арзишҳои оилавӣ, меъёрҳои издивоҷ ва репродуктивӣ тағйирот ворид карданд. Дар солҳои 90-уми асри гузашта сиёсати давлатӣ дар муносибат бо занон аксаран ба талаботи давр мувофиқ набуд ва дар раванди воқеаҳо рушд мекард. Гарчанде ки дар баъзе марҳилаҳо натиҷаҳои мусбат ба даст омада буданд, сиёсати нав барои занон дар маҷмӯъ самаранок набуд ва хусусияти намоишкорӣ дошт. Ин сиёсати бесамар ба иқтисодиёт алоқа надошт ва дар рафтори издивоҷи занон ва мақсадҳои репродуктивии онҳо натиҷаҳои манфӣ ба бор овард. Бо вучуди ин, оғози сиёсати муосири гендерӣ, ки баъдтар бо ташаббус ва роҳнамоии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон такмил дода шуд, заминаи бартарафсозии монеаҳои иҷтимоиву иқтисодӣ гардид [1-М].

Ноил шудан ба тағйироти устувор, ворид намудани дурнамои гендериро ба стратегияи умумии рушди кишвар тақозо мекунад. Пешвои миллат,

мухтарам Эмомалӣ Раҳмон, дар суҳанронихо ва санадҳои барномавии худ зарурати таъмини дастрасии баробари ҳамаи шаҳрвандонро ба захираҳо ва имкониятҳо пайваستا таъкид намуда, ин принсипро ба сифати қисми ҷудонопазири сиёсати миллии муайян кардаанд.

Таҳлили маҷмуии санадҳои меъёрии ҳуқуқии мавриди баррасӣ шаҳодат медиҳад, ки дар матни онҳо ягон шакли таъбири (дискриминатсияи) мустақим аз рӯи ҷинс ҷой надорад. Пойгоҳи ҳуқуқии кишвар дар сатҳи назариявӣ қомилан бо консепсияи баробарии гендерӣ мувофиқат мекунад, зеро меъёрҳои амалкунандаи қонунгузорӣ мустақиман қарорҳои гендериро маҳдуд намесозанд. Мувофиқати заминаи ҳуқуқӣ дар сатҳи миллии ва байналмилалӣ зарурати риояи принсипҳои адолат ва баробариро таъкид мекунад. Сиёсати Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон маҳз ба ин самт равона гардидааст [2-М].

Қувакпулиҳои иҷтимоӣ ва ёриҳо аз лиҳози гендерӣ хусусияти бетараф ва универсалӣ доранд. Ин стратегия ба таъбир роҳ наметанҳад, вале ҳамзамон диққатро ба мушкилоти марбут ба нобаробарии гендерӣ мутаваҷҷеҳ намесозад. Дар ҷумҳурии низоми ҳифзи иҷтимоии аҳолии бояд хусусияти дифференсиалӣ дошта бошад ва он ба сиёсати созандаи Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон қомилан мувофиқат мекунад. Танҳо ки Сарвари давлат борҳо таъкид намудааст, татбиқи ин стратегия, дар баробари самти умумӣ, бояд нишонаҳои хос ва ниёзҳои воқеии гурӯҳҳои гуногуни шаҳрвандонро ба инобат гирад.

Дар шумораи зиёди ҳуҷҷатҳои амалкунанда вазифаи қиши фарқи байни мардон ва занон ё муқориза бо таъбир аз рӯи ҷинс пешбинӣ нашудааст. Ҷунин вазъ метавонад нобаробарии маъмулиро нигоҳ дорад, зеро муносибатҳои гендерӣ ба таври низомманд ба ҳисоб гирифта намешаванд. Набудани равиши гендерӣ ҳангоми татбиқи ҳуҷҷатҳо, махсусан дар низоми ҳифзи иҷтимоӣ ва суғуртаи иҷтимоӣ, метавонад ба маҳдуд гардидани имконияти ҳалли мушкилоти гендерӣ оварда расонад. Сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон борҳо таъкид менамоянд, ки модернизатсияи заминаи ҳуқуқӣ ва мутобиқсозии он ба талаботи замони муосир шарти асосии рушди устувор мебошад [2-М].

Сарфи назар аз он ки фазои ҳуқуқии Тоҷикистон дар соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ дар назария аз таъйиз озод буда, дар рӯҳияи баробарии мардон ва занон таҳия шудааст, натиҷаҳои амалӣ дар самти коҳиши нобаробарии гендерӣ ба андозаи кофӣ назаррас нестанд. Бинобар ин Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон вазифа гузоштаанд, ки муносибатҳои гендерӣ ба сохтори сиёсати иҷтимоӣ ворид карда, механизмҳои самараноки татбиқи онҳо тақвият дода шаванд [2-М].

Ба омилҳои асосии таҳкими шуғл ва сатҳи таҳсилоти шаҳрвандон барномаҳои махсуси давлатӣ барои гурӯҳҳои муайяни аҳоли, ҷудо намудани квотаҳои ҷойи кор ва курсҳои тақмили ихтисос, инчунин квотаҳо барои таҳсил дар муассисаҳои олии таълимӣ дохил мешаванд. Аз ин имкониятҳо бештар занон баҳра мебаранд, гарчанде ки ин тадбирҳо ба таври баробар ҳам барои мардон ва ҳам барои занон пешбинӣ шудаанд.

Ин раванд таҳти назорати доимии Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон қарор дошта, ба воситаи самараноки таъмини шуғли занон табдил ёфтааст [4-М]. Баррасии таҳлили заминаи меъёриву ҳуқуқии соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ нишон медиҳад, ки низоми мавҷудаи имтиёзҳо пурра ба ниёзҳои қонони осебпазир мутобиқ гардонида шуда, ба коҳиши мушкilotи иҷтимоии онҳо равона шудааст. Имтиёзҳои зикршуда пеш аз ҳама ба дастгирии гурӯҳҳои иҷтимоии камбизоат нигаронида шудаанд ва фишори равандҳои манфии иҷтимоиро коҳиш медиҳанд. Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон мунтазам таъкид мекунад, ки дастгирии қишрҳои осебпазир яке аз самтҳои калидии сиёсати иҷтимоии давлат мебошад.

Аммо осебпазирии иҷтимоии занон бештар бо омилҳои дигар вобаста аст. Сабаби асосӣ на камбуди муқаррароти махсуси ҳуқуқӣ, балки сарфи назар кардани талаботи қонунҳои мавҷуда мебошад. Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон пайваستا таъкид менамоянд, ки пурзӯр намудани назорат ва татбиқи ҳатмии қонун заминаи асосии таъмини адолати иҷтимоӣ мебошад.

Дар қонунгузориҳои ҷорӣ рӯйхати имтиёзҳо барои коҳиши осебпазирии иҷтимоии занон пешбинӣ шудааст. Ин ба густариши дастрасӣ ба

хизматрасониҳои иҷтимоӣ, имтиёзҳо вобаста ба модарӣ, инчунин механизмҳои иловагии кӯмак ба гурӯҳҳои осебпазири аҳоли дахл дорад. Аммо риоя нашудани онҳо дар сатҳи татбиқ боиси афзоиши нобаробарии иҷтимоӣ мегардад. Ҳалли мушкилоти қайдшуда иҷрои вазифаҳои зеринро тақозо менамояд:

- таъмин ва роҳандозии механизми муассири назорату санҷиши раванди татбиқи қонунҳо;
- густариши фазои иттилоотӣ тавассути барномаҳои махсус бо мақсади баланд бардоштани сатҳи огоҳмандии шахрвандон;
- таҳкими иқтисодии сохторҳои давлатӣ баҳри амалисозии бомуваффақи сиёсати давлатӣ дар баҳши ҳимояи иҷтимоӣ [1-М].

Қонунгузориҳои ҷорӣ соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ барои коҳиш додани осебпазирӣ ва иҷтимоии занон иқтисодӣ баланд дорад. Бо дастгирӣ ва назорати пайваस्ताи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон метавон самаранокии ин қонунҳоро боло бурд ва ба рушди устувори иҷтимоӣ ноил гардид.

Муайян намудани заминаҳои ҳуқуқӣ барои рушди тижорати шахсии муҳочирони меҳнатӣ тавассути пешниҳоди имтиёзҳои андозиву кредитӣ ва ташкили бизнес-инкубаторҳо омили муҳимми таҳкими ниҳоди оила дар ин муҳит махсус меёбад. Роҳандозии ин низом фарогирии суғуртаи иҷтимоиро васеъ намуда, ҳаҷми воридоти андозро ба буҷет афзоиш медиҳад [3-М]. Самти мазкури фаъолият таҳти роҳнамоии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар барномаҳои давлатии рушд мавқеи марказиро ишғол намуда, дастгирии ташаббусҳои иқтисодии муҳочирон ҳамчун вазифаи аввалиндараҷаи сиёсати иҷтимоӣ мустаҳкам карда шудааст.

Татбиқи сиёсати ҳифз ва дастгирии занон дар Тоҷикистон дар давраи баррасишаванда мавриди муҳокима қарор гирифтааст [2-М]. Бо вучуди баъзе муваффақиятҳо, мушкилоти ҷиддӣ боқӣ мондаанд, ки бартараф карданашон муносибати ҳамаҷониба ва бисёрҷонибаро талаб мекунад. Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамеша таъкид мекунад, ки зан — тақягоҳи

асосии оила ва ҷомеа буда, беҳбуди шароити зиндагӣ ва фароҳам овардани имкониятҳои баробар барои онҳо вазифаи умумидавлатӣ мебошад.

Ҳамкории муассир байни ҷонибҳои манфиатдори гуногун, инчунин тадқиқот ва мониторинги минбаъдаи натиҷаҳо ҷомеаи бештар одилона ва фарогирро фароҳам меорад, ки дар он ҳуқуқҳои занон ҳифз ва эҳтиром карда мешаванд [15-М]. Ин мавқеи асосӣ дар стратегияҳои давлатӣ низ инъикос ёфтааст, ки бо ташаббуси Пешвои миллат таҳия ва амалӣ мешаванд.

Тадқиқоти сиёсати давлатӣ оид ба ҳимоя ва дастгирии занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи аз охири асри XX то ибтидои асри XXI раванди мураккаб ва гуногунчанбаро ошкор мекунад [3-М]. Дар шароити гузариши пасошуравӣ ва мушкилоти иқтисодӣ, Пешвои миллат шахсан роҳбарии қабули як қатор санадҳои қонунгузорӣ ва барномаҳои миллий барои ҳифзи ҳуқуқ ва имкониятҳои занонро ба уҳда гирифтанд.

Ташкили механизмҳои мубориза бо зӯроварии гендерӣ ва дастгирии соҳибкории занон дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда шудааст, вале бо вучуди ин як қатор мушкилот вучуд дорад. Дар маҳалҳо татбиқи ин сиёсат бо баъзе душворихо, аз ҷумла қолабҳои иҷтимоӣ, паст будани сатҳи огоҳӣ ва маҳдудияти захираҳо рӯ ба рӯ мегардад. Пешвои миллат пайваста ба баланд бардоштани сатҳи таҳсилот ва огоҳии ҷомеа тавачҷуҳ зоҳир менамоянд, ки ин омилҳо ба рафъи стереотипҳои нодурусти иҷтимоӣ мусоидат мекунанд.

Вазифаи муҳимми оянда ҷалби фаъоли занон ба раванди қабули қарорҳо ва, пеш аз ҳама, ҳамгиро намудани дурнамои гендерӣ дар тамоми самтҳои сиёсати давлатӣ мебошад [2-М]. Ин омил яке аз шартҳои рушди устувори кишвар ба ҳисоб меравад.

Дар тамоми сатҳҳои ҳаёти ҷамъиятӣ зарур аст ҳамоҳангсозии чорабиниҳое, ки ба таъмини ҳифз ва дастгирии самараноки занон дар Тоҷикистон равона шудаанд, ба роҳ монда шавад [9-М].

Баррасии мушкилот ва пешниҳоди роҳҳои ҳалли мушаххас тавассути таъсиси платформаи муколама байни давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ имконпазир

гардид, ки ин раванд бо роҳбарии хирадмандонаи Пешвои миллат амалӣ шудааст.

Пешрафти васеи иҷтимоию иқтисодии кишвар тавассути беҳтар намудани дастгирии занон ва мавқеи онҳо дар ҷомеа ба даст оварда мешавад [3-М].

Диққати махсус ба равишҳои инноватсионӣ ва иштироки фаъоли занон дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва меҳнатӣ ба ноилшавии тағйироти воқеӣ ва устувор дар кишвар мусоидат менамояд. Эмомалӣ Раҳмон таъкид менамоянд, ки татбиқи ҳадафҳои стратегии миллии кишвар бояд яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатӣ ҳисобида шавад.

Масъалаи ворид намудани ҳатмии занон ба раванди қабули қарорҳо дар ҳама сатҳҳои ҳокимият – аз худидоракунии маҳаллӣ то сохторҳои ҷумҳуриявӣ матраҳ мегардад. Пешвои миллат зимни вохӯриҳо бо намоёндагони занон пайваستا ин мавқеъро тасдиқ намуда, онро бо рақамҳо ва мисолҳои амалӣ асоснок мекунанд [8-М].

Такмили заминаи инфрасохторӣ барои дастгирии занон низ аҳамияти калон дорад. Бо пешниҳоди Эмомалӣ Раҳмон дар солҳои охир шабакаи марказҳои машваратӣ ва ташкилотҳои хизматрасонии иҷтимоӣ барои занон васеъ гардида, ин амал ба беҳтар шудани дастрасии саривақтии онҳо ба кӯмаки зарурӣ таъсири мусбат расонидааст [5-М].

Бо мақсади мусоидат ба занон дар вазъиятҳои душвори зиндагӣ таъсис додани барномаҳои мақсаднок зарур аст. Сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон ин талаботро дар ҳуҷҷатҳои стратегӣ ва нақшаҳои давлатӣ мустаҳкам намуда, ҳамзамон раванди татбиқи онҳоро таҳти назорати шахсӣ қарор медиҳанд.

Ба табодули таҷриба ва барқарор намудани робитаҳо бо кишварҳои хориҷӣ низ таваҷҷуҳи ҷиддӣ дода мешавад. Пешвои миллат ҳамкориҳои байналмилалиро воситаи муҳимми ғанӣ гардонидани таҷрибаи миллии мешуморанд.

Сиёсати давлатӣ дар сатҳи ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ нисбат ба занон ба таҳкими нақши оила ва афзоиши сатҳи некуаҳволии ҷомеа равона шудааст. Ин раванд дар ҳамаи ҳуҷҷатҳои марбут ба рушди иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, ки бо

ташаббус ва роҳбарии Пешвои миллат қабул мегарданд, инъикос меёбад [13-М].

Ноил шудан ба пешрафти устувор, таҳияи як равиши мукамалро, ки ҷанбаҳои ҳуқуқӣ, таълимӣ ва иҷтимоиро фаро гирад, тақозо мекунад. Пешвои миллат муттаҳидсозии неруҳои давлат ва ҷомеаҳо барои расидан ба ин ҳадаф шарт ва зарурат мешуморанд [2-М; 9-М; 11-М].

2.Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

Баҳри ҳимоя ва дастгирии заҳдон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сомон расонидани тадбирҳои зайл муҳим аст:

1. Ворид намудани масоили гендерӣ ба барномаҳои стратегияи кишвар, аз ҷумла барномаҳои рушди миллий ва стратегияҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ; таъмини ҳамроҳангсозии фаъолияти вазоратҳо ва идораҳо барои амалӣ кардани ҳадафҳои гендерӣ дар тамоми сатҳҳо.

2. Баргузор кардани курсҳои омӯзишӣ барои кормандони давлатӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба мақсади баланд бардоштани дониши онҳо дар бораи ҳуқуқҳои заҳдон ва баробарии гендерӣ; таъмини дастрасии заҳдон, ки ҳамсаронашон муҳочирони меҳнатӣ мебошанд, ба муассисаҳои таҳсилоти ройгон (ба монанди боғча ва ясли).

3. Фароҳам овардани шароит барои дастрасии содда кардаи заҳдон ва оилаҳои муҳочирони меҳнатӣ ба кумаки ройгони ҳуқуқӣ; таҳияи ҷорабиниҳои низоманд, ки ба баланд бардоштани нақши муҳочирон ва наздикони онҳо дар пешрафти иҷтимоӣ иқтисодии давлат равона шудаанд.

4. Ташкили таълими фарзандони заҳдон ба саробон дар муассисаҳои таҳсилоти олии тавассути ҷудо намудани квотаҳо; мунтазам гузаронидани ташаббусҳои, ки ба баланд шудани рақобатпазирии заҳдон дар бозори меҳнат мусоидат мекунанд, инчунин расонидани кумак ба заҳдон, ки роҳи соҳибкорӣ ё шуғли мустақили ғайрирасмиро интихоб намудаанд.

5. Таъмини баробарии гендерӣ ва густариши ҳуқуқи имкониятҳои заҳдон дар ҳаёти сиёсии кишвар тавассути ҳамкории ташкилоти заҳдон бо ҳизбҳои

сиёсӣ; ҷалби коршиносони байналмилалӣ барои рушди имкониятҳои занон ва табодули таҷриба бо занони пешсаф аз кишварҳои гуногун.

6. Рушди инфрасохтори ташкилоти занона, махсусан дар минтақаҳои дурдаст ва деҳот, яке аз самтҳои муҳимми афзалиятноки сиёсати иҷтимоии гендерии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Дар ин робита, зарур аст, ки чорабиниҳо барои тақвияти фаъолияти ташкилоти мавҷуда, таъсиси сохторҳои нави ҷамъиятӣ ва татбиқи барномаҳои мақсаднок амалӣ гарданд. Ин барномаҳо ба беҳтар намудани шароити шуғл, баланд бардоштани салоҳияти касбӣ ва расонидани кумаки равонӣ ба занон, пеш аз ҳама ба онҳое, ки аз зӯрварӣ ҷабр дидаанд, равона шудаанд.

РҶҶҲАТИ САРЧАШМАҲО ВА АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

А) Сарчашмаҳо

I. Санадҳои расмӣ-ҳуҷҷатӣ, меъёрӣ-ҳуқуқӣ

1. Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020. – Душанбе, 2016. – 132 с.
2. Барномаи давлатии тарбия, интиҳоб ва ҷобачогузории кадрҳои роҳбарикунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби занону духтарони лаёқатманд барои солҳои 2007-2016. – Душанбе, 2006. – 15 с.
3. Документ Стратегии сокращения бедности. — Душанбе, 2002 года, № 666.
4. Документирование опыта ЮНИФЕМ СНГ по совершенствованию законодательства в Таджикистане. – Душанбе, 2007. – 49 с.
5. Закон РТ «О дехканском (фермерском) хозяйстве» (принят 10.05.2002 г.).
6. Законодательство и политика Республики Таджикистан в сфере социальной защиты населения: гендерный анализ. – Душанбе, 2012. – 176 с.
7. Закон Республики Таджикистан «О государственном социальном страховании» в редакции от 1 августа 2003г. -№35; от 29 апреля 2006г. №187; от 5 марта 2007г. №244; от 30 июля 2007г. №332.
8. Закон Республики Таджикистан «Об образовании Республики Таджикистан». – Душанбе, 2004. – 59 с.
9. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тағйироту иловаҳои 22- май соли 2016. – Душанбе: Ганҷ, 2016. – 126 с.
10. Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 июли соли 2016, № 255. [//www.mmk.tj](http://www.mmk.tj) .
11. Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03.01.2024, №2031 [//www.mmk.tj](http://www.mmk.tj) .
12. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 ноябри соли 2006, №496 дар бораи Барномаи давлатии тарбия, интиҳоб ва ҷобачогузории кадрҳои

роҳбарикунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби занону духтарони лаёқатманд барои солҳои 2007 – 2016. – Душанбе, 2006.

13. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 майи соли 2010, №269 дар бораи Стратегияи миллии ғайриқардони нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011 – 2020. – Душанбе, 2010.

14. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2014, №294 дар бораи Барномаи давлатӣ оид ба пешгирии зӯрварӣ дар оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2014 – 2023. – Душанбе, 2014.

15. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 августи соли 2001, №391 дар бораи Барномаи давлатии «Самтҳои асосии сиёсати давлатӣ оид ба таъмини ҳуқуқи имкониятҳои баробари мардон ва занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2001-2010». – Душанбе, 2001.

16. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қарорҳои давлатии баробарҳуқуқии мардон ва занон ва имкониятҳои баробари амалигардони онҳо аз 1 декабри соли 2005, № 89. – Душанбе, 2005.

17. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирии зӯрварӣ дар оила» аз 19 март соли 2013.

18. О выплате пособий малообеспеченным семьям, имеющим детей, обучающихся в общеобразовательных школах: Постановление Правительства РТ от 2 мая 2007 года. №244.

19. О государственной службе: Закон РТ от 5 марта 2007 года. №233.

20. О государственном социальном страховании: Закон РТ от 13 декабря 1997 года. - №517.

21. О государственных гарантиях равноправия мужчин и женщин и равных возможностей их реализации: Закон РТ от 1 марта 2005 года.

22. О повышении роли женщин в обществе: Указ Президента РТ от 3 декабря 1999 года. -№5.

23. О репродуктивном здоровье и репродуктивных правах: Закон РТ от 1 марта 2005 года. -№89.

24. Об общественных объединениях: Закон Республики Таджикистан от 23.05.1998г. //Ведомости Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – 1998. – №10. – 139с.

25. Об одобрении Государственной программы «Основные направления государственной политики по обеспечению равных прав и возможностей мужчин и женщин в Республике Таджикистан на 2001–2010 годы»: Постановление Правительства РТ от 6 августа 2001 года. – №391.

26. Об утверждении Государственной программы "Воспитание, подбор и расстановка руководящих кадров из числа способных женщин и девушек на 2007-2016 годы»: Постановление Правительства РТ от 1 ноября 2006 года. №496.

27. Об утверждении национального плана действий по повышению статуса и роли женщин на 1998-2005 годы: Постановление Правительства РТ от 10 сентября 1998 года. №363.

28. Постановление Правительства РТ от 10 сентября 1998 г. №363 «Об утверждении Национального плана действий Республики Таджикистан по повышению статуса и роли женщин на 1998-2005 годы».

29. Постановление Правительства РТ от 4 сентября 2008 г. N448 "Об учреждении Президентских грантов в области предпринимательства среди женщин на 2008 - 2010 гг."

30. Постановление Правительства РТ от 8 августа 2001 г. № 391 «О Государственной программе «Основные направления Государственной политики по обеспечению равных прав и возможностей мужчин и женщин в Республике Таджикистан на 2001-2010 гг».

31. Постановление Правительства РТ «О Национальной стратегии активизации роли женщин в Республике Таджикистан на 2011 - 2020 годы»
[//http://kumitaizanon.tj/ru/bylaws/id/3](http://kumitaizanon.tj/ru/bylaws/id/3).

32. Паём ва рисолати созандаи он (Маҷмуи Паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам

Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2000-2016).
– Хучанд: Нури маърифат, 2017. – 716 с.

33. Трудовой Кодекс Республики Таджикистан (принят 15.05.1997 г.);
Закон РТ «О занятости населения» от 27 июня 1991 г.

34. Указ Президента Республики Таджикистан от 3 декабря 1999 г. -№5
«О повышении роли женщин в обществе».

II. Маводҳои маълумотӣ ва оморӣ

35. Агентство по статистике при Президенте РТ. Таджикистан: 25 лет
государственной независимости. Статистический сборник. – Душанбе. 2016. – 9
бс.

36. Агентство по статистике при Президенте РТ. Гендерные показатели в
производственной деятельности дехканских хозяйствах за 2009-2016 годы.
2015. – 43с.

37. Агентство по статистике при Президенте РТ. Перепись населения и
жилищного фонда РТ 2010 года. Образовательный уровень населения РТ. Том
IV. –Душанбе. 2012. – 157с.

38. Агентство по статистике при Президенте РТ. Образование в РТ в 2010
году. – Душанбе, 2010. – 80с.

39. Александр, М. Данцер, Барбара Диц, Ксения Гацкова. Обследование
домохозяйств Таджикистана: Миграция, денежные переводы и рынок труда.
Отчет по исследованию. – Регенсбург, 2013. – 21 с.

40. Госкомстат РТ. Гендерные показатели в дехканских хозяйствах. –
Душанбе, 2009. – С. 52 – 60.

41. Государственное агентство по статистике. 2014 г. Женщины и
мужчины Республики Таджикистан. – Душанбе, 2015. – 151с.

42. Документирование опыта ЮНИФЕМ СНГ по совершенствованию
законодательства в Таджикистане. – Душанбе, 2007. – 64 с.

43. Занҳо ва мардҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмуаи оморӣ – Душанбе:
Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2010. – 100 с.

44. Занҳо ва мардҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмӯаи оморӣ. – Душанбе, 2012. – 157 с.
45. Занҳо ва мардҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмӯаи оморӣ – Душанбе: Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2020. – 161с.
46. Информационный бюллетень Программы ЕБРР «Женщины в бизнесе» в Таджикистане//EBRD TAJ WIB: 05/2019 - 1 Выпуск. –11 с.
47. Исследовательский отчет. Положение женщин на рынке труда и в сфере занятости: пути сокращения бедности в Таджикистане. Гендерный анализ по результатам социологического исследования. – Душанбе, 2005. – 75 с.
48. Мужчины и женщины в Республике Таджикистан. Статистический сборник. Душанбе, 2007. – 178 с.
49. Медико-Демографическое исследование Таджикистана 2012. Предварительный отчет. – Душанбе, 2012. – 28 с.
50. Мониторинг реализации Документа стратегии сокращения бедности, НПО «Право и благоденствие» и НПО «Чашма». – Душанбе, 2006.
51. МОМ Таджикистан. Информационный бюллетень – март 2012 г. – Душанбе, 2012. – 8 с.
52. Национальный обзор Республики Таджикистан по осуществлению Пекинской декларации и Платформы действий (1995 года) и итоговых документов двадцать третьей специальной сессии Генеральной Ассамблеи (2000 года) в контексте двадцатой годовщины четверной Всемирной конференции по положению женщин и принятия Пекинской Декларации и Платформы действий в 2015 году. – Душанбе, 2015. – 68 с.
53. Национальный обзор Республики Таджикистан по осуществлению Пекинской декларации и Платформы действий (1995 года) в рамках внедренной повестки дня в области устойчивого развития на период до 2030 года и итоговых документов двадцать третьей специальной сессии генеральной ассамблеи (2000 года) в контексте двадцать пятой годовщины четверной

всемирной конференции по положению женщин и принятия Пекинской декларации и платформы действий в 2020 году. – Душанбе, 2020. – 81с.

54. Национальный обзор Республики Таджикистан по осуществлению Пекинской декларации и Платформы действий (1995 года) и итоговых документов двадцать третьей специальной сессии Генеральной Ассамблеи (2000 года) в контексте двадцатой годовщины четверной Всемирной конференции по положению женщин и принятия Пекинской Декларации и Платформы действий в 2015 году//https://unece.org/fileadmin/DAM/Gender/publications_and_papers/Tajikistan_Report_on_the_implementation_of_BPfA_June_30_2014_in_russian.pdf (санаи мурочиат: 12.03.2021)

55. Национальный отчет по человеческому развитию 2008-2009. Занятость в контексте человеческого развития UNDP, Душанбе: 2010. – 156с.

56. Национальный план действий по улучшению положения женщин Республики Таджикистан, по повышению статуса и роли женщин на 1998-2003 гг – Душанбе, 1998.

57. Основные показатели развития здравоохранения Ленинабадской области в 1999 году. – Худжанд, 2000. – 126 с.

58. Отчет Республики Таджикистан по реализации Конвенции ООН о защите прав ребёнка за период с 2000 по 2006 гг. –Душанбе, 2007. – 227с.

59. Оценка на основе национального диалога по вопросам социальной защиты. На пути к национально установленному минимальному уровню социальной защиты в Республике Таджикистан. М.: МОТ, 2018. – 179с.

60. Проекты с обеспеченным финансированием (действующие). – Душанбе, 2024. – 99с.

61. Проекты МТЦ в Таджикистане. Информационный бюллетень. Выпуск №3 (23). Июль-сентябрь 2013 г. –Душанбе, 2013. – 4 с.

62. Социально-экономическая интеграция женщин из семей мигрантов в Таджикистане. Оценочный отчет. – Варшава, 2012. – 55с.

63. Статистический ежегодник Республики Таджикистан [2003-2009].- Душанбе: Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан, 2010. – 456с.

64. Статистический сборник Гендерная статистика в Республике Таджикистан.- Душанбе: ООП ГВЦ ,1999 – С.222-223.

65. Семья и дети в Республике Таджикистан. Статистический сборник. – Душанбе, 2002. – С.25 – 29.

66. Труд и занятость в Республике Таджикистан / Статистический сборник / - Душанбе, 2004. – 24 с.

67. Сухбат бо муовини раиси ташкилоти ҷамъиятии маркази занон “Гулрухсор” Сабоат Бобочонова. Ш. Хучанд, 08.05.2024.

III. Китобҳо, монографияҳо ва мақолаҳои илмӣ

68. Акилова, М. Состояние и тенденции брако-разводных отношений в Согдийской области [Текст] / М. Акилова // Современные проблемы гендерных исследований в Таджикистане: Материалы республиканской научно-практической конференции (г. Душанбе, 21-22 октября 2002 г.). – Душанбе, 2002. – С.17 – 24.

69. Акилова, М. Некоторые особенности формирования и развития женской интеллигенции Таджикистана // Актуальные проблемы марксистско-ленинской философии (Материалы конференций, посвященных 60-летию образования СССР и 26 съезду КПСС). – Душанбе, 1983. – С. 90-92.

70. Аналитический отчет. Оценка ситуации по проявлению гендерного насилия в отношении женщин и девочек в Республике Таджикистан . UNDP-TJK-Pub_2021_06-1_Final_SurveyRU_12102020. –176 с.

71. Альтернативный доклад неправительственных организаций Таджикистана по реализации Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, 2006 г. –Душанбе, 2006. – 15с.

72. Айвазова, С. Г. Русские женщины в лабиринте равноправия / С. Г. Айвазова – М., 1998. – 405 с.

73. Ализода Хуринисо. Ҳафт ахтар. – Душанбе, 1998.
74. Аракелова, М. П. Женщины в российском обществе. XX век: история и современность / М. П. Аракелова. – М., 1996. – 127 с.
75. Бабаджанов, Р. Гендерные проблемы в условиях формирования рыночных отношений [Текст] / Р. Бабаджанов // Современные проблемы гендерных исследований в Таджикистане. Материалы республиканской научно-практической конференции. – Душанбе, 2002. – С.31 – 42.
76. Балабанова, Е.С. Зависимость женщин: теоретические подходы к изучению [Текст]/ Е.С. Балабанова // Гендерные исследования. 2000. № 4. – С. 266-277.
77. Беляева, Ю.В., Тукумцев, Б.Г. Социальное самочувствие женщин занятых преимущественно домашним хозяйством: попытка социального анализа [Текст] / Ю.В.Беляева, Б.Г. Тукумцев // Женщина в российском обществе. 1997. – №4. – С. 2 – 6.
78. Бозрикова, Т.Н. Судебная практика по насилию в отношении женщин: реалии и особенности [Текст] / Т.Н. Бозрикова. – Душанбе: Ирфон, 2004. – 358с.
79. Батенева Е.В. Женская миграция из стран Центральной Азии: проблемы и особенности// Вестник МГУКИ. – 2013. – № 1 (51) – С.90 – 94.
80. Бозрикова, Т. К проблеме гендерных ролей и стереотипов в Таджикистане [Текст] / Т.Бозрикова // Современные проблемы гендерных исследований в Таджикистане. Материалы республиканской научно-практической конференции. Душанбе: ЦГИ. С. 57 – 60.
81. Бозрикова, Т. Ключевые приоритеты по преодолению неравного доступа сельских женщин Таджикистана к ресурсам [Текст]/ Т. Бозрикова // Международный сельскохозяйственный журнал. – № 3. – 2017. – С.5 – 6.
82. Бозрикова, Т.Н. Судебная практика по насилию в отношении женщин: реалии и особенности [Текст]/ Т.Н. Бозрикова. – Душанбе, 2004. – 358 с.

83. Безлепкина, Л. Ф. Государственная политика в отношении женщин /Л. Ф. Безлепкина // Интеграция женщин в процесс общественного развития. Часть 1. М., Луч, 1994. – С. 3 – 14.

84. Баллаева, Е.А. Что стоит за цифрами: репродуктивные права женщин и задачи женского движения.: Материалы межрегионального семинара. / Е.А. Баллаева – М., 1996 – 213 с.

85. Бобосадыкова, Г.Б., Шамсиев К.Б. Проблемы участия женщин в предпринимательстве Таджикистана. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 111 с.

86. Бобобекова Меҳринисо. Нақши зан дар раванди демократӣ [Участие женщин в демократическом процессе]. – Душанбе, 1998.

87. Бердиева, Т. Конституция ва мақоми зан// Ҳақиқати Ленинобод. 2 феввали соли 2005 .

88. Безопасные рынки и приграничная торговля для женщин в Таджикистане. – Хучанд, 2010. – С.7.

89. Брошенные жены Таджикских трудовых мигрантов», Исследование Международной Организации по Миграции социально-экономических характеристик брошенных жён таджикских трудовых мигрантов и их возможностей для выживания, август, 2009.

90. Выступление Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона на торжественном собрании в честь международного женского дня (7 марта 2006 года)// Эмомали Рахмон: Мать-источник жизни. – Душанбе: Адиб, 2013 – 216 с.

91. Ваххобзаде, Г. Проблемы предпринимательства в Таджикистане// Народная газета. – 31 октября 2013 г.

92. Гендер: традиции и современность. Сборник статей по тендерным исследованиям [Текст]./ред. С.Р. Касимова. – Душанбе, 2005. – 198с.

93. Гендер и политика в Центральной Азии// региональный обзор данных в Центральной Азии. – Июль 2012. – 13 с.

94. Гендерное образование. Региональный обзор в восьми странах СНГ: Армении, Азербайджане, Грузии, Казахстане, Кыргызстане, Молдове,

Таджикистане и Узбекистане [Текст]. М.: ООО «Вариант». - ИСПП, 2006. – 320 с.

95. Гендерные исследования. Региональная антология исследований восьми стран СНГ [Текст]. – М.: Вариант, 2006. – 512 с.

96. Гендерная политика в Республике Таджикистан. Картирование законодательства, реализуемой политики, институтов и основных участников. Март 2003. – Душанбе, 2003. – 53 с.

97. Гендерное равенство в сфере укрепления здоровья и доступа к медицинским услугам. – Душанбе, 2007. – 26 с.

98. Гендерные отношения в Таджикистане. Национальный отчет за 1999г. [Текст] – Душанбе:ПРООН., 2000. – 234 с.

99. Гендерные проблемы в прессе. [Текст]. – Душанбе, 2002. – 118 с.

100. Гендерные исследования, феминистская методология в социальных науках Материалы 2-й Международной Летней школы по гендерным исследованиям (Форос-1998) – Харьков, 1998. – 19 с.

101. Гленн, Р. Брошенные жены таджикских трудовых мигрантов [Текст] / Р.Гленн – Душанбе. МОМ 2009. – 72с.

102. Грациэлла Пига. Женские ресурсные центры добиваются впечатляющих результатов. Опыт взаимодействия таджикского населения и ОБСЕ// Журнал “ОБСЕ”. – июнь-июль 2007 г. – 241с.

103. Гоибов, А.Г., Ганиева, М.Х., Вохидов, А.В. Основные аспекты охраны репродуктивного здоровья населения Республики Таджикистан [Текст]/ А.Г.Гоибов, М.Х.Ганиева, А.В. Вохидов //Вестник Авиценны.-№4. –октябрь-декабрь 2016. – С 52 – 55.

104. Горшкова, И, Шурыгина, И. Насилие над женами в современных российских семьях [Текст]/ И. Горшкова, И.Шурыгина. – Москва, 2003. – 415с.

105. Гончарова, Г. С. Семейно-брачные отношения у народов Сибири / Г. С. Гончарова, Л. Я. Савельев. – Новосибирск: Издательство «Нонпаренс», 2004. – 286 с.

106. Гафарова М. Духовный облик женщины Советского Востока. – Душанбе: Ирфон, 1969. – 208 с.
107. Джаббарова, В. Современные гендерные проблемы в сельской местности: Шаартузский, Кабадианский и Бешкентский районы Хатлонской области [Текст]/ В. Джаббарова // Материалы республиканской научно-практической конференции. – Душанбе, 2002. – С.85-94.
108. Диноршоева, З. Исламская религия и проблемы гендерного насилия // Гендерное насилие. Учебное пособие. – Душанбе, 2003. – С.17-38.
109. Европейский союз – Таджикистан. Семинар гражданского общества “Практическое применение принципов гендерного равенства в Таджикистане”, 24-25 апреля 2018 года. Отчет о работе семинара. – Душанбе, 2018. – 37 с.
110. Женские и гендерные исследования в Таджикистане [Текст].-Вып. 1. – Душанбе: РТСУ, 2000. – 204 с.
111. Женщины-предприниматели в Таджикистане: между семьей и бизнесом//Немецкая вольфа. 10 сентября 2010 г.
112. Здравомыслова, Е., Тёмкина, А. Введение. Социальная конструкция гендера и гендерная система в России [Текст] / Е.Здравомыслова, А.Тёмкина // Гендерное измерение социальной и политической активности в переходный период. Сб. статей. - СПб., 1996. Вып. 4. – С.5 – 13.
113. Здравомыслова, О. М. О возможности изменения статуса женщины в семье / О. М. Здравомыслова. – М. Народонаселение, 2000. – 102 с.
114. Зикриёева, М.Ф. Историография проблемы женщин Таджикистана [Текст]/ М.Ф. Зикриёева. – Душанбе: Ирфон, 2001. – 340 с.
115. Зойиров, Р. Гендерная экспертиза трудового законодательства РТ: введение в проблему и общая характеристика [Текст]/ Зойиров Р. // Некоторые аспекты гендерных исследований в Таджикистане. Сборник материалов научных семинаров. – Душанбе, 2002. – С.33-39.
116. Зотова, Н. Трудовая миграция из Таджикистана. По материалам полевого исследования в Москве и Самаре [Текст]/ Зотова Н. - Sunday, June 04, 2006.

117. Исаева, С. Занятость, безработица, создание рабочих мест для женщин и мужчин [Текст]/ С. Исаева //Таджикистан: на пути к гендерному равенству. – Душанбе, 2003. – С. 39 – 41.

118. Исмаилова, В.Р. Появление и развитие тендерных исследований в Республике Таджикистан [Текст] / В.Р. Исмаилова // Баробархукукии гендерӣ: маҷмуаи мақолаҳо. - Душанбе: ТНУ. – 2007. – С. 49 – 54.

119. Интегрирование гендерного подхода в государственную политику Украины [Текст]. – Киев: Государственный институт проблем семьи и молодежи. 2003. – 128 с.

120. Инмакулада Мартинез, Д-р Тао Нгуэн. Использование информационно-коммуникационных технологий для поддержки женского предпринимательства в регионе Центральной Азии и Западной Азии.// Краткий обзор АБР. №23. – май 2014 г. – 8 с.

121. Кабилова, Б, Халимова, Н. Устные истории женщин Таджикистана [Текст] / Б. Кабилова, Н. Халимова. – Душанбе: 2003. – 244 с.

122. Казаков, В., Алимов, К., Давлатов, М. Противодействие насилию в семье. Информационное учебное пособие для сотрудников правоохранительных органов и учебных центров Республики Таджикистан [Текст] / В.Казаков, К.Алимов, М.Давлатов. – Душанбе, 2016. – 136 с.

123. Касимова, С. Трансформация тендерного порядка в таджикском обществе [Текст] / С. Касимова. – Душанбе, 2007. – 230 с.

124. Касимова С. Тендерные исследования в Таджикистане: истоки и перспективы // Тендерные исследования. Харьков; ХІЦТІ, 2000. N5. С. 290-294.

125. Касимова, С.Р. Положение женщин на рынке труда и в сфере занятости: и сокращения бедности в Таджикистане [Текст]/ С.Р. Касимова //Гендерный анализ по результатам социологического исследования. Исследовательский отчет. Швейцарский офис по сотрудничеству в Таджикистане. – Душанбе, 2005 – 75 с.

126. Касимова, С. Р. Гендерные аспекты миграционных процессов в Таджикистане: вызовы времени и варианты выбора [Текст]/ С. Р. Касимова. – Душанбе: «Ирфон» 2020. – 328 с.

127. Касимова, С. Гендерный порядок в постсоветском Таджикистане: традиционализм перед лицом глобализации//Гендер: традиции и современность. – Душанбе, 2005. – 180 с.

128. Каримова, М.Т. Положение сельских женщин в Таджикистане//Известия АН Республики Таджикистан Серия: Экономика. – №3-4 (7-8). – 2002. – С. 39 – 44.

129. Каюмова, М. Альтернативная оценка и анализ гендерной проблематики на уровне макроэкономики РТ [Текст] / М. Каюмова // Материалы республиканской научно-практической конференции. – Душанбе, 2002. – С.149-158.

130. Кислицина, Е. О. развитии малого бизнеса в РТ в 2001 году [Текст] / Е. О. Кислицина // Здоровье и народонаселение. Ежегодный научно-популярный журнал. Выпуск 111. – Душанбе, 2002. – С.35 – 43.

131. Куватова, А. Гендерные аспекты развития сельского населения Таджикистана в современных условиях [Текст]/ А. Куватова // Гендерная система: состояние и тенденция развития. – Душанбе 2004. – С.86 – 119.

132. Куватова, А. Гендерные вопросы в Таджикистане: последствия и влияние гражданской войны [Текст]/ А.Куватова. – Женева. Институт исследований в области развития, 2001. – С.127 – 136.

133. Куватова, А., Хегай, М. Женщина в переходный период [Текст] / А. Куватова, М. Хегай // Известия Академии наук Республики Таджикистан. Отд. общест. наук. 1997, №1. – С.67 – 75.

134. Куватова, А., Пикап, Ф. Стратегия выживания семей в Таджикистане [Текст] / А.Куватова, Ф.Пикап. – Душанбе, 2003. – 164 с.

135. Куватова, А. А. Проблемы реализации прав женщин Таджикистана в современных условия – Общественное мнение и социальная трансформация

общества (на материалах социологических исследований в Таджикистане) - Душанбе, 1997.

136. Куватова, А. Обзор “Женщины и фермерство” (гендерный анализ в области сельского хозяйства). – Душанбе, 2014. – 16 с.

137. Курбанов, Ш .М., Мухамадиева, С.М., Чалова, О.Д. Анализ случаев материнской смертности в Республике Таджикистан [Текст] / Ш.М.Курбанов, С.М.Мухамадиева, О.Д. Чалова // Научно-практический журнал ТИППМК. – №3. – 2011. – С.15 – 19.

138. Кильдышев, Г. С. Статистика населения с основами демографии / Г. С. Кильдышев. – М.: Финансы и статистика, 1990. – 310 с.

139. Комитет по ликвидации дискриминации в отношении женщин Рассмотрение докладов, представляемых государствами-участниками в соответствии со статьей 18 Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин Сводные первоначальный, второй и третий периодические доклады государств-участников Таджикистан. – Душанбе, 2005. – 72 с.

140. Маводҳои семинари "Кодекси нави оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон" Материалы семинара «Новый кодекс семьи Республики Таджикистан» [Матн;Текст]. – Душанбе, 2000. – 96 с.

141. Матвеева, А., Файзуллаев, Б. Женщины и насильственный экстремизм в Таджикистане [Текст]/ А. Матвеева, Б. Файзуллаев. – Алматы, 2017. – 18 с.

142. Махмаджанова, М. О социальном образе таджикской женщины [Текст] / М.Махмаджанова // Современные проблемы гендерных исследований в Таджикистане. Материалы республиканской научно-практической конференции. – Душанбе: ЦГИ. С. 159 – 162.

143. Махмаджонова, М. История становления представлений о социальных ролях человека таджикскими просветителями [Текст]/ М. Махмаджонова // Гендерная система: состояние и тенденции развития. – Душанбе, 2004. – С.160 – 174.

144. Машика, Т.А. Занятость женщин и материнство [Текст]/ Т.А.Машика. – М.: Мысль, 1989. – 224 с.
145. Назарияи гендер дар илмҳои гуманитарӣ. [Матн] / Маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе: Полиграфгруп, 2005. – 39 с.
146. Набиева, Р. Женщины Таджикистана в борьбе за социализм. — Душанбе: Ирфон, 1973. – 274 с.
147. Набиева, Р.А. Роль женщины в обществе [Текст]/ Р.А. Набиева. Душанбе, ТГНУ, 1999. – 364 с.
148. Некрасов, С. Н. Жизненные сценарии женщин и сексуальность / С. Н. Некрасов. – Свердловск: Издательство Уральского университета, 1991. – 168 с.
149. Обзор экономических прав и возможностей женщин в странах СПЕКА//Social Development Working Paper. -No. 2019/01. – 68 с.
150. Олимова, С., Куддусов, Дж. Семьи мигрантов в Таджикистане: проблемы и способы их решения. Аналитический отчет по исследованию [Текст]/ С.Олимова, Дж.Куддусов. – Душанбе, 2007. – 126 с.
151. Олимова, С. Влияние миграции на развитие горных регионов: Таджикистан, Кыргызстан, Афганистан, Пакистан// Стратегия для развития продовольственной безопасности в горных регионах Центральной Азии. – Душанбе, 2005. – 35 с.
152. Олимова, С., Боск И. Трудовая миграция из Таджикистана. –Душанбе, 2003. – 145 с.
153. Оценка реализации Государственной Программы «Основные направления государственной политики по обеспечению равных прав и возможностей мужчин и женщин в Республике Таджикистан на 2001-2010 годы по результатам общественного мониторинга. – Душанбе, 2009. – 84 с.
154. Оценка на основе национального диалога по вопросам социальной защиты. На пути к национально установленному минимальному уровню социальной защиты в Республике Таджикистан. М.: МОТ, 2018. – 179 с.
155. Паём ва рисолати созандаи он [Текст]. – Хучанд, 2017. – 687 с.

156. Положение женщин на рынке труда и в сфере занятости: пути сокращения бедности в Таджикистане. Тендерный анализ по результатам социологического исследования. Исследовательский отчет [Текст]. – Душанбе, 2005. – 75 с.

157. Положение на рынке труда в Республике Таджикистан (Отчет, подготовленный по результатам обследования рабочей силы, проведенного с 20 июля по 20 августа 2016 года). – Душанбе, 2017. – 220 с.

158. Положение на рынке труда в Республике Таджикистан (по результатам обследования рабочей силы июнь-июль 2009 года) [Текст]. - Душанбе, Государственный комитет статистики Республики Таджикистан, 2010. – 338 с.

159. Право на репродуктивное здоровье: анализ правовой политики, основанный на правах человека [Текст]. – Душанбе, 2012. – 88 с.

160. Псклаковой, М., Синельникова, А. Ни закона, ни справедливости: насилия в отношении женщин [Текст]/ М.Псклаковой, А. Синельникова - Москва, 2010. – 368 с.

161. Пфау-Эффингер, Б. Опыт кросс-национального анализа гендерного уклада [Текст]/ Б. Пфау-Эффингер // Социологические исследования. - 2000. - №11. С.24 - 35.

162. Пушкарева, Н. Л. Русская женщина: история и современность. Два века изучения «женской темы» русской и зарубежной наукой. 1800-2000. Материалы к библиографии / Н. Л. Пушкарева. – Научно издательский центр «Ладомир». – М., 2002. – 525 с.

163. Рабиева, Г. Гендерная политика Таджикистана и государственный механизм ее осуществления [Текст]/ Г. Рабиева //Таджикистан: на пути к гендерному равенству. – Душанбе, 2003. – С.24 – 26.

164. Развитие женского предпринимательства в Республике Таджикистан основные характеристики и проблемы (итоги исследования НАДЖТ) [Текст]. – Худжанд, 2001 – С. 26.

165. Рахимова, Б. Экономическая защищенность и земельные права сельских женщин в Таджикистане [Текст]/ Б. Рахимова // Ҳуқуқи занони деҳот. — Худжанд, 2004. — С. 7-12
166. Рахмонов, Э. Роль женщин в обществе [Текст]/ Э.Рахмонов.— Душанбе: Шарки озод, 1997. — 28 с.
167. Раҳмонов, Э. Ш. Тоҷикистон: дар роҳи демократия ва ҷомиаи мутамаддин. — Душанбе, 1996. — 316 с.
168. Рахмонова, О. Влияние международно-правовых актов на формирование национального законодательства по защите прав женщин в Таджикистане (на примере конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин) [Текст]/ О. Рахмонова // Сиёсати хориҷӣ. - №1. — 2013. — С.16 — 26.
169. Рахматова, М. Пламенные журналистки — Худжанд, 2004.
170. Сводный четвёртый и пятый периодический доклад по реализации Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин с учетом Заключительных замечаний и рекомендаций Комитета CEDAW государств — участников. Республика Таджикистан// CEDAW/C/TJK/4-5 [Текст]. — Душанбе, 2011. — 55 с.
171. Сводные первоначальный, второй и третий периодические доклады государств-участников, Таджикистан, CEDAW/C/TJK/1-3, 7 июня 2005 г.// http://hrlibrary.umn.edu/russian/cedaw/Rreport_tajikistan2005.html—(Санаи мурочиат: 03.01.2025).
172. Система охраны материнства и ухода за детьми в Центральной Азии: национальные исследования в Казахстане и Таджикистане [Текст]// Группа технической поддержки по вопросам достойного труда и Бюро МОТ для стран Восточной Европы и Центральной Азии. — Москва: МОТ, 2014. — 48 с.
173. Современная женщина в семье, на работе и в политике: гендерный аспект [Текст]. — Душанбе. 1998.
174. Страновая гендерная оценка по Таджикистану. Город Мандалуёнг, Филиппины: Азиатский банк развития, 2016. — 151с.

175. Солимии аҳоли ва ғаёлияти муассисаҳои тандурустӣ дар соли 2017. – Душанбе, 2018. – 363 с.
176. Таджикистан. Мониторинг положения детей и женщин. Кластерное обследование по многим показателям. 2005 [Текст]. – Душанбе 2005. – 305 с.
177. Таджикистан. Обследование уровня жизни 2007 [Текст]. – Душанбе, 2009. – 168 с.
178. Таджикистан. Страновая гендерная оценка. – Вашингтон, 2021. – С. 26.
179. Тохирзода, О.Т. Домашнее насилие как социально-негативный феномен и предмет разбирательства по уголовным делам частного обвинения (по материалам Республики Таджикистан и Российской Федерации) [Текст] / О.Т. Тохирзода // Труды Академии управления МВД России. – 2022. - № 2 (62). – С.175 – 182.
180. Третий альтернативный доклад общественных объединений Таджикистана по реализации Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин [Текст]. – Душанбе, 2018. – 25 с.
181. Тюрюканова, Е.В. Женщины-мигранты из стран СНГ в России [Текст]/ Е.В.Тюрюканова. – Москва: МАКС Пресс, 2011. – 119 с.
182. Тохтаходжаева, М. Утомленные прошлым. Реисламизация общества и положение женщин в Узбекистане. – Ташкент, 2001. – 352 с.
183. Улучшаем бизнес климат для развития женского предпринимательства в Таджикистане. Пресс-релиз. – Худжанд, 2014. – С.2.
184. Френсис Гардинер, Моника Лейенаар "Решительные и смелые": анализ политики "Государства, дружественного женщинам", в Ирландии и Нидерландах [Текст] / Ф. Гардинер, М. Лейенаар // Обеспечение равенства полов: политика стран Западной Европы. – Москва: Идея - Пресс, 2000. – С.95-136.
185. Феминология. Семейведение. М.: МГСУ «Союз». – 1997. – С. 16

186. Хайдаров, Р. Социокультурные аспекты гендерных проблем в Республике Таджикистан [Текст]/ Р. Хайдаров // Гендерная система: состояние и тенденции развития / Под ред. Ш.Шоисматулоева. – Душанбе. С. 124 – 131.

187. Хегай, М. Исследование явления многоженства в Таджикистане [Текст] / М.Хегай. – Душанбе, 2002. – 65 с.

188. Хегай, М. Современная женщина в семье, на работе и в политике: тендерный аспект. Отчеты о результатах тендерного исследования в Кофарнихонском и Айнинском районах. 1997 1998 гг. Бюро «Женщины в развитии»; Правительство РТ/ПРООН [Текст] / М.Хегай. – Душанбе, 1998. – 53 с.

189. Хегай, М.Н. Женская занятость в Таджикистане (историко-социологический аспект) [Текст]/ М.Н. Хегай // Общественное мнение и социальная трансформация общества (по материалам социологических исследований в Таджикистане). – Душанбе, 1997. – С. 128 - 133.

190. Хегай, М. Гендерный анализ программы улучшения предпринимательской среды «200 дней реформы» [Текст]/ М. Хегай АБР, ПРООН, 2010.

191. Хегай, М.Н. Социально-экономический статус женщины в современной таджикской семье: гендерный аспект. /Общественное мнение и социальная трансформация общества. – Душанбе. 1997. С. 144 – 152.

192. Хоткина, З., Рабиева, Г., ред. Таджикистан: На пути к гендерному равенству. – Душанбе: ПРООН, Фонд народонаселения ООН, ЮНИФЕМ, SCO. – Душанбе, 2003. – 102 с.

193. Хидирзода, М.У. Рушди ниҳоди сарварӣ (нақши омилҳои иҷтимоию фарҳангӣ) [Текст] / М.У. Хидирзода. – Душанбе, 2015. – 54 с.

194. Хошакова, Ш. Доступ к экономическим и природным ресурсам / Таджикистан: на пути к гендерному равенству [Текст]/ Ш.Хошакова. – Душанбе, 2003. – С. 42 – 46.

195. Хушкадамова, Х. О. Женщины Таджикистана: социальный статус: монография [Текст]/ Х. О.Хушкадамова. – М .: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2012. – 248 с.
196. Хушкадамова, Х.О. Социальный статус женщины в современном таджикистанском обществе. – Москва, 2013. – 45 с.
197. Хушкадамова, Х.О. Гендерный аспект рынка труда Таджикистана [Текст] / Х.О. Хушкадамова //СОЦИУС. - 2013. - №9. – С.50 – 56.
198. Хушкадамова, Х.О. Женское лицо миграции [Текст]/ Х.О. Хушкадамова //СОЦИУС. – 2010. –№5. – С. 99 – 104.
199. Хасбулатова, О. А. Социально-исторический опыт и традиции женского движения в России / О. А. Хасбулатова, М., 1995. – 135 с.
200. Хасбулатова, О. А. Государственная политика в отношении женщин / О.А. Хасбулатова // Словарь гендерных терминов. М.: Информация – XXI век, 2002. – С. 80 – 81.
201. Хамидов, Х., Хашимов, Ш. К. Право семьи и правовое положение женщин в Законодательстве Таджикистана – Душанбе, 2001.
202. Шамсиев, К.Б. Экономические проблемы развития предпринимательства Таджикистана [Текст] / К.Б. Шамсиев Душанбе: Ирфон, 2004. – 287 с.
203. Шамсиев, К.Б. Гендерные основы философии женского предпринимательства [Текст] / К.Б. Шамсиев // Материалы республиканской научно-практической конференции Душанбе 21-22 сентября 2002 на тему Современные проблемы гендерных исследований в Таджикистане. – С.307-318.
204. Шарипова, С. Гендерные аспекты предпринимательской деятельности [Текст]/ С. Шарипова // Экономика Таджикистана: стратегия развития. – 2006. № 3. – С.118 – 130.
205. Шарипова, М. Насилие в отношении женщин в Таджикистане: Контекст изучаемого явления. – Душанбе: Депонировано в реферативном сборнике Научного информационно-патентного центра Республики Таджикистан, вып.. №1, 2002. №13 (1447) – 33с.

206. Шарипова, С., Юсупов, А. Некоторые вопросы развития женского предпринимательства в Республике Таджикистан [Текст]/ С.Шарипова, А.Юсупов. // Экономика Таджикистана: стратегия развития (Орган Министерства экономики и торговли Республики Таджикистан) – 2003. № 2. – С.105 – 119.

207. Шоисматуллоев, Ш. Социально-слоевая структура Таджикистана [Текст]/ Ш. Шоисматуллоев // Общественное мнение и социальная трансформация общества. – Душанбе, 1997. – С.5 – 30.

208. Шоисматуллоев, Ш. Социальная структура и социальное самоопределение поколения [Текст]/ Ш. Шоисматуллоев // Известия АН РТ. Серия: философия и правоведение. – 2002. –№ 1-2. – С.115 – 122.

209. Шоисматуллоев, Ш. Трансформация социальной структуры и изменение социального положения семьи [Текст]/ Ш. Шоисматуллоев //Известия АН РТ. Серия: Философия и правоведение. 2002. № 3 - 4, С. 90 – 99.

210.Шоисматуллоев, Ш. Гендерные изменения в сфере занятости и социальное положение семьи в постсоветском Таджикистане [Текст]/ Ш. Шоисматуллоев // Гендерная система: состояние и тенденция развития. — Душанбе, 2004. – С.77-85.

211.Шоисматуллоев, Ш., Хушкадамова, Х.Х. Неравенство и различие,социальное конструирование гендерных отношений [Текст] / Ш.Шоисматуллоев, Х.Х.Хушкадамова. – Душанбе, 2018. - 66 с.

212.Шинелева, Л. Т. Возможности и направления государственного регулирования положения женщин в условиях системного кризиса / Л. Т. Шинелева. – М., 1998. – 43 с.

213. Эмомалӣ Раҳмон. Бист қадами созанда (Ба забони тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе: “ЭР-граф”, 2014. – 312 с.

214. Эмомалӣ Раҳмон. Зиндагӣ аз модар сарчашма мегирад. (Фишурдаи суханрониҳо зимни мулоқоту вохӯриҳо бо бонувони кишвар). Нашри дувум. – Душанбе: “Адиб”, 2013. – 296 с.

215. Эмомалӣ Раҳмон. Истиқлолият неъматӣ бебаҳост. – Душанбе: Нашриёти “Шарқи озод”, 2001. – 94 с.
216. Эмомалӣ Раҳмон. Масъулият дар назди замон (Ба забони тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе: “Ирфон”, 2002. – 96 с.
217. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикистон: даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ. Ҷилди аввал. – Душанбе: Ирфон, 2001. – 512 с.
218. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикистон: даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ. Ҷилди 2. – Душанбе: Ирфон, 2001. – 512 с.
219. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикистон: даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ. Ҷилди 3. – Душанбе: Ирфон, 2001. – 704 с.
220. Эмомалӣ Раҳмон. Уфуқҳои истиқлол. – Душанбе: “Ганҷ-нашриёт”, 2018. – 436 с.
221. Эмомалӣ Раҳмонов. Тоҷикон дар оинаи таърих. – Душанбе: “Ирфон”, 1999. – 132 с.
222. Эмомали Раҳмон: Матҳ-источник жизни. – Душанбе, 2013 – 206 с.
223. Shahrbanou Tadjbakhsh Between Lenin and Allah: Women and Ideology in Tajikistan // Women in Muslim Society: diversity within unity // edited by Herbert L. Bodman, Nayeren Tohidi. 1998.
224. Shahrbanou tadjbakhsh. The Analysis of the Survey on Economic Status of Women in Tajikistan. – Dushanbe 1996;
225. Lister R. Women, Economic Dependency and Citizenship // Journal of Social Policy. Vol.19. Part 4. October, 1990 P. 451.
226. Цели развития тысячелетия: Достижения в Таджикистане. 2010 г. – 67 с.

IV. Диссертатсия ва авторефератҳо

227. Акрамова, Х.А. Социально-демографического развитие женского населения Таджикистана в условиях перехода к рыночной экономике. [Текст] Автореф. канд.дис. / Х.А. Акрамова - Душанбе, 2000. – 22 с.

228. Бободжанова, Р.М. Роль СМИ в формировании гендерных стереотипов [Текст]/ Дисс. докт. филол. наук: 10.01.10 / Р.М. Бободжанова. – Душанбе, 2006. – 274 с.

229. Бобоходжаева, Г.Д. Трудовая миграция женщин Таджикистана: тенденции, последствия и подходы к урегулированию [Текст] Дисс... канд. экон. наук: 22.00.03 / Г.Д. Бобоходжаева. – Душанбе, 2024. – 179 с.

230. Вахромеева, О. Б. Социально-экономическое положение женщин в Санкт Петербурге в конце XIX - начале XX в. / О.Б. Вахромеева: автореферат д-ра ист. наук. – СПб, 2009 – С. 17.

231. Ганизода, М. Х. Оптимизация службы репродуктивного здоровья подростков в Таджикистане [Текст]. Дисс. канд. мед. наук: 14.02.03., 14.00.01/ М.Х. Ганизода – Душанбе, 2019. – 116 с.

232. Джумахонова, М.А. Место и роль женщины в политической жизни общества: на материалах Таджикистана [Текст]. Дисс.... канд. полит. наук: 23.00.02 / М.А. Джумахонова. – Душанбе, 2006. – 156 с.

233. Касимова, С. Р. Гендерная система в контексте социальных изменений таджикского общества [Текст] : Дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11/ С. Р. Касимова: Душанбе, 2004 – 24 с.

234. Мирзоева, В.М. История развития женского движения в Таджикистане за годы независимости [Текст]/ Дисс... канд. ист. наук: 07.00.02 / В. М. Мирзоева. – Душанбе, 2004. – 158 с.

235. Рахматова, М. Место и роль женщин в общественно-политической и культурной жизни Таджикистана нового переходного периода (1992-2004 гг.) [Текст]. Автореф.канд.ист. наук: 07.00.02 / М. Рахматова. – Худжанд, 2004. – 21 с.

236. Рахронова, О.Э. Развитие законодательства о правах и свободах женщин в Таджикистане (1917–2011 гг.) [Текст]: дис.. к. ю. н.: 12.00.01 / О.Э. Рахронова. – Душанбе, 2012. – 187 с.

237. Содиқзода, Ҳ.Ҷ. Сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: раавандҳо ва механизмҳои татбиқ [Матн]. Автореф...номз. илм. сиёсӣ: 23.00.02/ Ҳ. Ҷ. Содиқзода. – Душанбе, 2021. – 58 с.

238. Хушқадамова, Х.О. Социальный статус женщины в современном таджикском обществе [Текст]/ Дисс.. докт. соц. наук: 22.00.04 / Х.О. Хушқадамова. – М., 2013. – 315 с.

239. Усманова, З.М. Гендерные измерения традиционной и современной таджикской культуры [Текст] / Дисс.канд. филос. наук: 09.00.13 / З.М. Усманова. – Душанбе, 2015. – 172 с.

240. Туйчиева, С.Н. История развития гендерных отношений в культуре Памира: конец XIX – начало XX вв. [Текст]/ Дисс...канд.ист.наук: 07.00.02 / С.Н.Туйчиева. – Душанбе, 2011. – 167 с.

V. Матбуоти даврӣ

241. Бекорӣ: сад паҳлуи як масъала [Матн]/ Гуфтугӯ. - №4/2002. – С.6 -9.

242. Занон кор кардан меҳоханд [Матн]/ Гуфтугӯ.- №5/2003. – С. 16-17.

243. Занон чаро тарки ихтисос мекунанд? [Матн]/ Гуфтугӯ.- №1/2003. – С. 2-6

244. Коргарзанони кироӣ: барои мо кор мардонаю занона нест [Матн] / Гуфтугӯ. - №7/2003. – С.11 – 12.

245. Мирзобекова, Р. Жeнщина в оранжевом жилете [Матн]/ Р. Мирзобекова / Азия-Плюс. - №09 (267) от 3 марта 2005.

246. Мушкилоти занон: кӯшиш ҳаст, вале монеа зиёд [Матн]/ Гуфтугӯ.- №8/2002. — С. 2 – 7.

247. Соҳибмулк шудан меҳоҳед, занҳо? [Матн]/ Гуфтугӯ.- №10/ 2002. — С.22 – 23.

248. Хегай, М. Что дает женщине штамп в паспорте? [Матн] / М. Хегай // Меҳрона. - 2004 г. – №3. – С. 4 – 6.

VI. Интернет-захираҳо

249. Акбарализода Джасур. Роль женщин в развитии предпринимательской деятельности// [http://ncz.tj /content/%D1 %80%D0% BE%D0%](http://ncz.tj/content/%D1%80%D0%BE%D0%) (Санаи мурочиат: 31.08.2022).

250. Альтернативный доклад о ходе выполнения Республикой Таджикистан Международного Пакта об экономических, социальных и культурных правах. 2006 // [http://hrlibrary. umn. edu/ russian/esc/ Raltngoreport_ Tajikistan 2006. html](http://hrlibrary.umn.edu/russian/esc/Raltngoreport_Tajikistan2006.html) (Санаи мурочиат: 02.03.2022).

251. Абдуллоев, М. Гендерные аспекты сельского хозяйства// www.stat.tj (Санаи мурочиат: 12.07 2024).

252. Бокиева Сурайё// <http://nabwt.tj/surayo-boqieva/>(Санаи мурочиат: 08.03.2018).

253. В Таджикистане запустили проект по предотвращению и реагированию на гендерное насилие // [https://eca. unwomen. org/ru/stories /novosti/2023/01/v-tadzhikistane-zapustili-proekt-po-predotvrascheniyu-i reagirovaniyu-na-gendernoe-nasilie](https://eca.unwomen.org/ru/stories/novosti/2023/01/v-tadzhikistane-zapustili-proekt-po-predotvrascheniyu-i-reagirovaniyu-na-gendernoe-nasilie) (санаи мурочиат: 10.05.2024).

254. Всемирный банк, Таджикистан – Обследование уровня жизни 2007 года. // [www.microdata. worldbank.org /index.php/catalog /72](http://www.microdata.worldbank.org/index.php/catalog/72) (санаи мурочиат: 12.08.2022).

255. Генофонд нации зависит от здоровья таджикских женщин// <http://khovar.tj/rus/archive/27744-genofond-nacii-zavisit-ot-zdorovya-tadzhikskih-zhenschin.html>. (Санаи мурочиат: 30.08.2022).

256. Дар "Гузориши ҷаҳонӣ дар бораи тафовути ҷинсҳо-2017"-и Форуми ҷаҳонии иқтисодӣ феҳристи баробарҳуқуқии марду зан дар кишварҳо таҳия шуд. Душанбе, 3 ноя. 2017 // <https://sputnik-tj.com/world/20171103/1023795182.html>. (Санаи мурочиат: 31.08.2022).

257. Женское предпринимательство и перспективы в Таджикистане!// [https://www.tajik-startups.com /ru/ 2021/11/08/%D0%](https://www.tajik-startups.com/ru/2021/11/08/%D0%) (Санаи мурочиат: 31.08.2022).

258. Женщины и девушки в Таджикистане в тисках насилия, дискриминации и нищеты // https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/06/eur_600022009_ru.pdf (Санаи муроҷиат: 10.05.2024).

259. Закон «О предупреждении насилия в семье». <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/94868/111490/F1123656258/TJK94868.pdf> (Санаи муроҷиат: 10.05.2024).

260. Здоровая мать – здоровый ребёнок//<https://www.dialog.tj/news/zdorovaya-mat-zdorovyj-rebjonok> (Санаи муроҷиат: 25.10.2023).

261. Здоровье матери и ребенка является приоритетом в деятельности Министерства здравоохранения и социальной защиты населения//adbmch.tj (Санаи муроҷиат: 23.10.2023).

262. Комплексная региональная информационная сеть (IRIN). Таджикистан: Гражданская война оставила одну из трех женщин жертвой домашнего насилия. Наши тела – их поле боя: Гендерное насилие в конфликтных зонах. – Душанбе, 2004. С. 25. <http://www.irinnews.org/pdf/in-depth/gbv-irin-in-depth.pdf>. (Санаи муроҷиат: 05.04.2021).

263. Коҳиши бенавой ва афзоиши гирандагони кумакпулӣ. Доро чӣ гуна “нодор” шуд? // https://halva.tj/tj/articles/analytics/ko_ishi_benavo_va_afzoishi_girandagoni_kumakpul_doro_ch_guna_nodor_shud/(Санаи муроҷиат: 02.10.2024).

264. Куватова, А. Исследование тендерных проблем в Таджикистане в 1995-2003гг. May 24, 2003.//http://www.gendersludies.info/social/s_26.php. (Санаи муроҷиат: 05.04 2021).

265. Куватова, А.Гендерные аспекты развития сельского населения Таджикистана//der.cawater-info.net (Санаи муроҷиат: 08.07.2024).

266. Мактаби «Зан ва сиёсат» бонувони роҳбарро тайёр менамояд // <https://www.comwom.tj/articles/393-maktabi-zan-va-siyosat-bonuvoni-ro-barro-tajyor-menamoyad> - (Санаи муроҷиат: 15.03.2021).

267. Мальцева, И. Гендерное равенство в сфере занятости в Таджикистане, ЮНИФЕМ, 2007.// www.untj.org/gender. (Санаи муроҷиат: 15.03.2021).

268. Международная организация по миграции (МОМ), Брошенные жены трудовых мигрантов, МОМ, 2009.// www.iom.tj/pubs/abandoned_wives_English.pdf. (Санаи мурочиат: 15.03.2021).

269. Назарова Г. Гендер в Таджикистане.-CIMERA/ Бюллетень CAMEL. № 15.май 2001//mvw.cimera.org/ru/publication/camel15r.htm» (Санаи мурочиат: 23.03 2020).

270. Обзор Пекин +25: Гендерное равенство и расширение прав и возможностей женщин в странах СПЕКА. Сентябрь 2020 года. – С.16//https://www.unescap.org/sites/default/files/ESCAP_B25_Central_Asia_Report_20200911_RUS.pdf (Санаи мурочиат: 12.03. 2021).

271. Об обеспечении в Магаданской области государственных гарантий семьи, материнства и детства // Сайт Администрации Магаданской области, <http://www.magadan.ru/family/garant.php>. (Санаи мурочиат: 12.03. 2021).

272. Оценка на основе национального диалога по вопросам социальной защиты. На пути к национально установленному минимальному уровню социальной защиты в Республике Таджикистан. –М.: МОТ, 2018. – С.21.

273. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.01.21с.// www.president.tj (Санаи мурочиат: 03.03.2022).

274. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». 21.12.2021//<http://prezident.tj/node/27417> (Санаи мурочиат: 03.03.2022).

275. Пекинская декларация//https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/womdecl.shtml (Санаи мурочиат: 12.03.2021).

276. Правительство США отмечает достижения в области охраны здоровья матери и ребенка// <https://tj.usembassy.gov/ru/u-s-government-commemorates-accomplishments-maternal-child-health-tajikistan-ru/> (Санаи мурочиат: 25.10.2023).

277. Ризвоншоева, А. Доля женщин в сфере бизнеса растет// http://www.narodnaya.tj/index.php?option=com_content&view=article&id=15255:2022-02-24-05-12-45&catid=119:god-razvitiya-promishlenosti&Itemid=275 (Санаи мурочиат: 31.08.2022).

278. Рӯзи Президент-заминаи пешрафти минбаъдаи истиқлолияти сиёсӣ ва нақши Пешвои миллат дар таҳкими мавқеи замон дар ҷомеа // <https://comwom.tj/articles/406-r-zi-prezident-zaminai-peshrafti-minba-dai-istiloliyati-siyos-va-na-shi-peshvoi-millat-dar-ta-kimi-mav-ei-zanon-dar-omea> (Санаи мурочиат: 12.03.2021).

279. Сафаргул Олимп. Ҳаққи нобаробари зан ва мард ба замин [Неравное право женщин и мужчин на землю] URL: // www.ozodi.tj. <http://www.ozodi.org/content/article/2091589>. html. 5 июля 2010 (дата обращения 12.08.2022).

280. Сьюдад Хуарес. Межамериканская комиссия по правам человека. Цитируется по докладу Amnesty International. Сделать права реальностью: обязанность государств бороться с насилием в отношении женщин. Доступно на сайте: http://amnesty.org.ru/system/files/svaw_duties_of_states Душанбе, 27.12.2019- Sputnik. (Санаи мурочиат: 02.03.2022). 271

281. Указ Президента Республики Таджикистан от 3 декабря 1999 года № 5 " О повышении роли женщин в обществе". // http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=10595&conttype=3 (Санаи мурочиат: 02.03.2022).

282. Умаров, Ҳ. Барои мактаби тоҷики «Бадбахтона»// Азия –плюс.-1 ноябри соли 2012; Лекарин И. 90% детей в Таджикистане не получают дошкольного образования // <http://news.tj/ru/news/90-detei-v-tadzhikistane-ne-poluchayut-doshkolnogo-obrazovaniya> (Санаи мурочиат: 26.07.2024) <http://www.dialog.tj/news/news15152>.

283. Ходжаева, Н.: Гендерная ситуация в Республике Таджикистан в постсоветский период// <https://centrasia.org/newsA.php?st=1217251260> (Санаи мурочиат: 08.07. 2024).

284. Чоршанбиев, П. В Женеве рассмотрят доклад Таджикистана по миграции//<http://www.news.tj/ru/news/v-zheneve-rassmotryat-doklad-tadzhikistana-ro-migratsii> (Санай мурочиат: 09.07.2024).

285. Шарипова, С.М. Женщины Таджикистана в новых социально-исторических условиях первого десятилетия независимости //<https://cheloveknauka.com/zhenschiny-tadzhikistana-v-novyh-sotsialno-istoricheskikh-usloviyah-pervogo-desyatiletiya-nezavisimosti> (Дата обращения: 02.03.2022) .

286. Шодиева, Ш. Семейное насилие в Таджикистане: какие меры нужны чтобы помочь жертвам?// https://cabar.asia/ru/semejnoe-nasilie-v-tadzhikistane-kakie-mery-nuzhny-chtoby-pomoch-zhertvam#_ftn4 (Санай мурочиат: 10.05.2024).

287. Эргашева, З. Проблему насилия в семье в Таджикистане хотят решить путем принятия закона «О защите от насилия в семье»// <https://www.bhr.tj/analytics/problemu-nasilia-v-seme-v-tadzhikistane-hotat-resit-putem-prinatia-zakona-o-zasite-ot> (Санай мурочиат: 10.05.2024).

288. USAID запускает новый проект «Здоровая мама, здоровый ребенок» в Таджикистане//<https://www.usaid.gov/ru/tajikistan/press-release/usaid-launches-new-healthy-mother-healthy-baby-activity-tajikistan> (Санай мурочиат: 25.10.2023).

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:

[1-М] Юсупова З.Ш. Таҷрибаи таърихии сиёсати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти баланд бардоштани мавқеи зан дар ҷомеа //Ахбори Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ. - №2 (58). – Хуҷанд, 2014. – С. 156-163; ISSN 2218 – 256X.

[2-М] Юсупова З.Ш. Баъзе мулоҳизаҳо роҷеъ ба таъмини сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон //Ахбори Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ бизнес ва

сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ. - №2 (87). – Хучанд, 2021. – С. 3-41; ISSN 2413 – 2004.

[3-М] Юсупова З.Ш. Баъзе мулоҳизаҳо оид ба иштироки занон дар ҳаёти иҷтимоӣ ва иқтисодии Тоҷикистони муосир ва беҳдошти вазъи иҷтимоии онҳо //Ахбори Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ. - №4 (93). – Хучанд, 2022. – С. 20-28; ISSN 2413 – 2004.

[4-М] Юсупова З.Ш. Аз таърихи рушди бозори меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ибтидои асри 21. //Паёми Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ. - №5. – Душанбе, 2023. – С. 66 -73; ISSN 2074 –1847.

[5-М] Юсупова З.Ш. Хатари хушунат дар оила ва роҳҳои пешгирии он // Ахбори Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ. - №2 (99). – Хучанд, 2024. – С. 32 - 40; ISSN 2218 – 256X.

[6-М] Юсупова, З.Ш. Таҳаввули сиёсати иҷтимоӣ ва низоми хизматрасонии тиббӣ оид ба ҳифзи модару кӯдак дар Тоҷикистони соҳибистиклол //Ахбори Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ. - №4 (105) – Хучанд, 2025. – С. 49-57; ISSN 2218 – 256X.

Мақолаҳои дар дигар маҷмуаҳои илмӣ, маҷаллаҳои ба таърифи расида:

[7-М] Юсупова З.Ш. Мавқеи зан дар оила ва ҷомеа //Маҷмуи мақолаҳои илмӣ устодон ва аспиранту унвонҷӯён таҳти унвони «Таъмини волоияти қонунзаминаи муҳимми таҳкими истиқлолияти давлатӣ» бахшида ба 20-солагии ДДХБСТ. – Хучанд: Ношир, 2013. - №6. – С. 261-268.

[8-М] Юсупова З.Ш. Масоили бароборҳуқуқии гендерӣ дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон //Маҷмуи мақолаҳои конференсияи илмӣ назариявии устодону олимони ДДХБСТ, таҳти унвони «Рушди илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар замони муосир: муаммо, ҳолат ва дурнамои инкишоф» (29-30 майи соли 2014). – Хучанд, 2014. – С.140 -144.

[9-М] Юсупова З.Ш. Социально-правовая поддержка женщин, защита материнства и детства //Маводи конференсияи илмӣ амалии ҷумҳуриявӣ, таҳти

унвони «Тоҷикистон дар асри XXI: дурнамои рушди устувори иқтисодиёти миллӣ» (27 ноябри соли 2014) ДДҲБСТ. – Хучанд: Ношир, 2015. – С. 573-577.

[10-М] Юсупова З.Ш. Истиқлолияти давлатӣ ва нақши он дар такмили институтҳои ҳимояи ҳуқуқи занон (дар мисоли Тоҷикистон) //Маводи конференсияи илмию амалии устодону донишҷӯёни ДДҲБСТ, таҳти унвони «Рушди илм дар партави истиқлолият ва ваҳдати миллӣ» (14 июни соли 2016). – Хучанд: Дабир, 2017. – С. 118 -124.

[11-М] Юсупова З.Ш. Нақши Конститутсия дар рушди танзими муносибатҳои оилавӣ //Маводи Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-методӣ «Масоили мубрами илми ҳуқуқшиносии муосир ва роҳҳои ҳалли онҳо: назария ва амалия». – Хучанд: Ношир, 2019. – С. 361-364.

[12-М] Юсупова З.Ш. Саҳми Пешвои миллат дар барқарор намудани сулҳ //Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ ДДҲБСТ «Пешвои миллат эҳғари тамаддуни тоҷикон». – Хучанд: Ношир, 2019. – С. 418-423.

[13-М] Юсупова З.Ш. Мавқеи ҳуқуқии занон дар замони соҳибистиклолӣ //Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҳайати профессорону омӯзгорон ва муҳаққони ҷавон таҳти унвони «Ҳамгироии илм ва истеҳсолот баҳри татбиқи ҳадафҳои стратегии миллӣ», бахшида ба эълон гаштани солҳои 2022-2026 «Солҳои рушди саноат» ва Рӯзи илми тоҷик (21-25 апрели соли 2022). – Хучанд, 2022. – С. 75-80.

[14-М] Юсупова З.Ш. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон – кафили ҳимояи ҳуқуқи манфиатҳои модару кӯдак // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ – амалӣ таҳти унвони «Рушди устувор дар соҳаҳои иқтисодиёт, суботи иҷтимоӣ, мувозинати экологӣ ва баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардуми Тоҷикистон» бахшида ба амалишавии «Стратегияи рушди иқтисодӣ «сабз» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023 – 2037» ва Рӯзи илми тоҷик. – Хучанд: Дабир, 2025. – С. 165-170.

[15-М] Юсупова З.Ш. Тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа аз муҳимтарин санадҳои даврони соҳибистиклолӣ //Маводи конференсияи илмӣ-амалии профессорон, омӯзгорон ва муҳаққиқони ҷавон ба ифтихори 35-солагии

Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, «Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия» ва Рӯзи илми тоҷик (21 апрели соли 2026) ДДҲБСТ. – Хучанд: Дабир, 2026. – С. 284-289.